

सुत्तनिपात

पालि ग्रंथ व मराठी भाषांतर

भाषांतरकार

प्रा. धर्मानंद कोसंबी

संपादक

प्रा. पु. वि. चापट

ध र्मा नं द स्मार् क ट् र्क

पधारे। हिमवान्ने अहोभाग्य माना और देवदिकी बड़
स्रद्धाके साथ सपर्या की।

धर्मानंद साहित्य : ४ :
सुत्तनिपात

आवृत्ति पहिली १९८

प्रकाशक :
श्री. कमलनयन बजाज
धर्मानंद स्मारक ट्रस्ट
५१ महात्मा गांधी रोड,
मुंबई १.

मुद्रक :
म. द. पटवर्धन,
संगम प्रेस, लि.,
३८३ नारायण पेठ,
पुणे २

अनुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ		विषय	पृष्ठ
इतिहासिक चार मन्द	(७)	१६.	४. महासं मनु	८१
मंथिता अक्षराणा गुणगता	(१०)	१७.	५. गुणितोमनु	८६
भाषांतर-काराणी प्रस्तावना	(११)	१८.	६. धम्मनरियमुत्त	८७
संगपरिचय	(१६)	१९.	७. भाषापरिचयमुत्त	८९
उपयोगी पुस्तकें	(४१)	२०.	८. नागमुत्त	९८
१. उरगधम्म		२१.	९. इग्गील्लमुत्त	१००
१. १. उरगमुत्त	१	२२.	१०. उहानमुत्त	१०२
२. २. धनियमुत्त	७	२३.	११. राहुममुत्त	१०६
३. ३. गग्गविगाणमुत्त	१४	२४.	१२. वंणीममुत्त	१०६
४. ४. कणिभारद्वाजमुत्त	२५	२५.	१३. गम्मापरिचयनिममुत्त	
५. ५. सुन्दमुत्त	३१			११२
६. ६. पराभासमुत्त	३३	२६.	१४. धम्मिकमुत्त	११७
७. ७. वसल्लमुत्त	३९		३. महाधम्म	
८. ८. भेत्तमुत्त	४६	२७.	१. पञ्चजामुत्त	१२६
९. ९. हेमवत्तमुत्त	४९	२८.	२. पधानमुत्त	१३०
१०. १०. आळरत्तमुत्त	५६	२९.	३. सुभाणित्तमुत्त	१३६
११. ११. विजयमुत्त	६१	३०.	४. सुन्दरिकभारद्वाजमुत्त	
१२. १२. मुत्तियुत्त	६४			१६९
२. स्रट्ठधम्म		३१.	५. नागमुत्त	१५०
१३. १. रत्तनमुत्त	६९	३२.	६. मभियमुत्त	१५९
१४. २. आम न्दमुत्त	७५	३३.	७. भेत्तमुत्त	१७६
१५. ३. हिरियुत्त	७९	३४.	८. मत्तमुत्त	१९७

	विषय	पृष्ठ		विषय	पृष्ठ
३५.	९. नासेट्टमुत्त	१९७	५६.	२. अजितमाणवपुच्छा	३३४
३६.	१०. कौकालियमुत्त	२१३			
३७.	११. नालम्मुत्त	२२५	५७.	३. तिस्समेत्तेप्यमाणवपुच्छा	३३६
३८.	१२. द्वयतानुपस्सनामुत्त				
	४. अट्टकवग्ग		५८.	४. पुण्णवमाणवपुच्छा	३३८
३९.	१. वाममुत्त	२५६			
४०.	२. गुहट्टकमुत्त	२५८	५९.	५. मेत्तगूमाणवपुच्छा	३४१
४१.	३. दुट्टट्टरुमुत्त	२६३	६०.	६. धोतकमाणवपुच्छा	३४५
४२.	४. मुद्धट्टरुमुत्त	२६६			
४३.	५. परमट्टरुमुत्त	२६६	६१.	७. उपसीवमाणवपुच्छा	३४८
४४.	६. जरामुत्त	२६९			
४५.	७. तिस्समेत्तेप्यमुत्त	२७२	६२.	८. नन्दमाणवपुच्छा	३५१
४६.	८. पसरमुत्त	२७५	६३.	९. हेमकमाणवपुच्छा	३५४
४७.	९. मागन्धियमुत्त	२७९	६४.	१०. तोदेय्यमाणवपुच्छा	३५६
४८.	१०. पुराभेदमुत्त	२८४			
४९.	११. कलहविवादमुत्त	२८८	६५.	११. कप्पमाणवपुच्छा	३५७
५०.	१२. चूळवियूहमुत्त	२९२	६६.	१२. जतुकण्णिमाणवपुच्छा	३५९
५१.	१३. महावियूहमुत्त	२९७			
५२.	१४. तुवट्टकमुत्त	३०३	६७.	१३. भद्रावुधमाणवपुच्छा	३६१
५३.	१५. अत्तदण्डमुत्त	३०९			
५४.	१६. सारिपुत्तमुत्त	३१४	६८.	१४. उदयमाणवपुच्छा	३६३
	५. पारायणवग्ग		६९.	१५. पोसालमाणवपुच्छा	३६५
५५.	१. वत्थुगाथा	३२०			

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
७०. १६. मोघराजमाणप्रपुच्छा	३६७	(ना) शहरें, नद्या, देश, व	
		पर्वत	३८२
७१. १७. विंगियमाणप्रपुच्छा	३६८	२. उपमा, रूपकें, उत्प्रेक्षा,	
७२. १८ [पारायणसुत्त]	३७०	दृष्टान्त, इत्यादि	३८४
सूची :		३. महत्त्वाचे पालि शब्द	३८७
१. विशेषनामै :	३७८	४. साप्रदायिक दृष्टि	४११
(अ) देयता, व्यक्ति, लोका व		शुद्धिपत्र	४१२
पथ	३७८		

प्रास्ताविक चार शब्द

आमचे गुरु प्रा० धर्मानंद कोसरी ह्यांनी मुत्तनिपात ह्या ग्रथाचें मराठी भाषांतर विविधज्ञानविस्ताराच्या ६८ व्या वर्षाच्या (१९३७ च्या) अकरात क्रमशः छापून काढलें व त्याला त्यांनी ठोटीशी प्रस्तावनाही जोडली होती ती येथें छापली आहे. धर्मानंद स्मारक ट्रस्टच्या पदाधिकार्यांनी त्याचे प्रथम छापून काढण्याची योजना आपली व त्यांनी मुत्तनिपाताचें भाषांतर मूळ पालि ग्रथामह छापण्याचें ठरविलें ह्या ग्रथाचें संपादन करण्यासबंधीं मुमारे पाच वर्षांपूर्वी माझ्याकडे पृच्छा केली व तें मी मोठ्या आनदानें कबूल केलें.

पुढें भाषांतर मी मूळ ग्रथाबरोबर वाचून पाहिलें तेव्हा भाषांतरात काहीं दुरुस्त्या आवश्यक आहेत असें मला आढळून आलें. ट्रस्टचे विद्वान् सेनार्थी कार्यवाह श्री. पुष्पोत्तम मंगेश लाड, आय्. सी. एस. ह्यांच्या नजरेस मी ही गोष्ट आणली व त्यांनीं मला जर ते फेरफार करण्यास परवानगी दिली ह्यातील बरेचसे फेरफार शाब्दिक आहेत व काहीं अर्थाचे शास्त्रीत ही आहेत शिवाय अर्थ स्पष्ट करण्याकरिता काहीं टीपाही जोडल्या आहेत.

मूळ पालि ग्रथाच्या बाबतीत मी १९२४ सालीं छापलेल्या माझ्या मुत्तनिपाताच्या देवनागरी आउत्तीचाच मुख्यतः उपयोग केला आहे. त्यातील मुत्तनिपाताच्या ग्रथाशीं विचारसाम्य दाखविणारा भाग व अट्टकर्मतील सक्षिप्त उतारे ह्या आउत्तीत वगळले आहेत. इतरही किरकोळ फेरफार केले आहेत.

हा मूळ ग्रन्थ छापताना अर्थावरोधास उपकारक अशा काहीं टाइपाच्या कल्प्या ह्या आउत्तीत योजिलेल्या आहेत उदाहरणार्थ, पालि भाषेंत दोन स्वरांचे सन्धि होताना काहीं ठिकाणीं पाहिल्या स्वराचा लोप होता, तर काहीं ठिकाणीं दुसऱ्या स्वराचा लोप होतो, तर काहीं ठिकाणीं दोन्ही स्वर मिळून तिसराच स्वर होतो म्हणून संस्कृत सन्धीहून भिन्न सन्धि

पाहून याचक बुचकळ्यात पडतो ज्या ठिकाणी पहिल्या स्वराचा लोप, इतर काही फेरफार न घडवित्या, झाला असेल, त्या ठिकाणी त्या अक्षराच्या खाली विन्दु दिला आहे उदाहरणार्थ—महिया + एरु रत्तिमासो = महियेकरत्तिमासो (१९), येन + इच्छिक = येनिच्छिक (३९), न + एति = नेति (५३५), अनेजो + अस्म = अनेजस्म (९२१), बहुजा गरो + अस्म = बहुजागरस्म (९७२), हि + अञ्जदत्यो + अत्थि = हञ्जदत्यात्थि (८२८) ज्या ठिकाणी दुसऱ्या स्वराचा लोप झाला असेल व तो स्वर 'अ' खेरीज अन्य असेल, तर त्या स्वराचा जोर शिरोरेखमध्यच स्थि देऊन दाखविला आहे 'अ' स्वर असेल तर संस्कृतप्रमाणेच अवग्रहाची पूर्ण वापरली आहे. उदाहरणार्थ को + इध = को ध (१७३), दिष्टे + एव = दिष्टे व (३४३), सुदुत्तर + इति = सुदुत्तर ति (३६८) पण सुमुक्क दाठो + असि = सुमुक्कदाठोऽसि (५४८), एते + अपि = एतेऽपि (८६८). हा मन्धि होताना मागचा स्वरात काही परक घडून आला असल्यास ह्या विन्दूचें चिन्ह वापरलेले नाही करेव्या। इति = करेव्या ति (९०), सद्वा + इध = सद्दीध (१८२), ब्रह्मलोक + उपगो = ब्रह्मलोकूपगो (१३९), थोडक्यात म्हणजे स्वराचा केवळ लोप झाला हें दाखविण्याकरिताच ह्या विन्दूची योजना केलेली आहे संस्कृतच्या नियमाप्रमाणेच सध्दि झाला असल्यास ही योजना केलेली नाही

गुरुवर्षांनी आपल्या प्रस्तावनेच्या शेजटीं म्हटल्याप्रमाणें संस्कृतज्ञ पण पालि न जाणणाऱ्या लोकांनाही ह्या प्रसिद्ध होत असलेल्या प्रथामुळें पालि जाणण्याचें वावर्तीत फारच मदत होईल कारण ह्या प्रथामध्ये मूळ पालि ग्रंथ वर व खाली लगेच त्याचें मराठी भाषांतर असल्यामुळें मूळ ग्रंथाचें आकलन होण्यास फारसे सायास पडणार नाहीत गुरुवर्षांनी पालि भाषेच्या ज्ञानाचा प्रसार करण्याकरिता निती कष्ट केले हें त्याचें आत्मचरित्रपर ' निवेदन ' ज्यांनी याचले असेल त्यांना परिचितच असेल पालि भाषेच्या प्रसाराकरिता त्यांनी प्रथम कलकत्ता विद्यापीठात शिष्यविषयाचें काम पाक रिलें होतें पण महाराष्ट्रात ह्या भाषेच्या ज्ञानाचा प्रसार व्हावा ह्या कळ कळीनें त्यांनी तिकडें काम साहून देऊन इकड महाराष्ट्रात येण्याचें ठरविलें

इकडे येऊन डॉ. सर रामकृष्ण भाण्डारकर ह्यांच्या खटपटीमुळे मुंबई विद्यापीठात पालि भाषेचा शिरकाव झाला व त्यांनी पुण्यात फर्ग्युसन कॉलेजमध्ये पालि भाषा शिकविण्याचा उपक्रम १९१२ साली सुरू केला त्यांनी आपले स्वतंत्र लिखाण मराठीमध्ये केलेले आहे. व ह्या त्यांच्या उपक्रमास अनुसरूनच धर्मानंद स्मारक ट्रस्टने त्यांचे ग्रंथ छापून काढण्याचे ठरविले आहे हेही स्तुत्यच होय.

हा ग्रंथ तयार करण्याचे कामी ज्याची ज्याची मदत झाली त्याचे त्याचे आभार मानणे मी आपले कर्तव्य समजतो. मी १९२४ साली प्रसिद्ध केलेल्या पालि मुत्तनिपावाच्या प्रती उपलब्ध नसल्यामुळे छापल्याच्या उपयोगाकरिता लागणारी प्रत मिळविणे दुरापास्त झाले होते. ते काम प ना वि तुगार, काव्यतीर्थ, पालितीर्थ ह्यांनी आपल्या सगळी असलेल्या प्रतीपैकी एक प्रत उपलब्ध करून दिल्यामुळे सुकर झाले तसेच छापल्या करिता भाषातराचे लिखाण तयार करण्याचे काम आमचे माजी विद्यार्थी श्री ल पा सातपुते, एम्. ए व ते तपासून पाहण्याचे काम श्री स न्य वेंचे, एम् ए ह्यांनी केले तसेच आमच्या माजी विद्यार्थिनी श्री सौ लीला अर्जुनवाडकर, एम् ए व आमची स्नुषा श्री सौ शीला बापट, बी ए ह्यांनी प्रुपे तपासण्याचे कामी मदत केली तसेच 'ग्रंथ-परिचय' लिहिण्याचे वाचतीत आमची कन्या श्री सौ मालतीबाई (कमला) जोशी बी ए ह्यांनी मदत केली आमचे फर्ग्युसन कॉलेजातील चिरकालीन सहा ध्यापक प्रा र द वाडेकर, एम् ए ह्यांनी तर अनेक प्रकारे मदत केली ह्या सर्वांचे मी मन पूर्वक आभार मानतो

ह्या ग्रंथात मुद्रणदोष बरेच राहिले आहेत ह्याची जाणीव आहे मुद्रणा रग्याच्या व्यवस्थापकांच्या मते ह्यातील काही दोष जरी टाळता आले असते, तरी एफदा मर्याद न चालू झाल्यानंतर टाईप जेहा उडून जागच दळतात तेव्हा नादलाज असतो असे त्यांचे समर्थन आहे, असा वाचकांनी शुद्धि पत्रकात दिलेल्या दुरुस्त्या करून ग्रंथ वाचनास ध्यावा ही विाति आहे सहज समजण्याजोग्या दुरुस्त्या दाखविलेल्या नाहीत

संक्षिप्त अक्षरांचा खुलासा

अ०—अद्यथा (परमज्योतिषा भाग २).

अनु०—अनुक्रम.

नि०—निर्देश.

भा०—भाषांतर.

म०—मरम्भ (मद्रही हस्तलिखितें)

रो०—रोमन (Anderson and Smith ह्यांनी संपादिलेला व पालि टेक्स्ट सोसायटीने छापलेला ग्रंथ).

सि०—सिआम (सयामी छापील ग्रंथ).

सी०—सीहल (सिहली हस्तलिखितें किंवा छापील ग्रंथ).

Fsb -- पाठसंबोधने संपादिलेला ग्रंथ (पालि टेक्स्ट सोसायटीने छापलेला)

सूचना—वर ज्या हस्तलिखिताचा उल्लेख केलेला आहे ती म्हणजे रो० प्रती करिता वापरलेली.

भाषांतरकारांची प्रस्तावना

पालि त्रिपिटकाचे मुत्तपिटक, विनयपिटक व अभिधम्मपिटक असे तीन मुख्य विभाग आहेत. मुत्तपिटकाचे पुन दीघनिकाय, मज्झिमनिकाय, सयुत्तनिकाय, अगुत्तरनिकाय व खुद्दकनिकाय असे पाच पोटभेद आहेत. खुद्दकनिकायात जी १५ प्रकरणे आहेत ती अशी—(१) खुद्दवपाठ, (२) धम्मपद, (३) उदान, (४) इतिउत्तर, (५) सुत्तनिपात, (६) विमानवत्थु, (७) पेतवत्थु, (८) येरगाथा, (९) येरीगाथा, (१०) जातक, (११) निद्देस, (१२) पटिसभिदामग, (१३) अपदान, (१४) बुद्धवस, (१५) चरियापिटक म्हणजे मुत्तपिटकात खुद्दकनिकाय शेवटचा असून त्यातील १५ प्रकरणात सुत्तनिपात पाचवा आहे. तेव्हा सद्दृष्टीने हे प्रकरण कालमानाने पार प्राचीन नसावे अशी समजूत होणे साहजिक आहे. परंतु बायबलाचे जसे जुना आणि नवा करार असे कालमानावरून भाग पाडले गेले आहेत तसे त्रिपिटकाचे नाहीत.

दीपनिकाय याचा अर्थ मोठा निकाय असा असून मोठ्या प्रमाणाच्या सूत्रांचा संग्रह असा आहे. मज्झिमनिकाय म्हणजे मध्यम प्रमाणाच्या सूत्रांचा, सयुत्तनिकाय म्हणजे गद्यपद्यमिश्रित व इतर विविध विषयावरील सूत्रांचा संग्रह. अगुत्तरनिकाय म्हणजे ज्यात एक वस्तूचा, दोहोंचा, तीर्हीचा, तहत अकरा वस्तूंचा समावेश होतो अशा सूत्रांचा संग्रह. उत्तरोत्तर एक एक अंग (वस्तु) वाढत जाते म्हणून याला अगुत्तर (अंग + उत्तर) ही संज्ञा या चारही निकायात असा मजकूर आहे की, जो मुत्तनिपातातील मजकुराहून बराच अर्वाचीन ठरेल. खुद्द खुद्दकनिकायात तर मुत्तनिपाताएवढे दुसरे कोणतेही प्राचीन प्रकरण नाही.

भाषरा येथील शिलालेखात खालील सात धर्मपर्यायांचा निर्देश केला आहे. (१) विनयसमुक्ते (२) अल्पिवत्तानि (३) अनागतभयानि (४) मुनिगाथा (५) मोनेयमूत (६) उपतिसपसिने (७) लावुलोवादे

मुखावादे आधिगिच्य भगवता बुधेन भासिते यातील विनयसमुक्ते हे कोणते सुक्त असावे याचा अद्यापि निकाल लागला नाही. तथापि सध्या माझी अशी समजूत झाली आहे की, येथे अशोकाने धम्मचक्रपवत्तनसुक्तालाच विनयसमुक्ते म्हटले असावे विनय शब्दावरून एकदम विनयप्रथ किंवा त्यात उपदेशिलेले नियम याजकडे लक्ष जाते त्या विनयाचा समुत्कर्ष ज्यात आहे असे कोणतेही सुक्त पालि ग्रथात आढळत नाही परंतु विनय या शब्दाचा 'उपदेश' असाही दुसरा अर्थ आहे. आणि त्या अर्थी हा शब्द नसला तरी हा धातु पुष्कळ ठिकाणी वापरलेला आढळून येतो. उदा०—चूळ-सच्चक सुक्तातील (मज्झिम नि न ३४) "कथं पन भो अस्सजि समणो गोमणो सावके विनेति" येथे विनेति किंवा विनयति या शब्दाचा संबंध कोणत्याही रीतीने विनयप्रथातील नियमाशी नाही "हे अस्सजि, श्रमण गोतम आपल्या श्रावकाना काय उपदेशितो?"—असा त्याचा सरळ अर्थ आहे. तव्हा विनय याचा उपदेश असा अर्थ धरला तर त्या उपदेशाचा समुत्कर्ष म्हणजे धम्मचक्रपवत्तनसुक्तच धरावे लागेल कारण यातील उपदेशाला अनेक ठिकाणी 'बुद्धान सामुक्कासिका धम्मदेसेना' असे म्हटले आहे या सुक्ताचे तिपिटकात फारच महत्त्व आहे तेव्हा ते अशोकाने आपल्या यादीच्या अप्रभागी घातले असल्यास आश्चर्य नाही

सुत्तनिपातात या सुक्तातील मज्जुराचा म्हणजे चार आर्यसत्याचा निर्देश द्वयतानुपस्सनासुक्तात (न ३८) आरभीच आला आहे बाकी अशोकाच्या लेखातील मुनिगाथा, मोनयसूते आणि उपतिसपसिने हे तीन धर्मपर्याय अनुक्रमे मुनिमुत्त (न १२), नालकमुत्त (न ३७) आणि सारिपुत्तमुत्त (न ५४) ही सुत्तनिपातातील सुक्ते आहेत अलियवसानि आणि अनागतभयानि ही दान अगुत्तरनिकायात सापडतात, व लापुले

१ उदाहरणार्थ, उपालिमुत्त, मज्झिम नि भाग १ [P T S] पृष्ठ ३८० पहा

२ 'मानयसूते' इत्यं द्वय (मानेत्थं त उपज्जिस्स, ७०१) [मपादक]

३ सारिपुत्तालाच उपतिसस असेही नाव अस पहा—Dictionary of Pali Proper Names by Prof G P Malalasekera [सपादक]

चाद हें मज्जिमनिकायातील अम्बलद्विक-राहुलोवादसुत्त (न. ६१) होय.^१ म्हणजे सातपैकी एक सर्वत्र, मज्जिम निकायात एक, अगुत्तरात दोन आणि लहानशा या सुत्तनिपातात तीन सापडतात; आणि या तीन मुत्ताची जी धरती आहे तीच या प्रकरणातील इतर मुत्ताचीही आहे. यारून बहुतेक सुत्तनिपात अशोकापूर्वी होता असे अनुमान करण्यास हरकत नाही.

खुद्दकनिकायात निद्देस नावाचें जें प्रकरण आहे त्याचे महानिद्देस आणि चूळनिद्देस असे दोन विभाग आहेत. महानिद्देस म्हणजे दुसरे काही नसून सुत्तनिपातातील अट्टकवग्गावर टीका आहे. आणि चूळनिद्देस रग्गविसाण-मुत्तावर व वत्थुगायाखेरीज करून पारायणवग्गावर टीका आहे. टीकाचा तिपिटकात समावेश झाला असल्यामुळे ज्याच्यावर ह्या टीका आहेत ते सुत्तनिपाताचे भाग पारच प्राचीन असले पाहिजेत. त्या भागाशिवाय जी बाकी मुत्ते आहेत त्याच्या भाषासरणीत आणि त्या भागातील मुत्ताच्या भाषा-सरणीत विशेष फरक नाही. ह्यावरूनही सुत्तनिपात पार प्राचीन असला पाहिजे ह्या अनुमानाला अधिक बळकटी मिळते परंतु या पुस्तकात जे गद्य भाग आहेत ते मात्र मागाहून दाखल केले असावेत असे वाटते. त्या-पैकी बहुतेक ठराविक असून ते इतर निकायात अनेक ठिकाणी सापडतात. त्यात विशेषनामाचा तेवढा फरक असतो.

पम्बज्जामुत्त (न. २७), पधानसुत्त (न. २८), नाळकमुत्ताच्या वत्थु-गाया (न. ३७), याचा खुद्दचरित्राशी निकट संबंध आहे त्यामधील थोडीबहुत चर्चा खुद्दचरित्र लेखमालेत येऊन गेली असल्यामुळे पुनरपि येथे विशेष माहिती देण्याची जरूरी वाटत नाही. राहुलमुत्तासंबंधाने (न. २३) मात्र थोडी चर्चा करणे इष्ट वाटते.

१ ह्या अशोकाच्या शिलालेखातील उल्लेखासंबंधी विशेष चर्चा Indian Antiquary Vol 41, February 1912, P 37-40 आणि पुरातत्त्व पु १ न ४ यात सांपडेल जिज्ञासू वाचकांनी ते लेख वाचावेत

२ पुरातत्त्व त्रैमासिक, पुस्तक दुसरें, खुद्दचरित्र लेखमाला, लेखांक २, ३ आणि ४ पहा

बुद्ध भगवान् ग्रहत्यागानंतर सात वर्षांनी कपिलवस्तूला आला, व त्या प्रसंगी राहुलाच्या आईने त्याला आपले दायज मागण्यासाठी बुद्धाजवळ पाठविले. बुद्धाने त्याला विहारात नेले व सारिपुत्ताकडून प्रज्या देवपिळी, तेव्हापासून राहुल कुमार श्रामणेर झाला ही कथा महावग्गात व त्याच्या अट्टकथेत आली आहे, व तिचा उल्लेख सुत्तनिपाताच्या अर्थस्थाकारानेही केला आहे आता असा प्रश्न उपस्थित होतो की जर बुद्धाने राहुलाला सात वर्षांचा असताना प्रज्या दिली, तर हे राहुलगुप्त कधी उपदेशिले ? प्रज्येपूर्वी म्हणावे तर सारिपुत्ताचा आणि राहुलाचा 'अतिपरिचय' (सूक्त ३३५) झाला होता असे म्हणजे अगम्य आहे दुसरे "मनाला आयडणारे व उल्लसित करणारे विषय सोडून" इत्यादिव उपदेश बुद्धाने असा अल्पवयस्क राहुलाला केला असेल हे समवा नाही प्रज्येनंतर राहुलाला हा उपदेश करण्यात आला असे म्हणावे, तर 'श्रद्धापूर्वक घरातून नीव'-या म्हणण्यात अर्थ राहत नाही तेव्हा या सुत्तावरून असे अनुमान करावे लागते की पुष्कळ वर्षे राहुल ग्रहस्थाश्रमात असतानाच सारिपुत्ताचा शिष्य होता किंवा आपकालची श्रामणेर कसून अल्पवयस्काना विहारात ठेवण्याची पद्धति त्या वेळी अस्तित्वात नव्हती हे राहुलगुप्त पार प्राचीन असे ग्रहित भरले तर महावग्गातील आणि अट्टकथातील राहुलाची कथा मागाहून रचली गेली असे म्हणावे लागते

हे भाषांतर प्रो वापट [आर्यभूषण प्रेस, १९२४] याच्या सुत्त निपाताच्या संस्करणावरून करण्यात आले आहे पालि टेम्प्ल सोसायटीच्या संस्करणात आणि प्रो वापट याच्या संस्करणात सुळात पारसा परक नाही. तरी प्रो वापट याचे संस्करण नागरी लिपीत असल्याकारणाने त्याच्या बरोबरच हे भाषांतर वाचणे हिन्दी वाचकाना सोयिस्कर होईल

पालि वाङ्मयात सुलभ रीतीने प्रवेश व्हावा, या हेतूने हे भाषांतर केले आहे त्यामुळे किर्येक ठिकाणी ते दूरान्वय झाले आहे, आणि कदाचित्

सामान्य वाचनानां द्विष्टही वाच्ये पण हे भाषांतर आहे आणि रूपांतर नव्हे हे लक्षात ठेवले पाहिजे. साध्या भाषेत नुसते रूपांतर केले तर त्यावरून मूळ श्लोकाचा अर्थ मुळभूषण लावता यावयाचा नाही. ज्याला संस्कृत भाषा चांगली अवगत आहे, पण पालि येत नाही, त्याला स्वतःच्या प्रयत्ना नेच पालीचा अभ्यास करण्याकरिता या भाषांतराचा चांगला उपयोग होईल अशी जाणा वाळगणे जसाप्रत होणार नाही.

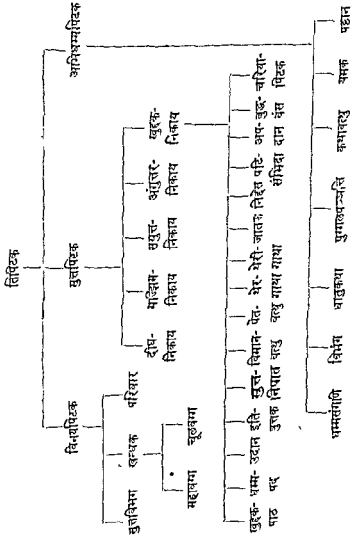
धर्मानंद कोसवी

ग्रंथ--परिचय

तिपिटकः—हिंदूना ज्याप्रमाणें वेद पवित्र आहेत किंवा मुसलमानाना कुराण, किंवा ख्रिस्ती लोकाना बायबल, त्याप्रमाणें बुद्धानुयायीना तिपिटक (त्रिपिटक) हा ग्रंथसंग्रह आहे. तिपिटकामध्ये तीन पिटके--पेटारे--असून त्याचे तीन भाग आहेत, म्हणजे (१) विनय पिटक, (२) सुत्त-पिटक व (३) अभिधम्म पिटक. विनयपिटकात भिक्षु व भिक्षुणी ह्यांच्या चागण्या-संबंधीचे नियम, प्रसंगोपात्त दारले देऊन, दिलेले आहेत. मुळच्या नियमातही अनुभवानंतर गौतम बुद्धानें अनेक पेरपार केलेले आहेत. या सवधाची सर्व माहिती विनयपिटकात दिलेली आहे. मनवान् बुद्ध किंवा त्याचे शिष्य ह्याची बुद्धधर्माच्या धार्मिक व नैतिक तत्त्वावहल जी मनोरंजक चर्चा झाली ती लोकप्रिय रीतीने सुत्तपिटकात दिली आहे. अभिधम्म-पिटकात बुद्धधर्माचे तत्त्वज्ञान जराशा रूक्ष पद्धतीने सांगितले आहे. अभिधम्मपिटकातील वर्गीकरणावरून बौद्ध लोकांच्या संख्यायुक्त विभागणी-पद्धतीवर चागला प्रकाश पडतो. या पुस्तकाचा अग्यास बुद्धीचा विकास करण्यास किंवा स्मरणशक्ति तीव्र करण्यास फार उपयोगी पडतो.

सुत्तनिपात व त्याचा तिपिटकांतील इतर ग्रंथांशी संबंध .-- सुत्तनिपात हा सुत्तपिटकाचा एक भाग असून पान १७ वरील षोडशावहल त्याचा तिपिटकातील इतर ग्रंथांशी असलेला संबंध दिसून येईल.

तिपिटक : तीन शतकांतील बौद्ध साहित्यिक चळवळींचा विपाक—तिपिटकातील सगळे ग्रंथ एकाच वेळी तयार झालेले नाहीत. गौतम बुद्ध जेव्हापासून नवीन धार्मिक संप्रदायाचा संस्थापक म्हणून मान्य केला गेला तेव्हापासून, म्हणजे आपण असे म्हणू या की बौद्धसभ स्थापनेपासून, तीनशें वर्षांतील बौद्ध साहित्यिक चळवळीचा निदर्शक असा हा तिपिटक ग्रंथसंग्रह दिसतो. सयुक्त व अंगुत्तर-निकायाचा बराचसा भाग व सुद्ध-

निकाय हा दीप व मज्झिम निकायानंतरचा दिसतो. बुद्धाच्या मृत्यूनंतर चाळीस वर्षांनी राज्य करित असलेल्या मगध देशाच्या मुड राजाच्या पत्नीच्या मृत्यूवर आधारलेले एक सुत्त अगुत्तरनिकायात आहे खुद्दक-निकायातील पुस्तकावस्थेची हे सर्व ग्रंथ एकाच वेळचे नाहीत हे स्पष्ट होते. समन्तपासादिका नावाच्या विनयअहकथेच्या चिनी संस्करणात खुद्दक निकायात चौदाव्या ग्रंथ असल्याचा स्पष्ट उल्लेख आहे खुद्दकपाठ हे छोटेखानी पुस्तक त्या यादीतून वगळले आहे पेतवत्थु व विमानवत्थु या ग्रंथावस्थेची वरील विधानाला पुष्टि मिळते. गौतमबुद्धाच्या मृत्यूनंतर सुमारे दोनशे वर्षांनी सौराष्ट्रांत (सुरष्ट्र) राज्य करित असलेल्या राजा विंगलशाचा उल्लेख पेतवत्थूमध्ये (४-३१) सापडतो बुद्धाच्या मृत्यूनंतर बऱ्याच वर्षांनी यडलेल्या दुसऱ्या एका गोष्टीचा उल्लेखही विमानवत्थु ग्रंथात (७-१०) सापडतो. विनय आणि अभिधम्मपिटक यातही हेच आढळते. विनय पिटकाचा पाचवा ग्रंथ, परिवार, हा पहिल्या चार ग्रंथांनंतर बऱ्याच काळाने तयार झाल्याचे स्पष्ट दिसते तसेच अभिधम्मपिटकातील कथावत्थु हा ग्रंथ धम्मसंगणीनंतर बऱ्याच काळाने म्हणजे अशोक-कालाच्या तिसऱ्या भ्रमं मगीतीत तयार झाल्याचा स्पष्ट उल्लेख आढळतो.

राजगृह, घेशाली व पाटलिपुत्र येथे भरलेल्या धर्मसंघाती— बौद्धपरंपरेला अनुसरून असे म्हटले जाते की, बुद्धाच्या मृत्यूनंतर लगेच त्याच्या शिष्यांनी महानाश्रय नावाच्या महास्पविराच्या नेतृत्वाखाली राजगृह येथे पहिली मगीति भरविली या सभेत पाचशे मुन्य लोक उपस्थित होते. त्यांनी बुद्धाच्या अनुयायी लोकांत तीन स्वरूपाचे मतभेद टाळण्याकरिता पुढाच्या शिकवणीला साहित्यिक स्वरूप देण्याचा निश्चय केला. अज्ञानधुराजाने या भिन्ना ह्या कामी मदत केली बुद्धाचा वरील ग्रंथ परिचारक बनलेल्या आरादाने धर्माने व उपासीने विनयाने गावण केले अशी आख्यायिका आहे यद्द्वारे संभर वर्षांनी गैशाली येथे गावणे मुन्यांनी पुन धर्मसंगीति भरवून, बाद ग्यात कूट पाटणाच्या काही मुन्यावर चर्चा केली या मगीतीतही बौद्ध उपदेशात पुन साहित्यिक स्वरूप देण्यात आले पुढे एकशे छत्तीस वर्षांनंतर म्हणजे बुद्धाच्या निर्वाणानंतर दोनशे

छत्तीस वर्षानंतर, अशोक राजाच्या कारकीर्दीत तिसरी संगीति पाटलिपुत्र (पाटणा) येथे भरली व आतापर्यंत तयार असलेल्या बौद्ध शिकवणीच्या साहित्यिक स्वरूपास पुन उजळा देऊन सुधारून वाढविलेली नवीन आतृत्ति तयार करण्यात आली ह्याच संगीतीत मोग्गलिपुत्त तिस्र येरानें कथावस्तूचा अतर्भाव अभिवम्भपिटकात केला ह्याच मोग्गलिपुत्त येर ह्या संगीतीचा अध्यक्ष होता या तीन संगीती स्थविरवादी पर्यायानी मान्य केलेल्या आहेत.

ओल्डेनबर्ग आणि कर्न ह्यांच्यासारखे पाश्चिमात्य विद्वान् पहिल्या संगीतीच्या ऐतिहासिकतेरद्दल साशक आहेत. परंतु संगीती भरलीच नसावी असे म्हणणे उचित दिसत नाही उलट पर्याय, आपल्या धर्मसंस्थापकाच्या मृत्यूनंतर त्याच्या अनुयायी लोकांनी एकत्र जमून त्याच्या उपदेशाला मूर्त स्वरूप देण्याचें ठरवावें यात अशक्य असें काहीच नाही उलट, आपल्या गुरुच्या तत्त्वाबद्दल वेपिकिरी दाखविणे हेच असभाव्य वाटतें पहिल्या किंवा दुसऱ्या संगीतीत तिपिटकाची सगळी पुस्तके गायिली गेली असतील, हे मात्र समवनीय वाटत नाही कारण त्या वेळेपर्यंत तिपिटक हा सक्थ प्रथमप्रद पूर्ण झालेला होता असें वाटत नाही।

तिपिटकाचा संभाव्य काल — सम्राट् अशोकाच्या भावरा येथील शिलालेखात पाळि वाङ्मयातील (१) विजयसमुक्ते, (२) अल्पिवसानि, (३) अनागतमयानि, (४) मुनिगाथा, (५) मोनेयसूते, (६) उपतिसपसिने, आणि (७) लाघुलोवादे ह्या धर्मपर्यायाच्या नावावरून, इ. स पूर्वीच्या तिसऱ्या शतकातील इतर शिलालेखात धम्मकथिक, पेटकी, मुत्तन्तिक, मुत्तन्तिमिनी व पद्धनेमायिक, इत्यादि शब्दावरून असे सिद्ध होते कीं ईश्वर वाङ्मय व त्यातील विभाग, उदा० पिटक, मुत्तन्त, निकाय—हे लोकाना

१ भाषातज्जाराची प्रस्तावना पृष्ठा (पान ७)

२ Epigraphia Indica II 93 ZDMG. XL, p 58, Rhys David's Bu dhist India, pp. 167-68

परिचित होते व त्या वेळेस निकायाची सख्याही पाचपर्यंत होती. तिसऱ्या सगीतीनंतर पालि वाङ्मय अशोकाचा मुलगा-महिन्द्र (महेन्द्र) याने सिंहल द्वीपात नेले अशी आख्यायिका आहे. ह्यानंतरच्या काळात पालि तिपिटकात दबळाढवळ झालेली दिसत नाही. कदाचित् धार्मिक ग्रथात दबळाढवळ करणे हा त्याचा अपमान होय असे मानले जात असेल. ह्या वेळेपूर्वीच हा ग्रंथसंग्रह पूर्ण झाला असावा कारण बौद्ध धर्माचा मोठा आभयदाता सम्राट् अशोक ह्याचे नावही तिपिटकात आढळून येत नाही.

अशा रीतीने तिपिटकाचा अखेरच्या मर्वादेचा संभाव्य काल ठरविला जातो तो इ. स. पूर्व तिसऱ्या शतकाचा पूर्वार्ध. हाच काल सम्राट् अशोकाच्या कारकीर्दीचा होय.

दक्षिण आशिया राज्यातील साम्प्रदायाप्रमाणे, ४५ वर्षे नवीन धर्माचा उपदेश करून बुद्ध इ. स. पूर्वी ५४३ त मरण पावला. "बऱ्याच वर्षांपर्यंत पाश्चिमात्य विद्वान् गौतमबुद्धाच्या निर्वाणाचा काल इ. स. पूर्वी ४८३ किंवा ४८७ असे मानित होते," असे चार्ल्स ईथियट म्हणतो, "परंतु, हेनुनाग राजघराण्याच्या इतिहासावरील नूतन संशोधनावरून असे दिसून येते की, बुद्धाच्या निर्वाणाचा काल इ. स. पूर्वी ५५४ असावा " हे साल दक्षिण आशियातील साम्प्रदायिक मताला जवळ आहे. यावरून असे दिसून येते की, जर आपण बुद्धाच्या निर्वाणाचा काल इ. स. पूर्वी ५४३ हा टोकळ मानाने बरोबर आहे असे धरले तर बुद्धाने धर्मोपदेशकाचे कार्य ६ व्या शतकाच्या पूर्वार्धात केले असले पाहिजे. वरील विवेचनावरून असा निष्कर्ष निघतो की, तिपिटकाचा समाव्य काळ इ. स. पूर्वी ६ व्या शतकापासून ते ४ व्या शतकापर्यंत असला एवढा मोठा ग्रंथसंग्रह पुरा होण्यास ३०० वर्षांचा काल म्हणजे काही पार नाही.

१. Hinduism and Buddhism, vol I. Introd p xix ; Vincent Smith's Oxford History of India, p 52 इ. स. पूर्व ४८३ हा काल इतर पुरावीय विद्वानांच्या मतेही अद्याप निर्वाणकाला मानला जात नाही "Still ..provisional" (Cambridge History of India, vol i p 171)

सुत्तनिपाताची प्राचीनता — बुद्धधर्माच्या अभ्यासाकरिता, धम्म पदाप्रमाणे, सुत्तनिपात या ग्रंथाचा वरचेवर उल्लेख केला जातो कारण हा ग्रंथ पार प्राचीन आहे व म्हणून त्यात आढळणारा बुद्धाचा उपदेशही जुनाच आहे. हर्षीच्या स्वरूपातील सुत्तनिपात हा गाथासमूह केव्हा अस्तित्वात आला हे जरी नक्की सांगता आले नाही, तरी “मिलिन्द पद्द” या ग्रंथात त्याचा अनेक ठिकाणी (देवनागरीप्रत पान ३६३, ३७८, ४०३, ४०५) नामनिर्देश करून त्यातील गाथा उद्धृत केल्या आहेत. हर्षीच्या सुत्तनिपातात अतमूत झालेल्या अट्ट-वग्गाचा उल्लेख सयुक्त ३ १२, विनय १ १९६-९७, उदान ७.६ ह्यात आलेला आहे. पारायण वग्गाचा उल्लेख सयुक्त २ ४९, अगुत्तर १ १३३-१३४, २ ४७, ३ ३९९, ४०१, ४ ६३ ह्यात आलेला आहे. अगुत्तरनिकायात तर पारायणवग्गातील पुण्णकपद्द, उदयनपद्द, व मेत्तेय्यपद्द यांचा प्रत्यक्ष उल्लेख अठून त्यातील गाथा उद्धृत केलेल्या आहेत. पहिल्या अडतीस सूत्रांपैकी निदान सात घट्टे तरी इतर ठिकाणी आलेली आहेत अनेक महायानग्रंथात “अर्थवर्गीय” आणि “पारायणाचा” उल्लेख आलेला आहे. या सुत्तनिपात ग्रंथात प्रास्ताविक गद्य भागावाचा अनेक सूत्रांचा समूह केलेला आहे. त्यातील विषयाचा विचार करताना बौद्ध धर्माच्या आरंभाच्या अवस्थेचेच वर्णन यात दिसते. काही सूत्रे बौद्धधर्माच्या आरंभकालीची व काही बुद्धाच्या पहिल्या शिष्यांच्या केलेची वास्तवतः सुत्तनिपात तिपिटकातील सर्वात जुने काव्य होय. खुद्दक पाठ, धम्मपद, उदान, इतिवृत्तक इत्यादि लोच्या कायाची जरूरी भाषण्यापूर्वी सुत्तनिपात

१ सूत्र ४ = प १ १७० ८ = खुद्दक १ १३ = खुद्दक = १ १९ = जातक
२ १२ १६ = खुद्दक १ २२ = म० (सूत्र १२) ३ = अपदानं १
(पंचेसुद्धापदान, गाथा १०-१३०, Sinh cd, Colombo, 1930)

- अर्थवद्दून इमवी प्रस्तावना पान १० Sylvain Lévi, Journal Asiatique, १९१५ (म जून) पृष्ठ ४०० २४

२ Winternitz, History of Indian Literature, Vol II (English Translation) p 93 (Calcutta Uni 1933)

अस्तित्वात आले असले पाहिजे घेरगाथा, घेरीगाथा, बुद्धस्त, चरियापिटक, अपदान ही पुस्तके निस्सद्य मागाहून तयार झालेली दिसतात म्हणून असे म्हणण्यास हरकत नाही की मुत्तनिपातातील बऱ्याचशा सूत्रांची सहिता ठोकळ मानाने बुद्धाच्या परिनिर्वाणानंतरच्या पहिल्या शतकातील पूर्वाघातच तयार झाली असावी ✓

✓ **मुत्तनिपाताच्या अभ्यासाचे महत्त्व** — अनेक दृष्टींनी मुत्तनिपाताच्या अभ्यासाचे महत्त्व आहे पालि तिपिटकात जागतिक वाङ्मयात देखील अतर्भूत करता येतील असे जर कोणते दोन ग्रंथ असतील तर ते धम्मपद व मुत्तनिपात हे होत पालि वाङ्मयाच्या अभ्यासकांना जर हे दोन ग्रंथ वाचले नाहीत तर ते व्यर्थ होय वर सांगितल्याप्रमाणे (पृ १९) मुत्त निपातात सगळ्या अशोकाने प्रगटिलेल्या सप्त मुत्तापैकी तीन मुत्ते (११, ३७, ५४) आहेत बुद्धाची सर्वांत जुनी शिकवण आपणास येथे सापडते त्याचप्रमाणे बुद्धभिश्चे ध्येय काय असावे हेही सांगितले आहे.

१ मुत्तनिपाताचे प्राचीनत्व खालील पुराव्यावरूनही दिसते —

(१) ह्या प्रवावरून बुद्धानुवायी लोक व बुद्धधर्म आरंभीच्या अवस्थेतील भासतात

(२) धुतने किंवा पारमिता वगैरेसारख्या बौद्धधर्माच्या पारिभाषिक वैशिष्ट्याचा उल्लेख सापडत नाही

(३) बुद्धाचे शरीरावशय किंवा स्तूप यांचा उल्लेख सापडत नाही

(४) अथर्ववेदाच्या अभ्यासाला फारसे महत्त्व दिले जात नव्हते

(५) ब्राह्मण यज्ञ वरचेवर करीत व ह्या यज्ञात गाहत्या होत असत । यज्ञापैकी काहींचा उल्लेख गाथा ३०३ मध्य सापडता त्यातील काही नावे अप्रसिद्ध आहेत

(६) मुत्तनिपातातील काही गाथांचे पाद नंतरच्या पालि पुस्तकात आढळतात उदा० धम्मपद उदान इतिवृत्तक थरगाथा, इत्यादि किंवा नतःच्या बौद्ध संस्कृत पुस्तकातही सापडतात

(७) जुनी वैदिक व्याकरणातील रूपे व भाषाशैली

(८) जुन्या पदतीची छंदोरचना

२४०० वर्षापूर्वीच्या भारताचें सामाजिक चित्रही या पुस्तकांत सांपडतें. श्रमण, ब्राह्मण इत्यादि धार्मिक पंथीयांविषयी माहिती सांपडते. कांहीं ठिकाणीं लोकांच्या रीति-रिवाजाचा उल्लेख सांपडतो. गाथा ५९८ मध्ये आपणांला अमावस्येनंतर प्रथम दिसणाऱ्या चंद्राला वंदन करण्याच्या भारतीय चालीचा उल्लेख सांपडतो. गाथा ४४४ मध्ये योद्ध्यानें डोक्यावर गवत ठेवून युद्धाला बाहेर पडण्याची चाल दिसून येते. गवत हें विजयी धीराचें निन्ह आहे. अज्ञ ही चाल हिंदुस्थानातील काहीं प्रांतांत दिसते. नवरात्रानंतर विजयादशमीच्या दिवशीं सीमोल्लंघन करण्यास जाणारे लोक डोक्यावरील पागोट्यांत किंवा पगडींत, नवरात्रांत घरीं मुद्दाम रोंवून उगवलेलें गवत (धान्य) रोंवून बाहेर पडतात. अशा रीतीनें सीमोल्लंघनास जाणें म्हणजे पावमाळ्यानंतर विजय मिळविण्याच्या ईर्ष्येनेंच मुलुखगिरीस जाण्यासारखें समजलें जातें. गौतमबुद्धाबद्दलही कांहीं ऐतिहासिक माहिती मिळते. बुद्ध शाक्यवंशीय असून आदित्य कुळांतील होता. नालकमुखांतील असित ऋषींच्या दंतकथेंतील पौराणिक भाग वगळला, तरी त्यांत योद्धेबहुत उत्पन्न असेल असे वाटतें. बुद्धाला विरक्ति घेण्याचें कारण म्हणजे चारिकसारिक गोष्टीवरून लोकांची कलहप्रवृत्ति ! त्यानें थोड्या पाण्यांत तडफडणाऱ्या माशाप्रमाणें या संसारांत झगडणाऱ्या लोकांची वृत्ति पाहिली. त्यामुळें भीतिप्रस्त होऊन त्याच्या ठिकाणीं वैराग्य उत्पन्न झालें (१३५-३८). हें साधेंमुधें वर्णन आणि ह्याचसंबंधीचें नंतर लिहिलेलें जातक-अद्भुततेतील निदानकथा, अगर ललितविस्तर, अगर अश्वघोषाचें बुद्धचरित्र, ह्यांतील अद्भुत वर्णनांत किती महदन्तर ! पद्मज्जामुत्तातील (२७) राजा विविसार व गौतम याच्या भेटींतील नाट्यमय संभाषणावरून ती एक ऐतिहासिक घटनाच असावी असें वाटतें. पद्मानमुत्तांत (२८) बुद्धानें परमपद प्राप्त करून घेण्याकरितां केलेले प्रयत्न व त्यासाठीं त्याच्या मनांत होणारे द्वंद्व, याचें चित्र सांपडतें. बुद्धाचे दोन पट्टशिष्य सारिपुत्त व मोग्गल्लान यांचाही उल्लेख कोकालीय मुत्तांत (३६) सांपडतो. सारिपुत्त बुद्धाचा मुलगा राहुल याचा गुरु होता (२३). ह्यानेंच बुद्धाच्या पश्चात् धर्मचक्र चालू ठेवले. पारायणवग्गांतील

वत्सुगाथामध्ये आपणाला भारतातील भौगोलिक माहिती मिळून त्या वेळच्या व्यापारी दळणवळण-मार्गाची कल्पना येते. ह्यासबधीचे विवरण पुढे वेईलच (पान २२)

सुत्तनिपाताचे लेखक :—सुत्तनिपात हा ग्रंथ काही एका लेखकाचे काम नाही. हा अनेकांच्या गाथांचा संग्रह आहे. डॉ. व्हिस डेव्हिड्स म्हणतात 'त्याप्रमाणे "सुत्तनिपात" हा एका व्यक्तीच्या प्रयत्नांचा परिपाक नसून एका सवध संपादित वर्गाचा प्रयत्न आहे पहिल्या चार वर्गातील सूत्रे एवमेकाशी संबद्ध नाहीत पाचव्या वर्गातील सूत्रे मात्र एकमेकाशी निगडित आहेत हे दाखविण्याकरिता त्या वर्गांच्या आरंभी व शेवटी कथानकभाग दिला आहे. ह्या कथानकामुळे ही सूत्रे एकत्र गोवली जातात. अद्भक व पारायणवग्ग ही सुरवातीपासूनच स्वतंत्र काव्ये म्हणून ओळखली जात असत व त्याचा स्वतंत्र उल्लेख बौद्ध वाङ्मयात येत असल्याचे वर (पान २१) सांगितलेच आहेच तिपिटक प्रथामध्येच निद्देस नावाचा टीकाग्रंथ आहे. त्यातील पहिला भाग महानिद्देस, हा अद्भकवर्गावरील टीकाग्रंथ आहे चूलनिद्देस ह्या दुसऱ्या भागात पारायणवग्ग व खग्गविद्याण सुत्त ह्यावरील टीका आहे बुद्धाचा धर्मसेनापति सारिपुत्त याने ही टीका केली अशी आख्यायिका आहे.

सुत्तनिपातांतील सुत्तांचे वर्गीकरण व त्यांतील विषय —
सुत्तनिपातातील सुत्तांचे अनेक शीर्षकाखाली वर्गीकरण केले जाते. ब्राह्मणधर्मिक (१९) कसिमारद्वाज (४), मुन्दरिकभारद्वाज (३०), किंवा माध (३१), या सुत्तात ब्राह्मणांचे जीवन व त्यांच्या यज्ञविषयी माहिती दिली आहे. आमगन्धसुत्तात (१४) बुद्धधर्मातील पापिन्य व अपापिन्य ह्यासबधीची कल्पना व तिची तत्कालीन ब्राह्मणांच्या कल्पनेहून भिन्नता दाखविली आहे. मेत्तसुत्तात (८) महाविहारान्ची कल्पना सांगितली आहे. पराभव (६), महामगल (१६), नावा (२०), किंशील (२१), व धम्मिक (२६), या सुत्तात नीतिपर उपदेश दिसून येतो. हमवत (९), सुचिलोम (१७), व आळवक (१०), ह्या सुत्तामध्ये महाभारतातील यक्षप्रश्ना-

प्रमाणें यक्षप्रश्न आढळतात. ह्यात यक्ष गौतमबुद्धाला काही प्रश्न विचारतात व बुद्ध त्याचें शकानिरसन करतो. धनिय (२) व कसिमारद्वाज (४) ह्या मुत्तामध्ये सुंदर सवाद मिळतात. काही निव्वळ स्तोत्रपदतीचीं मुत्ते आहेत. वगगीस (२४), सेल (३३) ह्या मुत्तात बुद्धाचें गुणगान आहे. वसल (७) व वासेट्टे (३५) ह्या मुत्तामध्ये जन्म श्रेष्ठ कीं वरं श्रेष्ठ याची चर्चा केली आहे. विजय (११), सल (३४), काम (३९) व द्वयतानुपस्सना (३८) ह्या मुत्तामध्ये तत्त्वज्ञानविषयक चर्चा आहे. रतनमुत्त (१३) भुतापेतापासून संरक्षण करणाऱ्या स्तोत्र (परित्त)-पदतीप्रमाणें आहे. कोकालीय मुत्तामध्ये (३६) पौराणिक विवेचन पद्धति असून पापी लोक नरकयोनीप्रत जाऊन तेथें दु सें कर्शी भोगतात याचें वर्णन आहे. उरग (१), खग्गविसाण (३), मुनि (१२), धम्मचरिय (१८), राहुल (२३), सम्मापरिन्वाजनिय (२५), धम्मिक (२६), नाळक (३७), तिस्समेत्तेय्य (४५), मागन्दि्य (४७), पुरामेद (४८), तुवट्टक, अत्तदण्ड आणि सारिपुत्त (५२-५४) हीं मुत्ते भिक्षुच्या जीवनाविषयीं असून त्याचें श्लेष व आचरण काय असावें हें त्यात सांगितल आहे व शेवटी, पूर्वीच उल्लेखल्याप्रमाणें, बुद्धासवधीचीं कथानकें आहेत. तीं म्हणजे, पन्वज्जा (२७), पधान (२८) व नाळक मुत्ते (३७). पारायणवग्गाच्या आरम्भीही (५५) कथानक असून तें ऋग्वेद किंवा महाभारतातील आख्यानपद्धतीचें आहे.

मुत्तांचीं नावें — मुत्तनिपातातील मुत्तांचीं नावें एकाच ठराविक पदतीचीं अशीं दिलेलीं दिसत नाहींत अठकथाकाराने पुष्कळ मुत्ताना दुसरीं वैकल्पिक नावें दिलीं आहेत. विजयमुत्ताला (११) कायविच्छन्दनिश्चमुत्त असेंही म्हणतात. नावामुत्ताला (२०) धम्ममुत्त, सुन्दरिकभारद्वाजाला (३०) पूरळास, धम्मचरियाला (१८) कपिल, सम्मापरिन्वाजनियाला (२५) महासमय व सारिपुत्तमुत्ताला (५४) धेरपण्हमुत्त-अशींही नावें दिलेलीं आढळतात. नावें देण्याच्या पद्धतीत खालील प्रकार दिसतात —

(अ) पन्वज्जा (२७), पधान (२८), विजय (११), मुनि (१२), व ब्राह्मण-धम्मिक (१९) — ह्या मुत्ताना त्याच्या त्याच्या निषयावरून शीर्षकें

दिली आहेत. (आ) धनिय (२), सेल (३३), नाळक (३७), मात्र (३१), व सभिय (३२) ह्या मुत्ताना त्यातील महत्त्वाच्या व्यक्तींवरून नावें दिली आहेत (३) उरग (१), राग्गविज्ञान (३), पराभन (६), नाथा (३०), वसूर (४६), पुराभेद (४८) या मुत्ताना त्यातील धृपदातील किंवा इतर ठिकाणच्या एखाद्या महत्त्वाच्या शब्दावरून किंवा एखाद्या उपमेवरून नावें दिली आहेत. (ई) हिरि (१५) व किंसील (२१) या मुत्ताना त्याच्या मुरवातीच्या शब्दावरून नावें दिली आहेत

सुत्तनिपाताच्या अंतरंगाचें परीक्षण - (अ) भ्रमण—सुत्तनिपातात बौद्धधर्माची प्राथमिक अवस्थाच दिसून येते असें वर म्हटलेंच आहे. उत्तर-कालीन मठव्यवस्था दिसून येत नाही बुद्धाच्या काळीं धर्मोपदेश करित करित आपापल्या धर्मानें तत्त्वज्ञान सागत हिंटेणारे धर्मगुरू आढळून येत. पूरणकस्सप, मन्त्रालिगोसाल, अजितकेसम्बली, पकुपञ्चानयन, सजय-बेलट्टिपुत्त व निगण्ठनातपुत्त—हे वेगवेगळ्या सहा पथाचे गुरू होते त्यांचे अनुयायी आजीविक, निगण्ठ इत्यादि व इतर ब्राह्मण हे वादपिय म्हणून प्रसिद्द असल्याचें सांगितलें आहे (३८१-८२).

दुसऱ्याच्या मताचें खडन करित करित व स्वतःच्या पथाचे स्तोम माजवीत हे धर्मगुरू देशभर हिंडत असत व आपापल्या पथाचे अनुयायी वाढवीत स्वतः करिता किंवा लोकाकरिता भरीव कार्य व्हाईही न करता हे लोक उगीचच आपलें मत आड्यतेनें सागत व वादविवाद करित फिरत असत. अशी प्रतिपादिली जाणारी तार्किक मतें ६३ प्रकारचीं होती असें गाथा ५३८ मध्ये सांगितलें आहे अशा उपदेशकाचें अनुकरण न करण्या बद्दल गौतमबुद्धानें आपल्या अनुयायीजनाना सत्त तापीद दिलेली होती अहंस्वभावात अशीं कैक सुत्ते आहेत कीं ज्यात, “ स्वतःच्या मताचें प्रदर्शन करू नये व दुसऱ्याच्या मताना तुच्छ लेखू नये ” (७८२, ७९८, ८६०, ९१८, ९५४, ९६५), असें स्पष्ट म्हटलें आहे जो, दुसऱ्यानीं विचारल्याशिवाय, आपल्या तत्त्वाचें किंवा मताचें प्रदर्शन करतो, त्यास शहाणे लोक “ अनार्य धर्मी ” समजतात असें सांगितलें आहे (७८२). निगण्ठ्या पंथात ज्यायोगें वादविवाद भाजतील अशा तऱ्हेचें वर्तन

आपल्या अनुयायीजनानीं करू नये अशी बुद्धाची इच्छा होती (वाद च जातं मुनि नो उपेति ७८०; ७८७, ७९६, ८२५, ९२७ इ०). तसेंच त्यानीं आपली तुलना दुसऱ्यांशा करून, आपल्याला श्रेष्ठ, कनिष्ठ अथवा इतराशी समान समजू नये (७९९, ८८२, ८५५, ८६०, ९१८, ९५८). दुसऱ्याचे सिद्धान्त मितीही अपाकारक असले तरी आपण सहिष्णुता दाखवानी अशी बुद्धाची शिकवण होती (९६५). आपल्या तत्त्वज्ञानाचा चित्रटून राहण्यातच शुद्धि आहे असें काही भ्रमणांचें म्हणणें होतें (८२४). अशा तऱ्हेच्या मताना चित्रटून राहून ते सभांश्टातून वादविवाद करीत व अन्य मतांच्या लोकांना मूर्ख ठरवीत. ह्या भ्रमणांचें वर्तन व त्याची धर्मासबंधीची आस्था पाहून या लोकांचें चार वर्ग कल्पिलेले आहेत—(अ) मार्गजिन, (आ) मार्गदर्शक, (इ) मार्गजीवी व (ई) मार्गदूषक (८४-९१).

(आ) ब्राह्मण—ब्राह्मणाचाही एक महत्त्वाचा वर्ग होता. हे लोक तीन वेद, निघण्टु, इतिहास, व्याकरण, ज्योतिष, छन्द शास्त्र वगैरे मध्ये निष्णात होते व शेंकडो लोकांना विद्यादान करीत असत. चौथ्या वेदाचें नाव आथर्वण (आथर्वण) असें गाथा ९२७ मध्ये सांगितलें आहे. परंतु या वेदाचा अभ्यास पारसा स्तुत्य नव्हता असें दिसतें. ब्राह्मणाना मंत्रबधू (मन्तबन्धुनो, १४०) असें म्हटलें असून सावित्री हा त्याचा मुख्य मंत्र सांगितला आहे (४५७). ब्राह्मणधम्मिक मुत्तामप्ये (१९) ब्राह्मणाची अधोगति बरी झाली व ते नीतिवानून व साध्या राहणीवानून वसे च्युत झाले हे सांगितलें आहे ब्राह्मण लोभी बनले, राजांच्या चॅनी जीवनाबद्दल त्यांना आसक्ति उत्पन्न झाली व ते मुदर स्त्रिया व पैसा यांचा स्वीकार करू लागले तसेंच राजदरवारी जाऊन अभ्रमेध, पुरुषमेध, शय्याप्राप्त, वाजपेय व निरगंड अशा नाशनें ओळखले जाणारे यज्ञ करू लागले, निरपराध गाई मारल्या जाऊ लागल्या व धर्माचा हास होऊन अधर्म पसर लागला. ९८ रोमानां पृथ्वीतल काराज केले स्त्रिया पतीबद्दल अनादर दाखवू लागल्या व सगळीं रुडे गोंधळ व गैरव्यवस्था उत्पन्न झाली ह्याचो महा-भारतात (भांडारकर सशोधन मंदिर प्रत, १२. २५४. ४५-४७)

सांगितलेल्या १०० रोगांच्या प्रादुर्भाव्याच्या परिस्थितीशी तुलना करणाऱ्या जोगी आहे ज्यामध्ये प्राणिहत्या होते अशा यज्ञाबद्दल बुद्धाने नापसंदि दर्शविली आहे.

सुन्दरिधरभारद्वाज व माधसुत्तामध्ये पुण्यानी इच्छा करणाऱ्या ब्राह्मणाने तथागताला, म्हणजे बोधिप्राप्त झालेल्या कोणाही व्यक्तीला, जातगौत न पाहता दान घावें असें लिहिलें आहे बुद्धाच्या मते हाच खरा यज्ञ होय ब्राह्मण्य हे उच्चकुलोत्पत्तीवर अवलंबून नसून आचार विचारावर अवलंबून आहे हे तत्त्व वासेट्टसुत्तामध्ये (३७) “त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो” अशा तऱ्हेचें धूपद असलेल्या गाथामध्ये निघून सांगितलें आहे व्यक्तीच्या जन्माला मदत्त्व नसून त्याच्या आचारविचाराला मदत्त्व आहे हे तत्त्व महाभारतामध्येहि^१ सांगितलेलें आढळते—

“शृणु यश्च कुल तात न स्वाध्यायो न च श्रुत ।

वारण हि द्विजत्वे च वृत्तामेव न सशय ॥” ३ : १३ : १०८

ब्राह्मण जर वार्डेट वर्तनाचा (असद्वृत्त) असेल व शूद्र-जर सच्छील असेल तर तो ब्राह्मणाप्रमाणेंच पूजार्ह होय असें अनुशासनपर्व चित्रशाळाप्रत, १४३ : ४७-५१) मध्ये सांगितलें आहे

(इ) कलिभारद्वाज व धनियसुत्त या धील सुंदर सवाद— कलिभारद्वाजसुत्तावरून (४) “मिधु हा एक आळशी प्राणी आहे” असा आरोप काहीं लोक करित असत असें दिसते भारद्वाजब्राह्मण भिक्षा मागणाऱ्या बुद्धाला म्हणतो— “शेत नागहन बीं पेशून म्हणजे काय कहन निद्राळ्याच्या घामाने तू अन्न का मिळवीत नाहीस ?” गौतम उत्तर देतो “मी आळशी नसून मीही मानसिक शेतीचें काम करितच असतां मीही एक शेतकरी असून मनोविकासाचें काम करतो”

१ महाभारतावर बीदमताची छाप-छायाबधी सविस्तर विवेचन, “The Buddhist Influence on the Mahābhārata,” (The Buddhist, Vesak 1955 Ceylon, Pages 75-77) ह्या मासिका निर्बंधात सापडेल

धनियमुक्तांत (२) ही असाच एक सुंदर संवाद आहे. आगाधारक व वर्तव्य-
दक्ष पानी, सुंदर. निरोगी मुलें व रूप गुरेंदोरें ज्याच्याजयळ आहेत अशा
एका गवळ्याची व उलटपक्षी निर्धन व घरदार नसलेल्या, मटभ्या, अशा
बुद्धाची तुलना करून हा भटक्या बुद्ध देखील मुली असे शकतो असे
दाखविलें आहे. या अर्किचन बुद्धाला फसलेही धंधन नसून तो फोणाचाही
दास नाही. स्वतःच्याच निप्रही मनामुळें स्वतःचाच मालक बनला आहे.
मुलामुळें तो दुरळून जात नाही किंवा दुःखामुळें गांगरूनही जात नाही;
कारण तो निरुपाधि (अलिप्त) असा आहे

(३) गौतमबुद्धाविषयीचीं तीन आख्यानां :—

पद्मज्जा (२७), पधान (२८) व नाळक (३७) ह्या मुक्तांना एक
विशिष्ट महत्व आहे. ज्यांच्यांतून बुद्धचरित्राची निर्मित होऊ शकेल अशा
एका विशिष्ट जुन्या धार्मिक आख्यानाचें अवशेष ह्यांत दिसतात. नाळक-
मुक्तांत बुद्धाच्या जन्मानंतर लगेच घडलेल्या एका घटनेची हकीकत आहे.
पूज्य असित, बुद्धाच्या जन्मामुळें आनंदित झालेल्या देवांना पाहून, बुद्धो-
दनाच्या दरबारी मुलाला पाहण्याकरितां आला. मुलाना पाहून त्यानें
भविष्य वर्तविलें की, "हा सर्वत्र जगाचा धर्मगुरू होईल". बुद्ध ज्या वेळेस
अशा रीतीने धर्मगुरू होऊन धर्मचक्र चालू करील त्या वेळेस आपण जिवंत
असणार नाही ह्याबद्दल त्याला वाईट घाटलें. म्हणून त्याने आपला भ्रान्त
नाळक याला बुद्धाचा शिष्य होण्यास सांगितलें, अशा तऱ्हेचा कथाभाग
ह्या मुक्ताच्या पहिल्या भागात म्हणजे घट्युगाथेत आहे ह्याच मुक्ताच्या
उत्तर भागात 'मौनेय' (७०१ पासून पुढें) सांगितलें आहे बालबुद्धाविषयी
ही पौराणिक कथा आहे व त्यांत बुद्धाची चमत्कार दाखविण्याची शक्ति
दर्शिलेली आहे. पद्मज्जामुक्तांत बुद्धाच्या प्रसज्येची हकीकत आहे. आपलें
घरदार सोडून मगध देशांत हिंडत असतां तो मगधाची राजधानी, राजगृह,
येथें आला. मगध देशचा राजा बिंबिसार यानें बुद्धाची भेट घेतली व
आपल्या दरबारी राहण्यास त्रिनविलें पण बुद्धानें तें नाकबूल केलें व आपलें
ध्येय गांठण्याकरितां अवश्य ते प्रयत्न करणें प्राप्त आहे असे सांगून तो
निघून गेला. पधानमुक्तांत मार व गौतम यांचें संभाषण आहे गौतम

नैरजरा (४२५) नांवाच्या नदीच्या काठी बसला असून आपलें ध्येय जाठण्यासाठी ध्यानस्थ बसलेला आहे. मार बुद्धाला त्या मार्गापासून परावृत्त करण्याचा प्रयत्न करतो व असा उपदेश करतो की, “ ह्या काही मान-गडीत न पडता ब्रह्मचर्याच्या जीवनानेंच किंवा यज्ञ कृत्नच पुण्यसंचय करता येईल. ” पण गौतम पुण्यसंपादन करण्याबद्दल बोंफिकिर असतो. शेवटी, “ सात वर्षे मी तुझा पाटलाग करीत आहे तरी मी तुझे मन वळवू शकलो नाही व तुझ्यावर ताबा मिळवू शकलो नाही, ” अशी कडुली देऊन निरुत्साही व दुःखित मनानें मार नाहीगा झाला (४४६-४४९). ही गोष्ट म्हणजे गौतमाच्या मनातील सत्प्रवृत्ति व असत्प्रवृत्ति ह्यांचा झगडा सुचविणारे काव्यमय स्वरूप होय. लोभ, असमाधान, भुद्रु-विपासा, तृष्णा, अनुत्साह व आलस्य, मीति, कुशका, परशुणाबद्दल तिरस्कार, दुराग्रह, लाभ, कीर्ति व खोश्या मार्गानें मिळविलेल्या यशामुळें प्राप्त होणारी आत्मस्तुति व परनिंदा—ही माराची आयुधे होती (४३६-२९). ह्या सर्व असत्प्रवृत्तींवर जय मिळवल्यावर बुद्धाच्या मनातील सत्प्रवृत्तीचा विजय होतो.

(उ) अर्थकवग्ग .—ह्या वर्गात सोळा मुक्त आहेत. ह्यांचें, “अर्थक-वर्गीय सूत्र” नावाचें सत्सृज भाषेतलें सत्करणाचें काही खाडित भाग मध्य-आशियात सापडले आहेत. एकात वर दिलेलें नाव सापडतें. चिनी भाषेतही या ग्रंथाचें सत्करण उपलब्ध असून त्यात प्रत्येक सूत्राच्या पूर्वी गद्य कथानक घातलेलें आहे. चिनी ग्रंथाचें नावावरून सूत्र नाव ‘अर्थपदसूत्र’ असेंही असावें असें दिसतें. ह्या सोळा सूत्रांपैकी बहुतेक सूत्रात शेवटल्या गाथेत आदर्श मुनीचें वर्णन आहे. कामोपभागापासून दूर राहावें असें काम (३९), गुहदृक (४०), तिस्समेत्तेय्य (४५), व मागन्दिय (४७), ह्या सुत्रात सांगितले आहे. सर्व प्रकारचे वाद टाळून, आयली इतर पर्यायाची तुलना करून आपण श्रेष्ठ, बरोबरीचें किंवा कनिष्ठ अशी भाषा

१ अर्थपदसूत्र (Vishva Bharati Studies, 18, Shantiniketan, 1931) भाग १-२, ह्या मासिका पुस्तकाच्या इमजी प्रस्तावनेत चिनी सत्करणा-स्वरूपाची मविस्तर माहिती मिळेल.

वर्ज्यं कर्तुं आत्मश्लाघां किंवा परनिंदां सोऽत्र शावी-असा विप्रयं दुःखक,
 सुदुःखक, परमदुःखक (४२-४३), पसुर, मागन्धिय (४६-४७),
 कलहविवाद (४९), चूलव्यूह, महाव्यूह (५०-५१), अत्तदण्ड (५३),
 श्ल्यादि मुत्ताचा आहे पुराभेद (४८), तुवङ्क, अत्तदण्ड व सारिपुत्त
 (५२-५४)—ह्या सुत्तात आदर्श मुनीची चर्या (आचरण) सांगितली
 आहे ह्या व पुढील पारायणवग्गात, “दिदृ-मुत्त-मुत्त-विजात,” व
 शीलव्रतें ह्यात गुरफटून जाऊ नये असें मोठ्या अट्टाहासानें सांगितलें आहे.
 उपनिषदात सांगितल्याप्रमाणें, “आत्मा वा अरे द्रष्टव्य, श्रोतव्य, मन्तव्य,
 निदिध्यासितव्य” (बृह० २ ४ ५) असल्या वचनावर विश्वास ठेवणाऱ्या
 लोकांच्या दृष्ट, “श्रुत, मत, विज्ञात” (छा० ६ १३, ६ ४ ५) असल्या
 तऱ्हेच्या बडबडीत गुरफटून घेऊ नये कारण असल्या तऱ्हेच्या दृष्टीनें, श्रुतीनें
 किंवा ज्ञानानें, “मुनि वनत नसतो” (१०७८), अशानें काहीं शुद्धि प्राप्त
 होत नाही (७९०, ८३९, तेव्हा भिक्षुनें असल्या गोष्टींना मिया शीलव्रताना
 थारा देऊ नये (७९८)

(ऊ) पारायणवग्ग.— पारायणवग्गामधील बत्थुगार्थेंतील आख्या
 नामुळें त्या वग्गातील पुढर्ची सोळा मुत्तें एकत्र आंवली गेली आहेत.
 वावरि नावाचा एक ब्राह्मण गोदावरी नदीच्या तीरावर यज्ञयाग करीत
 राहत होता पार लावून दुसरा एक ब्राह्मण आला व वावरीला ५००
 (निष्क) मागू लागला नुकत्याच केलेल्या यज्ञात पराच खर्च झाल्यामुळें
 दरिद्री बनलेला वावरि पैसे देण्यास असमर्थ होता त्यामुळें हा दुसरा
 ब्राह्मण रागावला व त्यानें त्याच्या शाप दिला की, “तुझ्या डोऱ्याची
 सात शकलें होतील” शाप ऐकून वावरि घाबरून गेला त्याची एक
 हितचिंतन देवता होती तिनें वावरीची अशी खात्री केली की, त्या लुच्च्या
 ब्राह्मणाला डोकें किंवा डोक्याची शकलें होणें द्वासन्धी काहींही ज्ञान नाही.
 तेव्हा त्यानें श्रावस्तीच्या बुद्धाकडे धाव घेऊन आपली शका पेटून घ्यावी.
 वावरीनें अजिनादि आपल्या सोळा शिष्यांना बुद्धाकडे जाण्यास सांगितलें.
 शिष्य प्रणामास निघाले त्यांच्या रस्त्यावरील गावाची नावेंही
 ह्या ठिकाणीं आपणास मिळनात व त्यावरून दक्षिणेंतून उत्तरेकडे

जाण्याकरिता चाळू असलेल्या दळणवळणाच्या मार्गाची कल्पना येते. दक्षिणेकडून उत्तरेकडे जाणाऱ्या मार्गावरची ठिकाणे दिली आहेत ती क्रमाने अशी-प्रतिष्ठान (पैठण), माहिष्मती, उज्जयिनी, गोनद, विदिशा, वनसद्वप, कौशांबी, साकेत, श्रावस्ती, व तेथून पुढे सेतव्य, कपिलवस्तु, कुशिनगर (कुशिनारा), पावा व राजगृह. येथे राजगृहात गौतम बुद्ध श्रावस्तीहून आलेला होता. ह्या शिष्यांना जवळ येताना पाहून त्यांच्या मनातील शका बुद्धाने आपल्या दिव्य चक्षूने ओळखल्या व त्यांचे शकानिरसन केले. “अविद्या हे मस्तक आहे व श्रद्धा, स्मृति, समाधि, छन्द व वीर्य यानीं युक्त अशी जेव्हा विद्या असते तेव्हा ती मस्तकाची शकले करणारी (मुद्रातिपातिनी) बनते” बुद्धाची ही दिव्य दृष्टि व दिव्य ज्ञान पाहून शिष्य खूप झाले व त्यांनी आपल्या गुरूंच्या बत्तीने साष्टांग प्रणिपात केला. बुद्धाने बावरीबद्दल व शिष्याबद्दल सदिच्छा प्रकट केली व “तुमच्या इतर काही शका असल्यास त्यांचे निरसन करू” असे आश्वासन दिले. मग सोळाही शिष्यांनी पाळीपाळीने बुद्धाला प्रभू केले व बुद्धाने त्यांची उत्तरे दिली.

पारायणवग्न मुत्तनिपाताच्या शेवटीं यावा हे यथायोग्यच आहे. या वग्नतच बुद्धाने बौद्धांचे जें उच घ्येय, निर्वाण किंवा मोक्ष, ह्यासवधीं उत्तरे देऊन त्या सोळा शिष्यांचे समाधान केले आहे. भवनागर कदा रीतीनें तहून जावा, लोभ व तृष्णा याचा कसा नाश करावा, दृष्टि (दिष्टि), शील व व्रत या कशामध्येही आसक्त न होता, मृत्यूची भीति न बाळगता, या जगात संपूर्ण सुखाचे स्थान कसे मिळविता येईल—हे सांगितले आहे. थोडक्यात म्हटले म्हणजे मृत्यूपार जाण्याचा, रिमोक्षाचा किंवा निर्वाणाप्रत जाण्याचा, मार्ग सांगितला आहे (१०८९, ११०९, १११९).

५. आदर्शमुनि व त्याचे जीवन.—आदर्श मुनींच्या जीवितानिषर्षी व त्यांच्या ध्येयप्राप्तीकरिता कराव्या लागणाऱ्या यत्नाविषयींची माहिती देणारी बरीच मुक्ते या ग्रथात आहेत एका जुन्या वचनाला मुत्तनिपाताचा पाठिंबाच मिळतो—“न विद मुकर अगार अज्जावसता एकन्तपरिपुण्ण एकन्त परिमुद सखलित्तित ब्रह्मचरिय चरित्तु” (दीप, राज २, १४१). “जो मनुष्य

धरान राहतो त्याच्या संपूर्णपणे निष्कृत असें जीवित जगणे कठिण " हें
 माहीत असल्यामुळे मुनि सर्व ऐहिक यन्त्रपासून व इष्टमिप्रापामून दूर
 राहतो कारण त्याच्या राहवासात दुःखास कारणीभूत होईल असें तो समजतो
 तो रानांत राहतो व भिक्षा मागण्यापुरताच गावात येतो भिक्षा मिळवून
 गावातीर्ष राजकारणात किंवा इतर भानगडीत न पडता लगेच तो रानात
 परततो उत्तम वागणूक ठरतो म्हणजे प्राणिहत्या, अन्नद्वन्द्व, चोन्या,
 खाटे गोलणे व मद्यपान इत्यादीपासून दूर राहतो उष भ्रमण, अणार,
 फुले, अन्नरें याचा त्याग करून तो साधें आयुष्य घालविता सोन्या चांदीचा
 स्वीकार करित नाही, खरेदी विक्रीत गुदरून पडत नाही कोणाचें दास्य
 पत्करित नाही, अधोदोष्टे ठेवून, चंगलता वर्ज्य करून, तो सरळ मार्गानें
 चालतो दिवसातून एकदाच जेवतो व तें मुद्दा मध्याह्न होण्यापूर्वीच तो
 भिताहार घेतो पोट फुटेल इतकें जेवत नाही किंवा पुढें उपयोगी पडेल
 म्हणून अन्न रागूनही ठेवित नाही तो कोणाला ज्योतिष सांगून किंवा औषधें
 देऊन किंवा अथर्व वेदातल्याप्रमाणें मन्त्रतंत्र सांगून आपली उपजीविका करित
 नाही. स्वप्राची फळे सागत नाही किंवा पशुपश्याच्या ओरडण्यातोल मर्मही
 सागत नाही तो पातिमोक्खातील नियमाचें कडक पालन करतो व शरीर,
 मन व जिह्वा यावर सयम राखतो. नफा तोटा, सुग दुःख, स्तुति निंदा,
 कीर्ति अपकीर्ति-यामुळे त्याचें मन हलकत नाही " मी काय खाऊ ? कुठें
 खाऊ ? मला चांगली झोंप मिळाली नाहा, आज मी कुठें झोपू ? "
 (१७०), इत्यादि विचाराना धारा देत नाही. शीत उष्ण ह्यासारखे
 हवामानातील परक तो सहन करतो चिल्लें, डास किंवा भुईंवर
 सरपटणाऱ्या प्राण्याच्या दशासबधी तो पर्वा करित नाही कड शब्द सुराण्यानें
 सहन करतो तो " जशास तसे " वागत नाही जेवणानंतरची दुपार
 ध्यानचितनात घालवतो. रूपावचर अरूपावचर प्यानें प्राप्त करून घेतो किंवा
 ब्रह्मविहाराची भावना करतो, म्हणजे विभातील भक्तिल प्राणिमात्रांवर
 दया करतो, रोगानीं पछाडलेल्या लोकांइल करणा चालवतो, लोकांच्या
 भरभराटीत आनंद मानतो, पण कशातही त्याच मन आसक्त राहत नाही
 सर्वांच्याबद्दल त्याच्या भावना समान असतात

मुनीचें तत्त्वज्ञान -- मुनि कामभोगात वेदोपही होत नाहीं, किंवा उलटपक्षी देहदृष्टी आचरणात आणीत नाहीं दोन्ही टोंरें कटाभानें टाळून तो सुवर्णमध्य स्वीकारतो शाश्वतदृष्टि किंवा उच्छेददृष्टि या दोन्ही पासूनही तो दूर राहतो बौद्ध तत्त्वज्ञानातील तीन तत्त्वावर त्याची अदळ भ्रदा असते म्हणजे जगातील प्रत्येक वस्तु 'अनित्य' आहे, 'दुःसमय' आहे, व 'अनात्म' आहे म्हणजे तत्त्वतः आपली म्हणता येईल अशी, किंवा चिरकाल टिकणारी अशी, नाहीं हें जाणतो मुनीचा विद्यास असा वीं जग हें धर्मानुसारी आहे-

“कम्मना वत्तति लोको, कम्मना वत्तति पजा ।

कम्मनिबन्धना सत्ता रयस्साणीय यापतो ।” (६२५)

जगातील दुःखावर विचार करून त्याला चार आर्यसत्यें व जगातील कार्य कारणभाव (पटिच्चसमुत्पाद) याचें ज्ञान चागलें झालेलें असतें आविद्येमुळें तृष्णा उत्पन्न होते व तृष्णा हें सर्व दुःखाचें मूळ आहे, ह तो जाणतो तृष्णेचा नाश करणें शक्य आहे व तो नाश करण्याचा मार्गही आहे, हें तो जाणतो द्वयतानुपसन्नामुत्तात (३८) हें स्पष्ट सांगितलें आहे कीं सर्वसाधारण लोक ज्ञानामुळें हा नियम जाणत नाहींत (भवरागपरतेहि भवमोतानुसारिहि । मारधेय्यानुपजेहि नाय धम्मो मुसमुधा ॥ ७५४) ज्या स्थितींत मर्ग आधवाचा नाश होतो त्याचें ज्ञान पन्न आर्यानाच होतें

को नु अजत्रमरियेहि पद समुद्धमरहति ।

य पद सम्मदब्जाय परिनिब्वन्ति अनाससा ॥ (७०८)

हा आनन्दमय स्थितीप्रत मुनि पोहोंचतो

निर्वाण — सर्व दुःखाचा नाश ज्या स्थितींत हे तो त्या स्थितीला निर्वाण असें म्हणतात परंतु ती स्थिति कशी प्राप्त होते ? बौद्धधर्माच्या उत्तर काळीन इतिहासावरून असें आढळून येतें कीं निर्वाण या शब्दाच्या बौद्धाच्या कल्पनेमध्ये अनेक फेरफार झालेले आहेत या सनधाची सुत्तनिपातातील कल्पना आरमीच्या कालाची दिसते निर्वाण हें याच चर्मी तृष्णेच्या नाशासळें व रागद्वेषमोहादि ज्ञेयाच्या उच्छेदामुळें प्राप्त होतें.

नन्दी-सयोजनो लोको वितकस्स विचारणो ।

तण्हाय विप्पदानेन निम्बाणमिति युच्चति ॥ (११०९)

दुसऱ्या एका गायेत विमोक्षाबद्दल असें म्हटणें आहे—

यस्मिं कामा न वसन्ति तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथमथा च यो तिण्णो विमोक्त्तो तस्म नापरो ॥ (१०८९)

“ ज्याच्या टिकणीं लोभ, तृष्णा, किंवा शका दुऱ्यना राहिल्या नाहींत त्याला विमोक्ष म्हणजे काहीं दुसरी वस्तु नव्हे ” अशी स्थिति प्राप्त झालेल्या गरीब निष्काचन मुनि कुठल्याही गोष्टीबद्दल लोभ न धरता, शाप्रदायिक दृष्टि (दिद्वि), शील-व्रत यांच्या जजाळात न गुरफटता, तात्त्विक विचारानें चित्ताची समतोलता बाळगीत, मरणाचा (परिनिर्वाणाचा) दिवस येईपर्यंत गन्मार्गानें आयुष्य घालगीत राहतो.

परिनिर्वाणानंतरची स्थिति — मृत्यूनंतर मुनीची काय अवस्था होते याबद्दल बुद्ध स्पष्ट काहींच सागत नाहीं जगाची उत्पत्ति, हेतु, किंवा शोयट यासारख्या प्रश्नाप्रमाणेंच हा प्रश्न अज्ञेय आहे. बुद्ध म्हणतो— ज्याप्रमाणें दिव्याची ज्योत विसल्यानंतर तिचें काय होतें हें आपण जाणत नाहीं, त्याप्रमाणेंच मुनि नामऱ्यापासून मुक्त झाल्यानंतर नाहींसा होतो, त्याचें काय होतें हें सागता येत नाहीं

अग्नि यथा वातवेगेन सिक्तो । अथ पलेति न उपेति सय ।

एय मुनि नामकाया विमुक्तो । अथ पलेति न उपेति सय । (१०७४)

देव व गन्धर्व देखील त्याची स्थिति जाणत नाहींत (६४४) ही शब्दशतीत स्थिति आहे बावरीच्या सोळा शिष्यांपैकीं एकानें म्हणजे उप सीवानें बुद्धाला प्रश्न विचारला कीं, मुनि विमुक्त झाल्यानंतर तो कोणच्या स्थितीत असतो ? तो उच्छेद पावतो कीं शाश्वत कालपर्यंत निरोगी असा असतो ? बुद्धानें उत्तर केलें कीं, तो अस्तगत आहे त्याची मोजमापानें गणना केली जात नाहीं, व कोणचेही शब्द त्याचें वर्णन करू शकत नाहींत

अल्पगतस्स न पमाणमत्थि । येन न वग्गु तं तस्स नत्थि ।

तन्वेसु धम्मेषु समूहेतु । समूहता गदप्याऽपि सन्ने ॥ (१०७६)

बुद्धधर्म नीतिधर्म—बुद्धधर्माचा नीतिधर्म असेही नित्येक वेळा म्हटले जाते व ह्याला भरपूर यत्नही मुत्तनिपातात आढळते ईश्वराबद्दल जरी बुद्धधर्मात-विशेषतः प्राचीन बुद्धधर्मात-मुग्धता बाळगलेली आढळते, तरी बौद्ध लोक देव देवता, स्वर्ग, नरक, कर्म पुनर्जन्म यावर विश्वास ठेवतात शाहणाचे देव, शक्र, ब्रह्मा, वगैरे-ह्यांना बुद्धापेक्षा ते कनिष्ठ समजतात व ते बुद्धाबद्दल येऊन त्याला वन्दन करतात असे वर्णन आढळते नीतिमय आयुष्य घालविण्याबद्दल व जगाचे खरे स्वरूप जाणण्याबद्दल भिभूना व गृहस्थ-लोकाना बुद्ध नेहमी उपदेश करीत असे धम्मिजमुत्तात (२६) नीतिमय आयुष्य घालविण्याबद्दलच नियम सांगितले आहेत व त्या नियमांचे पालन झाले म्हणजे गृहस्थ व्रतांचे पालन झाले ह्या नीतिपरतेचे दुसरे लक्षण जें दिसून येते तें हें की ब्राह्मण, श्रमण, स्नातक (न्हातक) खेत्तजिन, वेदगू परि-गजक, नाग, पण्डित, सोलिय, इत्यादि शब्दाचा अर्थ नीतिपर लावणे हाय अशा तऱ्हेचे या शब्दाचे अर्थ सभियमुत्तात (३२) दिलेले आढळतात

भाषा व विचारमांडणी — मुत्तनिपाताचे प्राचीनत्व त्याच्या विषया प्रमाणे त्याच्या भाषेवरूनही दिसून येते डॉ पाउसबोल ह्यानी पालील विशेषाबद्दल विद्वानांचे लक्ष बघलेच आहे —

नामान्ची व क्रियापदांची वैदिक बहुवचनी रूपे—ममूहतासे (१४), पञ्चमासे (१५), पण्डितासे (८७५ ७६) किंवा, चरामसे (- १), सिधित्तमामसे (८१४)

सक्षित रूपे विनिच्छया, लम्पणा, (विनिच्छयानि लम्पणानि), मन्ता, परिञ्जा लाभम्या (मन्ताय, परिञ्जाय, लाभकम्याय) सन्त्या, तुग्गच्चा, तिभ्या, सम्मुच्चा थिया काही ठिकाणी छन्दाकरिता रूपे सक्षित केल्ली आहेत—

तद (तदा) ६८५, जनेत्व (जनेत्वा) ६९५, यद (यदा) ६९६, सिंचित्व (सिंचित्वा) ६७१

वैदिक कृदन्त रूपे — विष्णुहातवे, उष्णमेतवे, सपयातवे, (वैदिक तथै प्रत्ययापासून)

वादविलेली रूपे—आतुमान (८८८) सुवामि (६६६), सुवाना (२०१)

आर्विर्भवे—सम्प्रति (सन्निवृत्तस्मिन्), पाप किंवा पात्रा (पवद्वि),
पवेच्छे (पवेत्सेय्य), मुस्त (मुनिस्तामि), दद्रु (दिष्टा),
परिब्रसानो (परिवसमानो), अवोचामि (अवोच), दग्धेन
(हृदितेन) ५८४, उग्गाहारान्त (उग्गाहन्ति) ७९१.

अनियमित शब्द—व्यापथ (१६४, ९६१), भुगद्, पट्टिमेनियन्ति,
क्यास्त (९६१), उपय (७८७), अग्निदाता (७८४).

काही ठिकाणी साकेतिक शब्दयोजना किंवा सशित रचना आढळते—
कुम्पपट्टिच्चसन्ति (७८४), मन्त्रमन्त्री त्रिमन्त्रमन्त्री,
विभूतसन्त्री (८७४), दिगुण, एतद्गुण (७१४)

माहाण ग्रंथ व उपनिषदाप्रमाणे पालि वाङ्मयातही अनेक वाक्ये व शब्द-
प्रयोग याची पुनरुक्ति आढळते मुक्तनिपात ह्याला अपवाद नाहा मुक्ते ३,
६, ७, १३, १४, १६, ३०, ३१, ३५ ह्या मुक्तात त्रित्येन गाथातीर्ण
शेवटला चरण धूपद म्हणून वापरलेला आहे इतर पालि पुस्तकाप्रमाणे
येथेही हृदयाला भिडणाऱ्या भरपूर उपमा, उत्प्रेक्षा, रूपक किंवा दृष्टान्त
आढळतात (४६, ४८, २०१, २५५, ३२१, ३५३, ४४३, ८०
८३१, ९२०, १०१४) मूर्ख माणसाची तुलना अधपट भरलेल्या
भाङ्ग्याशी किंवा खळखळणाऱ्या ओढ्याशी केली आहे तर शहाण्या मनु-
ष्याला शान्त मरोवराची किंवा शान्त नदीची उपमा दिली आहे (७२०-
२१) या उपमा किती सार्थ आहेत ! एके ठिकाणी आपल्या नातेवाईकात
पसून बोलणारा माणूस जेव्हा मृत्यूने ओढला जातो तेव्हा त्याला वधस्थानी
गाटकारून ओढल्या जाणाऱ्या गायीची उपमा दिली आहे (५८०).
दुसरे एके ठिकाणी एरुमेकाशी झोंबाझोंबी करणाऱ्या या जगातील माण-
साना उखळ पाण्यात जीवनाकरिता तडपडणाऱ्या माशाची उपमा दिली
आहे (९३६). गृहस्थाभमी मनुष्य मुनीची बरोबरी कदापि करू शकत
नाही, हें दाखविण्याकरिता एक अतिसमर्पक दृष्टान्त दिलेला आहे ज्या-
प्रमाणे निळी मान असल्यामुळे मुंदर दिसणारा व आकाशात (थोडेमे)
उडणारा मोर ह्यास हंसाची गति कदापि प्राप्त होण्यायोगी नाही, त्याप्रमाणे
गृहस्थाभमी मनुष्य मुनीची कदापि बरोबरी करू शकणार नाही (१२९).

छन्दोरचना.—मुत्तनिपाताची सर्वसाधारण छन्दोरचना म्हणजे जुने वैदिक छन्द-आठ अक्षराचा अनुष्टुम्, अकरा अक्षराचा त्रिष्टुम्, किंवा बारा अक्षराचा जगती या छन्दातून अक्षराची सख्या ठराविक असते परंतु अक्षराच्या ह्रस्वत्वाकडे किंवा दीर्घत्वाकडे लक्ष दिलें जात नाहीं या वैदिक छन्दात छन्द शास्त्रातील उत्तर कालीन गणपद्धतीचा अखलब वेळा जात नाहीं मुत्तनिपातात आपणास काहीं ठिकाणी उत्तरकालीन गणवृत्ता पैकी इन्द्रवज्रा व उपेन्द्रवज्रा यांचें मिश्रण झालेलें आढळतें (२०८-२१२-२१४ १९) काहीं ठिकाणी वशस्थ व इन्द्रवशा यांचेही मिश्रण आढळतें (२२१, ६८८ ९०) काहीं गाथा तेरा अक्षराच्या आहेत (२२०, ६७९-८०, ६९१-९८) त्यांना अतिजगती असें म्हणतात पण त्यातील पंक्तींचें पृथ करण केलें तर गणपद्धतीच्या कोणत्याहि एका वर्गांत बसतीलच असें नाहीं काहीं गाथा वैतालीय वृत्तात आहेत (३३ ३४, ६५८ ५९, ८०४ १३) काहीं औपच्छन्दसिकात आहेत (१ १७, ८३-८७, ३६३-७३). कोमालियमुक्तातील (६६३ ७६) गाथांचें वृत्त वेगवती असून थोडाफार लवचिकपणाही त्यात आढळून येतो काहीं गाथाची शब्दरचना निर्दोष नसल्यामुळें त्या नीट सुरात म्हणता येत नाहींत (१४३-१५२, ९१६-३४). यांमुळें त्यांना सर्वसाधारण गाथा या नावांनें संबोधलेलें बरें.

उत्तरकालीन संस्कृत याज्ञवल्क्यातल्याप्रमाणें या ग्रथात काव्यरचनेचे ठराविक नियम पाळलेले दिसत नाहींत. अनुष्टुम् छन्दातील कित्येक गाथामध्ये सहा पाद किंवा चरण आढळतात (३०३, ३०६-३०७, ५४७, ७३९, ७८१, ७६२, ७६३, ९९२) त्रिष्टुम् वृत्तातीलही काहीं गाथात पाच किंवा सहा पाद आढळतात (४६९, ४७८, ५०८, ८६३, ८७५,) काहींत मात किंवा आठही पाद आहेत (२१३, २३६, १०७९, १०८१, १०८२) गाथा ६५९ मध्ये आपणास वैतालीय वृत्तात पाच पाद आढळतात काहीं ठिकाणी अनुष्टुम् व वैतालीय यांचें मिश्रण आढळतें (१५३, ४५७, ५४०), तर काहीं ठिकाणी अनुष्टुम् व त्रिष्टुम् यांचें मिश्रण आढळतें (३२७, ४५९, ४८२, ४८६, १०५५ ते २०६८, ११४९).

अशा रीतीने ह्या ग्रथाचा परिचय सर्व साधारण वाचकांसही उद्बोधक होईल अशा रीतीने करून दिला आहे. जिशास लोफ हा ग्रथ प्रत्यक्ष वाचूनच त्याचा परिचय करून घेतील अशी आशा प्रदर्शित करून हा लावलेला ग्रथ-परिचय पुरा करतो.

स्वाध्याय, पुणे ४ }
२०।७।५५ }

पु. वि. बापट

सुत्तनिपाताच्या अभ्यासास उपयोगी पडणारीं पुस्तके

१. सुत्तनिपात— Anderson and Smith ह्यांनी संपादिलेला व पालि टेक्स्ट सोसायटीने छापलेला ग्रंथ.
२. सुत्तनिपात— मूळ व इंग्रजी भाषांतर — Buddha's Teachings, by Lord Chalmers (Harvard Oriental Series, No. 37).
३. सुत्तनिपात— उरगवग्ग व चूलवग्ग — मूळ व इंग्रजी भाषांतर (Part I-II) by Sister Vajira, Mahabodhi Society, Sarnath, U. P.
४. सुत्तनिपात— मूळ व हिन्दी भाषांतर, भिक्षु धर्मरत्नकृत, महाबोधिसभा, सारनाथ.
५. सुत्तनिपात— बंगाली भाषांतर, भिक्षु शीलमद्रकृत, महाबोधि सोसायटी, कलकत्ता.
६. सुत्तनिपात— सिंहली लिपीत छापलेला, विज्जारतनाकर छापखाना, बुद्धशक २४३४ = इ. स. १८९१.
७. सुत्तनिपात— इंग्रजी भाषांतर, Woven Cadences, by E. M Hare, Oxford Uni Press, 1947.
८. सुत्तनिपात— इंग्रजी भाषांतर, फाउसबोलकृत, Sacred Books of the East, Vol. X.
९. सुत्तनिपात— मूळ, इंग्रजी प्रस्तावना, टीकेंतील उतारे व समानार्थी उताऱ्याच्या सदभासह, डॉ. पु. वि. वापट ह्यांनी संपादिलेला, पुणे, १९२४.
१०. परमस्थजोतिका— भाग २ (सुत्तनिपात-अष्टकथा), Helmer Smith ने संपादिलेला (PTS.)

११. परमत्यजोतिका — भाग २३ (पृष्ठे ६१७-६४४) Metres of Suttanipāta
१२. निहेस — अट्ठकवग्ग, पारायणवग्ग व सग्गविखाणमुत्त हावर विपिटकात्त अन्तर्भूत्त झालेली टीका (PTS and Simon Hevavitarane Bequest Fund Series, Colombo)
१३. निहेसटीका — उदम्मप्यजोतिका, edited by A P Buddhadatta (PTS) भाग १-२
१४. अर्थपदसूत्र — पालि अट्ठकवग्ग व चिनी सररणाचें इंग्रजी भाषांतर, डॉ पु वि बापट्ट, विधुभारती, शान्तिनिशेतन, १९५१
१५. Katam Karaniyam — Anesaki's Articles reprinted, Tokyo, 1934, pp. 288-304
१६. University of Ceylon Review, 1948-49, 50 सुत्तनिपातावर N A Jayawikrama ह्यांनी लिहिलेले लेख.
१७. History of Indian Literature Vol II pp 92-98 English Translation (Calcutta University, 1933)
१८. History of Pali Literature — by B C Law, Vol I, pp 230-260

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासयुद्धस्स ।

सुत्तनिपातो ।

[१. उरगवग्गो]

५५०१२०६

१ K

[१. उरगसुत्तं]

१ यो'उप्पतित विनेत्ति कोव विसंतु सप्पविस'व ओसपेहि ।

सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१॥

१ सी०-यो वे. २-म०-विसटं.

स्या भगवान् अर्हत् सम्यक्-सयुद्ध [गौतमाला] नमस्कार असौ.

सुत्तनिपात

[उरगवग्ग, पहिला]

१

[१ उरगसुत्त]

१. पसरत जाणान्या सर्पा'ध्या विपाचा ज्याप्रमाणं ओपधानीं नाश करावा, त्याप्रमाणं एकाएकी उत्पन्न होणाऱ्या क्रोधाचा जा नाश करतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१)

२ यो रागमुदच्छिदा असेस मिसपुष्क^{उत्तरेत्तं १}व सरोरुहं विगृह्ण^६ ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥२॥

३ यो तण्हमुदच्छिदा असेस सरित सीघसर विसोसंयित्वा ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥३॥

४ यो मानमुदब्बधी असेस नळसेतु^{bridge of beads}व सुदुब्बल महोघो ।^{blood}
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥४॥

१ सी०-विसेसयित्वा.

२. पाण्यात शिखन जसे (सुलभपर्णे) कमल तोडावे, तसा ज्याने कामविकाराचा समूळ त्याग केला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (२)

३. ज्याने जोराने वाहणाऱ्या तृष्णा-नदीला शोषवून तिचा समूळ नाश केला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (३)

४. जसा महीघ देवनळ्याचा अति-दुर्बळ पूल (सहज) मोडून टाकतो, तसा ज्याने आपल्या मानाचा (अहंकाराचा) क्षय केला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (४)

- ५ यो नाग्निगमा भवसु सारं विचिन पुष्कमिव उदुबरेसु ।
सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिष्णमिव तच्च पुराण ॥५॥
- ६ यस्सऽन्तरतो न सन्ति कोपा इति भवाभरत च यीतिरघो ।
सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिष्णमिव तच्च पुराण ॥६॥
- ७ यस्स वितका विधूपिता अश्नत् सुनिकपिता असेसा ।
सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिष्णमिव तच्च पुराण ॥७॥

१. म०-विदूषिता.

५. उदुवर वृक्षावर जसें शोधू गेले तरी वृळ सापडन नाहीं, तसे ज्याला भवात (पुनर्जन्मात) सार दिसले नाही तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (५)

६. ज्याच्या अन्त करणात कोप राहिला नाही, व जो शाश्वतता आणि अशाश्वतता याच्या पलीकडे पोहोचला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (६)

७. ज्याच्या अन्त करणातील वितर्क जाळून समूळ कापून टाकले गेले आहेत तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (७)

१. अहम्याकारानें दिलेल्या अनेक अर्थांपैकी हा एक अर्थ आहे.

२. वितर्क तीन प्रकारचे—(१) कामवितर्क, (२) व्यागदवितर्क व (३) विदिषावितर्क

- ८ यो नाचसारी न पचसारी सव्वं अचंगमा इमं पपञ्चं ।
सो भिक्खु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराणं ॥८॥
- ९ यो नाचसारी न पचसारी सव्वं वितथमिदं'ति जत्वा लोके ।
सो भिक्खु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराणं ॥९॥
- १० यो नाचसारी न पचसारी सव्वं वितथमिदं'ति वीतलोभो ।
सो भिक्खु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराणं ॥१०॥

१ म०—नचछारि. २ म०—अच्छां.

८. जो पुढें धांव घेत नाही व मागेंही पडत नाही, व जो या प्रपंचाच्या पार गेला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (८)

९. जो पुढें धाव घेत नाही व मागेंही पडत नाही, व (प्रापंचिक) वस्तुजात भासते तशी खरोखर नाही असें जो जाणतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (९)

१०. जो पुढें धांव घेत नाही व मागेंही पडत नाही, आणि (प्रापंचिक) वस्तुजात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतलोभ होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१०)

१. पुढें धाव घेणें म्हणजे अतिविचार करणें, व मागें पडणें म्हणजे आढसात पडून राहणें.

- ११ यो नाच्चसारी न पच्चसारी सच्च वितथमिदं ति वीतरागो ।
सो भिक्षु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥११॥
- १२ यो नाच्चसारी न पच्चसारी सच्च वितथमिदं ति वीतदोसो ।
सो भिक्षु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१२॥
- १३ यो नाच्चसारी न पच्चसारी सच्च वितथमिदं ति वीतमोहो १
सो भिक्षु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१३॥

११. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेंही पडत नाही, आणि (प्रापञ्चिक) वस्तु जात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतराग होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (११)

१२. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेंही पडत नाही, आणि (प्रापञ्चिक) वस्तुजात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतदोष होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१२)

१३. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेंही पडत नाही, आणि (प्रापञ्चिक) वस्तुजात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतमोह होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१३)

- १४ यस्सानुसया न सन्ति केचि मूला अकुसला समूहतासे ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१४॥
- १५ यस्स दैरयजा न सन्ति केचि ओर आगमनाय पच्चयासे ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१५॥
- १६ यस्स वनयजा न सन्ति केचि विनिग्ग्वाय भवाय हेतुकप्पा ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१६॥

१ म०—उरगजा

१४ ज्याच्या अन्त करणात अनुशय मुळींच राहिले नाहीत, आणि अकुशलाचीं मुळें उपटून टाकण्यात आलीं आहेत तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१४)

१५ इहलोकीं पुनर्जन्माला कारणीभूत असे भीतीपासून उद्भवलेले सस्कार ज्याच्यामध्ये राहिले नाहीत तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१५)

१६. ज्याच्यामध्ये भवबन्धनाला कारणीभूत असे तृष्णेपासून उद्भवलेले सस्कार राहिले नाहीत तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो (१६)

१. अनुशय म्हणजे दडून राहणारे पापसस्कार—ते सात आहेत राग, द्वेष, मान, (मिथ्या) दृष्टि, शक्ता, पुनर्जन्माचा लोभ व अविद्या
२. अकुशलाचीं मुळें तीन—लोभ, द्वेष आणि मोद

१७ यो नीवरणे पहाय पंच अनिघो तिण्णकयकयो विसड्डो ।
सो भिक्खु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराण ॥१७॥
उरगसुत्तं निद्धितं ।

२ *Jup.*

१८ पक्कोदनो दुद्धखीरोऽहमस्मि (इति धनियो गोपो)
अनुतीरे महिया समानवासो ।

छन्ना कुटि आहितो गिनि

अय चे पत्ययसी पवत्स देव ॥१॥ पु०५

१ सी०, अ०—अनीघो. २ म०—खिरो. ३ म०—पत्ययसि.

१७. जो पाच (बुद्धीचीं) आवरणें सोडून निर्दुःख, निःशक
आणि तृष्णाशल्यविरहित होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली
जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१७).
उरगसुत्त समाप्त

२

[२. धनियसुत्त]

१८ “माझे अन्न तयार आहे, व गाई दोहून झाल्या आहेत,” असें
धनिय गोप म्हणाला—, “ मही नदीच्या तीरीं मी प्रियजनांसह राहत
आहें, माझी कुटी शाकारलेली आहे, व आग पेटवलेली आहे, तर
हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल बर्षाव कर ! ” (१)

१. बुद्धीचीं आवरणें (नीवरणें) हीं पाच आहेत:— कामच्छन्द,
व्यापाद (द्वेषमुद्धि), आळस, भ्रान्तचित्तता व कुशंभा. विशेष माहितीसाठीं
'समाधिमार्ग' पृष्ठ ३२ पहा.

१९ अक्रोधनो विगैत्रखिलोऽहमस्मि (इति भगवा)

अनुतीरे महियेकरत्तिवासो ।

विवटा कुटि निव्युतो गिनि

अय चे पत्थयसी पवस्स देव ॥२॥

२० {अंधकमकसा नू विज्जरे (इति धनियो गोपो)

कैच्छे रुद्धतिणे चरन्ति गाथो ।

वृद्धिऽपि सहेय्यु आगतं

अय चे पत्थयसी पवस्स देव ॥३॥

१ रो०-लीलो. २ म०-पत्थयसि. ३ म०-गच्छे.

१९. “मी अक्रोधन आणि विगतखिले आहे.” असे भगवान् म्हणाला,—“महीच्या कांठी (केवळ) एका रात्रीचा निवास आहे, माझी कुटी उघडी आहे व अग्नि विझलेला आहे, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास सुशाल वर्षाव कर !” (२)

२०. “येथे गोनाशा व डास नाहीत,”—असे धनिय गोप म्हणाला,—“नदीकांठी वाढलेल्या गरतांत गाई चरतात, तेव्हा पाऊस आला तरी त्या सहन करतील, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास सुशाल वर्षाव कर !” (३)

१. उग्रर जमिनीच्या रिक्त म्हणतात. अशा तऱ्हेने वाटिन्व व्याख्या चित्तांतून गेले तो विगतचित्त. चित्ताने पांच रिक्त आहेत, त्यांचे पांच मन्थितम-निवापतील नेतोपिल गुत्तांत (नं. १६) गाढवते.

२. अग्नि ११ आहेत. ते हेः—काम, क्रोध, मोह, ज्ञानि, जरा, माण, शोक, परिशेष, दुःख, दीर्घनस्य, उपायाम. (महावग्ग, आदितात्परियावग्गुप. १२१.)

३. अ०—का(ल) मधिदा किरा रिग मधिदा.

२१ वद्धा हि भिसी सुसखंता (इति भगवा)

तिण्णो पारगंतो विनेय्य ओघ । १

अत्यो भिसिया न विज्जति दि ह्मति

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥४॥

२२ गोपी मम अस्सवा'अलोला (इति वनियो गोपो)

दीघरत्त सवासिया मनापा ।

तस्सा न सुणामि विंचि पाप ११जोभि

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥५॥

२३ चित्त मम अस्सव विमुत्त (इति भगवा)

दीघरत्त परिभावित सुदन्त ।

१ म०-भिसि. २ म०- 'त्वाता. ३ म०-पारगतो. ४ म०- दि'
५ म०-दि

२१. " माझा ताका बाधून चागला तयार आहे " असें भगवान् म्हणाला,— " मी ओघ उतरून पार गेलों आहे, आता ताफ्याचें कारण राहिलें नाहीं, तर हे मेघराजा, तुशी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! " (४)

२२. " माझी गोपी आज्ञाधारक आणि स्थिर मनाची आहे"— असें धनिय गोप म्हणाला,— " चिरकाल ती मजबरोबर राहत असून मला प्रिय आहे, तिच्यात कोणतेंही वाईट असल्याचें माझे ऐक्यात नाहीं, तर हे मेघराजा, तुशी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! " (५)

२३ " माझे चित्त माझ्या ताब्यात आहे, व तें विमुक्त आहे " असें भगवान् म्हणाला,— " तें चिरकाल अभ्यासानें भावित आणि

१

पाप पुन मे न विज्जति

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥६॥

२४ अत्तवेतनमतोऽहमस्मि (इति वनियो गोपो)

पुत्ता च मे समानिया अरोगा ।

तेस न सुणामि किंचि पाप

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥७॥

२५ नाह भतकोऽस्मि कस्साचि (इति भगवा)

निच्चिट्ठेन चरामि सच्चलोके ।

अ यो भतियो न विज्जति

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥८॥

१ म०—भटो २—२ म०—चेमे ३ अ०—भटको ४ म० भटिया
अ०—भटिया ति पि

सयमित आहे, नाइयात पाप नाही, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (६)

२४ “ मी स्वतःच्या श्रमाने निर्वाह करतो ”—असे धनिय गोप म्हणाला,—“ आणि माझे पुत्र माझ्या बरोबर आहेत व निरोगी आहेत, त्याच्यात कोणतेही वाईट असल्याचे माझे ऐकित नाही तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (७)

२५ “ मी कोणाचा नोकर नाही ”—असे भगवान् म्हणाला,—“ मी माझ्या भाडवलावर राहत आहे, नोकरीची मला गरज नाही, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (८)

२६ अत्थि वसा^{५८९} अत्थि धेनुपा (इति वनियो गोपो)
गोधरणियो पवेणियोऽपि अत्थि । १

उसमोऽपि गवपती च अत्थि
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥९॥

२७ नत्थि वसा नत्थि धेनुपा (इति भगवा)
गोधरणियो पवेणियोऽपि नत्थि ।

उसमोऽपि गवपती च नत्थि
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥१०॥

२८ खीळो निखाता असपवेधी (इति धानियो गोपो)
दामा मुजमया नवा सुसठाना ।

१ म०-पवेनियो. २ म०-ति ३ म०-ति च, ४ सी०-खिला,
म०-खिला.

२६. " मजपार्शी गाई व दूध पिणारी वासरें आहेत "—असें धानिय गोप म्हणाला,— " गामण्या व फळणान्या गाई आहेत, आणि गाईचा पुढारी बैल आहे, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! " (९)

२७. " मजपार्शी गाई व दूध पिणारी वासरें नाहींत "—असें भगवान् म्हणाला,— " गामण्या व फळणान्या गाई नाहींत, आणि गाईचा पुढारी बैल नाहीं, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! " (१०)

२८. " खुट चागळे गाडले आहेत, ते हालत नाहींत "—असें धानिय गोप म्हणाला,— " दावीं मुज गवताचीं असून उत्तम

१ पण अ०-वसन न करता वाटलेलीं वासरें,

न हि सर्किंखन्ति धेनुपाऽपि छेत्तु
अथ चे पत्ययसी पवस्स देव ॥११॥

२९ उसभोरिक्क छेत्तव वधनानि (इति भगवा)
नागो पूत्तिलत्त व दालयित्वा ।

नाह पुन उपेस्स गम्भसेय्य
अथ चे पत्ययसी पवस्स देव ॥१२॥

३० निन्न च यत्त च पूरयन्तो महामेघो पावस्सि तावदेव ।
सुत्वा देवस्स वस्सतो हममत्थ धनियो अभासय ॥१३॥

१ म०—सर्विलस्सन्ति २ म०—छेत्वा ३ सी०—दाळ, म०—
पदालयित्वा ४ म०—उपेय्य

बनविलीं आहेत व नवीं आहेत, दूध पिणाऱ्या बासराना, देखील
तीं तोंडता येणार नाहीत, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास
खुशाल वर्षाव कर ! ” (११)

२९ “ ऋषभाप्रमाणे (प्रमुख बैलाप्रमाणे) मी बन्धने तोंडलीं
आहेत ”—असे भगवान् म्हणाला,—“ हत्तीने जशी गुळवेळ तोंडावी,
तद्वत् मी त्याचा उच्छेद केला आहे आता मी पुनरपि गर्भवासाला
जाणार नाही, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल
वर्षाव कर ! ” (१२)

३० असे भगवान् म्हणत आहे तोंच जळस्थळ महामेघाने
भरून टाकले पाऊस पडू लागल्याचा आवाज ऐकून धनिय यणे-
प्रमाणे चोळता झाला —(१३)

३१ छात्रा वत नो अनपुका ये मयं भगवन्तं अहसाम ।
 सरण तमुपेम चक्रुम सत्या नो होहि तुव महामुनि ॥१४॥

३२ गोपी च अह च अस्तया ब्रह्मचरिय सुगते चरामसे ।
 जातिमरणस्त पारगा दुक्वस्सऽन्तरा भवामसे ॥१५॥

३३ नन्दति पुत्तोहि पुत्तिमा (इति मारो पापिमा)
 गोमिको गोहि तथेव नन्दति ।

उपधी हि नरस्स नन्दना
 न हिंसो नन्दति यो निरूपधि ॥१६॥

१ अ०—चरेमसे इतिपि पाठ विकल्पेन्ति । २ म०—जातिजरामरणस्त.
 ३ म०—गू. ४ म०—गोपियो, अ०—गोमियो.

३१. “सरोत्तर आम्ही धन्य आहोत; का कीं, भगवन्ताचे
 आम्हास दर्शन घडले । हे चक्षुष्मन्, तुला आम्ही शरण जातो.
 हे महामुने, तू आमचा शास्ता हो. (१४)

३२. “मी आणि माझी आज्ञाधारक गोपी सुगताच्या आश्रया-
 खाली ब्रह्मचर्य पालन करू आणि जन्ममरणाच्या पार जाऊन दुःखाचा
 अन्त करू. ” (१५)

३३. “पुत्रपन्ताला पुत्रामुळे आनंद होतो. ” असे पापी मार
 म्हणाला, “त्याचप्रमाणे गाईच्या मालकाला गाईमुळे आनंद होतो;
 कारण उपाधि मनुष्याला आनंद देते व उपाधिरहित माणमाला
 आनंद मिळत नाही. ” (१६)

३४ सोचति पुत्तोहि पुत्तिमा (इति भगवा) गोमिको गोहि तथेव सोचति ।
उपधी हि नरस्स सोचना न हि सो सोचति यो निरूपधी
ति ॥१७॥

धनियसुत्तं निहितं ।

३

[३. खग्गविसाण-सुत्तं]

३५ सच्च्रेसु भूतेसु निधाय दण्डं अविहेठयं अञ्जतरऽपि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहाय एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१॥

१ म०-गोपियो, गोपिको. २ नि०- अद्वैतयं.

३४. " पुत्रवन्ताला पुत्रामुल्ले शोक होतो. " असें भगवान् म्हणाला, " त्याचप्रमाणे गाईच्या मालकाला गाईमुल्ले शोक होतो; कारण उपाधि भाणसाला शोकदायिनी आहे व जी उपाधिरहित, तो शोक करित नाही. " (१७)

धनियसुत्त समाप्त

३

[३. खग्गविसाणसुत्त]

३५. भूतमात्राविपरीं दण्डबुद्धि सोडून देऊन त्यापैकीं एकालाही त्रास देऊ नये, (आणि) पुत्राचीहि आशा वरू नये, मग सहायाची (मित्राची) गोष्ट कशाळा ? (आणि) गेंड्याच्या शिगाप्रमाणे एकाची राहावे. (१)

- ३६ ससग्गजातस्स भवेन्ति ग्हेहा स्नेहन्वय दृक्कमिदं पहोनि ।
आदीनय ग्नेहज पेक्कमानो एको चरे राग्गविसाणरूपो ॥२॥
- ३७ मित्ते सुहज्जे अनुकपमानो हापेनि अयं पटिब्रंद्धचित्तो ।
एतं भयं सन्न्यये पेक्कमानो एको चरे राग्गविमाणरूपो ॥३॥
- ३८ वसो विसालो वै यया विसत्तो पुत्तेसु टारेसु च या अपेक्खा ।
यसाकंळीरो व अमज्जमानो एको चरे राग्गविसाणरूपो ॥४॥
- ३९ मिगो अरञ्जग्घि यया अरद्धो येनिच्छक गच्छनि गोचराय ।
विञ्जू नरो सेरित पेक्कमानो एको चरे राग्गविसाणरूपो ॥५॥

१ रो०-भवति ग्नेहो. २ म०-पटिब्रंद्धचित्तो. ३ म०-च. ४ मी०-
अपेगा. ५ मी०-वलीरो, अ०-वंशरळीरो. ६ म०-विन्दु. ७ निद्वे०-गेरि तं.

३६. ससर्गं घटन्यानें स्नेह उत्पन्न होतो. स्नेहापासून हें दृ रा उत्पन्न होतें. हा स्नेहापामून उत्पन्न होणारा दोष पाहून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (२)

३७. मित्रसुहृदाना मदत करण्याच्या उद्देशानें आसक्तचित्त होऊन सदर्थ सोडून देतो. परस्पर प्रेमात हें मय पाहून गेंड्याच्या शिंगा-प्रमाणें एकाकी राहावें. (३)

३८. विशाल वेळू जसा (इतर वेळूमध्यें) गुंतून जातो, तद्वत् पुत्रदाराची अपेक्षा होय. वेळूच्या मोडाप्रमाणें संयत्न न होना गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (४)

३९. अरण्यातील मोरळ्या मृग चरण्यासाठी जसा यथेच्छ विहार करतो, त्याप्रमाणें मुत्र माणसानें आपली स्वतंत्रता जागून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (५)

४०. आमृतनां होति सहायमज्जे वासे' ठाने' गमने चारिकाय ।
 अनभिञ्जित सेरित पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाणरूप्यो ॥६॥
४१. खिद्धा रती होति सहायमज्जे पुत्तेसु च विपुल होति पेम ।
 पियविप्पयोग विजिगुच्छमानो एको चरे खग्गविसाणरूप्यो ॥७॥
४२. चातुदिसो अप्पटिघो च होति सन्तुस्समानो इतरितरेण ।
 परिस्सयान सहिता अञ्जमी' एको चरे खग्गविसाणरूप्यो ॥८॥
४३. दुस्सगहा पच्चजिता पि एके अयो गहट्ठो घरमवासन्ता ।
 अणोस्सुक्को परपुत्तेसु इत्वा एको चरे खग्गविसाणरूप्यो ॥९॥

१ म० - °न्तणा २-२ म० वाषेय्यठाने, ३ म० - अनतिञ्चित, अनभि-
 च्चित. ४ अ० - अ-ञ्जमी.

४०. मित्रावरोवर असल्यानें राहण्या-प्रसण्यासाठी व जाण्या-
 येण्यासाठी बोलावणें होतें, (पण) निर्लोभता ही स्वतंत्रता असें जाणून
 गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (६)

४१. आप्तेष्टावरोवर राहिल्यानें करमणूक आणि आनंद वाटतो,
 आणि मुलावर फार प्रेम जडतें. (पण) प्रियाच्या वियोगामुळें उबग
 वाटून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (७)

४२. कितीहि अल्पलाभ झाला तरी त्यात सतोष मानणारा
 चार ही दिशाना जाण्याला मोकळा व अप्रतिबन्ध होतो. (म्हणून)
 विघ्नें सहन करून निर्भयपणें गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें
 (८)

४३. कित्येक सन्यासीहि असे असतात कीं, त्याचा संग्रह करणें
 कठीण जातें, मग घरात राहणाऱ्या गृहस्थाश्रम्याची (तर गोष्टच
 विचारावयास नको.) (म्हणून) इतराच्या मुलाविषयीं वेफिकिर
 होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (९)

- ४४ ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि ससीनेपत्तो यथा कोविळारो ॥
 छेवान वीरो^१ गिहिवज्जनानि एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १० ॥
- ४५ सचे लभेय निपक सहाय सद्धिचर साधुविहारि धीर ।
 अभिमुष्य सब्बानि परिस्सयानि चरेव्य तेनऽत्तमनो सतीमा ॥ ११ ॥
- ४६ नो चे लभेय निपक सहाय सद्धिचर साधुविहारि धीर ।
 राजा व रद्ध विजित पहाय एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १२ ॥
- ४७ अद्दा पससाम सहायसपद सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया ॥
 एते अलद्दा अनवज्जभोजी एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १३ ॥

१ म०-समिन्नं, सल्लिन्नं. २ म०-धीरो ३ ज०-रं ४ म०-जि.

४४. पाने गळालेल्या कोविदार वृक्षाप्रमाणे गृहस्थाश्रमाची चिन्हे टाडून आणि गृहस्थाश्रमाची बन्धने तोडून शूराने गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (१०)

४५ जर हुशार, सन्मार्गाने वागणारा व धैर्यवान् साथी मिळाला, तर सर्व विघ्ने सहन करून स्मृतिमान् राहून आनदाने त्याज्यरोबर राहावे (११)

४६ जर हुशार, सन्मार्गाने वागणारा व धैर्यवान् साथी मिळाला नाही, तर राजा विजित (दुसऱ्याच्या ताब्यात गेलेले) राष्ट्र सोडून जातो, तद्वत् गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (१०)

४७. मित्रसपदेची आम्ही खात्रीने तारीफ करतो समानशील किंवा आपणापेक्षा श्रेष्ठ मित्राची सगत परावी (पण) जर असे साथी मित्राले नाहीत, तर शुद्ध अन्न सेवन करीत गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (१३)

१ शुद्ध अन्न सेवन करणे म्हणजे सदाचाराने वागणे जो अमदाचारी तो नितीही सोवळे वाळगीत असला, तरी अशुद्धच अन्न खातो.

- ४८ दिखा सुवण्णस्स पभस्सरानि कम्मरपुत्तेन सुनिट्टितानि ।
संघट्ठमानानि दुवे भुजस्सि एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १५ ॥
- ४९ एव दुतियेन सहो ममस्स वाचाभिलापो अभिसज्जना वा
एत भय आयति पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १५ ॥
- ५० कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा विरूपरूपेण मयेति चित्त ।
आदीनव कामगुणेषु दिखा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १६ ॥
- ५१ ईती च गण्डो च उपद्रवो च रोगो च सल्ल च भय च मे त ।
एत भय कामगुणेषु दिखा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १७ ॥

१ नि० सघट्टयत्तानि २ नि०—दुतीयेन ३ म०—सह ४ म०—ईति

४८ सोनारानें उत्तम रीतीनें तयार वेलेलीं सोयाचीं प्रभासपत्र दोन कवणें एका हातात एकमेकावर आदळत असलेलीं पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१४)

४९ याप्रमाणें दुसऱ्यासहवर्तमान राहिल्यास, माझ्याकडून वडवड केली जाईल, किंवा मला त्याची आसक्ति जडेल, हें पुढील आयुष्य क्रमात भय पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१५)

५० कारण पंचेन्द्रियाचे विषय विचित्र, मधुर आणि मनोरम आहेत, ते नानाप्रकारें मनुष्याचें चित्त मथन करतात विषयामध्ये असलेला हा दोष पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१६)

५१ मजवर हें सजट आहे, हा मत्त आहे, हा उपद्रव आहे, हा रोग आहे, गल्य आहे, भय आहे—याप्रमाणें (पंचेन्द्रियांच्या) विषयात भय पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१७)

५२ सात च उष्णं च खुंद पिपास वातातपे डससिरिसपे च ।
सच्चानिऽपेतानि अभिसंभवित्वा एको चरे खगविसाणकण्पो ॥ १८ ॥

५३ नागो'व गूथानि विवज्जयित्वा सजातखन्धो पदुमी उल्लारो ।
यथाभिरन्त विहरे अरज्जे एको चरे खगविसाणकण्पो ॥ १९ ॥

५४ अट्टान त सगणिकारतस्स य पस्सये सामंधिकं विमुत्तिं ।
आदिच्चवधुस्स वचो निसम्म एको चरे खगविसाणकण्पो ॥ २० ॥

५५ दिट्ठिविसूकानि उपात्तिवत्तो पत्तो नियाम पटिलद्धमगो ।
उप्पन्नजाणोऽग्धि अनञ्जनेय्यो एको चरे खगविसाणकण्पो ॥ २१ ॥

१ म०-खुदं. २ म०-विहरं. ३ म०-अट्टानं. ४ म०-यं पस्सये.
नि०-फुं. ५ म०-गमायिकं, सामायिक. ६ म०-विसुकानि. ७ म०-
णऽग्धि.

५२ शीत, उष्ण, तहान, भूक, ज्वर, वारा, डास, साप-हे
सर्प (हेरा) सहन करून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी
राहावे. (१८)

५३. जसा पद्मबुल्लत जन्मलेल्या भय खाद्याचा मोठा हत्ती
यूथ सोडून अरण्यात यथेच्छ संचार करतो, त्याप्रमाणे गेंड्याच्या
शिगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (१९)

५४. मटळीत सुख मानणान्याला (समाप्रिलभानें प्राप्त
होणारी) क्षणिक विमुक्ति मिळेल हें अशक्य आहे. (म्हणून)
आदित्यपन्धूचें (बुद्धाचें) वचन ऐकून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
एकाकी राहावे. (२०)

५५. मी विषम संप्रदायाच्या पार गेलों आहे, मी न्याय्य पथावर
आलों आहे, (खरा) मार्ग मला मिळाला आहे, मला ज्ञान उपन्न
झाले आहे, इतरांनीं समजाण्याची आता जरूरी राहिली नाही,
असें जाणून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२१)

५६. निळोलुपो निक्कुटो निप्पिपासो निम्मखो निद्धन्त^अकमावमोहो ।
 निरासथो सच्चलोके भवित्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२२॥
५७. पाप सहाय परिवज्जयेथ अनत्थदस्सि^अ विसमे निविट्ठ ।
 सय न सेवे पसुत्त पमत्त एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२३॥
५८. बहुस्सुत्त धम्मवर भजेथ मित्त उळार पटिभानवन्त ।
 अज्जाय अत्थानि विनेय्य कखं एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२४॥
५९. खिड्ढ^अ रतिं कामसुख च लोके अनलकरित्वा अनपेक्खमानो ।
 विभूसनेट्ठाना विरतो सच्चवादी एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२५॥

१ नि०-निरामतो. २ म०- विज्जारति. ३ नि० (मी०)-

विभूमद्वाना.

५६. निळोलुप, अदामिक, निस्वृष्ण, गुणह, कपाय (केश) -
 मोहापासून मुक्त व सर्व लोकीं निर्लेश होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें
 एकाकी राहावें. (२२)

५७. असदर्याचा उपदेश करणारा व विषम मार्गांत निविष्ट
 अशा पापी साण्याचा त्याग करावा; आपण होऊन अशा आसक्त
 आणि प्रमत्त माणसाची सगति धरू नये, (व) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें
 एकाकी राहावें (२३).

५८. बहुश्रुत, वर्महर, उदार व प्रतिभासपन्न अशा मित्राची सगन
 धरावी, व (त्याजकडून) सदर्य समजून घेऊन व शकेंचें निरसन
 करून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (२४)

५९. क्रीडा, मजा, जैन-एवढ्यानें इहलोकीं समाधान न मानता
 व याची अयेक्षा न धरता शृंगारभूषणापासून निवृत्त व सयनादी
 होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (२५)

- ६० पुत्र च दार पितर च मातर धनानि धञ्जानि च वधवांनि ।
 हित्वान कामानि यथोर्विकानि एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२६॥
- ६१ सगो एसो परित्तमेत्थ सोख्य अणुत्सादो दुक्खमेत्थ भिग्घो ।
 गैटो एसो इति त्त्वा मुत्तिमा एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२७॥
- ६२ सदांलयित्वा सयोजनानि जाल'व मेत्वा सलिलम्बुचारी ।
 अग्गीव द्ढ अनिवत्तमानो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२८॥
- ६३ ओक्किन्तचकैलु न च पाटलोलो गुत्तिन्द्रियो रभिव्रतमानसानो ।
 अनवस्सुतो अपरिट्ठहमानो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२९॥

१ रो०-वधवानि च २ म०-यतोभिकानि. ३ सी०-गलो, म०-गण्डो,
 गण्टो. ४ नि०-मुत्तिमा. ५ म०-पदायथित्वा, Pab, नि०-सन्दालभित्वा.
 ६ सी०-जाल भेत्वा, म०-जाल भित्वा, जाल'व भित्वा. ७ रो०-चम्पू

६०. पुत्रदारा, आईबाप, वनवा-य, वान्धव आणि आपल्या
 आश्रयातील उपभोग्य वस्तू मोडून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी
 राहावे (२६)

६१ हा मग (आमाक्ति) आहे, यात सौख्य गोटे, आस्वाद
 थोडा, आणि यात दुःख जास्ती आणि हा गळ आहे, असे जाणून
 सुज्ञाने गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२७)

६२ पाण्यात फिरणारा (मासा) जसा जाळे तोंडून पार
 जातो, त्याप्रमाणे सयोजन नोडून, आणि अग्नि जसा जळलेल्या
 ठिकाणी परत येत नाही, तद्वत् माघारे न येता, गेंड्याच्या
 शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२८)

६३ ऋषि मार्ग, पादचाचन्य (इकडे तिकडे फिरण्याची
 हाव) नाही, इन्द्रिय स्वामीन, मन सुरक्षित, निपयात्रहल अनासक्त
 आणि मन सन्ताप नाही-असा (होऊन) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
 एकाकी राहावे. (२९)

- ६४ ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि सच्छिन्नपत्तो यथा पारिच्छत्तो ।
कासायवत्तो अभिनिक्खमित्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३० ॥
- ६५ रसेसु गेअ अकर अलोलो अनञ्जापोसी सपदानचारी ।
कुले कुले अप्पट्टिवद्धचित्तो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३१ ॥
- ६६ पहाय पचावरणानि चेतसो उपक्खिलेसे व्यपनुज्जे सञ्चे ।
अनिस्सितो छेवा सिनेहंदोस एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३२ ॥
- ६७ विपिट्टिकवान सुख दुख च पुञ्चेव च सोमनदोमनस्सं ।
उद्धानुपेक्ख समथ विसुद्ध एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३३ ॥
- १ मी०-संछत्तं. २ नि०-व्यं ३ अ०, म०-स्नेहं. ४ म०-दुक्खं.
५ म०, अ०-सोमनस्सदोमनस्सं.

६४. पाने गळून गेलेल्या पारिच्छत्र (पारिजात) वृक्षाप्रमाणे गृहस्थाश्रमाची चिन्हें टाकून काषाय वस्त्रे परिधान करून व पूर्णपणे गृहत्याग करून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (३०)

६५. जिभेची चट नाही, अचचळ, दुसऱ्यांना न पोसणारा, लहानमोठ्या घरी क्रमशः (एकादें घर न चुकवता) भिक्षा ग्रहण करणारा, कोणत्याही कुटुंबाविषयी आसक्ति न ठेवणारा-असा (होऊन) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३१)

६६. चित्ताची पाच आवरणे सोडून, चित्तक्लेश दूर सारून, अनासक्त होऊन व स्नेहदोष तोडून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३२)

६७. आर्त्ती सौमनस्य आणि दौर्मनस्य व नंतर सुख व दुःख मागे टाकून, उपेक्षायुक्त शुद्ध शम (समाधि) संपादून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३३)

१. आपणास कदाचित् चांगली भिक्षा मिळणार नाही म्हणून आपल्या मार्गातील गरिबांची घरे काही लोखंडाळतात, तसे न करणारा

- ६८ आरद्भविरियो परमत्थपत्तिया अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।
दढ्हनिक्कमो थामवल्लपपन्नो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३४॥
- ६९ पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो धम्मोसु निच्च अनुधम्मचारी ।
आदीनव सम्मसिता भवेसु एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३५॥
- ७० तण्हक्खय पत्थय अप्पमत्तो अनेल्लगूो सुतवा सतीमा ।
सखातधम्मो नियतो पधानवा एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३६॥
- ७१ सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो वातो व जालम्हि असज्जमानो ।
पट्टुम व तोयेन अलिप्पमानो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३७॥

१ सी०, म० - अलिप°

६८. परमार्थप्राप्तीसाठी पूर्ण उत्साही, समाधानचित्त, निरलस-
वृत्ति, दृढनिश्चयी व स्थिर (ज्ञान)-बलसपन्न होऊन गेंड्याच्या
शिगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (३४)

६९. एकान्तवास आणि समाधि न सोडता, नित्य सद्धर्मानुसार
वागणारा व पुनर्जन्मात दोष पाहणारा होऊन गेंड्याच्या शिगाप्रमाणें
एकाकी राहावें. (३५)

७०. तृष्णाक्षयाची उकट इच्छा ब्राह्मणारा, अप्रमादी, दुशारे,
विद्वान्, स्मृतिमान्, धर्मज्ञानी, आर्यमार्ग जाणून त्याची प्राप्ति करून
घेतलेल्या व उत्साही होऊन गेंड्याच्या शिगाप्रमाणें एकाकी
राहावें. (३६)

७१. सिंहाप्रमाणें शब्दाना न घाबरता, वाण्याप्रमाणें
जाळ्यात न अडकता, व कमलांप्रमाणें पाण्यात न लिपता गेंड्याच्या
शिगाप्रमाणें एकाकी राहावें (३७)

- ७२ सीहो यथा दाठप्रली पसुं राजा मिगान अभिमुख्यचारी ।
 सेवेध पन्तानि सेनासनानि एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३८॥
- ७३ मेत्त उपेक्ख करुण विमुत्ति आसेवमानो मुदित च काले ।
 सब्बेन लोकेन अविरुज्झमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३९॥
- ७४ राग च दोस पहाय मोह सँदालयित्वा सयोजनानि ।
 असन्तस जीवितसखयमिह एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥४०॥
- ७५ मज्जन्ति सेवन्ति च कारणत्थो निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ।
 अत्तदुट्ठपेज्जा असुची मनुत्सा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ति ॥४१॥

खग्गविसाणसुत्त निहित ।

१ म०-पदालयित्वान, Fsb -सदालयित्वान २ म०-त्ता. ३ म०-
 अत्तत्थं ४ नि०- अमुच्चि मनुत्सा

७२ मृगाचा राजा दृष्टाप्रति मिह जसा (सर्वाचा) निग्रह
 करून, परामव करून राहातो, त्याप्रमाणे अरण्याच्या सीमाप्रातातीः
 निवासस्थानी राहून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (३७)

७३ मैत्री, करुणा, मुदिता व उपेक्षा या चित्तविमुक्तीची
 यथाकाल भावना करून व प्राणिमात्राविषयी अविरोधी होऊन
 गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३९)

७४. राग, द्वेष आणि मोह सोडून, सयोजनें तोडून, व जीवित
 नाशाचा प्रसंग आग असताहि न डगमगता गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
 एकाकी राहावे (४०)

७५ लोकरू फायद्यासाठीं सगति धरतात, मैत्री करतात, अकारण
 मित्र मापडणे आजकारू कठीण, अपवित्रा माणसें आख्याच हिताची मुद्दि
 धरतान, (हे जाणून) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (४१)

खग्गविसाणसुत्त समाप्त

४

[४. कृषिभारद्वाजसुक्त]

एव मे सुत । एक समय भगवा मगनेषु विहरति दक्षिणा-
गिरीरिम् एकनालाय ब्राह्मणगामे । तेन खो पन समयेन कृषिभार-
द्वाजस्स ब्राह्मणस्स पञ्चमत्तानि नक्षत्रसतानि पयुत्तानि होन्ति वप्पुमाले ।
अथ खो भगवा पुण्यण्डसमय निवासेन्वा पत्तचीरमादाय येन कृषि-
भारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स कम्मन्तो तेनुपसकमि । तेनु खो पन समयेन
कृषिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स परिवेसना वेत्तानि । अथ खो भगवा येन
परिवेसना तेनुपसकमि उपसकमिवा एकमन्त अट्टामि । अदमा खो
कृषिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं पिण्डाय टित । दिस्सान भगवन्त
एनदवोच-अइ खो समण कसामि च वपामि च, कसित्ता च अपिन्वा

४

[४ कृषिभारद्वाजसुक्त]

असें मी ऐकलें आहे एके समयीं भगवान् मगत्र देखाती-
दक्षिणागिरी ग्रन्तात एकनाला नावाच्या ब्राह्मण ग्रामात राहत होता,
त्या काळीं कृषिभारद्वाज-ब्राह्मणाच्या अंतत परेणीच्या वेळीं पाचशें नागर
चाड्र होने तेव्हा भगवान् सकाळ-या प्रहरी वख परिमान करून
पात्रचीरर घेऊन कृषिभारद्वाज-ब्राह्मणाच्या (शेतीचे) काम चाड्र
होनें तेथें गेला. तेथें कृषिभारद्वाज ब्राह्मणाच्या (भोजनगनारभाती-
पत्तीचे) वाटण (परिवेसना) चाड्र होनें निकडे जाउन भगवान् एका
वाजूस उभा राहिला. कृषिभारद्वाज-ब्राह्मणानें भिक्षेमाठी उभा
राहिलेल्या भगवताला पाहिलें, पाहून तो भगवताला म्हणारा,
“ हे श्रमणा, मी नागरतां आणि पेरतां, नागरून आणि पेरून

च भुञ्जामि, त्वऽपि समण कसस्सु च वपस्सु च, कसिवा च वपित्वा च
 भुञ्जस्सु ति । अहऽपि खो ब्राह्मण कसामि च वपामि च, कसिवा च
 वपित्वा च भुञ्जामी ति । न खो पन मय पस्साम भोतो गोतमस्सु
 भुग वा नगल वा काल वा पाचन वा वस्सिपुहे वा, अथ च पन भुव
 गोतमो आह—अह पि खो ब्राह्मण कसामि च वपामि च, कसिवा च
 वपित्वा च भुञ्जामी ति । अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवत
 गायाय अञ्जमासि—

७६ कसस्सको पटिजानासि न च पस्साम ते कसि ।

कसि नो पुच्छितो ब्रुहि यथा जानेमु ते कसि ॥१॥

सद्दा वीन तपो बुद्धि पञ्जा मे युगनगल ।

हिरि ईसा मनो योत्त सति मे कालपाचन ॥२॥

माज्ञा निर्वाह करतो तूहि, हे श्रमणा, नागर व पेर नागरून व
 पेरून तुज्ञा निर्वाह कर " " हे ब्राह्मणा, मी देखील नागरतो व
 पेरतो, नागरून व पेरून माज्ञा निर्वाह करतो " " पण भगवान्
 गोतमाचें जू नागर, फाठ, चाबूक किंवा बैल कोठें आम्हास
 दिसत नाहीत, तरी पण भगवान् गोतम म्हणतो की, हे ब्राह्मणा
 मी देखील नागरतो व पेरतो, नागरून व पेरून माज्ञा निर्वाह करतो "
 तदनंतर कुपिभारद्वाज ब्राह्मण भगवताला (या) गाथेनें बोलला—

७६ तू आपणाला शेतकरी म्हणवतोस, पण तुझी शेती
 आम्हास दिसत नाही तुझी शेती कोणती हें आम्ही विचारतो
 तें तू आम्हास समजावून साग (१)

७७ (भगवान्—) श्रद्धा हें माझे वी, तपश्चर्या घृष्टि, प्रज्ञा जूआणि
 नागर, पापलजा इसाड, चित्त दोरी, व स्मृति (जागृति) फाल
 आणि चाबूक (२)

७८ कायगुत्तो वचीगुत्तो आहारे उदरे यतो ।

सच्च करोमि निदान सोरञ्च मे पनोचनं ॥३॥

७९ विरियं मे धुरधोरैर्यद् योगक्षेमाभिमुत्त ।

गच्छति अनिवर्तनी यत्प गन्त्या न सोचति ॥४॥

८० एवमेसा कस्मी कट्टा मा होति अमत्फला ।

एतं कसिं कसिवान सच्चदुकरा पमुचति ॥५॥

अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो महतिया कम्पतिपायासं पायासं
बडूत्वा भगवतो उपनामोसि—मुञ्जतु भव गोतमो पायासं, कस्सको
भय, यं हि भयं गोतमो अमत्फल कसिं कस्सती ति ।

१ अ०—धोरैर्य.

७८. कायेचें आणि वानेचें मी रक्षण करतो, उदरनिवांहाच्या
आहारात मयमित राहतो, स-य हें माझे निदण व संतोष ही
मुद्दी. (३)

७९. धुरा वाहणारा माझा उत्साह तो योगक्षेमाभिमुख (निर्वाणा-
भिमुख) जानो व तेथें मेण्यावर तो परत येत नाही व (माझ्यासारखा
शेतकरी) शोकरहित होतो. (४)

८० याप्रमाणें शेती केशी असता, ती अमृतफलदायक होणे,
अशी शेती करून सर्व दुःखांपावून (मनुष्य) मुक्त होतो. (५).

तेव्हा कृषिभारद्वाज—ब्राह्मणानें माझ्या कार्याच्या ताट्रानें पायम
वाढून तो—भवान् गोतम पायमाचा स्वीकार करी; भवान् शेतकरी
आहे का की, भवान् गोतम अमृतफलदायक शेती करतो—असे
म्हणून भगवन्तापुत्रें केल्या.

- ८१ गाथाऽभिगातं मं अभोजंनेय्यं । सपस्सतं ब्राह्मणं नेसं धम्मो ।
 गाथाभिगातं पनुदन्ति वद्धा । धम्मं सति ब्राह्मणं वत्तिरेसा ॥६॥
- ८२ अञ्जनं च केवलिनं महंसि । खीणासर्वं बुक्कच्चवूपसन्तं ।
 अन्नं पानेन उपट्ठस्सु । खेतं हि तं पुज्जोऽपेक्खंस्स होती
 ति ॥७॥

अथ कस्स चाह भो गोतम इमं पायासं दम्मि ति । न खोऽहं तं ब्राह्मणं पस्सामि सदेवके लोके समारके सत्तद्वके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय यस्स सो पायासो भुत्तो सम्मा परिणामं गच्छेय्यं । अज्जाय तथागतस्स वा तयागतसावुकस्स वा, तेन हि त्वं ब्राह्मणं तं पायासं अप्पहरिते वा छुट्ठेहि, अप्पाणके वा उदके ओपिलापेही ति । अथ यो कस्सिभारट्ठाजो ब्राह्मणो तं पायासं अप्पाणके उदके

८१ (भगवान् म्हणाला) — या अन्नासवधी मी गाथा बोल्लो, तेव्हा तें मग स्वीकारता येत नाही हे ब्राह्मणा, (तें स्वीकारणें) हा जाणल्याचा धर्म नव्हे. ज्या अन्नासवधी गाथा म्हटल्या, तें बुद्ध स्वीकारित नसतात हे ब्राह्मणा, सदाचाराला ही पद्धत योग्य आहे (६)

८२ कैवल्य प्राप्त झालेल्या क्षीणपाप व कौकृत्यं शान्त झालेल्या महर्षींची तू अन्य अन्नपानानें सेवा कर का की पुण्येच्छूला तो पुण्यक्षेत्रासारखा होय.

“ भो गोतम, असें जर आहे, तर हा पायास मी दुसऱ्या कोणास देऊं : ” “ हे ब्राह्मणा, तथागताशिष्याय किंवा तथागतश्रावकाशिष्याय सदेवक, समारक, सत्तद्वक लोकात, श्रमणब्राह्मणात, देवमनुष्यात असा कोणी मग दिसत नाही की, ज्याग हा पायास खाऊ असा पचेल, म्हणून, हें ब्राह्मणा, तू हा पायास गत नसलेल्या ठिकाणी टाक किंवा

ओपिलापेसी ति । अथ खो सो पायासो उदके पक्खित्तो चिच्चिटा-
यति चिटिचिटायति सन्धूपायति सम्पधूपायति । सेव्यथाऽपि नाम
फालो दिवससन्तत्तो उदके पक्खित्तो चिच्चिटायति चिटिचिटायति
सन्धूपायति सम्पधूपायति, एवमेव सो पायासो उदके पक्खित्तो
चिच्चिटायति चिटिचिटायति सन्धूपायति सम्पधूपायति । अथ खो,
कलिभारद्वाजो ब्राह्मणो सविग्गो लोमहङ्गजातो येन भगवा तेनुपसकमि,
उपसकमित्वा भगवन्त पादेसु सिरसा निपतिन्वा भगवन्त ऐतदवाच—
आभेकन्त भो गोतम, अभिकन्त भो गोतम । सेव्यथाऽपि भो गोतम
निककुज्जित वा उक्कुज्जेप्य, पटिच्चल वा विवरेप्य, मूळ्हस्स वा मग्ग
आचिक्वेप्य, अन्फारे वा तेल्लपज्जित धारेप्य चक्खुमन्तो रूपानि
दक्खन्ती ति, एवमेव भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पक्कसितो ।

प्राणी नसलेल्या पाण्यात टाकू." तेव्हा कृपिभारद्वाज-ब्राह्मणाने तो पायस
प्राणी नसलेल्या पाण्यात टाकला तो पायस पाण्यात टाकला असता
'चिटिचिटि' शब्द करू लागला व वाफ सोडू लागली असा
दिवसभर सन्तप्त झालेला नागराचा फाल पाण्यात टाकला असता
'चिटिचिटि' शब्द करतो, वाफ सोडतो, तसाच तो पायस 'चिटि-
चिटि' शब्द करू लागला व वाफ सोडू लागला, तेव्हा कृपिभारद्वाज-
ब्राह्मणाला सवेग ज्ञाना, रोमहर्ष ज्ञाना, व भगवतापार्शी येऊन
भगवन्ताच्या पायावर साष्टांग दंडवत घालून भगवन्ताला म्हणाला,
“ धन्य धन्य, भो गोतम, जमै पालथे पडलेले भाडे नीट करावे,
किंवा झाकलेली वस्तु विघृत करावी, घाट चुकलेल्याला वाट
दाखवावी, किंवा डोळ्यांना पदार्थ दिसावे या उद्देशाने अपारात
मशाळ पाजळारी, त्याप्रमाणे भवान् गोतमाने अनेक पर्यायानी वर्म
प्रकाशित केला आहे हा मी भगवान् गोतमाना शरण जातो, धर्मांग

एसाह भगवन्त गोतम सरण गच्छामि धम्म च भिक्खुसघ च । लभेय्याह
 भोतो गोतमस्स सन्तिके पब्बज्ज, उभेय्य उपसपद ति । अलत्थ ग्वो
 कसिमारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो सत्तिके पब्बज्ज, अलत्थं उपसपद ।
 अचिरूपसम्पन्नो खो पनायस्मा भारद्वाजो एको षड्पक्खो अप्यमत्तो
 आतापी पटित्तो विहरन्तो न चिरस्सेन यस्सऽथाय कुलपुत्ता सम्मदेव
 अणारस्सा अनगारिय पब्बजन्ति तदनुत्तर ब्रह्मचरियपरियोसान दिट्ठे व
 धम्मे संय अमिज्जा सञ्चिक्खा उपसपज विहासि । खीणा जाति,
 वुसित ब्रह्मचरिय, कत करणीय, नापर इत्थत्ताया ति अब्भज्जासि ।
 अज्जतरो च ग्वो पनायस्मा भारद्वाजो अरहन्त अहोसी ति ।

कसिभारद्वाजसुत्त निहित ।

शरण जातो, आणि भिक्षुसघाला शरण जातो, भवान् गोतमापाशी
 मला प्रब्रज्या आणि उपसपदा मिळाली ॥

त्याप्रमाणें कसिभारद्वाज—ब्राह्मणाला भगवतापाशी प्रब्रज्या व
 उपसपदा मिळाली उपसपदेनतर थोड्याच काळात आयुष्मान् भारद्वाज
 एकाकी, एकान्तवासी, अग्रमादी, उत्साही व प्रहितात्मा होऊन राहत
 असता, ज्याच्यासाठी कुलीन मनुष्य चागल्या रीतीने घरातून निघून
 अनागारिक प्रब्रज्या घेतात, ते अनुत्तर ब्रह्मचर्य-पर्यवसान (निर्वाण)
 याच आयुष्यात स्वतः जाणून, साक्षात् अनुभवून, प्राप्त करून घेऊन
 राहिला जन्म क्षीण झाला, ब्रह्मचर्य आचरिते, कर्तव्य केलें, व आता
 पुनर्जन्म राहिला नाहीं हें त्यानें जाणलें आणि आयुष्मान् भारद्वाज
 अरहन्तापैवी एव झाला.

कसिभारद्वाजसुत्त समाप्त

- ८६ यो तिष्णकथं कथो विसृष्टो निम्बाणाभिरतो अनानुगिहो ।
लोकस्स सदेवकस्स नेता तार्दि मग्गजिनं वदन्ति बुद्धा ॥४॥
- ८७ परमं परमं ति यो धं जत्वा अक्खाति विभज्जति इधेव धम्मं ।
तं कखच्छिदं मुनिं अनेजं दुतियं भिक्खुनमाहु मग्गदसि ॥५॥
- ८८ यो धम्मपदे सुदेसिते मग्गे जीवति संयंता सतीमा
अनवज्जपदानि सेवमानो ततियं भिक्खुनमाहु मग्गजीवि ॥६॥
- ८९ छदनं कत्वा न सुव्वतानं पक्खन्दि कुलदूसको पंगम्भो ।
मायावी असज्जतो पलायो पतिरूपेन चरं स मग्गदसी ॥७॥
- १ मी०—अननुगिहो. २ रे०, सी०—सज्जतो.

८६. जो शंकेच्या पार गेलेला, तृष्णाशल्यरहित, निर्वाणा-
मिस्त, निर्लोभी आणि सदेवक जगाचा नेता अशा माणसाला बुद्ध
मार्गजिन म्हणतात. (४)

८७. परम (जें निर्वाण तें) परमत्वानें इहलोकीं जाणून जो
धर्मोपदेश करतो, धर्माचें विवेचन करतो, त्या शंका दूर करणाऱ्या
तृष्णाविरहित मुनीला दुसरा (म्हणजे) मार्गदर्शक-भिक्षु म्हणतात. (५)

८८. उत्तम प्रकारें उपदिष्ट धर्ममार्गात जो संयमी, स्मृतिमान्,
अनवध पदार्थाचें सेवन करणारा होऊन वागतो, त्याला निसरा
(म्हणजे) मार्गजीवी भिक्षु म्हणतात.

८९. साधूंचा वेध घेऊन जो (संघात) घुसणारा, कुटुंबाची
अक्कीर्ति फैलावणारा, धृष्ट, मायावी, असंयत, फोल-असा असतां
बाह्याकार्या साधूसारखा वागणारा, तो मार्गदूपक होय. (७)

० एते च पटिविज्जि यो गहड्ढो सुतवा अरियसावको सपञ्जो ।
 सन्धे नेतादिसांति जत्वा इति दित्त्वा न हापेति तस्स सद्धा ।
 सुकथं हि दुद्धेने असंपदुद्धं सुद्धं असुद्धेन समं करेय्या ति ॥८॥
 सुन्दसुत्तं निद्धितं ।

६

[६. पराभवसुत्तं]

एव मे सुत । एक समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथ-
 पिण्डिकस्स आरामे । अथ खो अञ्जतरा देवता अभिकन्ताय रत्तिया
 अभिकन्तवण्णा केवलकप्प जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि ।
 सुन्दसुत्तं

९०. ज्या विद्वान् सप्रज्ञ आर्यश्रावक गृहस्थाने हे (श्रमण)
 जाणले आहेत, तो 'सगळेच त्यासारखे नाहीत' असे जाणून व हें
 पाहून आपली श्रद्धा कमी करीत नाही. कारण दुष्ट आणि अदुष्ट,
 शुद्ध आणि अशुद्ध हे सारखेच, असे तो कसे समजेल ? (८)

सुन्दसुत्त समाप्त

६

[६. पराभवसुत्त]

असें मीं ऐकले आहे. एके समयीं भगवान् श्रावस्ती येथें जेत-
 वनात अनाथपिण्डिकाच्या आरामांत राहत होता. तेव्हा रात्र सपत
 आली असता एक अत्यंत सुन्दर देवता सर्व जेतवन प्रकाशित करून

उपसंक्रमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अद्वासि । एकमन्तं ठिता
खो सा देवता भगवन्तं गायाय अज्जमासि—

९१ पराभवन्तं पुरिसं मयं पुच्छामं गोतमं ।

भगवन्तं पुट्टुमागम्मं किं पराभवतो मुखं ॥१॥

९२ सुविजानो भव होति सुविजानो परामवो ।

धम्मकामो भव होति धम्मद्रेस्सी परामवो ॥२॥

९३ इति हेतुं विजानाम पठमो सो परामवो ॥

दुतियं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥३॥

९४ असन्तस्स पिया होन्ति सन्ते न कुरुते पियं ।

असत्तं धम्मं रोचेति तं पराभवतो मुखं ॥ ४ ॥

भगवान् होता तेर्ये आली, तेर्ये येऊन भगवन्ताला नमस्कार करून
एका वाजूस उभी राहिली. एका वाजूला उभी राहून ती देवता भग-
वताशीं गाथेनें बोलली—

९१. आम्ही भगवताला विचारण्यास्त येऊन पराभव पावणारा
पुरुष कोणता हें विचारतो. परामवाचें कारण कोणतें ? (१)

९२. (भगवान्—) बृद्धिगत होणारा पुरुष सहज जाणता येतो.
परामन पावणाराही सहज जाणता येतो बृद्धिगत होणारा उर्मपगयण
असतो; परामन पावणारा धर्माचा द्वेष करतो. (२)

९३ (देवता—) हा पहिला पराभव आम्हास्त समजला भगवन्,
दुसरें परामवाचें कारण कोणतें तें सांग. (३)

९४. त्या (पुरुषाला) खल आवडतात, सज्जनाविपर्याी प्रेम नसते, व
खलाचा वर्म आवडतो, हें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय. (४)

- ९५ इति हेत विजानाम दुतियो सो पराभवो ।
ततिय भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ ५ ॥
- ९६ निद्रासीली सभासीली अनुद्धाता च यो नरो ।
अल्सो कोवपञ्जाणो त पराभवतो मुख ॥ ६ ॥
- ९७ इति हेत विजानाम ततियो सो पराभवो ।
चतुत्य भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ ७ ॥
- ९८ यो मातर वा पितर वा जिष्णरु गतयोव्वन ।
पहुं सन्तो न भरति त पराभवतो मुख ॥ ८ ॥
- ९९ इति हेत विजानाम चतुत्यो सो पराभवो ।
पञ्चम भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ ९ ॥

१. १०—पहू.

९५ हा दुसरा पराभव आम्हास समजला. भगवन् पराभवाचें तिसरें कारण कोणतें तें साग. (५)

९६ निद्रावश, सभाप्रिय, प्रयत्न न करणारा, आठशी आणि त्रोगाविष्ट असा जो मनुष्य, तें (त्याच्या) पराभवाचें कारण होय. (६)

९७. हा तिसरा पराभव आम्हास समजला भगवन्, चवथें पराभवाचें कारण कोणतें तें साग. (७)

९८ जो समर्थ असून वयातीत वृद्ध आईंचा किंवा त्रापाचा समाळ करित नाहीं, तें (त्याच्या) पराभवाचें कारण होय (८)

९९ हा चवथा पराभव आम्हास समजला भगवन्, पाचवें पराभवाचें कारण कोणतें तें साग (९)

१००. यो ब्राह्मण वा समण वा अञ्ज वा पि वनिव्वरु ।
मुसावादेन वञ्चेति त पराभवतो मुख ॥ १० ॥

१०१ इति हेत विजानाम पञ्चमो सो पराभवो ।
उद्धम भग्वा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ ११ ॥

१०२ पद्धतवित्तो पुरिसो सहिरञ्जो समोजनो ।
एको मुञ्जति सादूनि त पराभवतो मुख ॥ १२ ॥

१०३ इति हेत विजानाम छट्ठमो सो पराभवो ।
सत्तम भग्वा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ १३ ॥

१०४ जातित्यद्धो धनत्थद्धो गोत्तयद्धो च यो नरो ।
स वार्ति अतिमञ्चेति त पराभवतो मुख ॥ १४ ॥

१००. जो ब्राह्मणाथ, श्रमणाथ किंवा दुसऱ्या एकाद्या गरीब माणसाला खोटें बोजून ठरुवितो, तें (त्याच्या) पराभवार्थें कारण होय (१०)

१०१ हा पाचवा पराभव आम्हास समजला मगवन्, सहावें पराभवार्थें कारण कोणतें तें साग (११)

१०२ पुष्कळ संपत्ति, धन आणि अन्न असलेल्या मनुष्य गोड गोड अन्न एकाद्याच खातो तें (त्याच्या) पराभवार्थें कारण होय. (१२)

१०३ हा सहावा पराभव आम्हास समजण मगवन्, सातवें पराभवार्थें कारण कोणतें तें साग (१३)

१०४. कुळाच्या, धनाच्या आणि गोत्राच्या गर्वानें कुगून जाऊन जो पुरुष आपल्या आप्ताची अवहेतना करतो, तें (त्याच्या) पराभवार्थें कारण होय (१४)

- १०५ इति हेत विजानाम सत्तमो सो परामयो ।
अट्टम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १५ ॥
- १०६ इत्थिधुत्तो सुराधुत्तो अस्वधुत्तो च यो नरो ।
लद्ध लद्ध विनासेति त परामवतो मुख ॥ १६ ॥
- १०७ इति हेत विजानाम अट्टमो सो परामयो ।
नवम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १७ ॥
- १०८ सेहि दारं हिऽसन्तुडो वेसियासु पदिस्सति ।
दिस्सति परदारसु त परामवतो मुख ॥ १८ ॥
- १०९ इति हेत विजानाम नवमो सो परामयो ।
दसम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १९ ॥

१. म०-दारं, सी०-सतुडो

१०५. हा सातवा परामय आम्हास समजला. भगवन्, आठवें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१५)

१०६. स्त्रीव्यसनी, दाह्याज व जुगारी होऊन जो मनुष्य जें जें मित्रे तें तें धारितो, तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय (१६)

१०७. हा आठवा परामय आम्हास समजला. भगवन्, नववें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१७)

१०८. स्वस्त्रीच्या समतीन सतोय न मानता जो वेद्यागमन आणि परदारगमन करतो तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय. (१८)

१०९. हा नववा परामय आम्हास समजला. भगवन्, दहावें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१९)

११० अतीतयोऽन्नो पोसो आनेति तिष्ठत्यति ।
तस्सा इस्सा न सुपति त पराभवतो मुख ॥ २० ॥

१११ इति हेत विजानाम दसमो सो पराभवो ।
एकादसम भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ २१ ॥

११२ इत्थि सोण्डि विकिरणि पुरिस वाऽपि तादिस ।

इस्सरियस्मि ठापेति त पराभवतो मुख ॥ २२ ॥

११३ इति हेत विजानाम एकादसमो सो पराभवो ।
द्वादसम भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ २३ ॥

११४ अप्पुभोगो महातेण्णो खत्तिपे जायते बुळे ।

सो व रज्ज पत्थपति त पराभवतो मुख ॥ २४ ॥

११०. क्यातीत पुरुष तिवरु वृक्षाभ्या फलाप्रमाणे (लहान)
स्तन असलेल्या (तरुण) स्त्रीशी लग्न करतो, व तिच्या इंध्येने झोपत
नाहीं, ते (त्याच्या) पराभवाचे कारण होय (२०)

१११ हा दहाना पराभव आम्हास समजला भगवन्,
अकरावे पराभवाचे कारण कोणते ते साग (२१)

११२ व्यसनी आणि उन्ढ्या स्त्रीला किंवा तशाच पुरुषाला
जो अपिकारावर नेमतो, ते (त्याच्या) पराभवाचे कारण
होय (२२)

११३ हा अकरावा पराभव आम्हास समजला भगवन् वारावे
पराभवाचे कारण कोणते त साग (२३)

११४ क्षत्रिय कुलात जन्मलेला, गरीब पण हाव मोठी असलेला
मनुष्य इहलोकी राज्य मिळविण्याची इच्छा धरतो, ते (त्याच्या)
पराभवाचे कारण होय (२४)

११५ एते पराभवे लोके पण्डितो समवेत्खिय ।

वरियो दस्सनसपन्नो स लोके भजते सिवति ॥ २५ ॥

पराभवसुतं निद्धित ।

७

[७. वसलसुतं]

एव मे सुत । एक समय भगवा सावत्थिय विहरति जेतवने अनाय-
पिण्डकस्स आरामे । अय खो भगवा पुब्बण्हसमय निवासेत्वा पत्तचीवर-
मादाय सावत्थिय पिण्डाय पाविसि । तेन खो पन समयेन अग्गिक-
भारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसने अग्गि पज्जञ्चितो होति, आहुति
पग्गहिता । अथ खो भगवा सावत्थिय सपदान पिण्डाय चरमाने।

११५ शहाणा, तत्त्वज्ञानसपन्न आर्य हे पराभव बरोबर
जाणून कल्याणप्रद लोकीं जातो (२५)

पराभवसुत समाप्त

७

[७. वसलसुत]

असें मीं ऐकलें आहे एके समयीं भगवान् श्रावस्ती येथें जेत-
वनत अनायपिण्डिकाच्या आरामात राहात होता. तेव्हा भगवान्
सकाळच्या प्रहरीं वद्य परिधान करून व पात्र-चीवर घेऊन
श्रावस्तीत भिक्षाटनाचा गेश्र. त्या समयीं आग्निभारद्वाज ब्राह्मणाच्या
घरीं अग्नि प्रज्वलित केलेला होना, व आहुति देण्यात येत होती तेव्हा

येन अग्गिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसत तेनुपसकमि । अइसा खो अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्त दूरतो व आगच्छन्त । दिस्वान भगवन्तं एतदवोच—तत्रेव मुण्डक, तत्रेव समणक, तत्रेव वसल्लक निट्ठाही ति । एव बुचे भगवा अग्गिकभारद्वाज ब्राह्मण एतदवोच—जानासि पन त्व ब्राह्मण वसल वा वसलकरणे वा धम्मे ति । न ख्वाह भो गोतम जानामि वसल वा वसलकरणे वा धम्मे । साधु मे भव गोतमो तथा धम्म देसेतु, यथाऽह जानेय्य वसल वा वसलकरणे वा धम्मे ति । तेन हि ब्राह्मण सुणाहि, साधुक मनसि करोहि, भासिस्सामी ति । एव भो ति खो अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो पच्चस्सोसि । भगवा एतदवोच—

भगवान् श्रावस्तीमव्ये घरोघरीं क्रमश मिश्रैसार्ठीं फिरत असता आग्गिक-भारद्वाज-ब्राह्मणाने भगवन्ताला दुरूनच येताना पाहिले; व पाहून भगवन्ताला म्हणाला, “ हे मुण्डक, हे धमणक, हे वृषलक, तेथेच उभा राहा. ” असे बोलल्यावर भगवान् आग्गिक-भारद्वाज-ब्राह्मणाला म्हणाला, “ हे ब्राह्मणा, तू वृषल कोण व वृषलाचे गुण कोणते हे जाणतोस काय ? ” “ गोतमा, वृषल किंवा वृषलाचे गुण कोणते हे मी जाणत नाही. भगवान् गोतमाने मला अमा धर्मोपदेश करारा कीं जेणेकरून वृषल कोण व वृषलाचे गुण कोणते हे मी जाणू शकेन. ” “ असे आहे तर, हे ब्राह्मणा, ऐक व नीट लक्षान घे. हे मी तुला सांगतो. ” “ टीक आहे ” असे आग्गिक-भारद्वाज-ब्राह्मणाने भगवन्ताला उत्तर दिले. आणि भगवान् म्हणाला—

- ११६ कोधनो उपनाही च पापमक्खी च यो नरो ।
 विपन्नदिट्ठी मायावी त जज्जा वसलो इति ॥ १ ॥
- ११७ एकज वा द्विज वाऽपि यो ध पाण विहिंसति ।
 यस्स पाणे दया नाथि त जज्जा वसणे इति ॥ २ ॥
- ११८ यो हन्ति परिरुन्ति गामानि निगमानि च ।
 निग्गाहको समञ्जातो त जज्जा वसलो इति ॥ ३ ॥
- ११९ गामे वा यदि वाऽरज्जे य परेस ममायित ।
 येय्या अदिन्न आदियति त जज्जा वसलो इति ॥ ४ ॥
- १२० यो हवे इणमादाय चु जुमानो पलायति ।
 न हि ते इणमत्थी ति त जज्जा वसणे इति ॥ ५ ॥
- १२१ यो विञ्चिक्खवम्यता पन्थस्मि वजत जन ।
 ह वा निञ्चिकवमादेति त जज्जा वसलो इति ॥ ६ ॥

११६ रागात्, भूट उगविण्याचा बुद्धि धरणारा, पापी, गुणी-
 जनास दोष लावणारा, मिथ्या दृष्टि आणि मायावी अशा मणसाला
 वृषल समजावें (१)

११७ जरायुज किंवा अहज प्राण्याचा जो वध करतो ज्याग
 प्राण्याची दया नाही, त्याला वृषल समजावें (२)

११८ जो गावें आणि शहरें यांना वेदा घाडून लुटतो, उष्वस्त
 रंगतो, ज्याग दुःख म्हणून ओळखनात, त्याग वृषल समजावें (३)

११९ गावात किंवा अरण्यात जो इतरांच्या मालकीची वस्तु,
 न म्ही असता घेतो त्याग वृषल समजावें (४)

१२० जो ऋण घेऊन, तें परत मागितरें असता, 'तुझे मी
 देणेंच नाही' असे म्हणून पळ काढतो, त्याला वृषल समजावें (५)

१२१ जो कोणत्याही पदार्थाच्या इच्छेनें वाटमारेपणा करून
 लोकांस लुटतो, त्याला वृषल समजावें (६)

१२२ यो अत्तहेतु परहेतु वनहेतु च यो नरो ।

७५१५ संखिखपुटो मुसा व्रूति त जञ्जा वसलो इति ॥ ७ ॥

१२३ यो अत्तीन सखान वा दारेसु पट्टिदिस्सति ।

सहसा सपियेन वा तं जञ्जा वसलो इति ॥ ८ ॥

१२४ यो मातर वा पितर वा जिण्णक गतयोच्चन ।

पहु सन्तो न भरति त जञ्जा वसलो इति ॥ ९ ॥

१२५ यो मातर वा पितर वा भातर भगिनिं ससु ।

हन्ति रोसेति वाचाय त जञ्जा वसलो इति ॥ १० ॥

१२६ यो अत्थ पुच्छितो सन्तो अनत्थमनुसासति ।

पट्टिच्छन्नैन मन्तेति त जञ्जा वसलो इति ॥ ११ ॥

१२७ यो क्त्वा पापक कम्म मा म जञ्जा नि इच्छति ।

यो पट्टिच्छन्नकम्मन्तो त जञ्जा वसलो इति ॥ १२ ॥

१२२. जो मनुष्य आपणामाठी, दुसऱ्यासाठी किंवा पैशासाठी अथवा विचारले असताना खोटी साक्ष देतो, त्याला घृपल समजावे. (७)

१२३ जो जबरदस्तीने किंवा प्रेमाने आपल्या आस-इष्टाच्या स्त्रियाशी वाममार्गाने आचरण करताना दिसतो, त्याला घृपल समजावे (८)

१२४ जो समर्थ असून आपल्या वयातील घृद्ध आईचे किंवा बापाचे पालन-पोषण करीत नाही, त्याला घृपल समजावे (९)

१२५. आई-बाप, भाऊ-बहीण किंवा सासू यास जो मारत किंवा वाणीने चिडवितो त्याला घृपल समजावे. (१०)

१२६. फायद्याचा उपाय विचारला असता जो हानिकारक उपाय सांगतो, किंवा सन्दिग्ध बोलतो, त्याला घृपल समजावे. (११)

१२७. जो पापकर्म करून ते लोकांनी जाणू नये अशी इच्छा करतो, ज्याची कृपे गुप्त रीतीने चाळतात, त्याला घृपल समजावे. (१२)

- १२८ यो ये परकुठ गत्वा भुत्वान सुचिभोजन ।
आगत न पटिपूजेति त जज्जा वसलो इति ॥ १३ ॥
- १२९ यो ब्राह्मण वा समण वा अज्ज वाऽपि वनिच्चरु ।
मुसावादेन वञ्चेति त जज्जा वसलो इति ॥ १४ ॥
- १३० यो ब्राह्मण वा समण वा भत्तकाले उपडिते ।
रोसेति वाचा न च देति त जज्जा वसलो इति ॥ १५ ॥
- १३१ असत् यो^१ध पब्रूति मोहेन पल्लिगुण्ठितो^२ । ^{सुत्त}
किञ्चिक्ख निजिगिंसानो त जज्जा वसलो इति ॥ १६ ॥
- १३२ यो च^१उत्तान^२ समकसे^३ पर चमवजानति । ^{सुत्त}
^{१३०}निहीनो सेन मानेन त जज्जा वसलो इति ॥ १७ ॥

१ ३०-असत्, २ म०-पल्लिकुण्ठितो.

१२८ जो परकथाच्या घरी जाऊन चमचमीत भोजनाचा पाहुणचार घेतो, पण आपल्या घरी आन्यावर त्या गृहस्थाचा आदरसत्कार करीत नाही, त्याला वृषल समजावें (१३)

१२९. जो ब्राह्मणाला, श्रमणाग किंवा दुसन्या एकाचा मरीच माणसाळ खोटें बोलून ठरवितो, त्याला वृषल समजावें (१४)

१३०. दुपारी जेवण्याच्या वेळी दारी आउलेल्या श्रमणाला किंवा ब्राह्मणाला जो रात भरतो, व काहीं देत नाही त्याला वृषल समजावें. (१५)

१३१ मोहाने वेढलेला, जो थोड्याबहुत फायद्याचा हव्याम धरून भल्यासल्या मोष्टी सागतो, त्याला वृषल समजावें. (१६)

१३२. जो अहमन्यतेनें पतित होऊन आत्मस्तुति आणि लोकांचा निरसकार करतो, त्याला वृषल समजावें (१७)

१३३. रोसको कदरियो च पापिच्छो मच्छरां सठे ।

अहिरिको अनो ऽप्यी तं जञ्जा वसलो इति ॥ १८ ॥

१३४ यो बुद्धं परिभासनि अथ वा तस्स रावकं !

परिव्वाज गहट्टं वा त जञ्जा वसलो इति ॥ १९ ॥

१३५ यो वे अनरहा सन्तो अरहं पटिजानति ।

चोरो सत्रल्लके लोके एस खो वसलाधमो ।

एते खो वसला बुत्ता मया वो ये पक्कासिता ॥ २० ॥

१३६ न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

कम्मना वसलो होति कम्मना होति ब्राह्मणो ॥ २१ ॥

१३७ तदमिनाऽपि जानाथ यथा मेऽहं निदस्सि ।

चण्डालपुत्तो सोपाको मान्गो इति विस्सतो पी ॥ २२ ॥

१३३. जो दुसऱ्यावर रगावणारा, रूपण, अंसदिच्छ, मत्सरी, शठ, निर्लज्ज व लोकापवादभयरहित, त्याला वृषल समजावें. (१८)

१३४. जो बुद्धाला, त्याच्या श्रावकाला अथवा (इतर) परिव्राजकाला किंवा गृहस्थाला शिष्या देतो, त्याला वृषल समजावें. (१९)

१३५. जो अरहन्त नसून आपणास अरहन्त म्हणवितो तो सर्व जगांत चोर होय; तो वृषलाधम होय. हे वृषल आहेत, हें मी तुम्हांस सांगून समजावून दिलें आहे. (२०)

१३६. जन्मानें वृषल होत नाहीं व जन्मानें ब्राह्मण होत नाहीं. कर्मानें वृषल होतो व कर्मानें ब्राह्मण होतो. (२१)

१३७. याला मी एक उदाहरण देतों. त्यानेंही ही गोष्ट समजून येण्याजोगी आहे. कुत्र्याचें मांस ग्याणाग चण्डालपुत्र मातंग प्रसिद्ध होऊन गेला (२२)

२२। प्राप्त

१३८ सो यस्त परम पत्ता मातगो य सुदुल्लभ । *come २०*
आगच्छु तस्तुपद्मान खतिया ब्राह्मणा बह ॥ २३ ॥

१३९ सो देवयानमारुह्य विरज सो महापथ । *गुण १ ७*
कामराग विराजेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अह ।

न न जाति निवारेति ब्रह्मलोकूपपत्तिया ॥ २४ ॥

१४० अज्ञायककुले जाता ब्राह्मणा मन्तबन्धुनो । *१३*

ते च पापेसु कम्मेसु अभिण्हमुपदिस्सरे ॥ २५ ॥ *१४*

१४१ दिट्ठे व धम्मे गारुहा सपराये च दुग्गति *८८ ५५*

न ते जाति निवारेति दुग्गच्चा गरुहाय वा ॥ २६ ॥

१४२ न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

कम्मुना वसलो होति कम्मुना होति ब्राह्मणो'ति ॥ २७ ॥

१ अ०— 'अज्ञायका कुले जाता' ति पि पाठो.

१३८. त्या मातगाला अत्यत श्रेष्ठ आणि अत्यत दुर्लभ यश मिळाले. त्याच्या सेवेला पुष्कळ क्षत्रिय आणि ब्राह्मण हजर असत (२३)

१३९. निष्पाप व श्रेष्ठपथवर्ती देवयानात वसून व विषय-वासनेचा क्षय करून तो ब्रह्मलोकास गेला ब्रह्मलोकीं जन्मण्याला त्याला त्याची जात आड आली नाही. (२४)

१४०. स्वाध्याय-सपन्न कुळत झालेले नामधारी वैदिक ब्राह्मण पुष्कळदा पापकर्में आचरीत असलेले दिसून येतात (२५)

१४१. ते इहलोकीं निन्ध होतात व परलोकीं दुर्गतीला जातान त्याचा जन्म दुर्गतीपासून किंवा निन्देपासून त्याचें रक्षण करीत नाही (२६)

१४२. (म्हणून) जन्मानें वृषल होत नाही व जन्मानें ब्राह्मण होत नाही कर्मानें वृषल होतो, व कर्मानें ब्राह्मण होतो (२७)

एव वुत्ते अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्त एतदवोच—
अभिकन्त भो गोतम पे०. धम्म च भिक्खुसय च । उपासकं
भ भव गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेत सरण गत ति ।

यसलसुत्त निद्धितं ।

5' 11 04 1.8 3 करणीयमथकसलेन य त सन्त पद अभिसमेच्च ।
2 11 04 1.8 3 सको उज्ज च सुज च रावचो चऽस्ता मुदु अनतिमानी ॥ १ ॥

असें बोलल्यावर आग्गिक-भारद्वाज ब्राह्मण भगवन्ताला म्हणाला
“ धन्य धन्य, भो गोतमा, (इत्यादि) भिक्खुसघाला शरण जातो
(येथपर्यंत) आजपासून आमरण शरण गेलेला आहे, असें भगवान्
गोतमानें समजावें ”

यसलसुत्त समाप्त

[८. मेत्तसुत्त]

१४३. शात पदाचें ज्ञान मिळवून तें पद प्राप्त करूं पाहणाऱ्या
आत्महितदक्ष माणसाचें कर्तव्य हें वी, (त्यानें आपले कर्तव्य पार
पाडण्यास) समर्थ, सरळ्यात सरळ, गोड बोलणारा, मृदु आणि निगवीं
व्हांनें (१)

१. 'एवि भारद्वाज' (अनु० ४) सुत्ताच्या शेवटीं पहा

- १४४ सन्तुस्तंको च सुभ्रां च अप्पकिच्चो च सल्लंहुकवुरि ।
सन्तिन्द्रियो च निपको च अप्पगब्भो कुलेसु अननुगिद्धो ॥२॥
- १४५ न च खुद्द समाचरे किञ्चि येन विञ्जू परे उपवदेय्यु ।
सुखिनो वा खेमिनो होन्तु सव्ये रात्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥३॥
- १४६ ये केचि पाणभूतत्थि तसा वा थावरा वा अनवसेसा ।
दीघा वा ये महन्ता वा मज्झिमा रस्सकाऽणुकथूला ॥४॥
- १४७ दिट्ठा वा ये वै अदिट्ठा ये च दूरे वसन्ति अविदूरे ।
भूता वा सभवेसी वा सव्ये सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥५॥
- १४८ न परो पर निक्खयेय नातिमज्जेय कत्थचि न कञ्चि ।
व्यारोसना पटिघसज्जा नाज्जमज्जस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥६॥

१ म०—ये च अदिट्ठा.

१४४. आणि (त्यानं) सन्तुष्ट, पोसण्यास सुलभ, उलाढाली न करणारा, सापेपणें वागणारा, शान्तेन्द्रिय, हुशार, अधृष्ट, व कुटुंबाविषयी जास्त लोभ न वाटणारा व्हावें (२)

१४५ जेणेंकरून सुज्ञ लोक इतरास दोष देतात, असें क्षुद्र आचरण करून नये सर्व प्राणी सुखी, क्षेमी आणि आनंदित होवोत (अशी भावना करावी) (३)

१४६ जे कोणी चर किंवा स्थावर, लाव किंवा मोठे, मध्यम, ह्रस्व, अणुक आणि स्थूल ते सर्व प्राणी—(४)

१४७ दिसणारे अथवा न दिसणारे आणि जे दूर व जवळ राहतात, उत्पन्न झालेले किंवा उत्पन्न होतील ते—सर्व प्राणी आनंदित होवोत (५)

१४८ (त्यापैकी) एक दुसऱ्याला न ठरवो; कोठेही एक दुसऱ्याची अपज्ञा न करो, रागावण्यानें व द्वेषबुद्धीनें एक दुसऱ्याला दुःख देण्याची इच्छा न धरो (६)

- १४९ माता यथा नियं पुत्रं आयुस्ता एकपुत्रमनुरक्खे ।
 एवऽपि सन्नभूतेसु मानस भावये अपरिमाण ॥ ७ ॥
- १५० मेत्तं च सब्बलोकस्मिं मानस भावये अपरिमाण ।
 उद्ध अणो च निरियं च असमाय अवेर असपत्त ॥ ८ ॥
- १५१ तिद्धं चरं निसिन्नो वा सधानो वा यावत्तस्स विगतमिद्धो ।
 एतं सति अट्ठिवेय्यं ब्रह्ममेतं विद्धार इदमाहु ॥ ९ ॥
- १५२ दिट्ठिं च अनुपगम्म सीलं वा दस्सनेन सपन्नो ।
 कामेसु विनेर्यं गेयं न हि जातु गम्भसेय्यं पुनरेतीति ॥ १० ॥
 मेत्तसुत्तं निट्ठितं ।

१ नि०, म०—विनय

१४९ आई जशी एकुलत्या एक औरत पुत्राचें आपलें आयुष्य खर्चूनही रक्षण करते, त्याचप्रमाणें सर्व प्राण्याविषयीं अमर्याद प्रेम बाळगावें. (७)

१५० आणि सर्व लोकाविषयीं वर, खालीं आणि चोहोंकडे, अस-
 चाय, अवैर आणि असपत्न मैत्रीची अमर्याद भावना वाढवावी (८)

१५१. उभा असत्या, चालत असता, बसटा असता, अपवा
 अपरुणात असता, जांपर्यंत निद्रा आली नाही तोंपर्यंत ही (मैत्री-
 भावनेची) स्मृति कायम ठेवावी हिलाच इहलोकीं ब्राह्मजीवन
 म्हणतात (९)

१५२. मिथ्यादृष्टीचा अवलंब न करता, शोच्यान् आणि ज्ञान-
 सपन्न होऊन आणि विषयाचा लोभ सोडून दिल्यानें तो रवात्रीनें
 पुनरपि गर्भवासाय येत नाही (१०)

मेत्तसुत्तं समाप्त

९

[९. हेमवतसुत्त]

१५३ अज्ज ^{उपोसथो} पण्णरसो उपोसथो (इति सातागिरो यक्खो) दिव्या रत्ति
उपट्ठिता ।

अनोमनाम सत्थार हन्द पस्साम गोतम ॥ १ ॥

१५४ कच्चि मनो सुपणिहितो (इति हेमवतो यक्खो) सब्ब-
भूतेसु तादिनो ।

कच्चि इट्ठे अनिट्ठे च सकल्पस्स वसीकता ॥ २ ॥

१५५ मनो चऽस्स सुपणिहितो (इति मातागिरो यक्खो) सब्बभूतेसु
तादिनो ।

अथो इट्ठे अनिट्ठे च सकल्पस्स वसीकता ॥ ३ ॥

९

[९. हेमवतसुत्त]

१५३. आज पौर्णिमेचा उपोसथ-असें सातागिर यक्ष म्हणाला-रात्र
दिव्य आहे, चळ, आपण नामांकित गुरूला-गोतमात्रा भेटू ! (१)

१५४. त्याचें मन-असें हेमवत यक्ष म्हणाला-सर्व प्राणिमात्रा-
त्रिपथी सुस्थिर आहे काय ? इष्ट आणि अनिष्ट वस्तूंचे सकल्प त्याच्या
स्मा गीन आहेत काय ? (२)

१५५. त्याचें मन-सातागिर यक्ष म्हणाला-सर्व प्राणिमात्रा-
त्रिपथी सुस्थिर आहे, आणि इष्ट आणि अनिष्ट वस्तूंचे सकल्प
त्याच्या ता प्रात आहेत (३)

१५६

१५६ कच्चि अदिन्न नादियति (इति हेमवतो यक्खो) कच्चि

a. ५ एवम् *meditative* पाणेसु सञ्जतो ।
 कच्चि आरा पमादग्हा कच्चि ज्ञान न रिञ्चति ॥ ४ ॥

१५७ न सो अदिन्न अदियति (इति सातागिरो यक्खो) अथो

पाणेसु सञ्जतो ।

अथो आरा पमादग्हा बुद्धो ज्ञान न रिञ्चति ॥ ५ ॥

१५८ कच्चि मुत्ता न भणति (इति हेमवतो यक्खो) कच्चि

b.c. *does he tell us?* न खीणव्यप्पथो ।
 कच्चि वेभूनिय नाह कच्चि सम्फ न भासति ॥ ६ ॥

१५९ मुत्ता च सो न भणति (इति सातागिरो यक्खो) अथो न

d. *SC* खीणव्यप्पथो ।

अथो वेभूनिय नाह मत्ता अत्थ सो भासति ॥ ७ ॥

१ अ०- 'नालीणव्यप्पथो'तिऽपि

१५६. तो चोरी करीत नाही ना :- असें हेमवत यक्ष म्हणाला—प्राणघात करीत नाही ना ? प्रमादापासून दूर राहतो ना ? ध्यान-समाधीत दक्ष आहे ना ? (४)

१५७. तो चोरी करीत नाही—सातागिर यक्ष म्हणाला—प्राणघात करीत नाही, प्रमादापासून दूर राहतो आणि तो बुद्ध ध्यानसमाधीत दक्ष असतो. (५)

१५८. तो खोटें बोलत नाही ना :- असें हेमवत यक्ष म्हणाला - कठोर वचन बोलत नाही ना ? चहाडी करीत नाही ना ? बडबड करीत नाही ना ? (६)

१५९. तो खोटें बोलत नाही—सातागिर यक्ष म्हणाला—कठोर वचन बोलत नाही, चहाडी करीत नाही व तो प्रज्ञेनें अर्थापूर्ण भाषण करतो. (७)

१६० कच्चि न रज्जति कामेसु (इति हेमवतो यम्गो) कच्चि

चित्त अनामिल ।
कच्चि मोह अतिक्रन्तो कच्चि धम्मेसु चक्रुमा ॥ ८ ॥

१६१ न सो रज्जति कामेसु (इति मातागिरो यम्गो) अयो

चित्त अनामिल ।

सम्भ्र मोह अतिक्रन्तो बुद्धो धम्मेसु चक्रुमा ॥ ९ ॥

१६२ कच्चि विजाय सपन्नो (इति हेमवतो यम्गो) कच्चि

ससुद्धचारणो ।
कच्चिऽस्स आसवा खीणा कच्चि नत्थि पुनम्भो ॥ १० ॥

१६३ विजाय चैवं सपन्नो (इति सातागिरो यम्गो) अयो

ससुद्धचारणो ।

सम्भ्रस्स आसवा खीणा नत्थि नत्थि पुनम्भो ॥ ११ ॥

१-१ रो०-विज्जायमेव.

१६०. तो विषयात आसक्त होते नाही ना ?—अस हेमवत यक्ष म्हणाला—त्याचें चित्त शान्त आहे काय ? तो मोहाच्या पार गेला आहे काय ? पदार्थाचें स्वरूप जाणण्यात तो टोळस आहे काय ? (८)

१६१. तो विषयान आसक्त नाही—मातागिर यक्ष म्हणाला—आणि त्याचें चित्त शान्त आहे; तो सर्व मोहाच्या पार गेला आहे, तो बुद्ध पदार्थाचें स्वरूप जाणण्यात डोळस आहे (९)

१६२. तो प्रज्ञासपन्न आहे काय ?—अस हेमवत यक्ष म्हणाला—आणि ह्याचें आचरण शुद्ध आहे काय ? त्याचे आश्रय क्षीण झाले आहेत काय ? त्याला पुनर्जन्म नाही ना ? (१०)

१६३. तो प्रज्ञासम्पन्न आहे—सातागिर यक्ष म्हणाला—आणि त्याचें आचरण शुद्ध आहे; त्याचे सर्व आश्रय क्षीण झाले आहेत आणि त्याला पुनर्जन्म नाही. (११)

१६३ (अ) सपन्न मुनिनो चित्त कम्मना व्यप्यथेन च ।
विजाचरणसपन्न धम्मतो न पसससि ॥११ (अ) ॥

१६३ (आ) सपन्न मुनिनो चित्त कम्मना व्यप्यथेन च ।
विजाचरणसपन्न धम्मतो अनुमोदसि ॥११ (आ) ॥

१६४ सपन्न मुनिनो चित्त कम्मना व्यप्यथेन च ।
विजाचरणसपन्न हन्द पस्साम गोतम ॥१२ ॥

१६५ एणिजध क्किस धीर अप्पाहार अणोलुप ।
मुनि वनरिंम शापन्त एहि पस्साम गोतम ॥१३ ॥

१६६ सीह वैरुचर नाग कामेसु अनपेक्खिन ।
उपसकम्म पुच्छाम मच्चुपासा पमोचन ॥१४ ॥

१६३ (अ). (हेमवत—) त्या मुनीचें मन शारीरिक व वाचसिक सत्कर्मांनी सपन्न आहे—विजाचरणसपन्न असलेल्याची तू धर्मांला अनुसरूनच प्रशंसा करतोस. (११ अ)

१६३ (आ). (सातागिर—) त्या मुनीचें मन शारीरिक व वाचसिक सत्कर्मांनी सपन्न आहे विजाचरणसपन्न असलेल्याचें तू धर्मांस अनुसरूनच अभिनंदन करतोस (११ आ)

१६४. त्या मुनीचें मन शारीरिक सत्कर्मांनी सपन्न आहे चत्र, ध्यापण त्या विजाचरणसपन्न गोतमाला भेटू (१२)

१६५ (हेमवत—) मृगाच्या माझ्याप्रमाणें ज्याच्या माझ्या आहेत, जो कृश, धैर्यवान्, मिताहारी, अणोलुप, वनात (एका तप्त) ध्यान करणारा, असा मुनि गोतम—चत्र, त्याचा आपण भेटू (१३)

१६६ मिहाप्रमाणें एकात्री राहणाऱ्या व कामसुखात निरपेक्ष असलेल्या त्या नागौजवळ जाऊन मयुगशाशासूत मोक्ष योग्यता हें विचारू (१४)

१६७ अक्खातार पवत्तारं सब्बधम्माम पारगु ।

बुद्धं वेरमयातीतं गयं पुच्छाम गोतमं ॥ १५ ॥

१६८ किस्मिं लोको समुप्पन्नो (इति हेमवतो यक्खो) किस्मिं

कुञ्चति सन्न्यवं ।

किस्स लोको उपादाय किस्मिं लोको विहञ्जति ॥ १६ ॥

१६९ छस्सु लोको समुप्पन्नो (हेमवता ति भगवा) छस्सु कुञ्चति

सन्न्यवं ।

छन्नमेव उपादाय छस्सु लोको विहञ्जति ॥ १७ ॥

१७० कतम तं उपादान याथ लोको विहञ्जति ।

निश्चयान पुच्छितो ब्रूहि कयं दुक्खा पमुच्चति ॥ १८ ॥

१. म०-छमु.

१६७. आख्याता, प्रवक्ता, सर्व धर्माभ्या पार गेलेला, वैर आणि भय यांना ओढ्याडून गेलेला, असा जो बुद्ध त्याला आम्ही विचारतो. (१५)

१६८. कशामुळे लोक उत्पन्न होतो :- असे हेमवत यक्ष म्हणाला—कशान तो ममत्व करतो ? त्याला लोक का म्हणतात व तो कां विघात पावतो ? (१६)

१६९. सहामुळे लोक उत्पन्न होतो—हे हेमवता, असे भगवान् म्हणाला—या सहात तो ममत्व करतो. या सहामुळे त्याला लोक म्हणतात : व या सहामुळे तो विघात पावतो. (१७)

१७०. असे उपादान कोणने की, ज्याच्यामुळे लोक विघात पावतो ? त्यापामून मुटका कशी होने, हे आम्ही विचारतो ; दुःखापामून मुक्त कसा होतो, ते साग. (१८)

१. सहामुळे म्हणजे पंचेन्द्रिये व मन या महामुळे. या महाना आध्यात्मिक आयतने म्हणतात.

१७१ पच कामगुणा लोके मनोऽड्ढा पवेदितो ।

एत्थ छन्द विराजेत्वा एव दुक्खा पमुच्चति ॥ १९ ॥

१७२ एत लोक्खस्स निव्व्यान अक्खात वो यथातथ ।

एत वो अहमक्खाभि एव दुक्खा पमुच्चति ॥ २० ॥

१७३ को सूय तरति ओघ को घ तरति अण्णव ।

अप्पतिट्ठे अनालम्बे को गभीरे न सीदति ॥ २१ ॥

१७४ सब्बदा सीलसपन्नो पञ्चवा सुसमाहितो ।

अञ्जत्तचिन्ती सतिमा ओघ तरति दुत्तर ॥ २२ ॥

१७५ विरुतो कामसञ्जाय सब्बसयोजनातिगो ।

नन्दीभवपरिक्खीणो सो गभीरे न सीदति ॥ २३ ॥

१ सी०—पवेदिता, २ म०—अञ्जत्तवञ्जरी, ३ म०—'विरुतो' ति पि.

१७१ (भगवान्—) इहलोकीं पचेन्द्रयाचे आणि मनाचे असे जे विषय सांगितले गेले आहेत, त्यात आसक्ति सोडून दिली म्हणजे दुःखापासून मुक्त होतो (१९)

१७२ लोकापासून सुटण्याचा हा यथाः मार्ग सांगितला आहे, आणि हाच मी तुम्हास सांगतो, यानेच दुःखापासून मुक्त होतो (२०)

१७३ (हेमवत—) इहलोकीं ओघ कोण तरतो ? सागर कोण तरतो ? ज्यात ठाय नाही व पकडण्याला धाही नाही अशा या गभीर सागरात कोण बुडत नाही ? (२१)

१७४ (भगवान्—) सदोदित शीलसपन्न, प्रज्ञानान्, समाहिमंपन्न, अध्यामचिन्तन करणारा व स्मृतिमान् (म्हणजे जागृत), असा मनुष्य दुस्तर ओघ तडून जातो (२२)

१७५ विषयाच्या कल्पनेपासून उपरत, सर्व संयोजनाच्या पलीकडे नेत्रेअ व ज्याची तृष्णा आणि भवन्वने क्षीण झाली आहेत, असा मनुष्य या गभीर सागरात बुडत नाही. (२३)

- १७६ गभीरपञ्च निपुणत्थदस्सि । अकिञ्चन कामभव असत् ।
 त परसय सञ्चरिदि त्रिप्पमुत्त । दिच्ये पथे कममानं महेंसि ॥२४॥
- १७७ अनोमनाम निपुणयदस्सि । पञ्चाददं कामालये असत्त ।
 त परसय सञ्चरिदु सुमेय । अरिये पथे कममानं महेंसि ॥२५॥
- १७८ सुदिट्ठ वत नो अज्ज सुप्पभातं सुहुट्ठित ।
 य अदस्साम समुद्ध ओघतिण्णमनासर ॥ २६ ॥
- १७९ इमे दमसता यक्खा इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
 सब्बे त सरणं थितं त्वं नो स पा अनुत्तरो ॥ २७ ॥

१ म०-चक्रमन.

१७६ (हेमवत-) गभीरपञ्च, सूक्ष्मादर्शा, निरुद्धे, कामा-
 न्यात अनासक्त, अशा त्या सर्वथैव त्रिमुक्त, दिव्य पथाने चाण्णान्या
 महर्षीला पहा । (२४)

१७७ नामाकित, सूक्ष्मादर्शा, प्रज्ञादायक, कामान्यात अनासक्त,
 सर्वज्ञ आणि सुमेय अशा त्या आर्य पथाने चाण्णान्या महर्षीला
 पहा । (२५)

१७८ आज आम्हाला चांगले दर्शन घडवें, आजची पहाट
 शुभदायक शास्त्री व आमचे (सकाळचे) उठणेही शुभदायक झाले
 वा की, आम्ही आज त्या ओघतीर्ण अनाथर समुद्राला पाहिले (२६)

१७९ हे ऋद्धिमन्त आणि यशस्वी एक हजार पशु — ते सर्व
 तुला शरण जात आहेत तू आमचा अनुत्तर शास्त्रा हो (२७)

१ रागादिद्वैतं ज्या-या ठिकाणी नाहींत अना अकिञ्चन

१८० ते मय विचरिस्साम गामा गाम नगा नग।
 नमस्समाना सबुद्ध धम्मस्स च सुवम्मत्ति ॥ २८ ॥ ।
 हेमवतसुत्तं निद्रित ।

- १०

[१०. आळरकसुत्तं]

एव मे सुत । एके समय भगवा आळविय विहरति आळवकस्स यक्खस्म भवने । अथ सो आळवको यक्खो येन भगवा तेनुपसकमि, उपसकमित्वा भगवन्त एतदवोच—निक्खम समणा ति । साधवुसो ति भगवा निक्खमि । पविस समणा ति । सा रावुसो ति भगवा पाविसि । दुनियऽपि खो आळरको यक्खो भगवन्त एतदवोच—निक्खम समणा

१ भ०—सातागिरिसुत्तं ति एकवेहि ।

१८० ते आम्ही सनुद्दाला आणि धर्माच्या सुमर्वतेला नमस्कार करीत गावोगावी आणि पहाडोंपहाडी फिरत राहू । (२८)

हेमवतसुत्त समाप्त

१०

[१०. आळरकसुत्तं]

असें मी ऐकलें आहे एके समयी भगवान् आळवी येथें आळवक यक्षान्या मशिरात राहत होता ह्या वेळीं आळवक यक्ष भगवन्ता पाशा आला, व भगवन्ताग म्हणाठा, “ धमणा, वाहेर नीध ” “ ठीक, आयुष्मन्, ” असें म्हणून भगवान् वाहेर निघाला, “ श्रमणा, आत ये ” “ ठीक, आयुष्मन् ” असें म्हणून भगवान्

ति । साधावुसो^१ति भगवा निक्खमि । पविस समणा ति । साधावुसो^१ति भगवा पाविसि । ततियंऽपि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच—
 निक्खम समणा ति । साधावुसो^१ति भगवा निक्खमि । पविस समणा ति । साधावुसो^१ति भगवा पाविसि । चतुत्थंऽपि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच—निक्खम समणा ति । न खाह तं^२ आवुसो निक्खमिस्सामि, यं ते करणीयं न करोही ति । पण्ह तं समण पुच्छिस्सामि, सचे मे न व्याकरिस्ससि^३ चित्तं वा ते खिपिस्सामि, हृदयं वा ते फाहेस्सामि, पादेसु वा गहेत्वा पारगगाय खिपिस्सामी ति । न खाह तं आवुसो पस्सामि सदेवके लोके समारके सवन्हके सस्समगवाम्हणिया पजाय सदेवमनुस्साय यो मे चित्तं वा खिपेय्य,

१ अ०—तं^१ति हेतुवचने. २ अ०—व्याकरिस्ससि.

आत गेळा. दुसऱ्यांदाही आळवक यक्ष भगवन्ताळा म्हणाला, “श्रमणा, बाहेर नीघ.” “ठीक, आयुष्मन्” असे म्हणून भगवान् बाहेर निघाला. “श्रमणा, आत ये ” “ठीक, आयुष्मन्” असे म्हणून भगवान् आत गेळा. तिसऱ्यांदाही आळवक यक्ष भगवन्ताळा म्हणाला, “श्रमणा, बाहेर नीघ.” “ठीक, आयुष्मन्” असे म्हणून भगवान् बाहेर निघाला. “श्रमणा, आत ये ” “ठीक, आयुष्मन्” असे म्हणून भगवान् आत गेळा. चौथ्यांदाही आळवक यक्ष भगवन्ताळा म्हणाला, “श्रमणा, बाहेर नीघ ” “आयुष्मन्, मी आता बाहेर निघणार नाहीं तू जें काहीं करावयाचे असेल तें कर.” “हे श्रमणा, मी तुला प्रश्न विचारतो; त्याचें जर तू बरोबर उत्तर दिलें नाहीस तर तुला मी वेंड लावीन, किंवा तुजें हृदय फाडून टाकीन, अथवा तुझ्या पायाला धरून तुला गंगेच्या पार फेकीन.”

“आयुष्मन्, या सदेवक, समारक, सवन्हक लोकांत, श्रमण-

हृदय वा फाल्ग्व्य, पादेसु वा गहेत्वा पारगगाय खिपेय्य, अपि च त्व
आबुसो पुच्छ यदाकखसी ति । अय खो आळवको यक्खो भगवन्त
गायाय अञ्जभासि—

१८१ किं सु वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं । किं सु सुचिण्णं सुखमावहाति ।
किं सु हवे सादुतरं रसानं । कयजीविं जीवितमाहुं सेट्ठं ॥ १ ॥

१८२ सुद्धीयं वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं । धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।
सच्च हवे सादुतरं रसानं । पञ्जाजीविं जीवितमाहुं सेट्ठं ॥ २ ॥

१८३ कथं सु तरती ओधं कयं सु तरति अण्णव ।
कथं सु दुक्खं अच्चेति कयं सु परिसुज्जति ॥ ३ ॥

१ अ०—साधुतर. २ म०—तरति

ब्राह्मणात् अथवा देवमनुष्यात् असा कोणीही मळा दिसत नाही की,
जो मळा वेड लावीळ, किंवा माझे हृदय फाडीळ, अथवा माझ्या
पायाला धरून मळा गगेच्या पार फेकीळ तथापि आयुष्मन्, तुझ्या इच्छे
प्रमाणे प्रश्न विचार ॥ तेव्हा आळवक यक्ष भगवन्ताला गाथेने म्हणाला

१८१ इहलोकीं मनुष्याला श्रेष्ठ धन कोणनें : कोणचे सत्कृत्य
के अस्तथा सुखकारक होनें : त्यादु पदार्थात उत्तम कोणता :
कोण या रीतीनें वागनें अस्तथा त्याच्या जीवनाला श्रेष्ठ मानतात : (१)

१८२. (भगवान्—) मनुष्याचे इहलोकीं श्रेष्ठ धन श्रद्धा होय
मद्गर्भ संपादन केला अस्तथा सुखकारक होतो सत्य हा स्वादुतम
पदार्थ होय प्रज्ञापूर्वक वागणाराचे जीवन श्रेष्ठ मानलें जातें (२)

१८३. (मनुष्य) ओध कसा तरतो : अणव कसा तरतो :
दुःखाच्या पार कसा जातो : परिशुद्ध कर्मा होतो : (३)

- १८९ इह अञ्जेऽपि पुच्छस्सु पुथू समणब्राह्मणे ।
यदि सच्चा द्रमा^१ चागा खन्त्या भिष्यो ध विज्जति ॥ ९ ॥
- १९० कथं तु दानि पुच्छेय्य पुथू समणब्राह्मणे ।
सोऽह अज्ज पजानामि यो^२ चऽत्थो^३ सपराधिको ॥ १० ॥
- १९१ अथाप वत मे बुद्धो यासायाञ्जविमागमा ।
सोऽह अज्ज पजानामि यत्थ दिन्न महप्फल ॥ ११ ॥
- १९२ सो अह विचरिस्सामि गामा गाम पुरा पुर ।
नमस्समानो मनुद्ध धम्मस्स च सुम्मत्त ति ॥ १२ ॥

१ म०—धम्म २ म०—यो^३ ३ म०—मो ४ रो०—अत्थो

१८९ पाहिजे तर निरनिराढ्या श्रमणब्राह्मणांना सत्य, धर्म, त्याग आणि क्षान्ति यांच्यापेक्षा श्रेष्ठ इहलोकीं काहीं आहे काय हे विचार (९)

१९० (आठवक—) आता मी निरनिराढ्या श्रमण-ब्राह्मणांना कशाला विचारू ? का कीं, आज मला पारलौकिक लाभ म्हणून जो आहे तो समजला (१०)

१९१ स्वरोवर माझ्या लामासाठी बुद्ध आठवीला राहावयास आला त्या मठा आन दान कोणाला दिले असता विशेष लाभदायक होतं हे समजले (११)

१९२ तो मी सबुद्दाला आणि जमांच्या सुज्जतेला नमस्कार करित व गात्रोगात्री व शहरोंशहरीं किरत राहीन (१२)

एव'बुत्ते आठयको यकलो भगवन्त एतदवोच-अभिक्रन्त भो
 गोतम . पे० भिवखुसथ च । उपासक म भव गोतमो
 धारेतु अज्जतगो पाणुपेत सरण गत'ति' ।
 आळवकसुत्त निट्टित ।

११

[११. विजयसुत्तं]

१९३ चर वा यदि तिहु निसिन्नो उद वा सय (अपराधे)
 समिज्जेति पसारति एसां कायस्स इज्जना॥ १ ॥

१९४ आट्टिनहारसमुत्तो तच्चमसावलेपनो ।
 छविपा कायो पटिच्छन्नो यथाभूत न दिस्सति ॥ २ ॥

१-१ ब्रह्मी व रोमन आवृत्तीत नाहीं.

त्यावर आळवक यक्ष भगवताला म्हणाला, "धन्य धन्य, भो
 गोतम इत्यादिक." आजपासून आमरण शरण गेलेला मी
 उपासक आहे असें भवान् गोतमानें समजावें.

आळवकसुत्त समाप्त

११

[११. विजयसुत्त]

१९३. चारताना, उभा असता, रसला असता किंवा मिठा-यात
 पडला असता, हा देह सकोच पावतो अथवा पसरतो. ही शरिराची
 हाचाल. (१)

१९४. हाडें आणि स्नायु हानी युक्त व मांसानें आणि त्वचेनें
 लेपलेला हा काय उरीनें आच्छादल्यामुळे यथार्थतया दिसत नाही (२)

- १९५ अन्तपूरो उदरपूरो यक्रपेळस्स वयिनो ।
 हृदयस्स पुष्पासस्स यक्रस्स पिहवास्स च ॥ ३ ॥
 १९६ सिंघाणिकाय खेळस्स सेदस्स च म्दस्स च । ॥ ४ ॥
 लोहितस्स लसिकाय पित्रस्स च वसाय च ॥ ४ ॥
 १९७ अयस्स नवहि सातेहि असुचि सवति सच्चदा ।
 अक्खिम्हा अक्खिग्गूथको कण्णम्हा कण्णग्गूथको ॥ ५ ॥
 १९८ सिंघाणिका च नासातो मुखेन वमतेऋदो ।
 पित्त सेम्ह च वमति कायम्हा सेदजल्लिका ॥ ६ ॥
 १९९ अयस्स सुसिर सीस मत्थल्लास्स पूरितं ।
 सुमतो न मञ्जती घान्णे अविज्जाय पुरक्खतो ॥ ७ ॥

१ म०-२मनि एकदा. २ म० मञ्जति

१९५. आतड्यानें, कोठ्यानील पदार्थांनी, यकृत-पिंडानी, मूत्रा-
 शयानें, हृदयानें, फुफ्फुसानें, वृक्कानें आणि ग्रीहेनें, (३)

१९६. शेंमडानें, धुकीनें, घामानें, मेदानें, रक्तानें, लसिकेनें, पित्तानें
 आणि वसेनें हा काय भरलेला आहे. (४)

१९७. आणि याच्या नवद्वारातून सदोदित अशुचि पदार्थ निघत
 असतात. डोळ्यातून डोळ्याचा मळ, कानातून कानाचा मळ, (५)

१९८ आणि नाकातून शेंबूड निघतो, आणि मुखातून एकादे
 वेळीं ओरुतो; पित्त आणि कफ ओरुतो शरीरातून घाम निघतो. (६)

१९९ आणि याचें पोचळ डोळे मेंदूनें भरलें आहे. अविद्येनें
 पुरस्कृत असा मूर्ख माणूस हा देहाला सुन्दर समजतो (७)

१. हाहाच्या साध्यात धगणासारखा उपयोगी पद्वणारा द्रव पदार्थ.

- २०० यदा च सो मतो सेति उद्भ्रमातो विनीलका
अपविद्धो सुसानास्मि भनपेखा ह्यन्ति वातयो ॥ ८ ॥
- २०१ खादन्ति न सुवाना च सिगाळा च वका किमी
काका गिउझा च खादन्ति ये च दुग्धे सन्ति पाणिनो ॥ ९ ॥
- २०२ सुवान बुद्धवचनं भिक्षु पञ्जाणवा इव ।
सो खो न परिजानाति यथामृत हि पस्सति ॥ १० ॥
- २०३ यथा इद तथा एत यथा एतं तथा इदं ।
अज्झत्त च वहिद्धा च काये कुन्दु पिराजये ॥ ११ ॥
- २०४ छन्दरागविरक्तो सो भिक्षु पञ्जाणवा इव ।
अज्झगा अमत सुद्धिं निव्वाणपदमच्चुतं ॥ १२ ॥ ॐ ॥

१ सी०-सुवाणा, रो०-पुराणा. २ अ०, रो०, सी०- पाणयो.
३ म०-निव्वाणं पदमच्चुतं.

२००. आणि जेव्हा तो देह मृत होऊन फुगलेला, निळा झालेला, स्मशानांत टाकलेला पडून राहतो, तेव्हां सगेसोवरे त्याची उपेक्षा करतात. (८)

२०१. लाल्या फोल्हे, कुत्रे, लांडगे आणि किडे खातात; कावळे आणि मिवाडे खातात, किवा तसेच इतर प्राणी खातात. (९)

२०२. इहलोकीं बुद्धोपदेश ऐकून ज्ञानवान् भिक्षु अशा त्या देहाच्या पूर्णपणे जाणतो; कारण तो यथार्थतया पाहतो. (१०)

२०३. जसें हें (माझे शरीर), तसें तें (मृत शरीर); जसें तें, तसें हें; (असें जाणून) आपल्या आणि परक्याच्या शरिराचा लोभ सोडून घ्या. (११)

२०४. स्नेहलोनापारून विरक्त झालेला तो ज्ञानवान् भिक्षु अमृत-शान्तिरूप अदृष्ट निर्वाणपद पावलेलाच आहे. (१२)

२०५ दिपादकोऽयं असुचि दुर्ग-गो परिहीरति ।
^{दुर्ग-गो} ^{परिहीरति}

नानागुणपरिपूरो निस्सुवतो ततो ज्ञो ॥ १३ ॥

२०६ एतादिसेन कायेन यो मञ्जे उण्णमेने ।

पर वा अजानेय्य किमञ्जर अदस्सना नि ॥ १४ ॥

विजयसुत्तं निहितं ।

[१२. मुनिमुत्त]

२०७ सुयवातो भय जान निकेता जायते रज्जो ।

अनिकेतमसुयव एत वे मुनिदस्सना ॥ १ ॥

१ म०-द्विपादकोऽयं २ १०- 'कायवि-उन्दनिकमुत्त' तिऽपि

३ म० सुयवतो

२०५ हा दोन पायाचा, अशुचि, दुर्ग-व व अनेक घाणेरक्या पदार्थांनी भरलेला व त्या त्या (अवयवातून) पाशरणास (पुष्प-ग-प्रादींनी नटवून) जगविला जातो (१३)

२०६ अशा देहानें जो गर्बिष्ठ होणें योग्य मानीत, किंवा दुसऱ्याची अवहेलना करीत, त्यास ज्ञानाचा वाचून दुसरें कारण कोणतें ? (१४)

विजयसुत्त समाप्त

१२

[१२. मुनिमुत्त]

२०७ स्नेहापासून भय उपन्न होतें आणि घरापासून मळ उपन्न होतो, म्हणून अनागार आणि नि स्नेहता हेंच मुनीचें तत्त्वज्ञान होय (१)

पुत्रिच्छ

- २०८ यो जातमुच्छिज्ज न रोपयेय्य । जाय तमस्स नानुप्पवेच्छे ।^१
तमाहु एक मुनिन चरत । अदक्खि' सो सतिपद महेसि' ॥२॥
- २०९ सखाय वत्थुनि पहाय बीज । सिनेहमस्स नानुप्पयेच्छे ।
स वे मुनी जातिखय' तदस्सी । तक्क' पहाय न उपेति सुख ॥३॥
- २१० अज्जाय सब्बानि निवेसनानि । अनिकामय अञ्जतरऽपि तेस ।
स वे मुनी वीतगेवो अगिद्धो । नायूहति पारगतो हि होति ॥४॥
- २११ सब्बाभिभु सब्बविद्धु सुमेव । सब्बेसु धम्मेषु अनूपत्ति ।
सब्बजह तण्हक्खये विमुत्त । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयति ॥५॥

१ म०, सी०- अदाक्खि २ म०-महेसि ३ रो०, अ०- पमाय,
म०-समाय ४ म०-मुनि

२०८ जो उद्भवलेल्या (मनादोषाचा) उच्छेद करून त्याला पुन वाडू देत नाही व उद्भवणाऱ्यालाही कोणत्याही तऱ्हेने उत्तेजन देत नाही, त्या एकाकी राहणाऱ्याला मुनि म्हणतात, त्या महर्षीने शांतिपद पाहिले आहे (२)

२०९ पदार्थ जाणून व त्याच्या बीजाचा त्याग करून जो त्याना स्नेह (ओलावा) देत नाही, तो खरोखर ज मक्षयातदर्शी मुनि होय तो तर्क सोडून देऊन पुन नामाभिमान (जन्म) पावत नाही (३)

२१० जो सर्व प्रकारचे भव जाणतो व त्यापैकी एकाचीही इच्छा प्रीत नाही, तो वीततृष्ण निर्गोभी मुनि भवोपादक कर्म करत नाही, कारण तो पार जातो (४)

२११ जो सर्व जिणणारा, सर्व जाणणारा, सुबुद्धि, सर्व पदार्थांपासून अत्रिप्त राहणारा, सर्वांचा याग करणारा व तृष्णा-क्षयाने मुक्त झालेला—त्याला सुन लोक मुनि म्हणतात (५)

१ काममवादि सर्व भव, ज्यात मनुष्य प्रवेश करू शकतो

२१२ पञ्जाबलं सीलवत्तुपन्न । समाहितं ज्ञानरतं सतीमं ।
संगा प्रमत्तं अखिलं अनासवं । तं वाऽपि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ६ ॥

२१३ एका चरन्तं मुनिं अप्पमत्तं । निन्द्यापसंसासु अवेधमानं ।
सीहं व सहेसु असन्तसन्तं । वातं व जालम्हि असज्जमानं ।

। पद्दुमं व तोपेन अलिप्पमानं । नेतारमञ्जेसमनञ्जनेप्यं ।
तं वाऽपि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ७ ॥

२१४ यो ओग्गहणे थम्मोरिवाभिजायति । यस्मिं परे वाचापरियन्तं वदन्ति ।
तं वीतरागं सुसमाहितेन्द्रियं । तं वाऽपि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ८ ॥

१ सी०-सखिलं. २ अ०, रो०, म०-ओग्गहणे; ती०-गाहणे. ३ म०-वाचं.

२१२. प्रज्ञा हैं ज्याचें वळ, जो शीलव्रतानें संपन्न, समाहित (चित्त समतोल ठेवणारा), ध्यानरत, स्मृतिमान्, संगाप्राप्त न भूक्त, अकृष्टिने व अनाश्रव—त्याला सुज्ञ लोक मुनि म्हणतात. (६)

२१३. एकाकी राहणारा, अप्रमत्त मुनि, निन्देने व स्तुतीने न गडबडणारा, सिहाप्रमाणें शब्दांना न घाबरणारा, वाच्याप्रमाणें जाळ्यांत न अडकणारा, कमलाप्रमाणें पाण्यांत अलिप्त राहणारा, इतरांचा नेता पण ज्याला नेता नाही असा—त्याला सुज्ञ लोक मुनि म्हणतात. (७)

२१४. ज्याच्याचिपयीं लोक वाटेळ तें बोलतात, तरी जो घाटावरील स्तम्भाप्रमाणें स्थिर राहतो, जो वीतराग व सुसमाहितेन्द्रिय—त्याला सुज्ञ लोक मुनि म्हणतात. (८)

१. १९ ज्या गांधेवरील दीप पदा. २. घाटावर चौकोनी अथवा अष्टकोनी लांब बांधील अस्त व स्थावर भव जातीने लोक वाट घाडीत असत.

- २१५ यो वे टिनत्तो तसर व उञ्जु । जिगुञ्जति कग्मेहि पापकेहि ।
वीमममानो विमम सम च । त वाऽपि धीरा मुनिवेदयन्ति ॥ ९ ॥
- २१६ यो सञ्ज्वत्तो न करोति पाप । दहरो च मग्गो च मुनी यत्तो ।
अरोसनेत्थो सो न रोमेनि कच्चि । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति १०
- २१७ यद्गगतां मग्गतो सेमतो वा । पिण्ड लभेय पग्दत्तपज्जीरी ।
ना र्थुत्तु नोऽपि निपचवादी । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति ११
- २१८ मुनि चरन्त विरत्तं मेथुनस्मा । यो योच्चने न उपनिग्गत्तं क्वणि ।
मद्दप्पमादा विरत्त निप्पमुत्त । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति १२

२१५. जो सरळ धोट्याप्रमाणें स्थिता मा, जो पापकर्तांचा निरस्कार करतो, आणि विमम आणि मम यांची पाप्य करतो—त्याला सुद्ध लोक मुनि म्हणतात. (९)

२१६. लहान असो वा मध्यम वयाचा असो, जो संयत्ता मा, यत्ता मा मुनि पाप करीत नाही, रागात नाही, दूसन्या कोगाटाही राग आणीत नाही—त्याला सुद्ध लोक मुनि म्हणतात. (१०)

२१७. जो इतरानी दिलेल्या अन्नावर उपजीविका करणारा, अन्न शिजविलेल्या भाण्ड्याद्वल वरच्या, मत्तया अथवा तटनन्या अन्नाची भिक्षा मित्राली अमतां स्तुति किंवा निंदा करीत नाही—त्याला सुद्ध लोक मुनि म्हणतात. (११)

२१८. जो मुनि स्त्रीसगातामून विग्न होऊन व्हिडतो, जो यौवनात कोट्टेही बद्द होत नाही, जो मद्दप्रमादातामून विग्न व मुक्त—त्याला सुद्ध लोक मुनि म्हणतात. (१२)

- २१९ अञ्जाय लोके परमार्थदर्शि । ओष समुद्र अतितरिय तदि ।
तं छिन्नगन्धं असित अनासवं । त वापि वीरा मुनि वेदयन्ति १३
- २२० असमा उभो दूरनिहारवृत्तिनो । गिहि दारपोत्ती अममो च सुञ्चतो ।
परपाणरो माय गिही अमञ्जनो । निच्च मुनी रक्खति पाणिनो यतो १४
- २२१ सिखी यथा नीचगीरो विहगमो । हसस्स नोपेति जव कुदाचनं ।
एवं गिही नानुकरोति भिक्खुनो । मुनिनो भिवित्तस्स वनग्धि
ज्ञायतोति ॥ १५ ॥

मुनिसुत्तं निहितं ।

उरगवग्गो पठमो ।

१ सी०—बुभो. २ म०—गिहि. ३ म०—मुनि.

२१९. इहलोक जाणून ज्याने परमार्थ पाहिला, जो ओष आणि समुद्र तरून तादृग्मान पावला, जो छिन्नप्रयि, अनाश्रित आणि अनाश्रव—त्याला सुद्ध लोक मुनि म्हणतात. (१३)

२२०. वायकोला पोसणारा गृहस्थ व निर्मम, सु-व्रती सन्धातो, हे सारखे नाहीत. या दोघाची राहणी व वृत्ति फार भिन्न आहे. कारण परप्राणघात न व्हावा याविषयी गृहस्थ सयम वाळ्मीन नाही व मुनि सपत होत्साता सदोदित प्राण्याचें रक्षण करतो. (१४)

२२१. जसा आकाशात उडणारा नीलप्रीव मोर कर्पीहि हसाच्या वेगाने जाऊ शकत नाही, त्याप्रमाणे गृहस्थ एकान्ती वनात ध्यान करणाऱ्या भिक्षूचें—मुनीचें अनुकरण करू शकत नाही. (१५)

मुनिसुत्त समाप्त

उरगवग्ग, पहिला ममाप्त

तस्सुद्धान्—

(उरगो धनियो चेव विसाण च तथा कसि ।
 चुन्दो पराभवो चेव वसलो मेत्ताभावना ॥
 सातागिरो आळवको विजयो च तथा मुनि ।
 द्वादसेतानि सुत्तानि उरगवग्गो'ति बुच्चति ॥

[चूळवग्गो दुतियो]

१३

[१. रत्नसुत्तं]

२२२ यानीध भूतानि समागतानि । भुम्मानि वा यानि'व अन्तल्लिखे ।
 सव्वे च भूता सुमन्ता भवन्तु । अयो च सुक्खं सुगन्तु भासित १

स्यार्ताल्ल सुत्ते—उरग, धनिय आणि खग्गविसाण, कसिभाणद्वाज,
 चुन्द, पराभव आणि वसल, मेत्ताभावना, सातागिर, आळवक, विजय
 आणि मुनि—हैं बारा सुत्ते मिळून उरगवर्ग होतो.

[चूळवग्ग दुसरा]

१३

[१. रत्नसुत्त]

२२२. भूमिगत किंवा अन्तरिक्षांतल्ल जी भूते येथें जमलीं
 असतील तीं सर्व भूते आनदिन होवोत, आणि हें सुभाषित बादर-
 पूर्वक ऐकोत. (१)

- २२३ तस्मा हि भूता निसामिथे सब्बे । मेत्तं करोम मानुसिया पूजाय
 दिवा च रत्तो च हरन्ति ये मरि । तस्मा हि ने रक्खय अप्पमत्ता
 २२४ य किञ्चि पित्त इय मां हुर वा । सग्गेषु वा य रत्तन पणीत
 न नो सम अत्थि तथागतेन । इदऽपि बुद्धे रत्तन पणीत ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ३ ॥
 २२५ खय विराग अमत्त पणीत । यदग्गमा सक्कयमुनी समाहितो ।
 न तेन धम्मेन समत्थि किञ्चि । इदऽपि धम्मे रत्तन पणीत ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ४ ॥
 २२६ य बुद्धसेट्ठो परिवण्णथी सुत्थि । समाग्गिमानन्तरिकज्जमाहु ।
 समाग्गिना तेन समो न विज्जति । इदऽपि धम्मे रत्तन पणीत ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ५ ॥

२२३. म्हणून हे सर्व भूतानो, हें एका मनुष्यजातीवर प्रेम करा रात्रदिवस मनुष्य तुम्हाला नवेद्य देतात म्हणून त्याचें तुम्ही सावधानपणें रक्षण करा. (२)

२२४. इह जिंया परलोकीं जें वित्त असेल, किंवा स्वर्गांत जें उत्तम रत्न असेल, तें आमच्या तथागताच्या तोडीचें असणार नाही बुद्धाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे त्या सत्यानें स्वस्ति होवो (३)

२२५. समाहित शाक्यमुनीनें तृष्णाक्षयमय, विरागमय, अमर असा जो उत्तम धर्म जाणला, पाण्यासारखा दुमरा नाही, धर्माचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे त्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (४)

२२६. ज्या शुद्ध समाग्रीची बुद्धश्रेष्ठानें प्रशंसा केली, जिण ताउतों फळ देणारी म्हणतात, त्या समाग्रीमारगी दुसरी नाही धर्माचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे त्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (५)

- २२७ ये पुग्गला अट्ट सुत्त पसंत्था । चत्तारि एतानि युगानि होन्ति
ते दक्खिणेष्या सुगतस्स सावका एतेसु दिन्नानि महफ्फलानि ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ६ ॥
- २२८ ये सुप्पयुत्ता मनसा दब्बहेन ^{उत्तमो} निक्कामिनो गोतमसासुत्तमिहि ।
ते पत्तिपत्ता अमत विग्गह । लद्धा मुग्गा निब्बुत्ति भुञ्जमाना ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ७ ॥
- २२९ यथिन्दस्खीलो पठविं सितो सिया । चतुग्भि वातेहि असम्पकम्पियो ।
तथूपम सप्पुरिस वदामि । यो अरियसच्चानि अवेच्च पस्सति ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ८ ॥

२२७. सज्जनाना पसत ज्या आठ^१ व्यक्ति, ज्याच्या चार जोडया होतात, ते सुगताचे श्रावक पूजनीय होत, त्यांना दिलेलं दान महत्फलदायक होतं, सधाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या मन्यानें स्वस्ति होवो. (६)

२२८. जे सर्वस्वाचा त्याग करून दृढ मनानें गोतमाच्या पयात प्रवेश करतात, ते प्राप्तव्य प्राप्त करून आणि अमृताचें अवगाहन करून अनायासें मिळविलेल्या शांतीचा उपभोग घेतात. सधाचे ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे ह्या मन्यानें स्वस्ति होवो (७)

२२९. नगरद्वारासमोर पृथ्वीत (खोल रोवून) उभारलेला स्तम्भ जसा चारही बाजूच्या वाऱ्यानीं हालत नाही, तसा जो चार आर्थसत्यें विचारपूर्वक जाणतो तो सत्यपुरुष आहे, असें मी म्हणतों सधाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे ह्या मन्यानें स्वस्ति होवो. (८)

१ आठ व्यक्तींसाठीं ' समाधिमार्ग ' (पृष्ठ ७२) सधानुस्मृति पहा.

२३० ये अरियसच्चानि विभावयन्ति । गंभीरपञ्जेन सुदेसितानि ।

किञ्चापि ते ह्योन्ति भुसपमत्ता । न ते भव अद्दम आदियन्ति ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ९ ॥

२३१ सद्दावऽस्स दस्सनसपदाय । तयस्स वग्ग्मा जहिता भवन्ति ।

सक्कायदिट्ठि विचिकिञ्चित्त च । सीलव्वत्त^१याऽपि यदत्थि किञ्चि ।
चतुहपायेहि च विप्पमुत्तो । छ चाभिठानानि अभव्वो कातु ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ १० ॥

२३० जे गभीर-प्रज्ञानें (बुद्धानें) उत्तम रीतीनें उपदेशि-
लिल्या चार आर्यसत्याची भावना करतात, ते जरी कितीहि वेसान-रूपें
वाग्ले तरी आठवा जन्म घेत नाहींत. सधाचे ठायीं वसणारें हें
उत्तम रत्न आहे. ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (९)

२३१ सम्यक् दृष्टि प्राप्त झाल्यानरोबर तो (वरच्यापेकीं एक)
देहा मद्दृष्टि, कुशका व व्रतउपासासारख्या एकाद्या गोष्टीवरें असलेला
विश्वास, या तीन गोष्टी सोडून देतो, चार दुर्गतीपासून मुक्त होतो
व सद्दा गोष्टी त्याच्या हातून घडणें असंभरनीय होतें. सधाचें ठायीं
वसणारें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (१०)

१ ही व त्याच्या त्याच्या दोन गाथा खोतापन्नाला उद्देशून आहेत
'समाधिमागं' पृष्ठ १०६ पादा.

२ चार दुर्गति किंवा अथाव = नरक, विषयहोनि, भेतविषय आणि
अगुरुत्वेक वशा गोष्टी = मातृगत, पितृगत, अर्द्धप, तणागत्या जन्म
करणें, सक्केर व सुद्धेतर गुरुणा भजनें

- २३२ किञ्चापि सो कम्म करोति पापक । कायेन वाचा उद चेतसा वा ।
अभव्यो सो तस्स पटिच्छदाय । अभव्वता दिट्ठपदस्स बुत्ता ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ११ ॥
- २३३ वनप्पगुम्बे यथा फुस्सितग्गे । गिम्हान मासे पठमस्मि गिम्हे ।
तथूपम धम्मवर अदेसयि । निव्व्राणगामिं परम हिताय ।
इदऽपि बुद्धे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ १२ ॥
- २३४ वरो वरञ्जू वरदो वराहरो । अनुत्तरो धम्मवर अदेसयि ।
इदऽपि बुद्धे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ १३ ॥

२३२. जर त्याच्याकटून कायेनें, वाचेनें किंवा मनानें क्राही पाप घडेल, तर तें तो कदापि शाकून ठेवणार नाही. असलें कृत्य (निर्वाण-) पद ज्यानें पाहिलें आहे अशाच्या हातून होणें शक्य नाही सधाचे ठायीं असलेलें हें उत्तम रत्न आहे ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (११)

२३३. उन्हाळ्याच्या पहिल्या महिन्यात जसा एकादा वनगुल्म माघ प्रफुल्लित व्हावा, तद्वत् बुद्धानें निर्वाणगामी परमश्रेष्ठ धर्म लोकाहितार्थ उपदेशिला बुद्धाचें ठायीं असलेलें हें उत्तम रत्न आहे ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो (१२)

२३४ श्रेष्ठ, श्रेष्ठज्ञ, श्रेष्ठद, श्रेष्ठ आणणारा, अनुत्तर अशा बुद्धानें श्रेष्ठ धर्म उपदेशिला आहे बुद्धाचे ठायीं असलेलें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो (१३)

- २३५ खीण पुराण नवं नयि समव । विरत्तचित्ता आयतिके भवस्मि ।
ते खीणवीजा अभिरुच्छिहृच्छन्दा । निव्वन्ति धीरा यथाऽयं पदीपो ।
इदंऽपि संघे रतनं पणीतं । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ १४ ॥
- २३६ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मनि वा यानि व अन्तळिक्खे ।
तथागतं देवमनुस्सपूजितं । बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥ १५ ॥
- २३७ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मनि वा यानि व अन्तळिक्खे ।
तथागत देवमनुस्सपूजितं । धम्म नमस्साम सुवत्थि होतु ॥ १६ ॥
- २३८ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मनि वा यानि व अन्तळिक्खे ।
तथागतं देवमनुस्सपूजितं । संघं नमस्साम सुवत्थि होतू ति ॥ १७ ॥
रतनसुत्तं निद्वितं ।

२३५. ज्याचें जुनें कर्म क्षीण झालें आहे व नवें उत्पन्न होत नाहीं, जे भावी जन्माविषयीं निरपेक्ष, ते क्षीणवीज आणि उत्पत्तिच्छन्दविरहित वीर पुरुष ह्या प्रदीपाप्रमाणें निर्वाण पावतात. संघाचें ठायीं असलेलें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या सन्यानें स्वस्ति होवो. (१४)

२३६. जीं भूमिगत किंवा अन्तरिक्षातील भूतें जमलीं असतील (त्यांना म्हणतो कीं,) आम्ही देवमनुष्यपूजित तथागत बुद्धाला नमस्कार करूं; येणेंकरून स्वस्ति होवो. (१५)

२३७. जीं भूमिगत किंवा अन्तरिक्षातील भूतें येथें जमलीं असतील (त्यांना म्हणतो कीं) देवमनुष्यपूजित तथागत धर्माला नमस्कार करूं; येणेंकरून स्वस्ति होवो. (१६)

२३८. जीं भूमिगत किंवा अन्तरिक्षातील भूतें येथें जमलीं असतील, (त्यांना म्हणतो कीं,) देवमनुष्यपूजित तथागत संघाला नमस्कार करूं; येणेंकरून स्वस्ति होवो. (१७)

रतनसुत्त समाप्त

१४

[२. आमगन्धसुत्त] Carveer

२३९. सामान्निविगुल्क^१चीनकानि^२ । पत्तप्फलं मूलप्फलं गुविप्फलं ।
धम्मेन लद्धं सतमसमाना^३ । न कामकामा अल्लिक भणन्ति ॥ १ ॥
२४०. यदहमा^४नो सुकतं सुनिद्धितं । परेहि दिनं पयनं पणीनें ।
साखीनमन्नं परिभुज्जमानो । सोभुज्जसि^५ कत्सप आमगन्ध ॥ २ ॥

१ रो० डिगुल्क. २ म० चीनकानि च. ३ रो०-सतमसमाना. सी०-
सतमसमाना. ४ रो०, सी०-यदहमानो ५ रो० भुज्जती, म० भुज्जति

१४

[२. आमगन्धसुत्त]

२३९. (तिप्प तापस-) श्यामाकं, विगुल्कं, चीनकं शाखाचीं
पाने, कन्दमूळ आणि फळे योग्य मार्गाने मिळवून त्याजवर निर्वाह
करणे कामाने प्रेरित होऊन खोटे बोलत नसतात (१)

२४० हे काश्यपा, परक्यानी दिलेले निवडक व चांगल्या
रीतीने शिजविलेले तादुळाचे सुरस व उत्तम अन्न स्वीकारणारा तू
आमगन्ध (अमेथ्य पदार्थ) खातोस । (२)

१ निगुल्क = कण्हेराच्या कुळाच्या आकाराचे अरण्य धान्य चीनक =
जगली मूग

२ मूळ अर्थ-दुर्गंधी कडे मास

२४१ न आमगन्धो मम कण्ठतीति । इचेव त्व भाससि ब्रह्मन्धु ।
सालीनमन्न परिभुञ्जमानो । सकुन्तमसेहि मुसखनेहि ।

२४२ पुच्छामि त कस्सप एतमत्य । कथप्पकारो तव आमगन्धो ॥ ३ ॥

२४२ पाणातिपातो वध-छेद-बन्धन । घेय्यमुसापादो निकतिवञ्चनाति ।
अज्जेनकुत्त परदारसेवना । एसामगन्धो न हि मसभोजन ॥ ४ ॥

२४३ ये इय कामेसु असञ्जता जना । रसेसु गिद्धा अमुचीकमिस्सिता ।
नत्थीकादिट्ठि निसुमा दुरजया । एसामग-धोन हि मसभोजन ॥ ५ ॥

२४४ ये द्रव्यसा दारुणा त्रिडिमसिका मित्तुनो निक्करुणातिमानिनो ।
अदानसीला न च देति कस्स चि । एसामग-धोन हि मसभोजन ६

* सी० ब्रह्मन्धु २ सी० अज्जेनकुत्त, ग०—अज्जेनकुत्त, ३ म०—
असुचिभावमिस्सिता, ४ रा०, अ० नत्थीकादिट्ठि, म०—नत्थी कादिट्ठि.

२४१ हे ब्रह्मन्धु, पक्ष्याच्या मासानें सुमिश्रित असें तादुळाचें
अन्न खात असता, तू 'आपणाला आमगंध योग्य नाही' असेंच
म्हणतोस, तेव्हा हे काश्यपा, मी ही गोष्ट तुला विचारतो कीं, तुझ
आमगंध कशा प्रकारचा आहे' (३)

२४२ (काश्यप बुद्ध—) प्राणघात, वध, छेद, बन्धन, चोरी,
खोटें भाषण, ठकविणें, नाडणें, जारणमारणादिकाचा अभ्यास आणि
परस्त्रीगमन—हा आमगंध होय, मासभोजन हा नव्हे (४)

२४३ ज्याना स्त्रियाच्या वावर्तीत मयम नाही, जे जिद्धालोलुप,
असुचि कर्ममिश्रित नास्तिक विषम आणि दुर्विनीत (अशाचें)
कर्म)—हा आमगंध होय, मासभोजन हा नव्हे. (५)

२४४ जे रुक्ष, दारुण, पाठीमागें निंदा करणारे, मित्रद्रोही,
निर्दय, अनिमानी, कृपण, कोणाला काहीही देत नाहींत (अशाचें
कर्म)—हा आमगंध होय, मासभोजन हा नव्हे (६)

२४५ कोवो मद्रो यम्मो पच्चुट्टापना च । माया उसूयां मत्ससमत्सयो च ।

मानातिमानो च असम्भि सन्धयो । एसामगन्धो न हि मसमोजनं ७

२४६ ये पापसीला इणघातसूचका । बोहारकूटा इधं पाटिरत्तिका ।

नराधमा येध करोन्ति किञ्चित्स । एसामगन्धो न हि मसमोजनं ८

२४७ ये इध पाणेषु असञ्जता जना । परेसमादाय विहेसमुध्युता ।

दुस्सीललुद्धा फरसा अनादरा । एसामगन्धो न हि न मसमोजन ९

२४८ एतेसु गिद्धा विरुद्धातिपातिनो । निच्चुप्युता पेच्च तम वजन्ति ये ।

पतन्ति सत्ता निरय अथसिरा । एसामगन्धो न हि मसमोजन १०

१ रो०, म०—उसूया.

२४५. कोव, मद, कठोरता, विरोध, माया, ईर्ष्या, घृणा बडबड, मानातिमान, आणि स्वळाची सगति—हा आमगन्ध होय; मासमोजन हा नव्हे. (७)

२४६ जे पापी, ऋण बुडविणारे, सूक्ष्मशब्दांनी कुचेष्टा करणारे, बाहेरून खऱ्याचा आक आणणारे पण (लाच खाण्यासारखा) गोटा व्यवहार करणारे (अधिकारी), जे नराधम इहलोकीं किन्मिप उत्पन्न करतात, (अशाचें कर्म)—हा आमगन्ध होय; मासमोजन हा नव्हे. (८)

२४७ ज्यांना प्राण्याविषयी दया नाही, जे इतरांना लुटून उपद्रव देतात, दुःशील, भेसूर, शिवीगाळ देणारे व अनादर करणारे, (अशाचें कर्म)—हा आमगन्ध होय, मासमोजन हा नव्हे. (९)

२४८ अशा कर्मांत आसक्त झालेले, विरोध करणारे, घात करणारे, सदोदित अशा कर्मांत गुन्तलेले, जे परलोकीं बन्धकारात शिरतात व वर पाय खालीं डोकें होऊन नरकात पडतात, (अशाचें कर्म)—हा आमगन्ध होय; मासमोजन हा नव्हे. (१०)

२४९ न मच्छमसाननासकत्तं ।

न नगिर्यं (मुण्डियं जटा) जहं खराजिनानि वा ।

नाग्निहुत्तस्सुपसेवना वा । ये वाऽपि लोके अमरा बहू तपा ।

मन्ताहुती यज्जमुनूपसेवना । सोवेन्ति मच्च अविधिष्णकंख ११

२५० सोतेसु गुत्तो विदितिन्द्रियो चरे । धम्मे ठितो अज्जवमद्वे रतो ।

संगातिगो सब्बदुक्खपहीनो । न लिप्पती दिट्ठसुतेसु धीरो १२

२५१ इच्चेतमत्थं भगवा पुनप्पुन । अक्खासि तं वेदयि मन्तपारगू ।

चित्राहि गाथाहि मुनिप्पकासयि । निरामगन्धो असितो दुरन्धरो १३

१ रो०—न मच्छमसं ननासकत्तं; सी०—न मच्छमसं नानासकत्तं.

२ न०—अग्निहुत्तस्सुपसेवना. ३ म०—मन्ताहुति. ४ रो०—विजितिन्द्रियो.

५ म०—लिप्पति. ६ म०—नं

२४९ मत्स्यमासाचा आहार वर्ज्यं करणं, नागवेपणा, मुडन, जटा, राख फांसणं, खरखरीत अजिनचर्म, अग्निहोत्राची उपासना किंवा इहलोकीच्या अमरादि विविध तपश्चर्या, मन्त्राहुति, यज्ञ आणि शीतोष्णसेवनाने तप करणं—हा गोष्टी कुशकांच्या पार न गेलेल्या मर्यादा पावन करू शकत नाहीत. (११)

२५०. इन्द्रियानि संयम ठेवून व इन्द्रिये जाणून वागणारा, धर्मस्थित, आर्जव व मार्दव यांत संतुष्ट मानणारा, संगतीत व ज्याचे सर्व दुःख नाश पावले असा जो धीर पुरुष तो ' दृष्टे ' आणि ' श्रुते ' अशा संवंधीच्या (मिथ्या-) दृष्टीमध्ये बद्द होत नाही. (१२)

२५१. हा अर्थ भगवन्ताने पुनःपुनः प्रकाशित केला आणि त्या मन्त्रपारगाने (श्रावण नापसाने) तो जाणला. हा अर्थ त्या निरामगन्ध, अनासक्त आणि दुरन्धव अशा मुनीने रम्य गाथांनी प्रकाशित केला. (१३)

१ एकप्रकारचे तप. २ पुढे ७७८, ८१२-८१३ आदि गाथा पहा.

३ अदकपाकाराच्या मने अन्य सांप्रदायिकांकडून ' दुर्नेव. '

२५२ सुत्वान बुद्धस्स सुभासित पद । निरामगन्ध सच्चदुक्खसप्पनूदन ।
नीचमनो वन्दि तथागतस्स । तत्थेव पच्चज्जमरोचयित्था ति ॥ १४

आमगन्धसुत्तं निद्रितं ।

१५

Shame shrouds [३. हिरिसुत्तं]

२५३ हिरि तरन्त विजिगुच्छमाने सखाऽहमस्मि इति भासमान ।
helpful सृष्टानि कम्मनि अनादियन्त । नेसो मम ति इति न विजज्जा

२५४ अनन्वय पिय वाच यो मित्तेसु पकच्चति ।
the cause प्रवृत्तः अकरोन्त भासमान परिजानन्ति पण्डिता ॥ २ ॥ parallel

१ म० अत्यन्वय.

२५२ निरामगन्ध आणि सर्व दुःखाचा नाश करणारे असे
बुद्धाचे सुभाषित वचन ऐकून तो (ब्राह्मण) नम्रपणे तथागताच्या
पाया पडला आणि त्याने तेथल्या तेथेच प्रव्रज्या घेण्याची आपली
उत्सुकता प्रकट केली. (१४)

आमगन्धसुत्त समाप्त

१५

[३. 'हिरिसुत्त]

२५३. निर्लज्ज, उबग आणणारा, 'मी तुझा मित्र आहे' असे
म्हणतो, पण मित्राची शक्य असलेली कर्तव्ये करीत नाही—असा
माणूस आपला नव्हे असे समजावे. (१)

२५४. जो मित्राशी गोड बोलतो पण त्याप्रमाणे वागत नाही,
अशा बोलण्याप्रमाणे न वागणाऱ्याला सुद्धा ओळखतात. (२)

- २५५ न सो भित्तो यो सदा अप्पमत्तो । भेदासक्ती रंवेवानुपस्सी ।
 २५६ पामुज्जरुण्ण ठानं पसंसावहनं सुखं ।
 फलानिसंसो भावेति यहन्तो पोरिस धुर ॥ ४ ॥
 २५७ पविवेकरस पीत्वा रसं उपसमस्स च ।
 निद्रो होति निष्पापो धम्मपीतिरसं विवन्ति ॥ ५ ॥
 द्विरिसुत्तं निद्रितं ।

२५५. जो रन्ध्रच शोधीत असतो व मैत्री तुटेल या शंकेने सावधानपणे वागतो, तो मित्र नव्हे. ज्याच्या वक्षस्थळावर मुलगा जसा विश्वस्तपणे निजतो, तशा रीतीने ज्याच्याशी विश्वस्तपणाने वागता येते असा, व परके ज्याला भेदू शकत नाहीत असा जो, तोच खरा मित्र होय. (३)

२५६. तो पुरुषास साजेळ अशा तऱ्हेची धुरा वाहणारा, शुद्ध फळाच्या लाभासाठी आनंददायक, प्रशसावह व सुखकारक अशाच (पराक्रमाची) अभिष्टुद्धि करतो. (४)

२५७ तो एकान्तवासरसाचा आणि शान्तिरसाचा आस्वाद घेऊन धर्मप्रीतिरस पिणारा निर्णय आणि निष्पाप होतो. (५)

. द्विरिसुत्तं समाप्त

१ या सुत्ताच्या पाच गाथा निरनिराळ्या चार प्रश्नाच्या उत्तरादाखल आहेत, असें टीकाकारांचे म्हणणे; पण त्या खोल्या आणि सव्या मित्रा-संबंधांचे असाव्यात असें वाटते व तसाच अर्थ धरून त्याचें भाषांतर केलें आहे.

१६

[४. महामंगलसुक्त]

एव मे सुत । एक समय भगवा सावथिय विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकरस आरामे । अथ खो अञ्जतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकण्य जेवतन ओभम्मैवा येन भग्वा तेनुपसकमि, उपसकमिवा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्त शब्दासि । एकमन्त ठिता खो सा देवता भगवन्त गाथाय अञ्जभासि—

२५८ बहु देवा मनुस्सा च मगलानि अचिन्तयु ।

आकखमाना सोत्थान ब्रुहि मगळमुत्तम ॥ १ ॥

२५९ असेवना च बालान पण्डितान च सेवना ।

पूजा च पूजनीयान एत मगळमुत्तम ॥ २ ॥

१६

[४. महामंगलसुक्त]

अमें मीं ऐकळें आहे एके समर्थी भगवान् श्रावस्ती येथें जेतवनात अनाथपिण्डिकाच्या आरामात राहत होता. तेव्हा रात्र सपत आली असता एक अयत सुन्दर देवता सर्व जेतवन प्रकाशित करून भगवन्तापाशीं आली येऊन भगवन्ताला नमस्कार करून एका बाजूला उभी राहिली. एका बाजूस उभी राहून ती देवता भगवन्ताला गाथेनें बोलली —

२५८. अनेक देवानीं आणि मनुष्यानीं ' आपणास मुख मिळारें ' या उद्देशानें मगळाची कल्पना अमळात आणली आहे. त्यात उत्तम मगळ कोणतें तें साग. (?)

२५९. (भगवान्—) मूर्खांच्या सहवासापासून दूर राहणें, सुज्ञाची सगति धरणें व पूज्य जनाची पूजा करणें, हें उत्तम मगळ होय. (२)

- २६० पतिरूपदेसवासो च पुत्र्ये च कतपुञ्जता ।
अत्तसम्मापणिधि च एत मंगलमुत्तम ॥ ३ ॥
- २६१ बाहुसच्च च सिप्य च विनयो च सुसिखितो ॥
सुभासिता च या वाचा एत मंगलमुत्तम ॥ ४ ॥
- २६२ मातापितु-उपह्वान पुत्तदारस्स सगहो ।
१०१ ईनाकूला च कम्मता एत मंगलमुत्तम ॥ ५ ॥
- २६३ दान च धम्मचरिया च जातकान च सगहो ।
१०२ अनवज्जानि कम्मामि एत मंगलमुत्तम ॥ ६ ॥
- २६४ आरति विरति पापा मज्जपाना च सयमो ।
अप्पमादो च धम्मेषु एत मंगलमुत्तम ॥ ७ ॥
- २६५ गारवो च निवातो च सतुट्ठि च कतञ्जुता ।
कालेन धम्मसवणं एत मंगलमुत्तम ॥ ८ ॥

१ रो०-सतुट्ठी

२६० अनुकूल प्रदेशात् वास्तव्य, पदरीं पुण्याचा साठा आणि समागात् मनाला गुतवर्णें, हें उत्तम मंगल होय (३)

२६१ विद्यासपादन, कलासपादन, सद्दत्तनाची सवय व चागलें भाषण, हें उत्तम मंगल होय (४)

२६२ आईबापाची सेवा, वायको-मुलाचा सभाळ आणि व्यवस्थितपणें केलेलीं कर्में, हें उत्तम मंगल होय (५)

२६३ दान-धर्म, धार्मिक आचरण, नातृगाना मदत व प्रशस्त कर्में, हें उत्तम मंगल होय, (६)

२६४ पापापासून पूर्ण निवृत्ति, मज्जपानापासून सयम, आणि धार्मिक वृत्त्यात दक्षता, हें उत्तम मंगल होय, (७)

२६५ आदर, नम्रता, सतुट्ठि, कृतज्ञता आणि वेळोवेळीं सद्धर्म श्रवण करणें, हें उत्तम मंगल होय (८)

- २६६ खर्विते च सोवचस्सता समणान च दस्सन ।
कालेन धम्मसाकच्छ एतं मंगलमुत्तमं ॥ ९ ॥
- २६७ तपो च ब्रह्मचरिण्ये च अरियसञ्चान दस्सन ।
निव्वाणसञ्छिकिरिया च एत मंगलमुत्तमं ॥ १० ॥
- २६८ फुट्टस्स लोकधम्मोहि चित्त यस्स न कम्पति ।
असोकं विरजं खेमं एत मंगलमुत्तमं ॥ ११ ॥
- २६९ एतादिसानि कल्लान सञ्चल्यमपराजिता ।
सञ्चल्ये सोत्थि गच्छन्ति ते तेषं मंगलमुत्तमं ति ॥ १२ ॥
- महामंगलसुचं निद्रितं ।

१ रो०—खन्ती. २ सी०, रो०—ब्रह्मचरिया.

२६६. क्षान्ति, गौड भाषण, श्रमणार्थे दर्शन, व वेळोवेळीं धर्म-
चर्चा, हें उत्तम मंगल होय. (९)

२६७ तप, ब्रह्मचर्य, आर्यसत्वाचें ज्ञान, आणि निर्वाणाचा
साक्षात्कार, हें उत्तम मंगल होय. (१०)

२६८. लोकस्वभावांशीं प्रसंग असतां ज्याचें चित्त अस्थिर होत
नाहीं, पण शोकरहित, निर्मळ व सुखरूप राहतें, हें (त्याचें)
उत्तम मंगल होय. (११)

२६९. अशा मंगलाचें आचरण करून कोठेही पराभव न
पावतां जे स्वस्तिमुख मिळवतात, ते त्यांचें उत्तम मंगल होय. (१२)

महामंगलसुक्त समाप्त

१ लाभ आणि हानि, यश आणि अपयश, निदा आणि खाति, सुख
आणि दुःख, हे आठ लोकस्वभाव (लोकधर्म) जाणावेत.

१७

[५. सूचिलोमसुत्तं]

एवं मे सुतं । एक समय भगवा गयाय विहरति टकितमञ्चे सूचि-
लोमस्स यक्खस्स भवने । तेन खो पन समयेन खरो च यक्खो रूचिलोमो
च यक्खो भगवतो अबिदूरे अतिक्रमन्ति । अथ खो खरो यक्खो सूचि-
लोम यक्ख एतदवोच—एसो समणोति । नेसो समणो, समणको एसो;
याय जानामि यदि वा सो समणो, यदि वा समणकोति । अय खो
सूचिलोमो यक्खो येन भगवा तेनुपसकमि उपसकमित्वा भगवतो काय
उपनामेसि । अय खो भगवा काय उपनामेसि । अय खो सूचिलोमो यक्खो
भगवन्त एतदवोच—भायसि म समणा ति । न ह्वाह त आवुसो ३
भायामि, अपि च ते सक्खसो पापकोति । पञ्च त समण पुच्छिस्सामि, १

१७

[५. सूचिलोमसुत्त]

st-7c

असें मी ऐकळें आहे. एके समधी भगवान् गया येथें टकित-
मचकावर सूचिलोम यक्षाच्या भवनात राहत होता. त्या वेळीं खर यक्ष
व सूचिलोम यक्ष भगवन्तापासून थोड्या अंतरावर फिरत होते. तेव्हा
खर यक्ष सूचिलोम यक्षास म्हणाला, “ हा श्रमण आहे ” “ हा
श्रमण नव्हे, हा श्रमणक आहे. हा श्रमण आहे कीं श्रमणक आहे
हें मी पाहतों, ” असें म्हणून सूचिलोम यक्ष भगवन्तापाशीं गेला,
व जवळ जाऊन आपल्या शरिरानें भगवन्ताला धक्का देण्याचा प्रयत्न
करू लागला. तेव्हा भगवान् त्याच्यापासून दूर झाला. त्यावर सूचि-
लोम यक्ष भगवन्ताला म्हणाला “ श्रमणा, मला मितोस काय ? ”

सचे मे न व्याकरिस्तासि, चित्त वा ते विपिस्तामि, हृदयं वा ते फालेस्तामि, पादेसु वा गृहेत्वा पारगगाय विपिस्तामी नि । न रगाह तं आवुसो पस्तामि सदेवके लोके समाकके सत्रकके सभ्यमणत्राय-
 णिया पजाय सदेवमनुस्ताय यो मे चित्तं वा विपेथ्य, हृदयं वा फालेथ्य, पादेसु वा गृहेत्वा पारगगाय विपेथ्य । अपि च त्वं आवुसो पुच्छ यदाकलसी नि । अथ खो सूचिरोमो यस्वो भगवन्तं गाथाय अञ्जमासि—

२७० रागो च दासो च वृत्तो निदाना । अरतो रती लोमहसो कुलोजा ।
 कुतो समुद्राय मनोप्रितका । कुमारका धुंमिमोत्सजन्ति ॥१॥८

“ आयुष्मन्, मी तुला भीत नाहीं, पण तुझा सपर्क अपत्रि आहे. ”
 “ भ्रमणा, मी तुला प्रश्न निचारतो, त्याचें जर तू बरोबर उत्तर दिलें नाहींस, तर तुला मी वेड लावीन, किंवा तुझे हृदय फाडीन, अथवा तुझ्या पायाला धरून तुला गंगेच्या पार फेकीन. ” “ आयुष्मन्, या सदेवक, सत्रक, समाक लोकीं भ्रमणत्रासणांत अथवा देव-
 मनुष्यात असा कोणी मला दिसत नाहीं की, जो मला वेड लावी किंवा माझे हृदय फाडील, अथवा माझ्या पायाला धरून मला गंगेच्या पार फेकील, तथापि, आयुष्मन् तुझ्या इच्छेप्रमाणें प्रश्न निचार. तेव्हा सूचिलोम यक्ष भगवन्नाला गाथें म्हणाला—

२७०. काम आणि क्रोध कोठून उत्पन्न होतात ? अरति, रति आणि रोमहर्ण (भय) कोठून होतात ? कोठून उत्पन्न होऊन हे वितर्क, द्राड मुलगे जसे कामळ्याला (दोरीला बांधून) उडवितात, तसे मनाला उडवितात ? (१)

२७१ रागो च दोसो च इतो निदाना । अरती रती लोमहसो इतोजा ।

इतो समुद्राय गनोवितका । कुमारवा धुकमिवोस्तजन्ति ॥ १ ॥

२७२ स्नेहजा अत्तसभूता निप्रोप्रसेव खन्धजा ।

पुथु विसत्ता कामेसु मालुवा वितता वने ॥ ३ ॥

२७३ ये न पजानति यतो निदान ते न विनोदेति सुणोहि यक्ख ।

ते दत्तर ओघमिम तरति । अतिण्णपुच्च अपुनब्भवाथा ति ॥ ४ ॥

सुचिलोमसुत्त निद्धित ।

२७१ काम आणि क्रोध येथून होतात, वारति आणि रति आणि रोमहर्ष येथून होतात हे वितर्क येथून उत्पन्न होऊन, दड मुलें कावळ्याला (दोरीला बाधून) उडवितात, तसें मनाला उडवितात (२)

२७२ ते स्नेहापासून होतात, चढाच्या पारव्याप्रमाणें आपल्याच अंत ररणात उत्पन्न होऊन मालुवा-लतेप्रमाणें उपभोग्य वस्तूंमध्ये पसरतात (३)

२७३ हें यक्षा, मासें ऐक. येथून हे (वितर्क) उत्पन्न होतात, हें जे जाणतात ते त्याचा त्याग करतात व हा दुस्तर अतीर्ण-पूर्व ओघ तरून पुनर्जन्म घेत नाहींत. (४)

सुचिलोमसुत्त समाप्त

१ मालुवा-श्रुता हिमालयाच्या अरण्यात होते, ती ज्या वृक्षावर चढते त्यावर पसरून त्याचा समूळ नाश करते.

१८X

[६. धम्मचारियसुत्तं]

- २७४ धम्मचारिय ब्रह्मचारिय एतदाहु वसुत्तम ।
 पय्यजितोऽपि चे होति अगारस्माऽनगारिय ॥ १ ॥-
- २७५ सो चे मुखरजातिसो विहेसाऽभिरतो मग्गो harsh
 जीवित तस्स पापियो रज बड्ढेति अत्तनो ॥ २ ॥
- २७६ कलहाभिरतो भिक्षु मोहधम्मेन आवटो ।
 अक्खातऽपि न जानाति धम्म द्युद्धेन देसित ॥ ३ ॥-
- २७७ विहेस भावितऽज्ञान अविजाय पुरक्खतो ।
 संक्खिलेस न जानाति मग्ग निरयगामिन ॥ ४ ॥

१ म०-अगाराऽनगारिय. २ म०-आवुतो.

१८

[६. धम्मचारियसुत्त]

२७४. धर्मचर्या आणि ब्रह्मचर्य हैं उत्तम धन होय. गृहत्याग करून अनागारिक परिव्राजक झाला तरी, (१)
२७५. तो जर वाचाळ इतराना घ्रास देण्यात सुख मानणारा, व जनावरासारखा वागणारा असला, तर त्याचें जीवन हीन होय; तो स्वतःचा मळ वाढवितो. (२)
- २७६ कलहाभिरत व मोहानें परिवेष्टित असा भिक्षु, बुद्धनें उपदेशिलेल्या धर्माचें स्पष्टीकरण केळें असताही, तें जाणत नाही. (३)
२७७. भावितात्म्याला (अरहन्ताला) घ्रास देणारा, अविद्येनें पृच्छडलेला (भिक्षु) हा नरकगामी सक्रिष्ट मार्ग आहे हें जाणत नाही. (४)

२७८ विनिपात समापन्नो गृन्था गृन्थ तमा तम ।

स वे तादिसको भिस्वु पेच्च दुक्ख निगच्छति ॥ ५ ॥

२७९ गृथरूपो यथा अस्स सपुण्णो गणवस्सिको ।

यो एवरूपो अस्स दुच्चिसो त्तो हि सगणो ॥ ६ ॥ { ॥ ८ ॥ S }

२८० यं एवरूप जानाय भिक्खवो गेहनिस्सित ।

पापिच्छ पापसकण्य पापआचारगोचर ॥ ७ ॥

२८१ सच्चे समग्गा ह्वान अभिनिच्चिज्जं याथै न ।

कारणव निद्धमय कसम्बु अपकस्सय ॥ ८ ॥

२८२ ततो पलापे वाहेय अस्समणे समणमानिने ।

निद्धमित्थान पापिच्छे पापआचारगोचरे ॥ ९ ॥

१ सी०, म०-यो च. २ म० अगणो ३-३ म०-अभिनिच्चिज्जियाय,
रो०-अभिनिच्चिज्जयाय, अ०-अभिनिच्चिज्जियाय, ४ म०-अवकस्सय.

२७८ तो अशा तन्हेचा अगोतीला गेलेला भिक्षु, गर्भशय्ये-
पासून गर्भशय्येला व तमापासून तमाला जाऊन, परलोकीं दुःख
भोगतो. (५)

२७९. जसा अनेक वर्षांचा भरलेला शौचरूप, तशाप्रमाणें जो
दुर्गंधी आहे, अशा पापी पुरुषाची शुद्धि होणें मोठें कठीण. (६)

२८०. भिक्षूनो, असा गृहासक, पापेच्छ, पाप-राकण्पी
आणि पापी आचारगोचर असलेला तुम्हास आढळला, (७)

२८१ तर सगळे एकवटून त्याच्यावर बहिष्कार घाला, तो कचरा
फेकून टाका; तो सडलेला भाग काढून काढा (८)

२८२. तदनंतर श्रमण नसून स्वतःला श्रमण मानणारे अशा
फोल भिक्षूना बाहेर काढा. तशा पापेच्छ व पापी आचारगोचर
असलेल्यांना घालवून देऊन, (९)

एतदवोचु—संदिस्सन्ति नु खो भो गोतम एंतरहि ब्राह्मणा पोरणानं ब्राह्मणानं ब्राह्मणधम्मेति । न खो ब्राह्मणा सन्दिस्सन्ति एंतरहि ब्राह्मणा पोरणानं ब्राह्मणधम्मेति । साधु नो भवं गोतमो पोरणानं ब्राह्मणानं ब्राह्मणधम्मं भासतु, सचे भोतो गोतमस्स अगुरु ति । तेन हि ब्राह्मणा सुणाय, साधुकं मनसिकरोय, भासिस्सामी ति । एवं भो ति खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच—

२८४ इसयो पुत्रका आसु सञ्जतरा तपस्सिनो । *restrained man?*
पञ्च कामगुणे हित्वा अत्तदत्तमचारिसुं ॥ १ ॥

२८५ न पसू ब्राह्मणानासुं न हिरञ्जं न धानियं ।

[*shu*] सञ्जायधनधञ्जासु ब्रह्म निधिमपालयुं ॥ २ ॥

१ म०-अत्तदत्तमचारयुं. सी०-अत्तदत्तमचारिसुं.

कुलीन ब्राह्मण भगवन्ताला म्हणाले की, “ भो गोतमा, आजकालचे ब्राह्मण जुन्या ब्राह्मणाच्या ब्राह्मणधर्माप्रमाणे चालणारे असे दिसून येतात काय ? ” “ ब्राह्मणांनो, आजकालचे ब्राह्मण जुन्या ब्राह्मणांच्या ब्राह्मणधर्माप्रमाणे चालणारे दिसत नाहीत. ” “ जर भगवान् गोतमाला जडे वाटत नसेल, तर भगवान् गोतम आम्हांला जुना ब्राह्मणधर्म कोणता ते सांगो. ” “ असें आहे तर, हे ब्राह्मणांनो, एका व लक्ष द्या; मी सांगतो. ” “ ठीक आहे. ” असें त्या कुलीन ब्राह्मणांनीं भगवन्ताला उत्तर दिले. भगवान् म्हणाला:—

२८४. प्राचीन ऋषी सयतात्मा आणि तपस्वी होते. ते पञ्चेन्द्रियांच्या विषयांचा त्याग करून आत्मार्थचिन्तन करीत असत. (१)

२८५. त्यां ब्राह्मणांपाशीं पशू नव्हते, धन नव्हतें, धान्य नव्हतें. स्वाध्याय हेंच त्यांचें धनधान्य होतें व ते ब्राह्मनिधीचें पालन करीत. (२)

१ अ-गद- अश्चणीचें वाटत नसेल, किंवा संकट वाटत नसेल.

२८६ य नैसं ^{पुत्र}पुत्र आसि द्वारभक्त उपाङ्कित ।
सद्भापकतमेसान दातवे तदमञ्जिसु ॥ ३ ॥

२८७ नानारत्तेहि वत्थेहि सयनेहावसयेहि च ।
फीता जनपदा रटा ते नमस्सिसु ब्राह्मणे ॥ ४ ॥

२८८ अवज्ज्ञा ^{ध्या}ब्राह्मणा आसु अजेय्या धम्मरक्खिता ।
न ते कोधि निवारोसि कुलद्वारेसु सव्वसो ॥ ५ ॥

२८९ अट्टुत्तारीस वस्सानि (कोमार—) ब्रह्मचरिय चरिसु ते ।

(५२) विजाचरणपरियेद्धि अचरु ब्राह्मणा पुरे ॥ ६ ॥ wonder

२९० न ब्राह्मणा अज्जमगमु नऽपि भरिय किणिसु ते ।

share सपियेनेव सवास सगत्वा सुमरोचयु ॥ ७ ॥ not a lot

१ म०-अट्टुत्तारीस वस्सानि.

२८६. लोक त्याच्यासाठी श्रद्धापूर्वक भोजन तयार करून दारात तयार ठेवीत व ते त्यांना देणे योग्य समजत. (३)

२८७. निरनिराळ्या रगाच्या वस्त्रांनी, विछाडतींनी आणि इमारतींनी सपन्न असे प्रदेश आणि राष्ट्रे अशा ब्राह्मणांना पूजित असत. (४)

२८८. ते ब्राह्मण अरथ्य असत, व धर्मरक्षित असल्याकारणाने धार्जिक्य होते कोणत्याही कुटुंबात त्यांना विलकुळ मज्जाव नसे. (५)

२८९. ते प्राचीन ब्राह्मण अट्टेचालीस वर्षे कौमार-ब्रह्मचर्य पाळीत असत, आणि प्रज्ञा व शील संपादन करीत. (६)

२९०. ते ब्राह्मण परदारगमन करीत नसत किंवा वायकोला विकत घेत नसत खऱ्या प्रेमाने घडलेला स्त्री-सहवासच त्यांना मान्य असे. (७)

- २९१ अञ्जत्र तम्हा समय्या उतुवेरमणिं पति ।
अन्तरा मेथुन वम्म नास्सु गच्छन्ति ब्राह्मणा ॥ ८ ॥
- २९२ ब्रह्मचरिय च सील च अञ्जव मइव तप ।
सोरच्च अविहिंस च खन्ति चापि अवण्णयु ॥ ९ ॥
- २९३ यो नेस परमो आसि ब्रह्मा दब्बहपरक्कमो ।
स वांपि मेथुन वम्म सुपिनेतेन नागमा ॥ १० ॥
- २९४ तस्सवत्तमनुसिक्खन्ता इधेके विञ्जुजातिका ।
ब्रह्मचरिय च सील च खन्ति चापि अवण्णयु ॥ ११ ॥
- २९५ तण्डुल सयन वत्थ सप्पितेल च याचिय ।
धम्मो न समुदानेत्वा ततो यञ्जमकण्णयु ।
उपट्ठितस्मि यञ्जास्मि नास्सु गावो हनिंसु ते ॥ १२ ॥

१ म० सोरज ३ सी० चापि ४ म०, अ० समाधानेत्या

२९१ ऋतुकालाशिवाय अन्य समयीं, मध्येच, ते ब्राह्मण स्त्रीसग करीत नसत (८)

२९२ ब्रह्मचर्य, शील, आर्जव, मार्दव, तप, समाधान, अहिंसा आणि क्षान्ति याची ते स्तुति करीत (९)

२९३ ब्रह्मा म्हणून जो त्याचा दृढपराक्रमी पुढारी होता, त्याने स्वमात देखील स्त्रीसग केला नाही (१०)

२९४ त्याचें व्रत पालन करणारे काही सुद्ध (ब्राह्मण) हल्लीं हि ब्रह्मचर्य, शील व क्षान्ति याची स्तुति करतात (११)

२९५. ते (प्राचीन ब्राह्मण) तांदूळ, बिठाईत, वस्त्र, वृष, तेल हे पदार्थ मागून घेऊन व न्याय्य मार्गाने गोळा करून यज्ञ करीत असून आग्ने यज्ञ चाई झाल्या असताना त्या यज्ञान ते गाई मारीत नसत (१२)

- २९६ यथा माता पिता भ्राता अञ्जे वाऽपि च आतका ।
गावो नो परमा मित्ता यामु जायन्ति आंसघा ॥१३॥
- २९७ अन्नदा बलदा चैता वण्णदा सुखदा तथा ।
एतमत्यवस अत्वा नास्सु गावो हनिंसु ते ॥१४॥
- २९८ सुखुमाला महाकाया वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
ब्राह्मणा सेहि धम्मोहि मिच्चाक्किच्चेसु उस्सुका ।
याव लोके अवत्तिंसु सुखमेत्थिऽय पजा ॥१५॥
- २९९ तेस आसि विपल्लासो दिस्वान अणुतो अणु । *change*
राजिनो च वियाकार नारियो समलकता ॥१६॥ ति
- ३०० रथे चाज्जन्मयत्ते सुकते चित्तसिब्बने । *horse, &*
निवेसने निवेसे च विभत्ते भागसो मिते ॥१७॥

२९६. जैसे आईनाप, भाऊ किंवा इतर सगेसोयरे, तथा गाई आमच्या परम मित्र होत ! कारण (पंच गोरसादि) औपर्वे त्यांच्यापासूनच उगळव्य होतात. (१३)

२९७ त्या अन्न देणाऱ्या, बळ देणाऱ्या, कान्ति देणाऱ्या, आणि सुख देणाऱ्या आहेत; हें तत्व जाणून ते (प्राचीन ब्राह्मण) गाई मारीत नसत. (१५)

२९८. सुकुमार, उच्च वाध्याचे, तेजस्वी आणि यशस्वी असे ते ब्राह्मण स्वकीय वर्मानुसार कृत्याकृत्याविषयी दक्ष राहत असत, व जोपर्यंत ते तसे होते तोपर्यंत लोक सुखी झाले. (१५)

२९९. परन्तु राजाची सपत्ति आणि अलकृत स्त्रिया-अशा-सारख्या अत्यंत क्षुद्र गोष्टी पाहून त्याची बुद्धि पागटली. (१६)

३००. उत्तम घोडे जोडलेले व उत्तम रीतीने तयार केलेले व आच्छादन घातलेले रथ, नीट रीतीने विभाग पाहून बाजलेलीं घरे व इमारती, (१७)

(with)

३०१ गोमण्डलपरिच्यूद्ध नारीवरगणायुत ।

उल्लार मानुस भोग अभिज्जायिसु ब्राह्मणा ॥१८॥

३०२ ते तथ्य मन्ते गन्थेत्वा ओक्कारु तदुपागमु । २॥

पहूतवनधञ्जोऽसि (यजस्सु वहु ते वित्त) यजस्सु

वहु ते धन ॥१९॥

३०३ ततो च राजा सञ्जत्तो ब्राह्मणेहि रथेसभो ।

अस्समेध पुरिसमेधं (सम्भापास) वाजपेय्य निरगळ ।

एते यागे यजित्वान ब्राह्मणान अदा धन ॥२०॥

३०४ गावो सयन च वथ्य च नारियो समलकता ।

रथे चाजञ्जसयुत्ते सुवते चित्तसिन्धने । २१॥

१ रो०-वाचपेय्य २ रो० नारियो च.

३०१. गाईचीं खिळारें आणि सुन्दर खियाचे समुदाय, अशा समृद्ध मानवी उपभोगाचा ब्राह्मणाना लोभ सुटला (१८)

३०२ तेव्हा त्याभरिता मन्त्र रचून ते इश्वारूपाशीं गेले आणि म्हणाले, “तुजपाशीं पुष्कळ धनग्रान्य आहे, तू यज्ञ कर, तुझ्याजवळ सपत्ति फार आहे, तू यज्ञ कर ” (१९)

३०३ अशी ब्राह्मणांनीं समजूत घातली तेव्हा त्या रथर्षभ राजानें अश्वमेध, पुरुषमेध, शम्या प्रौस (ज्यात शम्या फेकली जाते), वाजपेय आणि निरगंडे असे यज्ञ करून ब्राह्मणाना वन दिलें (२०)

३०४ गाई, विछाईत, वख आणि अलकृत खिया, उत्तम घोडे जोडलेले आणि उराम रीतीनें तयार केलेले व आच्छादन घातलेले रथ, (२१)

३०५ निवेदनानि रम्मानि सुविभक्तानि भागसो ।

नानावञ्चस्त पूरेत्वा ब्राह्मणानं अद्रा धनं ॥२२॥

३०६ ते च तस्य धनं लब्धा सन्निधिं समरोचयुं । ८

तेसं इच्छाऽवतिष्णानं भिष्यो तण्हा पवद्भुय । ९

ते तस्य मन्ते गन्धेत्वा ओकार्कं पुनमुपागमु ॥२३॥

३०७ यथा आपो च पठवी हिरञ्जं धनधानिय ।

एव गावो मनुस्तानं परिक्रारो सो हि प्राणिनं ।

यजस्तु बहु ते वितं यजस्तु बहु ते धनं ॥२४॥

३०८ ततो च राजा सञ्जतो ब्राह्मणोहि रथेसमो ।

नेकसतसहस्रियो गावो अञ्जे अघातयि ॥ २५ ॥

१ षी०-पुनुपागमं. २ रो०-नेका सतसहस्रियो; म०-अनेक-सतसहस्रियो.

३०५. आणि नीट रीतीने बांधलेली रम्य घरे, अनेक धान्यांनी भरली व ही व (इतर) संपत्ति त्याने ब्राह्मणांना दिली. (२२)

३०६. त्या यज्ञांत धनसंपत्ति मिळवून ब्राह्मण तिचा संचय करते झाले, अशा रीतीने आशाळभूत झालेल्यांची नृपणा आणखीही वाढली. त्यासाठी पुनरपि मन्त्र रचून ते इक्वाकूपाशी गेले, (२३)

३०७. आणि म्हणाले, “ जसे पाणी, जमीन, हिरण्य किंवा धनधान्य, तशाच गाई मनुष्यप्राण्यांच्या उपभोग्य वस्तू होत. तुजपाशी पुष्कळ वित्त आहे, तू यज्ञ कर, तुजपाशी पुष्कळ धन आहे, यज्ञ कर ! ” (२४)

३०८. अशी त्या ब्राह्मणांनी समजूत घातली: तेव्हां त्या रथपर्यंत राजाने यज्ञांत अनेक लक्ष गाई मारल्या. (२५)

- ३०९ न पादा न विसाणेन नास्सु हिंसन्ति केन चि ।
 गावो एत्थकसमाना सोरता कुमदूहना । २०१५ ।
 ता विसाणे गहेत्वान राजा स धेन घातयि ॥ २६ ॥
- ३१० ततो च देवा पितरो इन्द्रो असुररक्खसा ।
 अवम्मो इति पक्कन्दु य सत्थ निपती गवे ॥ २७ ॥
- ३११ तयो रोगा पुरे आसु इच्छा अनसन जरा ।
 पसून च समारभा अट्टानवुत्तिमागमु ॥ २८ ॥
- ३१२ एसो अग्रम्मो दण्डान ओक्कन्तो पुराणो अट्टु ।
 अदूसिक्कापो हज्जन्ति धम्मा वसेन्ति याजका ॥ २९ ॥
- ३१३ एवमेसो अणुधम्मो पुराणो विज्जुगरहितो ।
 यत्थ एदिसक पस्सति याजक गरहती जनो ॥ ३० ॥

१ म०, अ० (२०) - 'धसन्ति', चवन्ति, परिहायन्ति.

३०९. पायाने, शिगाने किंवा दुसऱ्या कोणत्याही अवयवाने त्या गाई हिंसा करित नव्हत्या ज्या भेंढरासारख्या शान्त असून घडामर दूध देत, अशा त्या गाई शिगाज धरून राजाने यज्ञान मारल्या. (२६)

३१०. तेव्हा देव, पितर, इन्द्र, असुर आणि राक्षस, 'गाईंवर शस्त्र पडले, हा मोठा अजर्म झाला' असे म्हणून हाहाकार करू लागले. (२७)

३११. त्यापूर्वी इच्छा, भूक आणि जरा हे तीनच रोग होते, पशुघातात सुरवात झाल्यावर ते अट्टपाण्णव झाले. (२८)

३१२. दडामध्ये हा एक जुना अजर्म उत्पन्न झाला, ज्यायोगे याजक निर्दोषी गाईंना मारतात व धर्मापासून च्युत होतात. (२९)

३१३. याग्रमाणे ही हीन पुरातन चाल सुज्ञानी निन्दिली आहे, आणि म्हणूनच अमला याजक दिसला असता लोक त्याची निंदा करतात. (३०)

३१४ एव धम्मे वियापने विभिन्ना सुद्वेस्सिका ।

पुथु विभिन्ना खल्लिया पतिं भरिया अवमञ्जय ॥ ३१ ॥

३१५ खल्लिया ब्रह्मबन्धू च ये चऽञ्जे गोत्तरक्खिता ।

जातिवादं निरंकत्वा कामानं वत्तमागमुं'ति ॥ ३२ ॥

एव वुत्ते ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतदवोचुं—अभिक्कन्तं
मो गोतम....पे०....धम्मो पक्कासितो, एते मयं भवन्तं गोतम सरणं
गच्छाम, धम्म च भिक्षुसंघं च । उपासके नो भवं गोतमो धारेतु
अज्जतमो पाणपेते सरणं गते'ति । *U. d. d. d. d.*

from ३१५

ब्राह्मणधम्मिकसुत्तं निहितं ।

३१४. याग्रमाणे धर्म विपन्नावस्येज्जा गेळा असता शूद्र आणि
वैश्य निराले पडले, क्षत्रियांत पुष्कळ भेद झाले आणि पतीला पत्नी
गानेनाशी झाली. (३१)

३१५. क्षत्रिय, ब्राह्मण व चांगल्या गोत्रातील इतर लोक
जाति (जन्म) प्रवादभय सोडून घेतील वश झाले. (३२)

असे म्हटल्यावर ते कुठील ब्राह्मण भगवन्ताला म्हणाले, “ धन्य !
धन्य ! मो गोतमा.... इत्यादिक (कसिमारद्वाजसुत्ताच्या वेवटी)....
ते आम्ही भगवान् गोतमाळा शरण जातो, धर्माळा शरण जातो
आणि भिक्षुसंघाळा शरण जातो. आजपासून आमरण शरण गेलेले
आम्ही उपासक आहोत असे भवान् गोतमाने समजावे. ”

ब्राह्मणधम्मिकसुत्त समाप्त

२४

[८. नावासुत्त]

३१६ यस्मा हि धम्म पुरिसो विजञ्जा । इदं व न देवता पूजयेय्य ।
सो पूजितो तस्मिं पसन्नचित्तो । बहुस्सुतो पातुकरोति धम्म ॥१॥

३१७ तदङ्घिकत्वात्तान निसम्म धीरो । धम्मामुधम्म पटिपज्जमानो ।
विञ्जू विभावी निपुणो च होति । यो तादिस भजति अप्पमत्तो ॥२॥

३१८ खुद्द च बाल उपसेवमानो । अनागतत्थ च उसुयक च ।
इधेय धम्म अविभावयित्वा । अवित्तिण्णक्खो मरण उपेति ॥३॥

२०

[८. नावासुत्त]

३१६ ज्याच्यापासून आपण धर्म शिकतो त्याची मनुष्याने, देव
जशी इन्द्राची पूजा करतात, तशी पूजा करावी तशी पूजा केली
असता त्या मनुष्यावर प्रसन्न होऊन तो बहुश्रुत (पुरुष) धर्म
प्रकाशित करतो (२)

३१७ जो बुद्धिमान् सावधपणे तशा पुरुषाची उपासना
करतो, तो त्याने उपदेशिलेला धर्म श्रद्धापुक्त (अत करणाने)
ऐकून व त्याप्रमाणे चाळून सुद्ध, प्रभावशाली आणि निपुण
होतो (२)

३१८ पण क्षुद्र, मूर्ख, अनभिद्ध, आणि इतक्या अशाची
उपासना करणारा, येथे धर्मज्ञान न मिळविताच व शक्येचे समाधान
न करताच, मरण पावतो (३)

३१९ यथा नरो आपग ओतरिवा । महोदिक सञ्चिल सीधसोत ।
सो बुहमानो अनुसोनगामी । किं सो परे सक्खति तारयेतु ॥४॥

३२० तथेव धम्म अविमावयित्वा , बहुस्तुतान अनिसानयत्थ ।

सुय अजान अवितिण्णखो । किं सो परे सक्खति निज्झपेतु ॥५॥

३२१ यथाऽपि नाव दब्धमारुहित्वा । पियेनऽरिचेन समगिभूतो ।

सो तारये तत्थ बहूऽपि अञ्जे । तत्रपयञ्जे कुसलो मुतीमा ॥६॥

३२२ एवऽपि यो वेदगु भावित्तो । बहुस्तुतो होति अवेषधम्मो ।

सो खो परे निज्झपये पजान । सोताप्रधानूपनिसूपपजो ॥७॥

१ अ०, म०—पियेन. २ अ०, म०—तत्रपयञ्जे ३ म०—मुतीमा.

३१९. ज्याप्रमाणे एकादा मनुष्य पाण्यानें भरलेल्या जोरानें वाहणाऱ्या नदीत उतरून प्रवाहावरोवर वाहत जातो—तो इतराना कसा तारू शकेल ? —(४)

३२० त्याप्रमाणेच जो धर्मज्ञान न संपादता आणि बहुश्रुतांचें अर्थपूर्ण वचन न ऐकता स्वतः अज्ञान, साशक, तो इतरांचें समानान कसें करील ? (५)

३२१. जसा एकादा नौका चालविण्यात कुशल बुद्धिमान् माणूस यत्ही, सुकाणू असलेल्या बळकट नौकेत बसून तिच्या आकारानें पुष्कळाना तारू शकेल, (६)

३२२ तसाच विद्वान्, भावितामा, बहुश्रुत, अग्रकर्म्य आणि श्रोताप्रधानानें ज्यानें निर्वाणज्ञान संपादिले आहे असा ज्ञानी — तोच लोकांचें समान करू शकेल. (७)

३२३ तस्मा हवे संपुरिस भजेय । मेवाविन चैव बहुस्सुत च ।
 अज्जाय अत्थ पटिपज्जमानो । निज्जातधम्मो सो सुख लभेया ति ॥ ८ ॥
 he meaning are behaving
 नावासुत्त निद्रित ।

२१

[९. किंसीलसुत्तं]

३२४ किं-सीलो किं-समाचारो कानि कम्मनि ग्रहयं ।
 नरो सम्मा निविड्ढस्त उत्तमत्थ च पापुणे ॥ १ ॥ *established*

१ अ०-धम्मसुत्त, नावासुत्त ५ पि.

३२३. म्हणून मेधावी आणि बहुश्रुत अशा सत्पुरुषाची
 उपासना करावी. त्यांच्या बोलण्याचा अर्थ समजून त्याप्रमाणे
 चाडणारा धर्म जाणून सुख मिळवील. (८)

नावासुत्त समाप्त

२१

[९. किंसीलसुत्त]

३२४ कोणत्या शीलाने, कोणत्या आचाराने आणि कोणत्या
 कर्मांच्या अन्यासाने माणूस सन्मार्गाने चालू शकेल व परमार्थ प्राप्त
 करून घेईल ? (१)

- ३२५ बुद्धापचायी अनुसुव्यको सिया । कालञ्जू चऽस्स गरुनं दस्सनाय
 'धम्मि कयं एरपितं खणञ्जू । सुणेय्य सक्कच्च सुभासितानि ॥२॥
 ३२६ कालेन गच्छे गरुनं सकासं । यंभ निरकत्वा निवातवुत्ति ॥३॥
 अथं धम्मं संयमं ब्रह्मचरियं । अनुत्सरे चैव समाचरे च ॥३॥
 ३२७ धम्मारांभो धम्मरतो । धम्मे ठितो धम्मविनिच्छयञ्जू ।
 नेवाचरे धम्मसन्दोसवादं । तच्छेहि नीयेय सुभासितेहि ॥४॥
 ३२८ हस्सं जणं परिदेवं पदोसु । मायाकत कुहने गिद्धिमानं ।
 सारम्भ-ककस्स कत्ताव-मुच्छं । हित्वा चरे वीतमदो ठितत्तो ॥५॥

१ म०-बुद्धापचायी. २ रो०, सी०-गरुनं.

३२५. त्यागें वडील माणसाना मान घावा, आणि ईर्ष्याविरहित व्हावें. गुरूच्या भेटीची वेळ जाणावी, आणि सन्धि न दवडतां आदरपूर्वक (गुरूच्या मुखांतून) बाहेर पडलेलें धार्मिक संभाषण व सुभाषितें एकावीत (२)

३२६. गर्व दूर साखून व नम्र होऊन योग्य वेळीं गुरूपाशीं जावें; सदर्थ, धर्म, संयम व ब्रह्मचर्य याचें स्मरण ठेवावें व तीं आचरणांत आणावीत. (३)

३२७. धर्माराम, धर्मरत, धर्मस्थित व धर्मन्यायज्ञ होऊन धर्माळा दोष लागेल अशा वादांत पडूं नये; यथातथ्य सुभाषिताचीच कास धरून (वादाचा निकाल लावावा). (४)

३२८. हास्य, बडबड, शोक, प्रहेय, माया, दम, अतिजोम, अहंकार, विरोधप्रियता, कर्कशता, अपवित्रता आणि हांव सोडून वीतमद आणि स्थितात्मा व्हावें. (५)

१. या गाथेचा टीकाकारानें निराळाच अर्थ केला आहे. समाधि-विप्र-शयनादि पारिभाषिक शब्दाशीं अर्थ जोडला आहे.

२ अ०- पञ्चनीकषातता.....

३२९ विज्जातसारानि सुभासितानि । सुत च विज्जात समाधिसार ।
न तस्स पञ्चा च सुत च वट्ठति । यो साउमो होनि सरो पमत्तो । ६

३३० धम्मे च ये अरियप्पवेदिते रता ।

अनुत्तरा ते वचसा मनसा कम्मना च ।

ते सन्ति-सौरच्च-समाधि-सण्ठिता ।

सुतस्स पञ्चाय च सारमज्झगू ति ॥ ७ ॥

किंसीलसुत्त निद्धित ।

२२

प्रति [१०. उट्टानसुत्तं]

३३१ उट्ठहय निसादय को अत्थो सुपित्तेन वो ।

आतुरान हि का निदा सहविद्वान रूपत ॥ १ ॥ अर्थः ॥

३२९. सुभाषिताचें ज्येष्ठ ज्ञान, श्रुताचें आणि ज्ञानाचें ज्येष्ठ समाधि होय जो मनुष्य आज्ञाशी आणि प्रमादी होतो, त्याची प्रज्ञा प विद्या वाढत नाही. (६)

३३०. आर्यप्रवेदित धर्मांत जे रत होतात, ते कायेनें, वाचेनें आणि कर्मानें श्रेष्ठ होत ते शान्तीनें, समाधानानें आणि समाप्तियुक्त राहणारे असून त्यांनीं विद्येचें आणि प्रज्ञेचें सार जाणवेलेंच आहे. (७)

किंसीलसुत्त समाप्त

२२

[१०. उट्टानसुत्त]

३३१. उठा ! (जमो ब्हा !) वसा ! झोपेपासून तुम्हास काय फायदा होणार आहे ? बाणाचें शल्य तुम्ह्या शरिरात शिरल्यामुळें दु ख भोगणाऱ्या तुम्हा पीडित जनाना निद्रा कशी येते ? (१)

- ३३२ उद्दुह्य निसीदय दब्ध सिक्खय सन्तिया ।
 मा वो पमत्ते विज्जाय (मच्चुराजा) अमोहयित्थ वसानुगे ॥२॥
- ३३३ याय देवा मनुस्सा च सिता तिट्ठन्ति अत्थिका ।
 तरयेत विसत्थिक्ख खणो वे मा उपच्चगा ।
 खणातीता हि सोचन्ति निरयम्हि समप्पिता ॥ ३ ॥
- ३३४ पमादो रज्जो पमादो पमादानुपतितो रज्जो ।
 अप्पमादेन विजाय अव्वहे सल्लमत्तनो ति ॥ ४ ॥
 उद्दानसुत्त निट्ठित । ।

१ सी०—पमादा.

३३२ उठा ! (जागे व्हा ।) बसा ! निश्चयानें शातीचा अभ्यास करा तुम्हास बेसावव झालेले पाहून आपल्या कबजात घेऊन मृत्युराजा (मार) तुम्हास मोह न पाडो ! (२)

३३३ जिच्यामुळें देव आणि मनुष्य आशाळभूत होऊन राहतात, त्या तृष्णेंचें उल्लघन करा हा क्षण वाया दवडू नका ! कारण क्षण वाया दवडणारे नरकात पडून शोक करतात. (३)

३३४. प्रमाद हा मळ होय; प्रमादापासून मळ उत्पन्न होतो. अप्रमादानें आणि प्रज्ञेनें आपल्या शरिरातील शल्य काढावें. (४)

उद्दानसुत्त समाप्त

२३

[११. राहुलसुत्तं]

३३५ कच्चि अभिण्हसवासा नावजानासि पण्डित ।

५ उक्काधारो मनुस्तान कच्चि अपचितो तथा ॥ १ ॥

३३६ नाह् अभिण्हसवासा अवजानामि पण्डित ।

उक्काधारो मनुस्तान निच्च अपचितो मया ॥ २ ॥

वत्थुगायां ।

३३७ पचकामगुणे हित्वा पियरूपे मनोरमे ।

सद्दाय धरा निक्खम्म दुक्खत्सऽन्तफरो भव ॥ ३ ॥

१ म०- (न दिस्सति)

२३

[११. राहुलसुत्त]

३३५. (भगवान् -) अतिपरिचयामुळे तू त्या सुज्ञाची (शारि-
पुत्राची) अवज्ञा करीत नाहीस ना ? मनुष्यासाठी ज्ञानाची मशाल
पाजळणाऱ्या त्याचा तू आदर ठेवतोस ना ? (१)

३३६. (राहुल-) अतिपरिचयामुळे त्या सुज्ञाची मी अवज्ञा करीत
नाहीं. मनुष्यासाठी ज्ञानाची मशाल पाजळणाऱ्या त्याचा मी सतत
आदर ठेवतो. (२)

[(वरील) गाथा प्रास्ताविक आहेव.]

३३७. मनाला आवडणारे व उल्लसित करणारे पंचेन्द्रियाचे
विषय सोडून श्रद्धापूर्वक धरातून नीध व दुःखाचा अन्त कर. (३)

- ३३८ मित्तं भजस्सु कल्याणे पंतं च सयनासन ।
 विषित्तं अण्णनिग्घोसं मत्तञ्जू होहि भोजने ॥ ४ ॥
- ३३९ चीवरे पिण्डपाते च पच्चये सयनासने ।
 एतेसु तण्ह माऽकासं मा लोके पुनरागमि ॥ ५ ॥
- ३४० सबुतो पातिमोक्खरिं इन्द्रियेसु च पचसु ।
 सति कायगता त्यत्थु निब्बिदावट्ठो भव ॥ ६ ॥
- ३४१ निमित्तं परिवज्जेहि सुभं रागूपसहितं ।
 असुभाय चित्तं भावेहि एकगं सुसमाहितं ॥ ७ ॥

१ सी०— पत्थ, म०— पन्थ.

३३८. कल्याणमित्राची सगति घर. तुझी वसण्या-उठण्याची जागा जेथे गडबड कमी अशा एकान्त स्थळी असू दे व तू भोजनाचे बाबतीत मिताहारी हो. (४)

३३९. चीवर (भिक्षुवज्र), अन्न, (आजारात) उपयोगी पडणारे औषध, आणि आश्रयस्थान याच्यात आसक्ति घेऊ नकोस, इह-लोकीं पुनर्जन्म घेऊ नकोस. (५)

३४० प्रातिमोक्षाच्या नियमाप्रमाणे सष्टत राहून पञ्चेन्द्रियात समय ठेव, कायगतास्मृतीची भावना कर व वैराग्याकडे ओढा ठेव. (६).

३४१. कायविकार उत्पन्न होई, असें शुभनिमित्त वर्ज्य कर, व जेणेकरून चित्त एकाग्र व समानियुक्त होई अशा (शरिराच्या) अशुभभावाचे चिन्तन कर. (७)

to keep in heart

३४२ अनिमित्तं च भावेहि मानानुसयमुज्जह ।

ततो मानामिस्रमया उपसन्तो चरिस्ससी ति ॥ ८ ॥

इत्थं सुद भगवा आयस्मन्त राहुळं इमाहि गायाहि अमिण्ह
ओवदती ति ।

राहुलसुत्तं निद्वितं ।

२४

[१२. वंगीससुत्तं]

एवं मे सुत। एक समय भगवा आळविय विहरति अग्गाळवे चेतिये ।
तेन खो पन समयेन आयस्मतो वंगीसस्स उपज्जायो निमोधकप्पो नाम
पेरो अग्गाळवे चेतिये अचिरपरिनिम्बुतो होति । अथ खो आयस्मतो

३४२. आणि अनिमित्त जें निर्वाण त्याचें चिन्तन कर व अहं-
काराची वासना सोड, अहंकाराचा त्याग केल्यास म्हणजे तू शान्त
होशील. (८)

याप्रमाणे भगवान् आयुष्मान् राहुलाला या गायानीं वारवार उप-
देश करी.

राहुलसुत्त समाप्त

२४

[१२. वंगीससुत्त]

असें मी ऐकलें आहे एके समयी भगवान् आळवी येवें अग्गाळव
चेत्यांत राहत होता. त्या समयी आयुष्मान् वंगीसाचा उपाध्याय
निमोत्रकप्प नावाचा स्थविर अग्गाळव चेत्यांत नुकताच परिनिर्वाण

वर्गीसस्स रहोगतस्स पाटिसल्लीनस्स एव चेतमो परिमितको उदपादि—
 परिनिव्वुतो नु खो मे उपञ्जायो उदाहु नो परिनिव्वुतोति । अय
 खो आयस्सा वर्गीसो सायण्हसमय पटिसल्लाना बुद्धितो येन भग्वा
 तेनूपसकमि, उपसकमिन्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त निसीदि ।
 एकमन्त निसिन्नो खो आयस्सा वर्गीसो भगवन्त एतदवोच—इय म'ह'
 भन्ते रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एव चेतसो परिमितको उदपादि—
 परिनिव्वुतो नु खो मे उपञ्जायो, उदाहु नो परिनिव्वुतोति । अय
 खो आयस्सा वर्गीसो उट्ठापासना एकस चीवर कत्वा येन भग्वा
 तेनऽञ्जिं पणामेत्वा भगवन्त गाथाहि अञ्जभासि—

पायला होता. तेव्हा एकान्तात विश्रांति घेत असता आयुष्मान् धर्मी-
 साच्या मनात असा विचार आला की, माझा उपाध्याय (मरणोत्तर)
 परिनिर्वाण पायला, की परिनिर्वाण पायला नाही? तेव्हा सायकाळी
 आयुष्मान् वर्गीस आपल्या विश्रान्तिस्थानापामून निघाला आणि भग-
 वतापाशी आला, येऊन भगवन्ताला नमस्कार करून एका वाजूस
 बसला.

एका वाजूस बसून वर्गीस भगवन्ताला म्हणाला, “ भदन्त, मी
 एकातात विश्रान्तिस्थानी असता माझ्या मनात असा विचार आला की
 माझा उपाध्याय परिनिर्वाण पायला, की परिनिर्वाण पायला नाही?”
 तेव्हा आयुष्मान् वर्गीस आसनावरून उठला व एका खाद्यावर
 चीवर करून भगवन्तासमोर हात जोडून भगवन्ताला गाथानी
 म्हणाला—

- ३४३ पुच्छामं सत्थार अणोमपञ्ज। दिट्ठे व धम्मे यो विचिकिच्छान छेत्तां
अग्गाल्लवे फाल्लभासि भिक्खु। जातो यसस्सी अग्गिनिच्चुत्ततो॥१
- ३४४ निश्रोधकप्पो इति तस्स नाम। तथा क्त भग्वा ब्राह्मणस्स।
सो त नमस्स अचरि मुत्तपेक्खो। आरद्धविरियो दक्खधम्मदस्सी॥२
- ३४५ त सावक सक्क मयऽपि सव्वे। अज्जातुमिच्छाम समन्तचक्खु।
समवद्धिता नो सवणाय सोता। तुव नो सत्था त्व अनुत्तरोऽसि३
- ३४६ छिन्देव नो विचिकिच्छ ऋहि मे त। परिनिच्चुत्त वेदय भूरिपञ्ज।
मग्गेशे व भास समन्तचक्खु। सक्को व देवान सहस्सनेत्तो ॥४॥

१ ३४३-३५८ = धेरगाया १२६३-१२७८. २ म०-छेत्वा ३
सी०-अचरी.

३४३ इहलोकींच आमच्या शकेंचें जो समाधान करतो, त्या
श्रेष्ठप्रज्ञ शास्त्याला आम्ही विचारतो कीं, अग्गाल्लव येथें जो प्रसिद्ध
यशस्वी आणि शातचित्त भिक्षु मरण पावला, (१)

३४४. त्या ब्राह्मणाला, हे भगवन्, निश्रोधकप्प हें तू नाव दिलें
आहेस तो प्रयत्नशील, निर्वाण जाणणारा, मुक्तिगमासाठीं तुझी
पूजा करून राहत असं (२)

३४५ हे शाक्य, हे समतचक्षु, त्या श्रावकाची (गति) काय
झाली, हें जाणण्याची आम्हा सर्वांची इच्छा आहे तें ऐकण्याला
आमचे कान टवकारलेले आहेत तू आमचा शास्ता व लोको-
त्तर असा आहेस (३)

३४६ हे विपुलप्रज्ञ, आमच्या या शकेंचें समाधान कर, तो
परिनिर्वाण पात्रलां कीं काय हें साग. हे समतचक्षु, सहस्रनेत्र शक्र
जसा देवाच्यामध्ये बसून बोलतो, तसा तू आमच्यामध्ये बसून आम्हाशीं
बोल (४)

- ३४७ ये कोचिं गन्था इध मोहमग्गा । अत्राणपक्खा विचिक्खिच्छठाना ।
 तयागन पत्वा न ते भवन्ति । चक्यु हि एत परम नरान ॥५॥
- ३४८ नो चे हि जातु पुरिसो विसे । वातो यथा अर्धमघन पिहाने ।
 तमो वऽस्स निवुतो सच्चलोको । न जोनिमन्तोऽपिनरा तपेय्यु ॥ ६
- ३४९ धीरां चं पज्जोतमारा भवन्ति । त त' अह धीर तथेव मज्जे ।
 विपस्मिनं जानमुपागममह । परिसासु नो आविक्खरोहि कप्प ॥ ७
- ३५० खिण्ण गिरि एरय वग्गु वग्गु । एसो वे पग्गह सणि निकुल्ल ।
 त्रिन्दुस्सरेन सुविकप्पितेन । सन्धे व ते उज्जगता सुणाम ॥ ८ ॥

१-१ सी०, म०-धीरा व २ म०-य. ३ अ०, म०-वीर ४ सी०-५
 ज्ञानमुपागममह ५ रो०-इसा व. ६ म०-सणिक निकुलि

३४७ इहलोकों मोहाप्रत नेणान्या अज्ञान पक्षाल चिकटणान्या
 सशयस्थानरूपी ज्या प्रयी असतात, त्या तयागतापडे येणान्याच्या
 वाचर्तीत नाहीशा होतात. कारण तो मनुष्याचे वाचर्तीत श्रेष्ठ डोळ्या-
 सारखाच आहे (५)

३४८. वारा जसा मेघपटल उडवून देतो, तद्वत् तुझ्यासारख्या
 पुरुषानें जर लोकांचे क्लेश दूर केले नाहीत, तर हा लोक (अज्ञा-
 नानें) शाकला जाऊन अवकारमय होईल, व द्युतिमन्त मनुष्यही
 प्रकाशणार नाहीत (६)

३४९ बुद्धिवान् पुरुष प्रकाश देणारे होतान. हे धीर, तूही
 तसाच आहेस असें मी समजतों तू दिव्यदृष्टि आहेस असें जाणून
 आम्ही तुजपाशीं आलों (निप्रोव) कप्पाची काय गति शाली, हें या
 सभेंत आम्हास साग. (७)

३५० हस जसा सुंदर आणि स्पष्ट स्वरानें, मान उच करून,
 सायकाश गान करतो, तसा तू तिल्ल न लावता गोड गोड वचन
 बोव आम्ही सर्व सरळ (पनानें) तुजें भावण ऐकतों (८)

Proclamation or award by request

३५१ पृहीनेजानिमरण असेसं । निगम्यधोनं वदेस्सामि धम्मं ।
न कामकारो हि पुयुज्जनान । सखेय्यकारो च तयागतान ॥९॥

३५२ संपन्नवेण्याकरण तवेद । समुज्जुपञ्चस्स समुग्गहीत ।

अयमज्जली पच्छिमो सुप्पणामितो । मा मोहयी जानमनोम-
पञ्च ॥ १० ॥

३५३ परोवरं अरियधम्मं विदित्वा । मा मोहयी जानमनोमविरिय ।

वारिं यथा धम्मनि धम्मततो । वाचाऽभिक्रुखामि सुत

Showers पवत्स ॥ ११ ॥

१ म०-पृहीनं. २ म०-समुज्जपञ्चस्स. ३ म०-वरोवरं. ४ सं०-
सुतस्स वत्स; अ०-सुत्तस्स वत्सा'ति वा.

३५१. ज्याचें अशेष जन्ममरण नष्ट झालेले आहे व जो धूतपाप आहे अशा तुला मी आप्रहपूर्वक धर्म बोलण्यास विनवितो. कारण की, सामान्य जन इच्छिलेल्या (प्रश्नाचें उत्तर देण्यासारख्या) गोष्टी करू शकत नाही, पण तयागत अशा गोष्टी प्रश्नपूर्वक करू शकतात. (९)

३५२. अत्यंत सरळ प्रश्ना ज्याची आहे अशा त्वां दिलेले प्रश्नाचें उत्तर उत्तम असें समजले जातें. हे उत्तमप्रश्न, हा मी तुला (पुनः) हात जोडून शेवटचा प्रणाम करतो. तूं जाणत आहेस, तेव्हां आम्हांस मोक्षांत ठेवूं नकोस. (१०)

३५३. हे महावीरा, लहानमोठा आर्यधर्म तूं जाणत आहेस; तेव्हां आम्हांस मोक्षांत ठेवूं नकोस. उन्हाळ्यात उन्हांनें थ्रांत झाडला पाण्याची इच्छा करतो, तसा मी तुझ्या वचनाची इच्छा करतो. आमच्या (कर्णेन्द्रियार) सद्गर्भाचा पर्याय कर. (११)

३५४ यदधिकं ब्रह्मचरियं अचारि । कप्पायनो षचिऽस्स तं अमोघं ।
 निच्चायि सो अनुपादिसेसो । यया विमुत्तो अट्ट तं सुणोम १२

३५५ अच्छेच्छि तण्हं इमं नामरूपे (इति भगवा) कण्हस्म सोत्तं ।
 दीरत्तानुमपितं ।

अतारि जानिमरणं असेत्तं । इत्तन्वी भगवा पंचसेट्ठो ॥ १३ ॥

३५६ एस सुत्वा पसीदामि वचो ते इसिसत्तम ।
 अमोघं किर मे पुट्टं न मं वञ्चसि ब्राह्मणो ॥ १४ ॥

१ रो०, शी०- गउपादिसेसो. २ म०-इचत्रवि ।

३५४. (निप्रोध-) कप्पाने ज्यासाठीं ब्रह्मचर्याचे आचरण केले, तें त्याला मिळाले काय ? तो अनुपादिशेष निवांगाला पावला काय ? तो कसा विमुक्त झाला ? —हें आम्ही ऐहं इच्छितां. (१२)

३५५ " नामरूपांविषयी तृष्णा—हा वृष्णाचा (माराचा) चिरकाल चाललेला गुप्त प्रवाह त्यानें इहलोकीं तोडून टाकल्या आणि ता निःशेष जन्ममरण तरून गेला." असें पंचसर्गाव भिद्वंत श्रेष्ठ असा जो भगवान् तो बोलता झाला. (४६)

३५६. (वंगीस-) हे ऋषिसत्तम, हा मी तुझ्या वचनाने आनंदित होत आहे. माझी पृच्छा सरळ झाली. ब्राह्मणाने (बुद्धाने) मला फसविले नाही. (१४)

१ दुसराही अर्थ संभवनीय आहे. ब्राह्मणाने म्हणजे निप्रोधकप्पाने मला फसविले नाही, म्हणजे त्याच्या संबंधीच्या अपेक्षा फोड टारण्या नाहीत. कारण तो मुक्ति पावला आहे.

३५७ यथावादी तथाकारी अहं बुद्धस्स सावको । ७००

अच्छिदा मच्चुनो जालं ततं मायाविनो दब्धं ॥ १५ ॥

३५८ अहंसे भगवा आदि उपादानस्स कप्पियो । ७०१

अच्चगा वत्त कप्पायनो मच्चुयेय्यं सुदुत्तरं ति ॥ १६ ॥

वंगीसमुत्तं निद्धितं ।

२५

[१३. सम्मापरिव्याजनियसुत्तं]

१५९ पुच्छाम सुनिं पड्डतपज्जं । तिण्णं पारगत परिनिव्वुत्तं ठितत्तं ।

निक्खम्म घरा पनुज्ज कामे । कथं (भिक्षु) सम्मा सो लोके

परिव्वजेय्य ॥ १॥

परिव्वजेय्य ॥ १॥

१ बु०-तथा, म०-तं तं २ म०-अहंसा, ३ म०-आदि, ४ अ०-
'निग्रोधकप्पसुत्तं' तिऽपि.

३५७. तो (कप्प), बुद्धाचा श्रावक, बोलण्याप्रमाणे चालणारा होता. सर्वत्र पसरलेले मायावी मृत्यूचे बळकट जाले त्याने तोडून टाकले. (१५)

३५८. हे भगवन्, (निग्रोध-) कप्पाने उपादानांचे (संसाराचे) मूळ पाहिले. हे दुस्तर मृत्युध्येय कप्पायन खरोखरच तरून गेला. (१६)

वंगीसमुत्त समाप्त

२५

[१३. सम्मापरिव्याजनियसुत्तं]

३५९. प्रभूतप्रज्ञ, तरून पार गेलेला, परिनिर्धृत व स्थितात्मा अशा मुनीला मी विचारतो की, घरातून बाहेर पडून व चैनीचे पदार्थ सोडून भिक्षु बनलेल्याच या जगात सम्यक्-परिव्राजक कोसे होता येईल ? (१)

३६० यस्स मंगला ^{मे. ६. ०. ०} समुहता (इति भग्ना) । ^{मे. ६. ०. ५} उपादा सुपिना च लक्षणं च ।

सो मंगलदोषविष्पहीनो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥२॥

३६१ राग विनयेय मानुसेसु । दिव्वेसु कामेसु त्तापि भिक्खु । ॥२॥
अतिकम्म भव समेच्च धम्म । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥३॥

३६२ विपिट्टिकत्वा पेसुनानि । कोध कदरिय जहेय्य भिक्खु । ॥५॥
अनुरोध-विरोध-विष्पहीनो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥४॥

३६३ हित्वा पिय च अपिय च । अनुपादाय अनिस्सितो कुहिच्चि ।
सयोजनियोहि विष्पमुत्तो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥५॥

१ सी०-स मंगलदोषविष्पहीनो (भिक्खु). रो०-स मंगलदोषविष्पहीनो।

भिक्खु सम्मा... २ म०-विपीठि क्तवान

३६० उत्सव, उल्कापातादिकाचीं आणि स्वमार्ची फळें व स्त्रीपुरुपादिकाचीं लक्षणें याच्यावरचा ज्याचा सगूळ विश्वास उडाला आहे, जो उत्सवाच्या दोषापासून मुक्त आहे, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (२)

३६१. लौकिक किंवा दिव्य कामसुखात जो भिक्षु वासक होत नाही, तो ससाराचें अतिक्रमण करून व धर्म जाणून या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (३)

३६२ जो भिक्षु चहाड्या टाकून देऊन क्रोध आणि कृपणता सोडतो, तो अनुरोध-विरोधापासून मुक्त झाला की या जगात सम्यक् परिव्राजक होईल. (४)

३६३. प्रिय आणि अप्रिय सोडून देऊन सर्वत्र अनासक्त व अनाश्रित आणि सयोजनापासून मुक्त असा जो, तोच या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (५)

- ३६४ न सो उपधीसु सारनेति । आदानेसु विनेष्य छन्दरागं ।
 सो अनिस्सितो अनञ्जनेष्यो । सम्मा सो लोके परिव्वजेष्य ॥६॥
- ३६५ वचसा मनसा च कम्मना च । अरिरुद्धो सम्मा विदित्वा धम्म ।
 निव्वाणपदाभिपत्थयानो । सम्मा सो लोके परिव्वजेष्य ॥७॥
- ३६६ यो वन्दति मंति न उण्णमेष्य । अक्कुट्टोऽपि न सन्विषेय भिक्खु ।
 लद्धा परभोजन न मजे । सम्मा सो लोके परिव्वजेष्य ॥८॥
- ३६७ लोभं च भवं च विप्पहाय । विरतो छेदनबन्धना च भिक्खु ।
 सो तिण्णकथं कथो विसल्लो । सम्मा सो लोके परिव्वजेष्य ॥९॥

१ रो०- छेदनबन्धनातो, अ०-छेदनबन्धनतो.

३६४. उपावीत जो सार मानीत नाही, ग्रहण करण्याजोग्या वस्तूविषयी छंदरागाचें (लोभाचें) जो निरसन करतो, तो अनिश्रित, अनन्यनेय असा होऊन, या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (६)

३६५. चागल्या रीतीनें धर्म जाणून, जो वाचनें, मनानें आणि कर्मानें इतराशीं अविरुद्ध, जो निर्वाणपदाचीच इच्छा बाळगणारा, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (७)

३६६. लोक आपणांस वंदन करतात म्हणून उन्नत होणार नाही, व शिवीगाळ दिली असतां सूड उगविण्याची बुद्धि धरणार नाही, आणि इतरांनीं दिलेलें अन्न मिळालें असतां बेसावधपणें वागणार नाही असा जो भिक्षु, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (८)

३६७. लोभ आणि ससार सोडून छेदन-बंधनापासून विरत झालेला, शका तरून गेलेला, तृष्णाशल्यविरहित असा जो भिक्षु, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (९)

- ३६८ सारुप्पमत्तनो विदित्वा । न च भिक्षु हिंसेत्य कचिं लोके ।
 यथातथिय विदित्वा वम्म । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १० ॥
- ३६९ यत्सानुसया न सन्ति वेचि । मूला अनुसला समूहतासे ।
 सो निरासयो अनासथानो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ ११ ॥
- ३७० आसवखोणो पहीनमानो । सच्च रागपथ उपातिवतो ।
 दन्तो परिनिव्वुतो ठित्तत्तो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १२ ॥
- ३७१ सद्धो सुतवा नियामदस्सी । वग्गतेसु न वग्गसारि धीरो ।
 लोम दोस विनेय्य पट्ठिथ । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १३ ॥

१ म०—किंचि २ र०—अनासथानो, म०—निरासो अनासिमानो

३६८ आपलें उचित (कर्तव्य) काय आहे हें जाणून कोणाचीही या जगात हिंसा करणार नाही असा जो भिक्षु, तो यथातथ्य धर्म जाणून या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१०)

३६९ ज्याच्या अन्त करणात पापानुशय राहिले नाहीत, ज्याने अकुशलार्ची मुळे खणून काढली, तो निस्तृष्य आणि नि स्पृह असा होऊन या जगात सम्यक् परिव्राजक होईल (११)

३७० ज्याचे आश्रय क्षीण झाले व अहंकार नष्ट झाला, जो कामसुखाचा सर्व मार्ग सोडून पलीकडे गेला, जो दात, परिनिर्धृत व स्थितामा, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१२)

३७१ जो श्रद्धामान्, श्रुतसपन्न, सम्यग्मार्गदर्शी पक्षपाती लोकात पक्षपातानें वागत नाही, तो धीर पुरुष लोम, द्वेष आणि क्रोध सोडून या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (१३)

- ३७२ ^{सिद्धि}सुसुद्धिजिनो विवत्तच्छदो । धम्मेषु वसी पारगू अनेजो ।
सखारनिरो ज्ञाणकुमलो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १४ ॥
- ३७३ अतीतसु अनागतेसु चापि । कप्पातीतो अतिच्च सुद्धिपज्जो ।
सब्बायतनेहि विप्पमुत्तो । सम्मासो लोके परिव्वजेय्य ॥ १५ ॥
- ३७४ अज्जाय पद समेच्च धम्म । विवट् दिस्वान पहाणमासवान् ।
सन्नुपधीन परिकव्वयानो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १६ ॥
- ३७५ अद्दा हि भगवा तयेव ण्त । यो सो एव विहारि दन्तो भिक्खु ।
सव्वसयोजनिये च वीतिवत्तो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्या ति १७
सम्मापरिव्व्याजानियसुत्तं निद्वित्तं ।

१ म०-विवटच्छदो. २ रो०-परिवलया. ३ अ०-महासमयसुत्त'तिऽपि

३७२ शुद्ध मार्गाने छेशाना जिकणारा, (लोभ, द्वेष आणि मोह यांच्या) आवरणाने विरहित, धर्मात प्रवीण, संसारपारण, अप्रकृष्य व सुस्कारनिरोधान्या ज्ञानांत कुशल असा जो, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१४)

३७३ अतीत आणि अनागत कालातीतही अहंकाराच्या कल्पनांच्या पार गेलेला, अत्यंत शुद्ध प्रज्ञा असलेला, व सर्व आयतनापासून मुक्त असा जो, तो या जगात सम्यक् परिव्राजक होईल (१५)

३७४ आर्यसत्ये जाणून व धर्माचा बोध करून घेऊन व आश्रवाचा नाश स्पष्टपणे पाहून जो सर्व उपाधींचा क्षय करतो, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१६)

३७५. हे भगवन्, हे तुझे म्हणणे बरोबर आहे जो भिक्षु याप्रमाणे दान्त व सर्व सम्यक्नापासून मुक्त होऊन राहतो, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१७)

सम्मापरिव्व्याजानियसुत्तं समाप्त

२६

[१४. धम्मिकसुत्त]

एव मे सुत । एकां समयं भगवा सावयियं विहरति जेतवने अनाय-
पिण्डकस्स आरामे । अथ खो धम्मिको उपासको पंचहि उपासकसतेहि
सद्धिं पेन भगवा तेनुपसंकमि, उपसकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा
एकमन्त निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो धम्मिको उपासको भगवन्तं
गायाहि अञ्जभासि—

३७६ पुच्छामि तं गोतम भूयस्स । कथंकरा सावका साधु एताः ।
यो वा अगारा अनगारमेति । अगारिनो वा पनुपासकासे ॥ १ ॥
३७७ तुवं हि लोकस्स सदेवकस्सु । गतिं पजानासि परायणं च ।
न चऽपि तुल्यो निपुणत्थेदस्सी । तुवं हि बुद्ध पवरं वदन्ति ॥ २ ॥

२६

[१४. धम्मिकसुत्त]

असैं मी ऐकलैं आहे, एके समयीं भगवान् श्रावस्ती येथें जेतवनात्
अनायविण्डिकाच्या आरामांत राहत होता. तेव्हां धम्मिक उपासक
पांचशें उपासकांना बरोबर धेऊन भगवन्तापाशीं आला. येऊन
भगवन्ताला नमस्कार करून एका बाजूस बसला. एका बाजूस बसून
धम्मिक उपासक भगवन्ताला गायानीं म्हणाला—

३७६. हे विपुलप्रज्ञ गोतमा, तुलां मी विचारतो कीं, गृहस्थाग
करून अनागारिक बनलेला आणि गृहस्थाश्रमांत राहणारा उपासक,
या श्रावकापैकीं कोणता श्रावक चांगला ? (१)

३७७. कारण तू देवांसह सर्व जगाची गति आणि कमंफळें
जाणतोस. तुझ्यासारखा रूक्षार्थदर्शी दुसरा नाही, आणि म्हणूनच
तुला बुद्धश्रेष्ठ म्हणतात. (२)

३८२ ये कोचि'मे ब्राह्मणा वादसील। बुद्धा चापि ब्राह्मणा सन्ते कोचि।
सव्ये तथि अत्यवद्धा भवन्ति। ये वाऽपि चऽऽजे वादिनो

३८३ अयं हि धम्मो निपुणो मुखो च । योऽयं तथा भगवा सुण्णवुत्तो ।
मञ्जमाना ॥७॥
Nerat UC P. 100

३८४ सव्येऽपि'मे भिक्खवो संनिसिन्ना । उपासका चापि तथेव सोतु ।
मुणन्तु धम्म विमलेनानुबुद्ध । सुभासित वासवस्सेव देवा ॥९॥

३८५ तुमेव सव्ये सुत्सूसमाना । त्वं नो वद पुच्छितो बुद्धसेट्ठ ॥८॥

सुणाय मे भिक्खवो सावयामि वो । धम्मं धुत त च धराय सव्ये ।

इरियापय पव्यजितानलोमिकं । सेवेय नं अत्यदस्सो मुतीमा ॥१०॥

१ सी०, म०—मुत्ताऽव. २ रा०—सव्ये चिमे. ३ म०—तत्थेव. ४ म०—साव-
यिसामि. ५ म०—चरय. ६ म—अत्यदस्सो मतिमा. अ०—अत्यदस्सो मुतीमा.

३८२. जे कोणी वादशील तरुण किंवा घृद्ध ब्राह्मण, अथवा
दुसरे कोणी आपणांस वादप्रवीण समजणारे, ते देखील तुजपामून
अर्थज्ञान मिळवूं पाहतात. (७)

३८३. हे भगवन्, हा जो सूक्ष्म आणि सुखानह धर्म तु
उत्तम रीतीने सांगितलास, तोच ऐकण्याच्या इच्छेने आम्ही सर्व आलो
आहोम. हे बुद्धश्रेष्ठा, तो तुला विचारला असतां आम्हांस
सांग. (८)

३८४. हे सर्व भिक्षू तसेच सर्व उपासक, तुजें भाषण ऐकण्या-
साठी येथें बसले आहेत इन्द्राचें सुभाषित वचन जसें देव ऐकतात,
तसें निर्मळ असलेल्या बुद्धानें जो धर्म जाणलेला आहे, तो
ते ऐकोत. (९)

३८५. (भगवान्—) भिक्षूनो, माझे ऐका. धूतपाप असा धर्म
तुम्हांस सागतों, तो तुम्ही सर्व धारण करा. अर्थदर्शी मतिमान्
भिक्षूनें परिव्राजकांटा अनरूप अशी हालचाल स्वीकारावी. (१०)

१२०

सुत्तनिपात

- ३८६ न वे' विक्रात्रे विचोन्ने भिक्षु । गाम च पिण्डाय चोप्य काले ।
 अकालचारि हि सजन्ति संगी । तस्मा विक्राले न चरन्ति बुद्धा ॥१॥
- ३८७ रूपा च सदा च रसा च गन्धा । फस्ता च ये समद्वयन्ति सुते ।
 एनेसु ऽग्नेसु विनेष्य उन्द । कालेन सो पविसे पातरास ॥१२॥
- ३८८ पिण्ड च भिक्षु समयेन लद्धा । एको सटिकम्म रूहो निसीदे ।
 अज्झत्तचिन्ती न मनो वहिद्धा । निच्छारये सगहितऽत्तभावो ॥१३॥
- ३८९ सचेऽपि सो सङ्घे सावकेन । अज्जेन वा केनचि भिक्षुना वा ।
 म्म पणीत्तं तमुदाहरेश्य । न पेसेर्ण नोऽपि परुपवादो ॥१४॥

१ म०-नो चे, अ०-नो वे. २ म०-सदमयन्ति (१३) न०-
 पाविसे. ४ रो०, अ०-सगहितं ५ सी०-पेतुन.

३८६-भिक्षुने अज्जली भिक्षेला जाऊ नये त्याने गावात वेळीच
 भिक्षेला जावे; कारण अकाली भिक्षेला जाणाऱ्याला संसर्ग उत्पन्न होतात.
 म्हणूनच बुद्ध (ज्ञान प्राप्त झालेले) अकाली भिक्षेला जात नसतात. (११)

३८७. रूप, शब्द, रस, गन्ध आणि स्पर्श, हे जे प्राण्यांना
 मोहात पाडतात—अशा विषयात आसक्ति सोडून त्याने जेवणासाठी
 वेळीच गावात जावे. (१२)

३८८ वेळेवर मिळालेली भिक्षा ग्रहण करून तेथून निघून
 त्याने एकान्तात वसावे, अध्यात्मचिन्तन करणारा व एकाग्रचित्त
 होऊन त्याने आपल्या मनाला बाहेर जाऊ देऊ नये (१३)

३८९: तो जर श्रावकाबरोबर अथवा दुसन्या भिक्षूंबरोबर बोट
 लागला, तर त्याने उत्तम धर्म तेवढा बोलावा, चहाड्या करू नये
 किंवा दुसन्याला दोष देऊ नये (१४)

१. भिक्षुने मध्याहीच्या आधी जेवण करावे असा नियम आहे म्हणून
 त्या जेवणास पातरास असे संबोधिले आहे तो जेथे मिळतो त्या गावातही
 हेच नांव दिले आहे

- ३९० वार्दं हि एके पटित्तेनियन्ति । न ते पससाम परित्तापज्जे ।
ततो ततो ने पसजन्ति सगा । चित्तं हि ते तत्थं गमेन्ति दूरे ॥ १५
- ३९१ पिण्डं विहारं संयनासनं च । आपं च सधाटिरजूषवाहनं ।
सुत्तवानं धम्मं सुगतं देसितं । सखायं सेवे वरपुञ्जसांनको ॥ १६ ॥
- ३९२ तस्मा हि पिण्डे संयनासने च । आपं च सधाटिरजूषवाहने ।
एतेसु धम्मेषु अनुपरित्तो । भिक्षुं यथा पोम्हरे वारिन्दिदु ॥ १७
- ३९३ गृहद्वक्तं पुनं वो वदामि । यथाकरो सावको साधुं होति ।-
न हेसो लब्भा सपरिग्गहेने । फस्सेतु यो केवले भिक्षुं उम्मो ॥ १८ ॥

३९०. बाद उत्पन्न झाला असता कित्येकं त्यातं भागं धेऊन इतरांचा पराजय करू पाहतात त्या अल्पबुद्धी लोकाची आम्ही प्रशंसा करीत नाही. कारण, त्या त्या विपत्तात त्यांना वासति होते व आपलें चित्त कर्तव्यापासून ते दूर दवडावतात (१५)

३९१ वरप्रज्ञाच्या (बुद्धाच्या) श्रावकानें, सुगतानें उपदेशिलेला धर्म ऐकून, भिक्षा, विहार, राहण्याची जागा, पाणी आणि चौरांचे धुणें—याचें मोठ्या विचारानें सेवन करावें (१६)

३९२. म्हणून भिक्षा, राहण्याची जागा, पाणी आणि चावरे धुणें—या गोष्टींत अनुपरित्त होऊन भिक्षुनें कमलावरील जलविन्दू-प्रमाणें राहावें (१७)

३९३ आता ज्या रीतीनें वागणारा श्रावक संजून होतो, तें गृहस्थाचें व्रत गी सांगतों. सपरिग्रह गृहस्थांला सपूर्णं भिक्षुं प्रमाणें वागणें शक्य नाही. (१८)

- ३९४ पाण न हाने न च घातयेथ्य । न चानुज्ज्वा हनन परेसु ।
सन्वेसु भूतेसु निधाय दण्ड । ये थावरा ये च तसन्ति लोके ॥ १९ ॥
- ३९५ ततो अदिन्न परिवज्जयेथ्य । किंचि क्वचि सावको वुज्जमानो ।
न हारये हरत नानुज्ज्वा । सन्व अदिन्न परिवज्जयेथ्य ॥ २० ॥
- ३९६ अत्रहचरिय परिवज्जयेथ्य । अगारकोसु जलित व विज्जू ।
असपुणन्तो पन अत्रहचरिय । परस्स दार नातिकमेथ्य ॥ २१ ॥
- ३९७ समगतो वा परिसगतो वा । एकस्स वेको न मुसा भणेथ्य ।
न भासये भणत नानुज्ज्वा । सन्व अभूत परिवज्जयेथ्य ॥ २२ ॥

१ खी०-चेको.

३९४ त्याने प्राणहानि करू नये, करवू नये, किंवा तसें करणाऱ्यांना समति देऊ नये; सर्व भूतमात्राविषयी, मग ते स्थिर असोत वा चर असोत, दण्डबुद्धि सोडून वतावे (१९)

३९५ जाणत्या श्रावनाने त्यानंतर कोठेही कशाचीहि चोरी सोडून घावी, दुसऱ्याकडून चोरी करवू नये व चोरी करणाऱ्याला समति देऊ नये, या प्रमाणे सर्व अदत्तादान वर्ज्य करावे. (२०)

३९६ सुद्ध ज्याप्रमाणे धमप्रीत जळणाऱ्या कोळशाची खाई वर्ज्य करतो, त्याप्रमाणे त्याने अत्रहचर्य वर्ज्य करावे, पण जर अत्रहचर्य पाळण शक्य नसेल, तर निदान परदारगमन करू नये. (२१)

३९७. सभेत असता किंवा परिपदेत असता, अथवा एकटाच दुसऱ्याशी चोऱत असता लोटे बोलू नये, दुसऱ्याकडून बोलवू नये, आणि लोटे बोलणाऱ्याला समति देऊ नये. याप्रमाणे सर्व असाय वर्ज्य करावे (२२)

- ३९८ मज्ज च पानं न समाचरेय्य । धम्मं इमं रोचये थो(गृह्णो) ।
न पांयये पिपतं नानुजञ्जा । उन्मादन त इति न विदित्वा ॥२३
- ३९९ मदा हि पापानि करोन्ति बाला । कारेन्ति चऽञ्जेऽपि जने पमत्ते ।
एतं अपुञ्जायतनं विवज्जये । उन्मादन मोहनं बालकन्ता ॥२४॥
- ४०० पाणं न हाने न चादिन्नमादिये । मुस्ता न मासे न च मज्जपो सिया ।
अन्नक्षचरिया विरमेय्य मेथुना । रत्ति न भुजेय्य त्रिकालभोजन ॥२५

१ रो०-पिपतं, म०-पिषत.

३९८. जो गृहस्थ हा (बुद्ध-) धर्म पाछतो त्यानें मद्यपान करूं नये, दुसऱ्याला मद्य देऊ नये, व पिपाऱ्याला समति देऊ नये; तें उन्मादक आहे, असें जाणून वतांवे. (२३)

३९९. कारण, दारूच्या गुर्गामें मूर्ख लोक पापाचरण करतात. व प्रमत्त लोकाचेरुडूनही पापाचरण करवतात. पापाचें आयतन, उन्मादकारक, मोहकारक व मूर्खप्रिय असें हें कृत्य वर्ज्य करावें. (२४)

४००. प्राणघात करू नये, चोरी करू नये, खोटें बोलू नये, मद्यपी होऊ नये, अन्नक्षचर्यापासून म्हणजे स्त्रीसणापासून विरक्त व्हावें आणि अन्नाडी म्हणजे रात्री जेवू नये. (२५)

१ टीकाकार जरा बेगळा अर्थ देतो—'ज्याला मद्यपान न करण्याचा धर्म आवडत असेल, त्यानें दुसऱ्याला मद्य देऊं नये...वागरे.'

४०१ माल न धारे^{earn} न च गन्धमाचरे^{sleep carpet} । मचे^{earn} कुमाय च सयेथ सुन्यते ।
एत हि अट्टगिक्काइ पोसय । बुद्धेन दुक्खल^{earn}तगुणा पकासित २६

४०२ ततो च पुक्खस्सुपवस्सुपोसय । चातुदसिं पचदसिं च अट्टमि ।
पाटिहारियपक्ख च पसन्नमानसो । अट्टगुपेत सुसमत्तरुपा २७ ॥

४०३ ततो च पातो उपपुरथपोसयो । अन्नेन पानेन च भिक्खुसथ ।
पसन्नाचित्तो अनुमोदमानो । यथारह सविमजेय विञ्जू ॥२८॥

१ रो०-धारये २ रो०-च

४०१ माला धारण करू नये, सुगंधी द्रव्ये लावू नयेत, साध्या खाटेवर क्रिया जमिनीवर काहीं हाथरून निजावे दुखाच्या पार गेलेल्या बुद्धाने प्रकाशित केलेला असा हा अष्टाग उपोसथ आहे असे म्हणतात (२६)

४०२ आणि हा अष्टागोपेत, सुसपन्न उपोसथ दरपधर-
वड्याला, चतुर्दशी, पचदशी आणि अष्टमी या तीन दिवशी व प्रातिहार्य-पश्चात् प्रसन्न मनाने पाळावा (२७)

४०३ तदनंतर उपोसथ पाळल्यावर दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्या सुज्ञाने प्रसन्न चित्ताने भिक्षुसघाला सतुष्ट करून भिक्षुता धयायोग्य अन्न आणि पान पाठारवे (२८)

१ हा शब्दाने टीकाकाराने तीन अर्थ दिले आहेत -- (१) आपाद मास, वर्षाकालातील तीन महिने व कार्तिक मास असे पांच महिने (२) आपाद, कार्तिक व फाल्गुन हे तीन महिने (३) वर सांगितलेल्या तीन उपवासाच्या दिवशांच्या आधीचे व नंतरचे दिवस, म्हणजे प्रथोदशी व प्रतिपदा आणि सप्तमी व नवमी असे चार दिवस

४०४ धम्मेन मातापितरो भरेव्य ! पयोजये धम्मिक सो वणिर्ज ।
एत गिही वत्तय अप्पमत्तो । सयपंभे नाम उपेति देवे ति ॥२९॥
धम्मिकसुत्त निद्वित्तं ।

चूलवग्गो दुतियो ।
तस्स वग्गस्स उद्दानं—

रत्न आमगन्ध च हिरि^१ मगलमुत्तम । सूचिलोमो धम्मचरिया पुन
ब्राह्मणधम्मिक ।
नावा च सुत्त किंसील-उद्दान अय राड्डलो । कप्पो च परिब्बाजो
धम्मिको च पुनापर ।
१ चुइसंतानि सुत्तानि चूलवग्गो ति वुच्चति ।

१ म०—सयपभा (१) २ रो०—हिरि च ३ सी०—परिब्बाज च.

४०४. धर्ममार्गिणै आइवापाचै पालन करावै, व धार्मिकपणै
व्यापार करावा अशा रीतीनै जर गृहस्थ सावधपणै वागला तर तो
स्वयंप्रभ नावाच्या देवलोकीं जन्म पावतो (२९)
धम्मिकसुत्त समाप्त

चूलवग्ग दुसरा समाप्त

त्याची अनुक्रमणिका—रत्न, आमगन्ध, हिरि, मगल, सूचिलोम,
वम्मचरिया, ब्राह्मण-धम्मिक, नावा, किंसील, उद्दान, राड्डल, कप्प,
परिब्बाजरू, आणि धम्मिक—ही चौदा सुत्तें मिळून चूलवग्ग होतो.

[महावग्गो ततियो]

२७

[१. पव्वज्जासुत्तं]

४०५ पव्वज्जं कित्तपिस्तामि यथा पव्वज्जि चक्खुमा ।

यथा वीभत्तमानो सो पव्वज्जं समरोचयि ॥ १ ॥

४०६ सव्वागोऽयं धरावासो रजस्सायतन इति ।

अन्भोकासो च पव्वज्जा इति दिस्वान पव्वज्जि ॥ २ ॥^{१२} ॥^{१३} ॥

४०७ पव्वज्जित्वान कापेन पापकम्म विवज्जयि ।

वचीदुच्चरितं हित्वा आजीव परितोवयि ॥ ३ ॥

१ म ०—सराधाय

महावग्ग, तिसरा

२७

[१. पव्वज्जासुत्त]

४०५. त्या चक्षुष्मन्ताने प्रव्रज्या कशी घेतली, व कोणत्या विचाराने त्याला प्रव्रज्या आवडली, हे सांगून त्याच्या प्रव्रज्येचे मी वर्णन करतां. (१)

४०६. गृहवसति म्हणजे गर्दी व घाणीचे आगर आणि प्रव्रज्या म्हणजे मोकळी हवा, असे पाहून त्याने प्रव्रज्या घेतली. (२)

४०७. प्रव्रज्या घेऊन त्याने कापेने पापकर्म वर्ज्य केले, आणि वाचसिक पाप सोडून आपली उपजीविका शुद्ध ठेविली (३)

४०८ अगमा राजगह बुद्धो मगधान गिरिव्वज ।

पिण्डाय अभिहारोसि आक्किण्णवरलक्खणो ॥ ४ ॥

४०९ तमदसा त्रिभिसारो प्रासादास्मि पतिद्वितो ।

दिस्वा लक्खणसपन्नो इममत्थ अमासय ॥ ५ ॥

४१० इम भोन्तो निसामेय अमिरूपो ब्रह्मो सुचि ।

चरणेन चैव सपन्नो युगमत्त च पेक्खति ॥ ६ ॥

४११ ओक्खित्तचक्खु सत्तिमा नाय नीचकुलामिव ।

राजदूता विवावन्तु कुहिं भिक्खु गभित्सति ॥ ७ ॥

१ म० - ब्रह्मा, २ म० - राजदूताऽभिधावन्तु.

४०८. बुद्ध मगधाच्या गिरिव्रजाळ-राजगृहाळ-गेळा, आणि ज्याच्या शरिरावर उराम लक्षणें कैलासी आहेत, असा तो भिक्षेसाठीं फिरू लागला. (४)

४०९. आपल्या प्रासादावर बसलेल्या त्रिभिसार राजानें त्याज्या पाहिले, व त्या लक्षणसपन्नाला पाहून तो राजा याप्रमाणें बोलला - (५)

४१०. भो, हा पद्म कोणीतरी सुन्दर, मन्य पवित्र, वाग्णु-वीर्णें चांगला केवळ कासल्याइतक्या अतरावरच खालीं द्याष्ट ठेवून चालत आहे. (६)

४११. ज्याची दृष्टि खाली आहे व जो स्मृतिमान्, तो हा नीच कुळातीलसा दिसत नाही हा भिक्षु कोठें जातो हें पाहण्यासाठीं राजदूताना दवडू या. (७)

१ युगमात्र--गाडीला किंवा नागराला घुमलेल्या पैदाच्या मानेवरील घुमइतक्याच अतरावर.

- ४१२ ते पेसिता राजदूता पिट्ठितो अनुबन्धिसु ।
कुहिं गमिस्सति भिक्षु काथ वासो भविस्सति ॥ ८ ॥
- ४१३ सपदान चरमानो गुत्तद्वारो सुसुवतो ।
खिप्प पत्त अपूरेसि सपजानो पतिस्सतो ॥ ९ ॥ ५
- ४१४ स पिण्डचार चरित्वा निक्खम्म नगरा मुनि ।
पण्डव अभिहारेसि एत्थ वासो भविस्सति ॥ १० ॥
- ४१५ दिस्वान वासूपगत ततो दूता उपाविसु ।
एको च दूतो आगन्वा राजिनो पटिवेदयि ॥ ११ ॥
- ४१६ एस भिक्षु महाराज पण्डवस्स पुरस्सत्तो ।
निसिन्नो व्यघुसभो व सीहो व गिरिगम्भरे ॥ १२ ॥

४१२ याप्रमाणें पाठविलेले ते राजदूत तो भिक्षु कोठें जातो व कोठें राहतो, हें पाहण्यासाठी त्याच्या मागोमाग गेले (८)

४१३. गुतेन्द्रिय, सुसधृत, सारथ व जागृत अशा त्यानें (लहान मोठें घर वर्ण न करता) ओळीनें भिक्षा घेऊन आपलें पात्र त्वरित भरलें (९)

४१४ तो मुनि भिक्षा घेऊन व नगरातून निघून वस्तीला राहण्यासाठी पाडव पर्वतापाशी आला

४१५ वस्तीस राहिलेल्या त्याला पाहून ते दूत तेथेंच बसले, आणि त्यापैकी एकानें घेऊन राजाला हें वर्तमान दिलें— (११)

४१६ महाराज, ता हा भिक्षु गिरिगम्भरात राहणाऱ्या व्याघ्र-सारखा, ऋष्यभासारखा किंवा मिहासारखा पाडव पर्वताच्या पायथ्याशी बसला आहे. (१२)

४१७ सुत्वान दूतवचन भदयानेन सुत्तियो ।

त्रुमानरूपो निव्यासि येन पण्डवपन्वतो ॥ १३ ॥

४१८ स यानभूमिं यावित्वा याना ओरुह्य खत्तियो ।

पत्तिको उपसकम्म आसज्ज न उपाविसि ॥ १४ ॥

४१९ निसज्ज राजा सम्मोदि कय सारंगिय ततो ।

कय सो वीतिसारेत्वा इममथ्य अभासय- ॥ १५ ॥

४२० युवा च दहरो चासि पठमुपत्तिका सुसु ।

वण्णारोहेन सपन्नो जातिमा विय खत्तियो ॥ १६ ॥

४२१ सोमयन्तो अनीरुग्ग नागसधपुरक्खतो ।

ददामि भोगे भुजस्तु जातिं चऽक्खाहि पुच्छितो ॥ १७ ॥

१ रो०-सारंगिय २ सो०-पठमुपत्तिका.

४१७ दूताचे वचन ऐकून तो क्षत्रिय राजा त्वरित उत्तम यानातून पाडवपर्वताकडे जाण्यास निघारा (१३)

४१८. यानाने जाण्याचा रस्ता होता तोंपर्यंत यानाने जाऊन, तो क्षत्रिय यानातून खाली उतरला, व पायीच त्याच्या जवळ जाऊन बसला. (१४)

४१९ वसून त्या राजाने त्याला कुशल-प्रश्नादिक विचारले, व कुशल पश्चाचे भाषण सपवून, तो त्यास याप्रमाणे बोलला— (१५)

४२० “ तू जवान, लहान, पूर्ववयात असलेला कुमार आहेस. कान्तीने आणि वाघ्याने सपन्न असा तू जानिवन्त क्षत्रियासारखा दिसतोस (१६)

४२१. तुला मी सपत्ति देतो तिचा उपभोग घे, व हस्तिसधाने पुरस्कृत असा तू माझ्या सेनाग्राहा शोभा आणि मात्र मी विचारतो की जन्मत तू कोण आहेस तें तेवढे साग ” (१७)

- ४२२ अजं जनपदो राजा हिमवन्तस्स पस्सतो । *होसले*
धनविरियेन सपन्नो कोसलेसु निकेतिनो ॥ १८ ॥
- ४२३ आदिच्चा नाम गोत्तेन सांकिया नाम जातिवा । *loving*
तम्हा कुला पम्भजितो (ऽमिह राज) न कामे अभिपत्यर्थ ॥ १९ ॥
- ४२४ कामेस्वादीनव दिस्सा नेक्खम्म दद्दु खेमतो । *दोषो*
पधानाय गमिस्सामि प्त्य मे रज्जति मनोति ॥ २० ॥
- ४२५ पञ्चजासत्तं निद्रितं । *पञ्चजासत्तं ४२५*
२८

[२. पधानसुत्तं]

- ४२५ तं मं पधानपहितत नदिं नेरज्जरं पति । *near, to*
विपरक्कम्म ज्ञायन्तं योगक्खेमस्स पत्तिया ॥ १ ॥

१ स्त्री०—जानपदो २ म०—आदिच्चा. ३ म०—सांकियो.

४२२. " हे राजा, येधून सरळ हिमालयाच्या पायथ्याशी धनार्ने आणि शौर्यार्ने संपन्न अशा कोसल राष्ट्रांत राहणारे लोक आहेत. (१८)

४२३. ते लोक गोत्राने आदित्य व जन्मतः शाक्य. त्या कुळानून निवून मी प्रव्रज्या घेतली, ती संपत्तीच्या इच्छेने नव्हे. (१९)

४२४. विषयोपभोगांत दोष व नैष्काम्यांत निर्भयता पाहून मी तपाचरणासाठी जात आहे. यातच माझ्या मनाला आनंद वाटतो. (२०)

पञ्चजासत्तं समाप्त

[२. पधानसुत्तं]

४२५. त्या मला, नेरजरा नदीच्या तीरी योगक्षेम (जें निर्वाण) त्याच्या प्राप्तीसाठी मी प्रयत्नांत गहून गेलों असता, व अंत्यंत दक्षतेने प्यान करीत असतां, (१)

४२६ नमुंची करुण वाच भासमानो उपागमि ।

किसो त्वमसि दुब्बुध्णो सन्तिके मरण तव ॥ २ ॥

४२७ सहस्सभागो मरणस्स एकसो तव जीवित ।

जीवं भो जीवित सेय्यो जीव पुज्जानि काहसि ॥ ३ ॥

४२८ चरतो च ते ब्रह्मचरिय अग्निहुत्त च जूहतो ।

पहत्त चीयते पुज्जे किं पधानेन काहसि ॥ ४ ॥

४२९ दुग्गो मग्गो पधानाय दुक्करो दुरभिसभवो ।

इमा गाथा भण मारो अट्ठा बुद्धस्स सन्तिके ॥ ५ ॥

१ म०- नमुचि. २ प०-जीव

४२६ नमुचि (मार) मज्जवळ येऊन करुणवाणीने म्हणाला—

“तू वृश आणि दुर्वर्ण झाला आहेस, मरण तुझ्या जवळ आले आहे (२)

४२७. हजार वाट्यांनी तू मरणार, तुझ्या आयुष्याचा एक वाटा बाकी आहे. भो, तू जिवन्त रहा, जगणे चांगले, जगल्याने तू पुण्य करू शकशील. (३)

४२८. ब्रह्मचर्याचे आचरण व अग्निहोत्राचे पालन केले असता तुला पुष्कळ पुण्य मिळेल हा निर्वाणार्थ प्रयत्न करून काय पायदा ? (४)

४२९. निर्वाणान्या प्रयत्नाचा मार्ग कठिण, दुष्कर आणि दुःसाध्य आहे ” या गाथा म्हणून मार बुद्धस्समार उभा राहिला (५)

४३० तं तथावादिनं मारं भगवा एतदब्रवी ।

प्रमत्तबन्धु पापिम येनऽत्येन इधागतो ॥ ६ ॥

४३१ अणुमत्तेनऽपि पुञ्जेन अत्यो मय्हं न विज्जति ।

येसं च अत्यो पुञ्जानं ते मारो वत्तुमरहति ॥ ७ ॥

४३२ अत्थि सद्धा तंतो विरियं पुञ्जा च मम विज्जति ।
एवं मे पहितऽत्तऽपि किं जीवमनुपुच्छोसि ॥ ८ ॥

४३३ नदीनमपि सोतानि अय वातो विसोसये ।
किं च मे पहितऽत्तरस्स लोहित नूपसुस्सये ॥ ९ ॥

१ सो०-एतदब्रुवि. २ म०-तपो. ३ म०-जीवमनुपुच्छय. ४-४सी०,
म०- किंचि.

४३०. तसें थोलणान्या त्या माराज्ज भगवान् म्हणाला— " हे प्रमत्तबन्धु, पारी मारा, तूं कशासाठी आगस (हें मी जाणतो) (६)

४३१. मला त्या पुण्याच्या अणुमात्रेचीही जरूरी नाही. ज्यांना तसें पुण्य पाहिजे असेल, त्यांना मारानें या गोष्टी सांगाव्यात. (७)

४३२. माझे ठायी श्रद्धा आहे, उत्साह आहे आणि प्रज्ञा आहे. या प्रमाणें मी दृढचित्त असता तूं मला 'जग' म्हणून कां सांगतोस ? (८)

४३३. माझ्या शरिरांतोड हा (उत्साहस्वरूपी) वारा नद्याचें प्रवाहही शोषित करीत; तर मग दृढचित्त असलेल्या माझे रक्त शोषित कसें न करीत ? (९)

४३४ लोहिते सुस्तमानग्निं पित्तं सेम्ह च सुस्तति ।

मसेसु खीयमानेसु भिद्यो चित्तं पसीदति ।

भिद्यो सति च पञ्जा च समाधि मम निवृत्ति ॥ १० ॥

४३५ तस्स मे'व विहरज्जो पत्तस्सुत्तमवेदन ।

कामे नापेक्खते चित्तं पत्तं सत्तस्सं सुद्धतं ॥ ११ ॥

४३६ कामा ते पठमा सेना दुतियां अरति बुच्चति ।

ततिया ख्विपासा ते चतुत्थी तण्हा पवुच्चति ॥ १२ ॥

४३७ पञ्चमं थानमिद्धं ते छट्ठा भीरुपवुच्चति ।

सत्तमी विचिंकिच्छा ते मक्खो यमो ते अट्ठमो ॥ १३ ॥

४३८ लामो सिंलोको सक्कारो मिच्छालद्धो च यो यसी ।

यो चउत्तान समुक्खसे परे च अवजानति ॥ १४ ॥

१ म०—सदस्त.

४३४. रक्त शोषित झालें, म्हणजे पित्त आणि कफ शोषित होतात; आणि मांस क्षीण झाले म्हणजे मांसें चित्त तर विशेषच प्रसन्न होतें, आणि माझी स्मृति, प्रज्ञा आणि समाधि अविकतर स्थिर होतात. (१०)

४३५. याप्रमाणें उत्तम अनुभव प्राप्त करून घेऊन राहत असतां, मांसें चित्त कामोपभोगाची अपेक्षा परीत नाहीं. ही तूं सत्त्व-शुद्धि पाहा. (११)

४३६. कामोपभोग ही तुझी पहिली सेना आहे. दुसरी अग्नि, तिसरी तहानमूक आणि चवथी तृष्णा; (१२)

४३७. पांचवी अनुत्साह व आळस, सहावी भीति, सातवी कुशंका, परगुणांबद्दल तिरस्कार आणि दुराग्रह आठवी. (१३).

४३८ लाम, कीर्ति, सक्कार आणि खोट्या मार्गानें मिळविलेले यश, ज्याच्या योगें मनुष्य आगस्तुति आणि परनिंदा करतो—(१४)

- ४३९ एसा नमुच्चि ते सेना कण्हस्साभिप्पहौरिणी ।
न तं असूरो जिनाति जेत्वा च लभते सुखं ॥ १५ ॥
- ४४० एस मुञ्जं परिहरे धिरत्थु इध जीवितं ।
संगामे मे मतं सेव्यो यं चे जीवे परान्नितो ॥ १६ ॥
- ४४१ पगाब्हा एत्थ न दिस्सन्ति एके समणब्राह्मणा ।
तं च मगं न जानन्ति येन गच्छन्ति सुब्बता ॥ १७ ॥
- ४४२ समन्ता धजिनिं दिस्वा युत्तं मारं सवाहनं ।
युद्धाय पुच्चुग्गच्छामि मा।मं ठाना अचावयि ॥ १८ ॥

१ रो०-०'हारणी.

४३९. हे नमुच्चि, तुझी कृष्णाची ही इतरांवर प्रहार करणारी सेना होय. तिला दुबळ्या माणूस जिंकू शकत नाही. पण (जो शूर) तिला जिंकतो, तो सुख लाभतो. (१५)

४४०. हा मी मुंज-तृण (मस्तकी) धारण करतो. (तुझ्या सेनेकडून पराभूत झाल्यास) माझ्या जीविताचा विकार असो! पराजय पावून जगण्यापेक्षा संभ्रामांत मला मरण आलेलें चांगलें! (१६)

४४१. कित्येक श्रमण-ब्राह्मण या तुझ्या 'सैन्यात' निमग्न झाल्याकारणाने प्रकाशित होत नाहीत, आणि सुव्रत ज्या मार्गाने जातात, तो मार्ग ते जाणत नाहीत. (१७)

४४२. आसमंतात लढाईला सिध्द झालेल्या मारसेनेला आणि वाहनाखट्ट माराळा पाहून, त्यानें मला स्थानभ्रष्ट करूं नये म्हणून मी युध्दाला पुढें सरसावतो. (१८)

१ लढाईत जातांना शूर योद्धे डोक्यावर, तरवारीस किंवा हेंढ्यात मुंज नांवाचे गवत बांधीत असत. त्याचा अर्थ इतकाच की, आम्हीं लढाईत मरूं, पण पराजय पावून मागे फिरणार नाही.

- ४४३ य ते त न्यसदनि सेन लोको सदेवयो ।
 त ते पञ्चाय गच्छामि आम पत्त'व अस्मनी ॥ १९
- ४४४ वसि कत्वान सकल्प सति च सुष्पनिद्रित ।
 रट्टा रट्ट निचरिस्म सायके भिनय पुथु ॥ २० ॥
- ४४५ ते अपमत्ता पहितुत्ता मम सासनकारका ।
 अकामस्त ते गमिस्मन्ति यत्न गत्वा न सोचरे ॥ २१ ॥
- ४४६ सत्त वस्सानि भगवन्त अनुबन्धि पदापद ।
 औतार नागिच्छिस्त सम्बुद्ध स सतीमनो ॥ २२ ॥
- ४४७ मेदवर्णा'व पासाण वापसो अनुपरियगा ।
 अपे'व मुद्गु विन्देम अपि अस्मादना मिया ॥ २३ ॥

१ रो०-अम्हना. २ म०-सत्तस्म. ३ म०-अनुपरीवगा.

४४३. ज्या तुझ्या सेनेसमोर देव आणि मनुष्ये टिकत नाहीत तिचा, कर्चे मातीचे भाडे दगडाने फोडाने त्याप्रमाणे, प्रजेने मी विघ्नस करतो (१९)

४४४ माझे सकल्प स्वाधीन ठेवून, स्मृति सुस्थित करून, अनेक श्रावकाना उपदेश देत मी देशोदेशी फिरत राहीन. (२०)

४४५ ते अप्रमत्त, दृढचित्त होऊन माझ्या उपदेशाप्रमाणे वागणारे, तुझ्या इच्छेविरुद्ध, अशा स्थानी जावीत की, जेथे जाऊन ते शोक करीत बसणार नाहीत. (२१)

४४६. (मार—) “ भगवताच्या मागोमाग सात वर्षे सारणा फिरत राहिलो; पण या स्मृतिमान् सदुदाचे उड मग गापडके नाही. (२२)

४४७ ‘ येथे काही मुद्गु (मास) असेच व आत्वाद असेच, ’ अशा समजुतीने कावळा मेदवर्ण पाशाणावळ आण. (२३)

४४८ अलद्धा तस्य अस्साद्दं वापसेत्तो अपक्कामि ।

काकोव सेल्लमासँज्ज निड्डिग्जापेम गोतम ॥ २४ ॥

४४९ तस्स सोऊपरेतस्स वीणा कञ्छा अभस्सय ।

ततो सो दुम्मनो यक्खो तस्येवइन्तरवापथा ति ॥ २५ ॥

पघानसुत्तं निद्वितं ।

२९

[३. सुभासितमुत्तं]

एवं मे सुत्तं । एकं समय भगवा सावन्धिय विहरति जेतवने....पे०

.. भगवा एतदवोच—चदहि भिक्खवे अगोहि समन्नागता वाचा सुभा-

१ सी०—सेल्लमावज्ज. २ सं. नि. १. १२४^८. १२७^{१०} गोतमा ।

४४८. पण त्यांत काहीच आस्वाद न सापडल्यामुळे कावळा तेथून निघून गेला. तो कावळा जसा त्या शिळेवर प्रहार करून निराश होऊन पळाला, तसा मी गोतमाभासून निराश होऊन निघून जातो." (२४)

४४९. शोकाकुट झालेल्या त्या माराच्या कांयेंतून वीणा गारी पडला, तदनंतर खिल झालेला तो यक्ष (मार) तेथेच अन्तर्गमन पावला. (२५)

पघानसुत्त समाप्त

२९

[३. सुभासितमुत्तं]

असे मी ऐकते आहे. एके समर्थ भगवान् श्रावती येथे जेतवनांत अनागमिदिकाच्या आरामांत राहत होता. तेथे भगवान् भिद्युता उदेशून

सिता होनि, न दुष्भामिता, अनवजा च अननुज्जा च पिञ्चून । क्तमेहि
 चत्तहि । इय भिस्सने भिस्सु सुगासिन येय मासनि नो दुष्मासिन, धम्म
 येय मामनि नो अम्म, पिय येय मासनि नो अपियं, सच्च येय मामनि
 नो अत्थि । इमेहि गो भिस्सने चत्तहि अगहि समन्नागता वाया सुभा
 सिता होनि, नो दुष्भामिता, अनवजा च अननुज्जा च पिञ्चून नि ।
 इदमोच भगवा, इद वत्ता सुगतो अथाप एतद्वोय सया—

४५० सुभामित उत्तममाहु सतो । धम्म भणे नाम्म त त्तिय ।
 पिय भणे नापिय त त्तिय । सच्च भणे नात्थि तं चतुयंति ॥१॥

१ म०—अपुष्यजा

म्हणाया, ' हे भिक्षूनो ' ' भदन्त ' असें त्या भिक्षूनी भगवताया
 उत्तर दिलें तेव्हा भगवान् म्हणाया—भिक्षूनो, चार अगानी जी
 सपन्न, ती सुभापित वाणी ती दुभापित नव्हे ता निदाय आणि
 पडिताना मान्य होय ती चार अगें कोणती : एखादा भिक्षु सुभा
 पितच बोलतो, दुभापित बोलत नाही, धर्मच बोलतो, अर्म बोलत
 नाही, प्रियच बोलता, अप्रिय बोलत नाही, सयच बोलतो, असय
 बोलत नाही—या चार अगानी सपन्न, ती सुभापित वाणी, दुभापित
 नव्हे, ता निदाय आणि पडिताना मान्य होय, असें भगवान् बोलला
 असें बोलून तदनंतर तो सुगत शास्ता आणखा असें म्हणाया—

४५० सत्त असें म्हणतान कीं, सुभापित (वाया बोलतो) ही
 उत्तम गोष्ट, धर्म बोलखा, अर्म बोल नये ही दुमरी, प्रिय बोलारें,
 अप्रिय बोल नये हा तिमरा, सय बोलारें असय बोल नये ही
 चवथी (१)

अथ खो आयस्मा वंगीसो उद्धायासना एकसं चीवर कत्वा येन
 भगवा तेनऽञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं एतदबोच—पट्टिभाति म सुगता नि ।
पट्टिभातु तं वंगीसा ति भगवा अबोच । अथ खो आयस्मा वंगीसो
 भगवन्तं सम्मुखा सारुष्पाहि गायहि अमित्यत्रि—

४५१ तमेव भासं भासेय्य यापऽत्तानं न तापये ।

परे च न विहिंसेय्य सा वै वाचा सुभासिता ॥ २ ॥

४५२ प्रियवाचमेव भासेय्य या वाचा पट्टिनन्दिता ।

यं अनादाय पापानि परेसं भासते पियं ॥ ३ ॥

४५३ सच्चं वै अमता वाचा एस धम्मो सनन्तनो ।

सच्चे अये च धम्मे च आहु सन्तो पतिट्ठिता ॥ ४ ॥

त्यावर आयुष्मान् वंगीस आसनावरुन उठला व एका खांद्यावर
 चीवर करून भगवंतासमोर अंजलि करून भगवन्ताला म्हणाला—
 ' भगवन्, मी बोद्धे इच्छितो. ' ' वंगीस, तुला बोलावयाचें असेउ तें
 बोल, ' असे भगवान् म्हणाला. तेव्हां आयुष्मान् वंगीसानें योग्य
 गायानी भगवन्ताची समक्ष स्तुति केली—

४५१. अशीच वाणी बोलली की जिथ्यामुळें आपणांवर पक्षा-
 चान करण्याची पाठी येत नाही, व इतरांना त्रास होत नाही; तीच
 सारी सुभासित वाणी होय. (२)

४५२. जिथ्यापेसें बोलणारा दुसऱ्याच्या वाईट गोष्टीचा विचार
 न करतां प्रिय तेजेंच बोलतो, अशी इतरांना आवडणारी जी प्रिय
 वाचा तीच बोलारी. (३)

४५३. पण सत्य वाणी अमृतवाणी होय, व हा मनातन धर्म
 होय. सय, सद्य आधि धर्म यांचे संत दृढ गहतात असे
 म्हणतात. (४)

४५४ यं बुद्धो भासती वाच रोम निन्वागपतिषा ।
दृक्पदस्मन्तिकरियाप सा नै वाचानमुत्तमानि ॥ ५ ॥
सुभासितमुत्त निहित ।

३०

५६-५ [४ मुन्दरिकाभारद्वाजमुत्तं]

प्य मे सुनं । एक समर्थ भगवा कोसलेसु विहरति मुन्दरिकाय नदिया तीरे । तेन रो पन समयेन मुन्दरिकाभारद्वाजो ब्राह्मणो मुन्दरिकाय नदिया तीरे अग्नि जुहति, अग्निद्वक्षे परिचरति । अग रो मुन्दरिकाभारद्वाजो ब्राह्मणो अग्नि जुहति अग्निद्वक्षे परिचरति ।

१ म०-भागति, २ अ०-पूरुषाणमुत्त.

४५४. निर्वाणप्राप्तीसाठी व दृग्वाचा अन्त करण्यमाटी ची क्षेमकारक वाचा बुद्ध बोधतो, तीच मई वाचांत उत्तम वाचा होय, (५)

सुभासितमुत्त समाप्त

३०

[४. मुन्दरिकाभारद्वाजमुत्त]

अग्नि भी ऐकले जादे एके समर्थी भासार् रोउ देशान मुन्दरिका नदीच्या तीरी राहत होता, त्या काळी मुन्दरिका भारद्वाज ब्राह्मण मुन्दरिका नदीच्या तीरी अग्निदान करित होता व अग्निद्वक्षे पाठत होता, तेव्हा मुन्दरिका भारद्वाज ब्राह्मण अग्निची पूजा करत

उद्धायासना समन्ता चतुर्दिशा अनुविलोक्येति—को नु खो इम हव्यसेस मुञ्जेय्या ति । अइसा खो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्त अविदूरे अञ्जतरस्मि रुक्खमूले ससीस पारुपत निसिन्न, दिस्वान वामेन हत्येन हव्यसेस गहेत्वा, दक्खिणेन हत्येन कमण्डलु गहेत्वा, येन भगवा तेनुपसकामि । अय खो भगवा सुन्दरिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स पदसद्देन सीस निवरि । अय खो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो, मुण्डो अय भव, मुण्डको अय भव ति ततो व पुन निवत्तितुक्कामो अहोसि । अय खो सुन्दरिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स एतदहोसि—मुण्डोऽपि हि इधेकच्चे ब्राह्मणा भवन्ति, यन्नूताह उपसकमित्वा जातिं पुञ्जेय्य'ति । अय खो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो येन भगवा तेनुपसकामे, उपसकमित्वा भगवन्त

१ म०—हव्य°.

व अग्निहोत्रार्थे काम आटोपून आणि आसनापरून उठून, हव्यशेष अन्न खाण्याला कोणी आहे की काय हे पाहण्यासाठी चारही दिशांना अवलोकून करू लागला तेव्हा सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मणाने जवळच्या एका वृक्षाखाली डोक्यावरून पावरून घेऊन बसलेल्या भगवानाला पाहिले. पाहून डाव्या हातात हव्यशेष अन्न घेऊन व उजव्या हातात कमंडलु घेऊन तो भगवन्तापारी आला. तेव्हा सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मणाचा पदशब्द ऐकून भगवन्ताने आगल्या डोक्यावरचे पावरून काढले. तेव्हा, 'अरे ! हा तर मुण्ड आहे, मुडक आहे !' असे म्हणून सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मण तेथूनच मागे वळण्याचा निचार करू लागला. पण सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मणाच्या गर्भे वाटले की, मुडापैरीही काही ब्राह्मण असताना, तेव्हा याच्याजवळ जाऊन तो जन्मत कोण आहे हे विचारते हे वरे, तेव्हा सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मण भगवन्तापारी आला. येऊन भगवन्ताला म्हणाला—'तू

नृत्त (- Ca. 12)

एतदवोच-किञ्चो भवति । अथ खो भगवा सुन्दरिकाभारद्वाज
ब्राह्मण गायहि अङ्गभासि—

४५५ न ब्राह्मणो नोऽग्निह न राजपुत्रो । न वेसायनो उँद कोचि नोऽग्निह
गोत्त परिञ्जाय पुथुजनान । अकिंचनो मन्त चरामि लोके ॥ १ ॥

४५६ सघाटिवासी अंगहो चराधि । निवृत्तकेसो आमिनिव्युत्तऽतो ।
अलिप्पमानो इध माणवेहि । अकंछ म (ब्राह्मण) पुच्छंति
गोत्तपृह ॥ २ ॥

४५७ पुच्छन्ति वे भो ब्राह्मणा ब्राह्मणेहि । सह ब्राह्मणो नो भवति ।
ब्राह्मणो चे त्व ब्रूति म च ब्रूति अब्राह्मण ।

त साविति पुच्छामि तिपद चतुर्वीसतक्षर ॥ ३ ॥

१ म०-नुद. २ खी०, अ०-अगिदो. ३ म०-अवह ४ खी०-पुच्छि

ज-मत कोण आहेस' त्यावर भगवान् सुन्दरिका भारद्वाज ब्राह्मणाला
गाथानी बोलला—

४५५ मी ब्राह्मण नव्हे की, राजपुत्र नव्हे वेश्य नव्हे,
अथवा कोणीहि नव्हे सामान्य जनांचे गोत्र ओळखून अकिंचन
असा मी इहलोकीं प्रशापूर्वक वागतों

४५६ सघाटी (चीवर) पावखून, मुडन करून, शातचित्त,
गृहरहित व मनुष्यापासून अलिप्त होऊन मी लोकांत फिरत असतो
तेव्हा हे ब्राह्मणा, तुम्हा हा गोत्रासंबंधीचा प्रश्न अनाटायी आहे. (२)

४५७ (भारद्वाज—) भो, ब्राह्मण ब्राह्मणांना 'तू ब्राह्मण
आहेस काय?' असे विचारतात (भगवान्—) तू आपणाला
ब्राह्मण म्हणवतोस, व मला अब्राह्मण म्हणतोस, तर मी तुला तीन
पादाची व चौवीस अक्षराची सावित्री विचारतो. (३)

४५८ 'मिं निस्सिता इत्तयो मनुजा खत्तिया ब्राह्मणा ।
देवतान यज्जमरूपयिंसु पुथु इध लोके' ।

४५९ 'यदन्तगू वेदगू यज्जमाले ।
यस्साहुतिं लभे तस्सिज्जे ति भूमि ॥ ४ ॥ Success etc

४५९ अद्वा हि तस्स हुतमिज्जे (ति ब्राह्मणो) ।

य तादिस वेदगू अइसाम ।

तुम्हादिसान हि अदस्सनेन । अज्जो जनो भुज्जति पूरव्वास ॥ ५ ॥
oblation etc

४६० तम्मातिह त्व ब्राह्मण अत्थेन । अधिको उपसकम्म पुच्छ ।

सत विधुम अनिघ निरास । अप्पेविध अभिवि दे सुमेध ॥ ६ ॥

४५८ (मारद्वाज-) ऋषि, क्षत्रिय, ब्राह्मण व इतर मनुष्य
या जगात देवताना उद्देशून निरनिराले यइ वशासाठीं करतात
(भगवान्-) मी म्हणतो की यइकाली दु खातगाला आणि वेद
पारगाला ज्यापाकडून दान मिळेल त्याचा यइ सफल होईल (४)

४५९ तर मग खात्रीने माझा यइ सफल होईल असे ब्राह्मण
म्हणाला कारण, माझी तुझ्यासारख्या वेदपारगाची भेट झाली
तुमच्यासारख्याची भेट न झाल्याकारणाने इतर जनाना पुरोडाश
द्यावा लागतो (५)

४६० (भगवान्-) असे जर आहे, तर हे ब्राह्मणा,
सदयांची इच्छा करणारा असा तू मजपाशी ये, आणि मला प्रश्न
विचार या जगात शात, निर्धूम, निर्दुःख, निस्तृष्ण व मुद्द असा
कोण, हे तू जाणू शकशील (६)

- ४६१ यञ्चे रताह (भो गोतम) यञ्च षिट्टुकामो ।
 नाह पजानामि अनुसासतु म भय । यथ हृत इञ्जते ब्रूहि मे त ७
 तेन हि त्व ब्राह्मण ओदहस्सु सोत, धम्म ते देसेह णि— ८.१.१
- ४६२ मा जातिं पुच्छ चरण च पुच्छ । कट्ठा हवे जायति जातपेदो ।
 नीचाकुलीनोऽपि मुनी पितीमा आजानियो हांति हिरीनिसेवो ८
- ४६३ सञ्चेन दन्तो दमसा उपेतो । वेदन्तगू दुसितब्रह्मचरियो ।
 कालेन तस्मि हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेथ ॥९॥
- ४६४ ये कामे हित्वा अगैहा चरन्ति । सुसञ्जतऽन्ता तसर व उज्जु १०
 कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेथ ॥१०॥

१ रो०—अगिहा.

४६१. (भारद्वाज—) भो गोतमा, मी यज्ञात रत आहे यज्ञ करण्याची माझी रच्छा आहे पण मी हें जाणत नाही कीं— मला भवान् उपदेश करो— कोणत्या पात्री दान दिलें असता तें फडबूप होतें तें मला साग. (७)

असें आहे तर, हे ब्राह्मणा, लक्ष दे मी तुला धर्मोपदेश करतो—

४६२. तू जन्माविषयी विचारू नकोस, आचरण विचार. कारण काष्टापासूनहि अग्नि होतो आणि नीच कुळ्यात जन्मलेलाही धैर्यशाली, समजस आणि पापाची लाज वाळगणारा असा मुनि होतो. (८)

४६३. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, सत्यानें दाह, दमानें युक्त, वेदान्तपारग व ब्रह्मचर्य पूर्णवाला नेणाऱ्या अशाला योग्य वेळीं हव्य दारें (९)

४६४. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, जे सरळ धोव्याप्रमाणें वागणारे सुसयताना कामोपभोग सोडून गृहरहित होनात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य दारें. (१०)

- ४६५ ये वीतरागा सुसमाहितिन्द्रिया । चन्द्रो व राहुगहणां पमत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥ ११ ॥
- ४६६ असज्जमाना विचरन्ति लोके । सदा सता हित्वा ममापितानि ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥ १२ ॥
- ४६७ यो कामे हित्वा अभिसुष्य चारी । यो वेदिं जातिमरणस्स अन्त ।
परिनिच्युतो उदकरहृदो व सीतो । तयागतो अरहति पूरळास १३
- ४६८ समो समेहि विसमेहि दूरे । तयागतो होति अनन्तपञ्जो ।
अनूपलित्तो इध वा दुर वा । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १४ ॥

४६५ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, जसा चन्द्र राहु-प्रहणापासून मुक्त तसे जे रागापासून मुक्त व सुसमाहितेन्द्रिय आहेत, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (११)

४६६ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, जे स्मृतिमान्, ममत्व सोडून व अनासक्त होऊन या जगात . हिंडतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१२)

४६७ जो कामोपभोग सोडून त्यावर मात करून हिंडतो, ज्यानें जन्ममरणाचा अन्त जाणला, जो शङ्कार जलाशयाप्रमाणें शांत आहे, असा तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१३)

४६८. तयागत सम मार्गिणें चालणाऱ्याशीं समत्वानें वागतो, पण विषम मार्गिणें चालणाऱ्यापासून दूर राहतो; त्याच्या प्रज्ञेला पार नाही. व तो इहलोकी किंवा परलोकी बद्ध होत नाही. असा तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय. (१४)

- ४६९ यमिह न माया वसती न मानो । यो वीतलोभो अममो निरासो ।
पनुष्णक्रोत्रो अभिनिव्युत्ततो । यो ब्राह्मणो सोकमल अहासि ।
तयागतो अरहति पूरळास ॥ १५ ॥
- ४७० निवेशन यो मनसो अहासि । परिग्गहा यस्म न सति कोधिः
अनुपादियानो इव वा हुर वा । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १६ ॥
- ४७१ समाहितो यो उदतारि ओध । धम्म चऽञ्जासि परमाय दिठ्ठिया ।
खीणासवो अन्तिमदेहवारी । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १७ ॥
- ४७२ भवासवा यस्स वची खरा च । विधूपिता अत्यगता न सन्ति ।
स वेदगू सम्मपि विष्णुमुत्तो । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १८ ॥

१ रो० -सो.

४६९ ज्याच्या अन्त करणात माया किंवा अहकार नाही, जो निर्लोभ, अमम, निस्पृह, विगतक्रोत्र व शांत आहे, ज्या ब्राह्मणाने शोकमलाचा त्याग केला आहे, असा तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१५).

४७०. मनाच्या वासना ज्याने सोडल्या, ज्याला कसलाही परिग्रह नाही, व जो इहलोकाची किंवा परलोकाची आशा वरीत नाही, तो तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१६)

४७१ जो समाहित हो साता ओध तरून गेला, ज्याने परमार्थ दृष्टीने धर्म जाणला, तो क्षीगाश्रव, अन्तिमदेहवारी तयागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय. (१७)

४७२ ज्याच्या ससारवासना व कठोर वाचा दग्ध आणि अस्तगत होऊन नाहीशा झाल्या, तो वेदपारंग, सर्वप्रकारे मुक्त तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय. (१८)

- ४७३ सगातिगो यस्स न सन्ति सगा । यो मान-सत्तेसु अ मान सत्तो ।
दुक्ख परिञ्जाय सम्वेत्तवत्थु । तथागतो अरहति पूरळास ॥ १९ ॥
- ४७४ आस अनिस्साय विवेकदस्सी । परवेदिय दिट्ठिमुपातिवत्तो ।
आरम्मणा यस्स न सन्ति केचि । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २० ॥
- ४७५ परोवरा यस्स समेच्च धम्मा । विघूपिता अत्यगता न सन्ति ।
सन्तो उपादानखये विमुत्तो । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २१ ॥
- ४७६ सयोजन जातिखयऽन्तदस्सी । मोऽपानुदि रागपथ असेस ।
सुद्धो निदोसो विमलो अकाचो । तथागतो अरहति पूरळास २२

१ सी०-अकामो.

४७३. सगान्या पार गेल्यानें ज्याला सग नाहीत, जो अहकार-बद्ध लोकात अहकारापासून मोकला, दुःखाच्या क्षेत्रवस्तूसह (कारण-परपरेसह) दुःखाला जाणतो, तो तथागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१९)

४७४. आशेत बद्ध न होता जो विवेकदर्शी, इतर सांप्रदायिक दृष्टीच्या पलीकडे गेलेला, व ज्याला कोणत्याही (पुनर्मवाच्या कारण वतलेल्या) वासना नाहीत, तो तथागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (२०)

४७५. लहानमोठे सत्कार जाणून ज्यानें दग्ध केले, ज्याला ते राहिले नाहीत, जो शान्त व तृष्णोच्या क्षयानें विमुक्त, तो तथागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय. (२१)

४७६. ज्यानें सयोजनाच्या (क्षयामुळे) जन्माचा अन्त पाहिला आणि अशेष कामपयाचा त्याग केला, जो शुद्ध, निदोष, विमल व अपाप, तो तथागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय (२२)

१ टांकला अनुसरून हा अर्थ दिलेला आहे.

४७७ यो अत्तनाऽत्तान नानुपस्सति । समाहितो उज्जुगतो ठितऽत्तो ।

स वे ^{मे} अनेजो अखिलो अकखो । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २३ ॥

४७८ मोहऽन्तरा यस्स न सन्ति केचि । सम्बोसु धम्मोसु च आणदस्सी।

सरिर च अन्तिम धारेति । पत्तो च सम्बोधिमनुत्तर सिव ।

एत्तावता यक्खस्स सुद्धि । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २४ ॥

४७९ इत च मय्ह इतमत्थु सच्च । य तादिस वेदगुण अलत्थ ।

ब्रह्मा हि सक्खि पटिगण्हातु मे भगवा । भुञ्जतु मे भगवा पूरळास २५

✓ ४८० गाथाऽभिगीत मे अभोजनेय्य । सपस्सत ब्राह्मण नेस धम्मो ।

गाथाऽभिगीत पनुदन्ति बुद्धा । धम्मे सति ब्राह्मण वुत्तिरेसा २६

४७७ जो स्वत (आपलें ठायीं अन्तर्यामी असा) आत्मा पाहत नाही, जो समाहित, सरळ व स्थितात्मा, तो अप्रकम्प्य, काठिन्य-रहित, नि शक तथागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय (२३)

४७८. ज्याच्या अन्त करणातून अज्ञानहेतू नष्ट झाले, जो सर्व पर शंकाडे ज्ञानदृष्टीने पाहतो, जो अन्तिम शरीर धारण करतो, जो कल्याणकारक लोकोत्तर सबोवाला पावला, व येणेंकरून ज्याची आत्मशुद्धि झाली, तो तथागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय. (२४)

४७९. (ब्राह्मण—) आज मला तुझ्यासारखा वेदपारंग मिळाला, तेव्हा हें माझे हव्य ययार्थ हव्य होऊं दे साक्षात् ब्रह्मा असा भगवान् हें माझे (हव्यशेष-अन्न) ग्रहण करो भगवान् या पुरोडाशाचें भोजन करो (२५)

४८० (भगवान्—) या अन्नासनेंहीं मी गाथा बोललों तेव्हा तें मला स्वीकारता येत नाही. हे ब्राह्मणा, (तें स्वीकारणें) हा जाणत्याचा धर्म नव्हे. ज्या अन्नासनेंहीं गाथा म्हटल्या तें अन्न बुद्ध स्वीकारीत नाहीत हे ब्राह्मणा, सदाचाराला हीच पद्धत योग्य आहे. (२६)

४८१ अग्नेन च कोवलिं महसिं । खीणासव कुक्कुच्चयूपसन्त ।
अग्नेन पानेन उपद्वहस्तु । खेत्त हि त पुञ्जऽपेक्खस्त होति २७

✓ ४८२ साग्राह भगवा तथा विजञ्ज । यो दक्खिण भुजेय्य मादिसत्स ।
य यञ्जकाले परियेत्तमानो । पणुच्च तव सासन ॥ २८ ॥

✓ ४८३ सारम्भा यत्स विगता चित्त यत्स अनापिड ।
विप्पमुत्तो च कामेहि थीन यत्स पनूदित ॥ २९ ॥

✓ ४८४ सीमन्तान विनेतार जातिमरणकोविद ।
मुनिं मोनेप्पसपन्न तादिस यञ्जमागत ॥ ३० ॥

४८१. कैवल्य प्राप्त झालेल्या क्षीणपाप व कौकृत्ये शात झालेल्या महर्षींची तू अन्य अन्नपानांनं सेवा कर. का की, पुण्येच्छूत्र तो पुण्यक्षेत्रासारखा होय. (२७)

४८२. (ब्राह्मण-) हे भगवान्, मला आपल्या शासनाचा लाभ घडला आहे, तर आता यज्ञकाली, शोरू गेले असता, माझ्या सार-रुपाची दक्षिणा घेण्यास योग्य होईल असा कोण, हे मला समजू द्या. (२८)

४८३. (भगवान्-) ज्याच्या ठायी विरोधप्रियता नाही, ज्याचे चित्त निर्मळ, जो कामोपभोगापासून मुक्त, ज्याचा अनुत्साह दूर झाला, (२९)

४८४. (आपणपरमावाच्या) सीमां ज्याने उल्लूधन केल्या, जो जन्ममरणज्ञानात कुशल, व जो मौनसपन्न, असा मुनि यज्ञाज आज असता, (३०)

१. ९२५ व्या गाथेतील ह्या शब्दावरील टीप पहा. २ टीकाकार ह्या शब्दाचे गूढार्थी विवरण करतो.

४८५ मकुटं विनयित्वा न पत्रिका नमस्सग ।

पूजये धनपानेन परं इच्छन्ति दक्षिणा ॥ ३१ ॥

४८६ बुद्धो भवं अरहति पूरकामं । पुञ्जगमेत्तमनुत्तर ।

आयोगो सन्वलोकस्स । भोतो दिन्न महक्कटे'नि ॥ ३२ ॥

अथ एते सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं एतद्वचनं—
अभिकन्तं भो गोतम....पे०...अनेकपरियायेन धम्मो पक्कामित्तो ।
एसाहं भवन्त गोतमं सरण गच्छामि, धम्म च भिक्कुमम च ।
लभेस्साहं भोतो गोतमस्स सत्तिके पच्चज्ज, लभेस्स उपमपदं'नि ।
अल्लस्य सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो....पे०...अरहत अहोमी नि ।

सुन्दरिकभारद्वाजमुक्तं निवृत्तं ।

४८५. भिरया न चंद्रविना, हान जोडन त्याग्य नमस्कार करा,
प अन्नपानाने त्याची पूजा करा. याप्रमाणे दिलेच्या दक्षिणा पत्ररूप
होतात. (३१)

४८६. (ब्राह्मण -) लोकोत्तर, पुण्यक्षेत्र, सर्व लोकांना पूजनीय
असा भवान् बुद्ध पुरोडाश देण्याय योग्य आहे; भवन्तां दिव्ये
(दान) महक्कट्ठापक होवें. (३२)

त्यावर सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मण भगवन्तां म्हणावा,
“ धन्य ! धन्य ! भो गोतमा,....” [इत्यादिक कनिभाग्दानमुक्ताया
शेवटी (पान २९-३०) पहा.].... आयुष्मान् सुन्दरिक भारद्वाज
अरहतां'नीं एक साधु.

सुन्दरिकभारद्वाजमुक्त समाप्त

३१

[५. माघसुत्तं]

एवं मे सुतं । एक समय भगवा राजगृहे विहरति गिञ्जकूटे पञ्चते । अय खो माघो माणवो येन भगवा तेनुपसक्रमि । उपसक्रमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि । सम्मोदनीयं कथं साराणीयं धीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो माघो माणवो भगवन्त एतदवोच—अहं हि भो गौतम दायको दानपति वदञ्जू याचयोगो, धम्ममेव भोगे परियेसामि, धम्ममेव भोगे परियेसित्वा धम्मलद्धेहि भोगेहि धम्माधिगतेहि एकस्स पि ददामि, द्विज्ज पि ददामि, त्रिण्ण पि ददामि, चतुज्ज पि ददामि, पञ्चज्ज पि ददामि, छज्ज वि ददामि, सत्तज्ज पि ददामि, अट्ठज्ज पि

३१

[५. माघसुत्तं]

असैं मी ऐकलैं आहे. एके समयीं भगवान् राजगृह येयें गृध्रकूट पर्वतावर राहत होता. त्या वेळीं माणव (विद्यार्थी) माघ भगवन्ता-पार्शी आला. येऊन त्याने भगवन्ताला कुशल प्रश्नादिक विचारले. कुशल प्रश्नादिक समापण संपवून तो एका वाजूला बसला. एका वाजूला बसलेला तो माघ माणव भगवन्ताला म्हणाला, “भो गौतमा, मी दायक, दानपति, वदान्य (उदारधी) व याचक्रप्रिय आहे. मी धर्ममार्गानें संपत्ति मिळवतो. धर्ममार्गानें संपत्ति मिळवून, त्या धर्ममार्गानें मिळविडेच्या, धर्ममार्गानें उपाजिडेच्या सरतीतून, एकाळाही

ददामि, नवन्नं पि ददामि, दसन्नं पि ददामि, वीसायऽपि ददामि, तिसायऽपि ददामि, चत्तारीसायऽपि ददामि, पञ्चासायऽपि ददामि, सतस्सऽपि ददामि, भिष्पोऽपि ददामि; कच्चाहं भो गोतम एवं ददन्तो एषं यजन्तो बहु पुञ्जं पसवामी ति । तग्घत्वं माणव एवं ददन्तो एव यजन्तो वहुं पुञ्जं पसपसि । यो खो माणव दायको दानपति वदञ्जू याचयोगो धम्मेन भोगे परियेसति, धम्मेन भोगे परियेसित्वा धम्मलद्धेहि भोगेहि धम्माविगतेहि एकत्स पि ददाति...पे०.... सतस्स पि ददाति, भिष्पोऽपि ददाति, बहु सो पुञ्जं पसवती ति । अथ खो माघो माणवो भगवन्तं गाथाय अञ्जभासि—

देतों, दोघानाही देतों, तिघांनाही देतों, चौघांनाही देतों, पाचांनाही देतों सहानाही देतों, सातानाही देतों, आठांनाही देतों, नवानाही देतों, दहानाही देतों, विसानाही देतों, तिसांनाही देतों, चाळीसांनाही देतों, पन्नासानाही देतों, शंभरांनाही देतों; त्याहून अविक माणसांनाही देतों. भो गोतमा, याप्रमाणे देत असतां, याप्रमाणे यज्ञ करीत असतां माझे पुण्य पुष्कळ वाढते काय ?” “हे माणवा (विद्यार्थ्यां), याप्रमाणे देत असतां, याप्रमाणे यज्ञ करीत असतां, तुझे पुण्य खालीने वाढत आहे. हे माणवा, जो दायक, दानपति, वदान्य व याचकप्रिय माणूस धर्ममार्गाने..... इत्यादिक..... शंभरानाही देतो, त्याहून जास्त माणसांनाही देतो, त्याचे पुण्य पुष्कळ वाढते.” त्यावर माव माणव भगवन्ताज्य गाथेने बोलला—

४८७ पुच्छामह भो गोतम वदञ्जु (इति माघो माणवो) । कासायवासिं
अगह चरन्त ।

यो याचयोगो दानपात गेहट्टा। पुञ्जऽथिको यजति पुञ्जऽपेक्खो
दद परेस इध अन्नपान । कथं हुत यजमानस्स सुञ्जे ॥ १ ॥

४८८ (यो) याचयोगो दानपति गहट्टो (माघा ति भगवा)। पुञ्जऽथिको
यजति पुञ्जऽपेक्खो ।

दद परेस इध अन्नपान । आराय्ये दक्खिण्येहि तादि ॥ २ ॥

१-१. रो०, अ०-दक्खिण्येहि.

४८७ कापाय वस्त्र धारण करणाऱ्या, गृहरहित फिरणाऱ्या
व याचकाच्या भायणाचा अभिप्राय जाणणाऱ्या भवान् गोतमाला
मी विचारतो की—असें माघ माणव म्हणाला—इहलोकीं इतराना
अन्नपान दान देणारा, जो याचकप्रिय दानपति गृहस्थ पुण्याच्या
अपेक्षेनें पुण्यप्राप्तीसाठी यज्ञ करतो, अशा यजमानाचें दान कोणत्या
पार्त्री दिल्यानें शुद्ध होतें ? (१)

४८८ इहलोकीं इतराना अन्नपान दान देणारा—हे माघा,
असें भगवान् म्हणाला—जो याचकप्रिय दानपति गृहस्थ पुण्याच्या
अपेक्षेन पुण्यप्राप्तीसाठी यज्ञ करतो, अशा माणसानें दक्षिणादाऱ्यांची
आराधना करावी (२)

१ अप्परानून अर्ग काढण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या टीकाकाराच्या अर्था
प्रमाणें. पण 'उदारधी' हाच 'वदञ्जु (वदान्य)' शब्दाचा सरळ
अर्थ दिसतो

२. टीकाकार 'दक्खिण्येहि' असा पाठ घेऊन, 'असा माणूस
दक्षिणादाऱ्यांच्या मदतीनें आपल दान (यज्ञ) शुद्ध करता' असा अर्थ देतो

४८९ यो याचयोगो दानपति गृहट्टो (इति माणसो) । पुञ्जऽत्थिको
यजति पुञ्जऽपेक्खो ।

दद परेस इध अनपान । अक्खाहि मे भग्गया दक्खिण्ये ॥३॥

४९० ये वे असत्ता विचरन्ति लोके । अरिचिना वेग्गिद्विमा यतऽत्ता ।

कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥४॥

४९१ ये सब्बसयोजनअधनच्छिदा । दन्ता विमुत्ता अनिघा निरासा ।

कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥५॥

४९२ ये सब्बसयोजनविण्यमुत्ता । दन्ता विमुत्ता अनिघा निरासा ।

कालेन तेसु हव्य पवेच्छे यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥६॥

४८९ इहलोकीं इतराना अनपान दान देणारा—असें माघ
म्हणाला—जो याचकप्रिय, दानपति गृहस्थ पुण्याच्या अपेक्षेनें
पुण्यप्राप्तीसाठी यज्ञ करतो, त्याला दक्षिणार्ह असे लोक कोणते हें,
हे भगवन्, मला साग (३)

४९० जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे या
जगात अनासक्त, अरिचिन्, केवली व यत्नामा होऊन राहतात, त्यास
वेळोवेळीं हव्य दारें (४)

४९१ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करीत त्यानें, जे सर्व
सयोजन-अधनें तोडणारे दात, विमुक्त, निर्दुःख व निस्तृण असतात,
त्यांना योग्य वेळीं हव्य दारें. (५)

४९२ जो पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करीत त्यानें, जे सर्व सयो-
जनापामून मोडून्, दात, विमुक्त, निर्दुःख आणि निस्तृण असतात,
त्यांना योग्य वेळीं हव्य दारें. (६)

- ४९३ राग च दोस च पहाय मोह । खीणासवा बुसितब्रह्मचरिया ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥७॥
- ४९४ येसु न माया वसती न मानो । ये^{सु} वीतलोभा अममा^{सु} निरासो ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥८॥
- ४९५ ये वे न तण्हासु उपातिपत्ता । वितरेय्य ओघ अममा चरन्ति ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥९॥
- ४९६ येसु तण्हा नत्थि कुहिञ्चि लोके । भवाभवाय इध वा हुर वा ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥१०॥

१-१ खीणासवा बुसितब्रह्मचरिया । २ रो०-येसु तु

४९३ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, ज्यानीं काम, राग, द्वेष आणि मोह सोडून देऊन ब्रह्मचर्य पूर्णपणे पाळलें आहे, अशा खीणाश्रवाना योग्य वेळीं हव्य दारवें. (७)

४९४ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, ज्याच्या अत करणात माया व अहकार नाही, जे वीतलोभ, अमम व निस्तृष्ण, त्याना योग्य वेळीं हव्य दारवें (८)

४९५. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे तृष्णेत फसलेले नाहीत, ओघ तरून जे अमम राहतात, त्याना योग्य वेळीं हव्य दारवें (९)

४९६ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, ज्याना शाश्वत होण्यासाठी किंवा उच्छेद पावण्यासाठी, इहलोकीं किंवा परलोकीं कोठेंहि नेण्यासाठी तृष्णा नाही, त्याना योग्य वेळीं हव्य दारवें (१०)

- ४९७ ये कामे हित्वा अगहा चरन्ति । सुसञ्जतस्ता तस्य व लेज्जु ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेथ ॥११॥
- ४९८ ये वीतरागा सुसमाहितेन्द्रिया । चन्द्रो व राहुग्रहणा पमुत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेथ ॥१२॥
- ४९९ समित्प्रिनी वीतरागा अकोपा । येस गति नत्थि इव विष्पहाय ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेथ ॥१३॥
- ५०० जहेत्वा जातिमरण असेस । कथकथ सम्ब्रमुपातिवत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेथ ॥१४॥

१ गे० उञ्जु, म०-उञ्जुं.

४९७. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे कामोपभोगाचा त्याग करून सरळ धोऱ्याप्रमाणें सुसयतात्मा गृहरहित फिरतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (११)

४९८ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे वीतराग, सुसमाहितेन्द्रिय व राहुग्रहणापासून मुक्त झालेल्या चन्द्रा-प्रमाणें मुक्त आहेत, अशाना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१२)

४९९. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे शमितपाप, वीतराग व अकोप, ज्यांना इहलोक सोडल्यावर पुनर्जन्म नाही, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१३)

५०० जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे अशेष जन्ममरण सोडून सर्व शकाच्या पार गेले, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१४)

- ५०१ ये अतदीपा विचरन्ति लोके । अकिंचना सब्वपि त्रिप्पमुत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेजे ॥ १५ ॥
- ५०२ ये हेतुं जानन्ति यथातथा इद । अयमन्तिमान्त्थि पुनम्भवो'ति ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥ १६ ॥
- ५०३ यो वेदगू ज्ञानरतो सतीमा । सन्नोपिपत्तो सरण बहुन्न ।
कालेन तम्मि हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥ १७ ॥
- ५०४ अद्दा अमोघा मम पुच्छना अहु । अक्खारि मे भगवा दक्खिणेष्ये ।
त्व हेत्थ जानासि यथातथा इद । तथा हि ते विदितो एस धम्मो १८

१ सी०-एत्थ २ म०-उतिमा.

५०१ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे अकिंचन, सर्व प्रकारें विमुक्त, या जगात स्वतःला द्वीपं बनवून राहतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य घावें. (१५)

५०२. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे आपणास यथार्थतया जाणतात, ' हा आपला शेवटचा जन्म आहे व आपणास पुनर्जन्म नाही ' हें जाणतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य घावें (१६)

५०३ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जो वेदपारंग, ध्यानरत, स्मृतिमान्, सन्नोप प्राप्त व पुष्कळपणा तारणारा, याच्या योग्य वेळीं हव्य घावें (१७)

५०४ (माघ-) माझे विचारणें सफल झालें भगवन्तानें दक्षिणाहें कोण हें मला सांगितलें. हें तू यथातथ्य जाणतोस, कारण हा धर्म तुला नाहीत आहे. (१८)

१ समुद्रातील वेगप्रमाणें सु स्थिर.

५०५ यो याचयोगो दानपति गृहद्वी (इति माघो माणवो) । पुञ्जऽ-
स्थिको यजति पुञ्जऽपेक्षो ।

दद परेस इव अन्नपान । अक्खाहि मे भगवा यञ्जसपद ॥१९॥

५०६ यजस्सु यजमानो (माघाति भगवा) । सञ्चत्य च त्रिप्य-
सादेहि चित्त ।

आरम्भण यजमानस्स यञ्ज । एत्य पनिट्टाय जहाति दोस ॥२०॥

५०७ सो वीतरागो पविनेग्ये दोस । मेत्त चित्त भावय अप्पमाण ।
रत्ति-दिव सतत अप्पमत्तो । सञ्चा दिसा फरते अप्पमञ्ज ॥२१॥

१ प०-यञ्जो, २ म०-यो. ३ म०, सी०-विनेग्य.

५०५. या जगात इतराना अन्नपान देणारा, जो याचकप्रिय, दानपति गृहस्थ—असें माघ माणव म्हणाला—पुण्याच्या अपेक्षेनें पुण्यप्राप्तीसाठीं यज्ञ करतो, त्याची, हे भगवन्, यज्ञसपदा कोणती तें मला सागा. (१९)

५०६. यजमान होऊन यज्ञ कर—हे माघा, असें भगवान् म्हणाला—सर्वत्र चित्त प्रसन्न ठेव. यज्ञ यजमानाला आलस्यनासारखा आहे, ह्यावर स्थिर राहून यजमान द्वेष सोडून देतो. (२०)

५०७. तो वीतराग द्वेष सोडून अप्रमाण मैत्रीची भावना करणारा, रात्रदिवस जागृत राहून सर्व दिशा, अप्रमाण (मैत्री, करुणा, मुदिता, उपेक्षा—या) भावनानीं भरून टाकतो.

१ टीकाकाराच्या मताप्रमाणें 'सर्वत्र' म्हणजे सर्वकाळीं—दान देण्यापूर्वी, दान देत असताना व दानानंतर ५०९ गाथेवरील टीप पहा.

५०८ को सुज्जति मुच्चति वज्जति च । केनऽत्तना गच्छति ब्रह्मलोकं ।
अजानतो मे मुनि ब्रूहि पुट्ठो । भगवा हि मे सक्खि वहाज्ज दिट्ठो ।
तुव हि नो ब्रह्मसमो ति सच्च । कथ उप्पज्जति ब्रह्मलोक

(जुतीमां) ॥ २२ ॥

५०९ यो यजति तिविध यज्जसपद (मावा ति भगवा) । आराधये
दक्खिणेष्ये हि तादि ।

एव यजित्वा सम्मा याचयोगो । उप्पज्जति ब्रह्मलोक ति ब्रूमी ति २३

१ सी०-जुतिमा, म०-जुतिम, २-२. रो०, अ०-दक्खिणेष्येहि.

५०८. (माघ—) कोण शुद्ध होतो, कोण मुक्त होतो, कोण बन्ध पावतो, मनुष्य कशानें स्वत ब्रह्मलोकाला जातो हैं, हे मुनि, मल माहीत नाही. म्हणून मी विचारलें असतां मला साग. कारण, आज मला भगवान् जणू काय साक्षात् ब्रह्माच भेटला. हे धर्तमन्, तू खरोखरच आम्हाला ब्रह्मसम आहेस, तेव्हा मनुष्य ब्रह्मलोकाला कसा जातो हैं साग. (२२)

५०९. जो त्रिविध यज्जसपदेनें यज्ञ करतो — हे माघा, अने भगवान् म्हणाला—असा माणूस दक्षिणाहारींची आराधना करील. तो खरा याचक्रप्रिय याप्रमाणें यज्ञ करून ब्रह्मलोकाला जातो, असें मी म्हणतो (२३)

१ दान देण्यापूर्वी सन्तोष, देवाना सन्तोष व दिव्यावर संतोष—याला त्रिविध यज्ञस्यदा म्हणतात दीपनिकाय, कूटदन्तमुत्तात चाला 'तित्थो विधा' म्हटलें आहे. (राजसाडे याचें मराठी भाषांतर पृष्ठ १५९.)

२. गाथा ४८८ वरील टीप पहा.

एवं बुत्ते माघो माणवो भगवन्तं एतदवोच—अभिकन्तं भो गोतम—....
पे०....अज्जतग्गे पाणुपेत सरणं गतंति ।

माघसुत्त निद्धितं ।

३२

[६. सभियसुत्त]

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा राजगहे विहरति बेलुवने कल-
न्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन सभियस्स परिव्वाजकस्स पुराण-
सालोहिताय देवताय पञ्हा उदिट्ठा होन्ति—यो ते सभिय समणो वा
ब्राह्मणो वा इमे पञ्हे पुट्ठो व्याकरोति, तस्स सन्तिके ब्रह्मचरियं
चरेप्यासीति । अय खो सभियो परिव्वाजको तस्सा देवताय सन्तिके

असें म्हटल्यावर माघ माणव भगवन्ताला म्हणाला—धन्य ! धन्य !
भो गोतम,इत्यादि..... आजपासून आमरण शरण गेलेला
मी उपासक आहे, असें भवान् गोतमानें समजावें.

माघसुत्त समाप्त

३२

[६. सभियसुत्त]

असें मी ऐकलें आहे. एके समयां भगवान् राजगृह येयें वेण-
वनांत कलंदक निवापांत राहत होता. त्या वेळीं जी तिच्या पूर्वं-
जन्मीं सभिय परिव्राजकाची नातलग होती अशा एका देवतेनें
“सभिया, जो श्रमण अथवा ब्राह्मण हे प्रश्न सोडवीत, त्याचा तूं
शिष्य होऊन ब्रह्मचर्याचें पालन कर ” असें म्हणून सभिय परि-

ते पञ्हे उगहेत्वा, ये ते समणब्राह्मणा संधिनो गणिनो गणाचरिया
 नाता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेव्यथीदं—पूरणो
 कस्सपो, मक्खलि गोसाळो, अजितो केसरुवली, पकुंओ कचायनो,
 संजयो वेळिट्ठिपुत्तो, निगण्ठो नातपुत्तो—ते उपसंजाभित्वा ते पञ्हे
 पुच्छति । ते सभियेन परिव्याजकेन पञ्हे पुट्ठा न सपायन्ति, असपा-
 यन्ता कोप च दोस च अप्पच्चय च पातुकरोन्ति, अपि च सभिय येव
 परिव्याजक पट्टिपुच्छन्ति । अय खो सभियस्स परिव्याजकस्स एतदहोसि-
 ये खो ते भोन्तो समणब्राह्मणा सत्रिनो गणिनो गणाचरिया नाता
 यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेव्यथीदं—पूरणो कस्सपो
 पे० निगण्ठो नातपुत्तो—ते मया पञ्हे पुट्ठा न
 सपायन्ति, असंपायन्ता कोप च दोस च अप्पच्चय च पातुकरोन्ति,

१ सी०, म०—केसरुवलो. २ सी०—वकुधो. ३ म०—वेळट्ठं. ४ सी०—
 नाथपुत्तो, म०—नाटं.

राजकाला काहीं प्रश्न शिकविले होते. तेव्हा सभिय परिव्राजक
 त्या देवतेपार्शीं ते प्रश्न शिकून, जे श्रमण-ब्राह्मण सवनायक
 गणनायक, गणाचार्य, प्रसिद्ध यशस्वी तीर्थंकर आणि बहुजनाना
 साधुसम्मता—ते कोणते तर पूर्ण काश्यप, मस्करा गोशार, अजित
 केशकम्बली, पकुप काचायन, संजय वेळिट्ठिपुत्र, आणि निर्ऋथ
 नातपुत्र हे—त्याजपार्शीं जाऊन ते प्रश्न विचारित होता सभिय
 परिव्राजकानें प्रश्न विचारले असता त्यांना उत्तर देता येत नसे उत्तर
 देता येत नसल्याने कोप, द्वेष आणि दौर्जन्य प्रकट करित आणि
 सभिय परिव्राजकालाच उलट विचारित. तेव्हा सभिय परिव्राजकाला
 असे वाटले की, जे ते भयंत श्रमण ब्राह्मण सवनायक, गणनायक
 इत्यादि निर्ऋथ नातपुत्र हे—याना मी प्रश्न विचारले

अपि च मञ्जेवेत्थ पटिपुच्छन्ति; यन्नूनाह हीनायावत्तित्वा कामे परिभुञ्जेत्थ*ति। अथ खो सभियस्स परिव्राजकस्स एतदहोसि—अथऽपि समणो गोतमो सघी चेव गणी च गणाचरियो च, वातो यसस्सी तित्थकरो साधुसम्मतो बहुजनस्स, यन्नूनाह समण गोतम उपसकमित्वा इमे पञ्हे पुच्छेत्थं ति। अथ खो सभियस्स परिव्राजकस्स एतदहोसि—येऽपि खो ते भोन्तो समणब्राह्मणा जिण्णा बुद्धा महल्लका अद्दगता वयो अनुप्पत्ता थेरा रत्तञ्जू चिरपञ्चजिता सघिनो गणिनो गणाचरिया वाता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, से*परीद—पूरणो कस्सपो पे० ..निगण्ठो नातपुत्तो—तेऽपि मया पञ्हे पुट्ठा न सपापन्ति, असपापन्ता कोप च दोस च अप्पच्चय च पात्तुक्करोन्ति, अपि च मञ्जेवेत्थ पटिपुच्छन्ति, किं पन मे समणो गोतमो इमे पञ्हे पुट्ठो व्याकरिस्सति । समणो हि गोतमो दहरो चेव जातिया नवो च*

असता त्याना उत्तर देता येत नाही, उत्तर देता येत नसल्याने ते कोप द्वेष आणि दौर्मनस्य प्रकट करतात, आणि मलाच परत निचारतात, तेव्हा ही प्रत्रय्या सोडून पुन गृहस्थ व्हाणे हे परे तरी सभिय परिव्राजकाला वाटले की, हा श्रमण गोतम देखीठ सघनायक, गणनायक, गणाचार्य, प्रसिद्ध, यशस्वी, तीर्थंकर व बहुजनाना साधुसमत आहे, तर त्याच्याजवळ जाऊन त्याला हे प्रश्न विचारावेत हे चागले तेव्हा सभिय परिव्राजकाला असे वाटले—‘जे ते भवन्त श्रमण—ब्राह्मण जीर्ण, घृद्ध, म्हातारे, उतार वयाचे, वय झालेले, स्थविर, जुने आणि चिरकाल-प्रजित, सघनायक, गणनायक, गणाचार्य, प्रसिद्ध, यशस्वी, तीर्थंकर व बहुजनाना साधु समन . त्याना मी प्रश्न निचारले असता तेही उत्तर देऊ शकत नाहीत उत्तर देता येत नसल्याने कोप, द्वेष आणि दौर्मनस्य प्रकट करतात, आणि मलाच परत

पद्मजाया ति । अथ खो सभियस्स परिव्राजकस्स एतदहोसि-समणो
 खो दहरो ति न उज्जातब्बो न परिभोतब्बो । दहरोऽपि च समणो
 होति, सा होति महिद्धिको महानुभावो, यन्नूताह समण गोतम
 उपसकमिवा इमे पड्हे पुच्छेय ति । अय खो सभियो परिव्राजको
 येन राजगह तेन चारिक पक्कामि । अनुपुब्बेन चारिक चरमानो
 येन राजगह वेळुवन कलन्दकनिवारो येन भगवा तेनुपसकमि,
 उपसकमिवा भगवता सद्धि सम्मोदि, सम्मोदनीय कथ साराणीय
 वीतिसारेत्वा एकमन्त निसीदि । एकमन्त निसिन्नो खो सभियो
 परिव्राजको भगवन्त गाथाय अज्झमासि—

विचारतात, तर मा श्रमण गोतमाला हे प्रश्न विचारले असता तो
 मला उत्तर कसे देणार ? कारण, श्रमण गोतम वयाने तरुण व
 अलीकडेच प्रज्या घेतलेला, तरी सभिय परिव्राजकांना वाटले की
 श्रमण तरुण आहे म्हणून त्याची अज्ञा करून त्याला तुच्छ मानता
 कामा नये एकादा तरुण श्रमणही मोठा श्रद्धिमान् व महानुभाव
 असतो, तेव्हा श्रमण गोतमाजवळ जाऊन त्याच मी हे प्रश्न
 विचाराने हें बरे. तदनन्तर सभिय परिव्राजक राजगृहाच्या
 प्रयासाला निघाला अनुक्रमे प्रवास करीत राजगृहान, वेषुवनात,
 कलंडक निवापात, जेथे भगवान् होता तेथे आला, तेथे येऊन
 त्याने भगवन्ताला कुशल प्रश्न विचारले. कुशल प्रश्नादिक सभाषण
 संपवून तो एका वाजूस वसला एका वाजूला असून सभिय परि-
 ब्राजका भगवन्ताला गायने बोलला —

५१० कखी वेचिकिच्छी आगमं (इति सगियो) । पञ्हे पुच्छिनु
अभिरुत्तमानो ।

तेसन्तकरो भगवां हि पुट्टो । अनुपुव्व अनुधम्म व्याकरोहि मे ॥ १

५११ दूरतो आगतोऽसि सभिया (इति भग्ना) । पञ्हे पुच्छिनु
अभिरुत्तमानो

तेसन्तकरो भवामि पुट्टो । अनुपुव्व अनुधम्म व्याकरोमि ते ॥ २ ॥

५१२ पुच्छ म सभिय पञ्हे । य किञ्चि न्नसिञ्चसि ।

तस्स तस्सेव पञ्हेस्स । अह अन्त करोमि तेति ॥ ३ ॥

१ म०—भव भवाहि. रो०—भवाहि मे. २ म०, रो०—पञ्हे मे पुट्टो
अनुपुव्वं ... ३ रो०—ते, म०—तेसन्त करोमि ते. ४ रो०—
पञ्हे ते पुट्टो अनुपुव्वं ... । म०—पञ्हे पुट्टो अनुपुव्वं ... ।

५१०. सशय आणि शक्ता असलेला मी—असें सभिय म्हणारा
—प्रश्न विचारण्याच्या उद्देशाने आलो आहे. ते विचारले असता तू
माझे ते प्रश्न सोडव, व धर्माला अनुसरून, अनुक्रमे, त्याची मला
उत्तरे दे. (१)

५११. हे सभिया—असें भगवान् म्हणाला—तू दूरच्या प्रदेशातून
प्रश्न विचारण्याच्या हेतूने आला आहेस. ते विचारले असता मी
ते सोडवितो व धर्माला अनुसरून, अनुक्रमे, त्याची तुला उत्तरे
देतो. (२)

५१२. हे सभिया, जी नाही तुझ्या मनात इच्छा असेल तिला
अनुसरून तू मला प्रश्न विचार तुला जो जो प्रश्न असेल तो तो
मी सोडवितो. (३)

अथ खो सभियस्स परिव्याजकस्स एतदहोसि—अच्छरियं यत्त
 भो अम्भुतं यत्त भो, यावताऽहं अज्जेसु सगणव्राजणेसु ओकासमत्तंऽ
 पि नात्थं, त मे इदं सनणेन गोतमेन ओकासकम्मं कत्तं ति अत्तमनो
 पमोदितो उदग्गो पीनित्तोमनस्सजानो भगवन्तं पच्छ पुच्छि—

५१३ किं पत्तिमाहु भिक्खुनं (इति सभियो) । सोरंत पेण कथं
 च दन्तमाहु ।

बुद्धोति कथं पनुच्चति । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ ४ ॥

५१४ पञ्जेन फलेन अत्तना (सभिया ति भगवा) । परिनिव्यागगनो
 पित्तिग्गं गो ।

विभवं च भवं च विषहाय । बुद्धित्वा रीगदुनम्भनो सभिरु ॥ ५ ॥

१ रो०—भोरत्त, अ०—' गुरतं ' ति ति.

- ५१५ सब्रत्य उपेक्खको सतीमा । न सो हिंसति किञ्चि, सब्रलोके ।
 तिण्णो समणो अनाविलो । उत्सदा यस्स न सन्ति सोरतो सो ॥ ६ ॥
- ५१६ यस्सिन्द्रियानि भावितानि । अज्झत्तं वहिद्धा च सब्रलोके ।
 निव्विज्जे इमं परं च लोकं । कालं कंखति भावितो स दन्तो ॥ ७ ॥
- ५१७ कप्पानि विचेम्य केवलानि । संसारं दुभयं सुतपपातं ॥ ८ ॥
 विगतज्जमनंगणं विमुद्धं । पत्तं जातिकखयं तमाहु बुद्धं ॥ ८ ॥
- अथ खो सभियो परिव्राजको भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा
 अनुमोदित्वा अतमनो पमोदितो उदग्गो पीतिसोमनस्तजातो भगवन्तं
 उत्तीरं पज्झं पुञ्छि—

१ अ०-निव्विज्ज.

५१५. जो सर्व ठिकाणीं उपेक्षायुक्त आणि स्मृतिमान् होऊन या सर्व जगांत कोणाचीही हिंसा करीत नाही, जो धमण उत्तीर्ण व अनाविल, आणि ज्याला (रागद्वेषादिक) उत्सदा नाहीत, तो सुशान्त होय. (६)

५१६. या सर्व जगांत ज्याचीं इन्द्रियें, बाह्य व अर्भ्यंतरींचीं, आटोक्पांत आलीं, व इहलोक व परलोक ह्यावदल उवर्ग उरपन होऊन जो भाविताऱ्या मरणाची प्रतीक्षा करतो, तो दान्त होय. (७)

५१७. सकल विकल्प, संसार व (त्यावरोबरच येणारें) जन्म आणि मरण हीं दोन्ही जाणून व विगतज, निष्पाप, आणि विमुद्ध होऊन जो जन्मक्षय पावलेला आहे, त्यास बुद्ध म्हणतात. (८)

त्यावर सभिय परिव्राजकानें भगवन्ताच्या बोलण्याचें अभिनंदन आणि अनुमोदन करून व छष्ट, तुष्ट, उल्लासित आणि प्रीतिसौमनस्य-युक्त होऊन भगवन्ताला आणखी प्रश्न विचारला.

१ लोभ, द्वेष, माह, अहंकार, कुदृष्टि, ज्ञेय आणि दुश्चरित हे सात उत्सदा जाणावेंत. २ टीकाकार ' निव्विज्ज ' असा पाठ घेऊन ' इहलोक व परलोक जाणून ' असा अर्थ करतो.

५१८ किं पत्तिनमाहु ब्राह्मण (इति सभियो) समणं केन कथं च न्हातेको नि
नागो ति कथं पबुच्चति । पुट्टो मे भगवा व्याकरोहि ॥ ९ ॥

५१९ वाहेत्वा सच्चपापानि (सभिया ति भगवा) । विमलो साधुसमाहितो
ठिनऽत्तो ।

of student संसारमनिच्च केरली सो । अस्सिनो तादि पबुच्चते से ब्रह्मा १०

५२० समितानि पहाय पुञ्चपार्ष । विरजो अ वा इमं परं च लोका ।
जानिमरणं उपातिरत्तो । समणो तादि पबुच्चते तथत्ता ॥ ११ ॥

५२१ निन्हाये सच्चपापकानि । अशक्त वहिद्वा च सम्यग्गेके ।
देवमनुस्सेसु कथियेसु । कथ्य नेति तमाहु न्हातेको ति ॥ १२ ॥

१ सी०-नहातेको, २ अ०-षो०, ३ सी०-विजहाय,

५१८. कोगया गुणाव्या प्राप्तीने ब्राह्मण होतो-असे सभिय
म्हणात्ता-श्रमण कसा होतो, स्नानरु कसा होतो व नाग कोगया
म्हणतात हे, हे भगवन्, मी विचारतो, त्याचे मया उत्तर दे. (९)

५१९. सर्व पापांशु वनिष्कार घाटून-हे सभिया, असे भगवान्
म्हणाव्या-विमल, उत्तम रीतीने समाहित, स्थिताना, संसारार्थे
अनिक्रमण करून केरली व अनाश्रित अमा जो, त्याचा ब्राह्मण
म्हणतान. (१०)

५२०. पुण्यपापाव्या त्याग करून ज्ञान शोध, इहदरलोक
जागून विगतज शोध आणि जन्म-मरणाव्या पार गेठेज जो,
त्याग त्या गुणामुळे श्रमण म्हणतान. (११)

५२१. सर्व जगात, यात व अशक्तरीची सर्व फारे धुवून धारून
जो विकल्परुद्ध देवमनुष्यांन विकल्पाय ज्ञान नाही, त्याचा स्नातक
म्हणतान. (१२)

५२२ आगु न करोति किञ्चि लोके । सव्वसयोगे विसज्ज वचनानि ।
सव्वत्थ न सज्जति विमुत्तो । नागो तादि पवुच्चैते तथत्ता ति ॥ १३ ॥
अथ खो सभियो परिव्राजको पे० भगवन्त उत्तरिं
पज्ज पुच्छि -

५२३ क खेत्तजिन वदन्ति बुद्धा (इति सभियो) । कुशल केन कथ
च पडितो ति ।

मुनि नाम कथ पवुच्चति । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ १४ ॥

५२४ खेत्तानि विचेय्यं केरलानि (सभिया ति भगवा) । दिव्व मानुसक
च ब्रह्मखेत्त ।
Examination

सव्वखेत्तमूच्चवना पमुत्तो । खेत्तजिनो तादि पवुच्चते तथत्ता १५

१ सी०-पवुच्चति. २ अ०-'विजेय्य' तिऽपि ३ रो०-दिव्य

५२२ जो या लोकीं कोणतेही पाप (आगस्) करीत नाही,
व सर्व सयोग व वचनें सोडवून कोठेही बद्ध होत नाही, विमुक्त
होतो, त्याला त्या गुणामुळे नाग (न + आगस्) म्हणतात. (१३)
त्यावर सभिय परिव्राजकांनै. इत्यादिक भगवन्ताला आणखी
प्रश्न विचारला-

५२३ बुद्ध क्षेत्रजिन कोणाला म्हणतात- असें सभिय
म्हणाला-कुशल कसा होतो, पडित कसा होतो, व मुनि कोणाला
म्हणतात, हे मी विचारतो त्याचें, हे भगवन्, मला उत्तर दे. (१४)

५२४ दिव्य, मानवी आणि ब्रह्मक्षेत्र हीं सर्व क्षेत्रें जाणून-
हे सभिया, असें भगवान् म्हणाला- जो सर्व क्षेत्रांच्या मूच्चवनापासून
मुक्त झाला, त्याला त्या गुणामुळे क्षेत्रजिन म्हणतात (१५)

- ५२५ कौस्तानि विचेय्य केवलानि । दिव्य मानसकं च ब्रह्मकोश ।
 (सव्य-) कौसमूलब्रवना पमुत्तो । कुसलो तादि पबुच्चते तयत्ता ॥ १६ ॥
- ५२६ तदुभयांनि विचेय्य पण्डरानि । अज्ज्ञत्तं बहिद्वा च सुद्धिपञ्चो ।
 कुण्हं सुकं उपातिवत्तो । पण्डितो तादि पबुच्चते तयत्ता ॥ १७ ॥
- ५२७ असत्तं च सत्तं च अत्वा धम्मं । अज्ज्ञत्तं च बहिद्वा च सव्यलोके ।
 देवमनुस्सेहि पूजियो सो । संगं जाळमतिच्च सो मुनी ति ॥ १८ ॥
- अथ खो सभियो परिव्राजको, पे०.. भगवन्तं उत्तरिं पण्ह पुच्छि-
 ५२८ कि पत्तिनमाहु वेदगु (इति सभियो) । अनुविदित्ते केन कथं
 च विरियवाति ।
 आजानियो किं ति नाम होनि । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ १९ ॥

१ रो०, म०-दुमयानि. २ रो०-कण्ठागुरुं. अ०-कण्ठसुक.

५२५. दिव्य, मानवी आणि ब्रह्मकोश हे सर्व कोश जाणून, जो सर्व कोशांच्या मूल्यपनापासून मुक्त झाला, त्याला त्या गुणामुळे कुशल म्हणतात. (१६)

५२६. आध्यात्मिक आणि बाह्य पंडरें (म्हणजे आयतने) जाणून जो विशुद्धप्रज्ञ पापपुण्यांच्या पार जातो, त्याला त्या गुणामुळे पंडित म्हणतात. (१७)

५२७. सर्व लोकीं अध्यात्मविषयक व बाह्यविषयक, साधूंचा व असाधूंचा, धर्म जाणून व संग-जाळाच्या पार जाऊन जो देवमनुष्यांना पूज्य होतो, तो मुनि होय. (१८)

त्यावर सभिय परिव्राजकानें.... इत्यादिक. .. भगवन्ताला आगती प्रश्न विचारला-

५२८. कोशांच्या गुणांच्या प्राप्तीनें वेदपारंग म्हणाना-असें सभिय म्हणाला-अनुविदित कशातुळे होतो, धीर्यान् कसा होतो व आज्ञ्य कसा होतो, हे मी विचारतो त्याचें, हे भगवन्. मग उत्तर दे. (१९)

- ५२९ वेदानि विचेय्य केरलानि (सभिया ति भगना) । समणान
यानिऽपत्थि ब्राह्मणान ।
Personal with emotion
सम्ब्रवेदनासु वीतरागो । सम्ब्र वेदमनिच्च वेदगू सो ॥ २० ॥
- ५३० अनुविच्च प्रपचनामरूप । अज्जत्त वहिद्वा च रोगमूल । प्र
सम्बरोगमूलवचना पमुत्तो । अनुविदितो तादि पबुच्चते तयत्ता २१
- ५३१ विरतो इध सम्ब्रपापकेहि । निरयदुक्खमतिच्च विरियवा सो ।
सो विरियवा प्रधानवा । धीरो तादि पबुच्चते तयत्ता ॥ २२ ॥
- ५३२ यस्सऽस्सु लुंतानि प्रधानानि । अज्जत्त वहिद्वा च सम्ब्रमूल ।
(सम्ब्र-) सगमूलप्रधना पमुत्तो आजानियो तादि पबुच्चते,
तयत्ता नि ॥ २३ ॥

१ म०—छुनानि.

५२९ जे श्रमणाचे किना ब्राह्मणाचे वेद असतील, ते सगळे
जाणून—हे सभिया, असं भगवान् म्हणाला—व सर्व वेदाच्या पार जाऊन
जो सर्व वेदनाविषयी वीतराग होतो, तो वेदपारग होय (२०)

५३०. बाह्य व अभ्यन्तरींच्या रोगाचें मूळ—प्रपच व नामरूप
जाणून जो सर्व रोगाच्या मूलप्रधनापासून मुक्त होतो, त्याला त्या
गुणामुळे अनुविदित म्हणतात (२१)

५३१ जो इहपरलोकीं सर्व पापापासून विरत होतो व निरय-
दुखाच्या पार जातो, तो वीर्यवान् त्याउच त्या गुणामुळे वीर्यवान्
प्रधानवान् आणि धीर म्हणतात (२२)

५३२ अभ्यन्तरींची आणि बाहेरचीं सर्वांचें मूळ असलेली
संगकारणबंधने तोडली जाऊन जो सर्व सगाच्या मूलप्रधनापासून
मुक्त झाला, याला त्या गुणामुळे आज्ञ्य म्हणतात. (२३)

अथ खो सभियो परिव्राजको-पे०-भगवन्त उत्तरिं पञ्च पुच्छि-
 ५३३ किं पत्तिनमाहु सोत्थियं (इति सभियो) । अरिय केन कथ
 च चरणवा नि ।

परिव्राजको किं ति नाम होति । पुट्टो मे भगवा व्याकरोहि ॥ २४

५३४ सुत्वा सब्बम्म अभिज्जाय लोके (सभिया ति भगवा) ।

सामञ्जानवज्ज यदधि किंचि ।

अभिमुअरुयकथिं विमुत्त । अनीय सब्बप्रिमाहु सोत्थियो ति ॥ २५

५३५ छे वा आसवानि आत्थानि । विद्वा सो न उपेति गम्भसेत्थ ।

सज्ज ति विव पनुज्ज पक । कप्प नेति तमाहु अरियो ति ॥ २६

० रो० सोत्थिय २ रो०- अनिय

त्यावर सभिय परिव्राजकाने इत्यादिक भगवन्ताला आगली
 प्रश्न विचारण-

५३३ कोण या गुणाच्या प्राप्तीने श्रोत्रिय म्हटला जातो-असें
 सभिय म्हणाला आर्थ कशामुळे होतो, आचरणान् कसा होतो,
 व परिव्राजक कसा होतो, हे मी विचारतो त्याचें, हे भगवन्,
 मला उत्तर दे (२४)

५३४ जे निर्दिष्ट किंवा अनिर्दिष्ट धर्म असतील ते सर्व ऐकून
 व जाणून-हे सभिया, असें भगवान् म्हणाला- जो त्यावर
 जय मिळून नि शक, विमुक्त व सर्वैय निर्दुःख होतो, त्याला
 श्रोत्रिय म्हणतात (२५)

५३५ जो विद्वान् आश्रय किंवा आश्रय याचा उच्छेद करून,
 गर्भनासला जात नाही व जो (काम, रूत व अहम्) अशी प्रिय
 परमव सहा उल्लूखून, विरलपला जात नाही, तो आर्थ होय (२६)

५३६ यो इम चरणेषु पत्तिपत्तो । कुसत्रो सन्नदा आजानानि धम्म ।
 ' सन्नत्थ न सज्जति विमुत्तो । पटिष्ठा यस्स न सन्ति चरणया
 सो ॥ २७ ॥

C. 10 11

५३७ दुक्खवेपक यदधि कम्म । उद्ध अगो च निरिय चापि मग्गे ।
 परिवज्जनि वा परिवज्जचारी । माय मानमयोऽपि लोभको, ।
 परियन्तमकासि नामरूप । त परिव्याजकमाहु पत्तिपत्त नि । २८
 अय खो सभियो परिव्याजको भगवतां भासित अभिनन्दित्वा
 अनुमोदित्वा अत्तमनो पमोदितो उदग्गो पीतिसोमनस्सनातो उट्ठायासना
 एकस्स उत्तरासग वरित्ता येन भगवा तेनऽज्जलिं पणामे या भगवन्त
 सम्मुखा सारुणाहि गायाहि अभित्थवि—

१ रो० सी०--अजानि २ म०-- विमुत्तचित्तो. ३ सी०--दुक्क
 ४ अ०, म० परिव्याजयित्वा ५-५ म० मानपथ वित्थमशोध.

५३६. जो इहलोकीं आचरणामध्ये पूर्णव पावतो, जो सर्वदा
 कुशल धर्म जागतो, जो कोठेही बद्ध होत नाही, जो विमुक्त व
 ज्याठा प्रत्याघातनुद्धि नाही, तो आचरणवान् होय. (२७).

५३७ वर, खात्री, चारी बाजूम किंवा मध्ये, जें काहीं दु ख
 काक कर्म असल तें वर्ज्य धरून जो विचारपूर्वक वागतो, ज्यानें
 नाया, मान, लोभ, क्रोध व नामरूप याचा अन्त केला, या पूर्ण वा-
 प्रत गेडे-याठा परिव्राजक म्हणतात (२८)

त्यावर सभिय परिव्राजकां भगवतांच्या भावणाचें अभिनन्दन व
 अनुमोदन करून व हट्ट, तुष्ट, उल्लसित आणि प्रीतिसौमनस्ययुक्त होऊन,
 आसनावरून उठून, उतरणें एका खाद्यावर घेऊन व भगवतापुढें हात
 जोडून भगवताची तैयेंच योग्य गाथानीं स्तुति केली—

५३८ यानि च तीणि यानि च मट्ठि । समणप्यवाश्मितौनि भूरिपञ्च ।
सञ्चक्खरस्तञ्चनिस्सितानि । ओसरणानि विनेय्य ओषत्तमगा २९

५३९ अन्तगूऽसि पारगूऽसि दुक्खस्स । अरहाऽसि सम्मासमुद्धो खीणा-
सवं त मज्जे ।

जुनिमामुनिमा पट्टतपञ्चो । दुक्खस्सऽन्तकर अत्तारवि मं ॥ ३०

५४० य मे क्खितमज्जामि । विचिचिच्छे म अत्तारेसि नमो ते ।

मुनि मोनपथेसु पत्तिपत्तं । अखिट्ठ आदिच्चवन्धु सोरत्तोऽसि ॥ ३१

१ म० — 'निरिमितानि २ म०—पञ्चमगा'. ३ म० (इशकरण)-
ओषत्तमगा । ओषत्तमगा ति या पाठा । ४ मी० — त्तारेसि, ५ म०,
खी०—विचिचिच्छे, ६ म०—पत्तिपत्तं.

५३८ हे विपुलप्रह, ही साठ आगि तीने, अमगगाशर व
केरळ कल्याणाय शब्दावरच अरत्तून राहगारी व उपाचा आसरा
अनेक अमगानी घेवडेण आहे, अशी मने (उत्तर) सोडून व ओष
तरून गेगम ! (२९).

- ५४१ या मे कखा पुरे आसि त मे व्याकासि चकखुमा ।
 अद्वा मुनीऽसि सबुद्धो नयि नीवरणा तव ॥ ३२ ॥
- ५४२ उपायासा च ते सद्ये विद्वस्ता विनलीकता ।
 सीतिभूतो दमप्पत्तो प्रितिमा सच्चनिक्रमो ॥ ३३ ॥
- ५४३ तस्त ते नागनागस्त महावीरस्त भासतो ।
 सद्ये देवाऽनुमोदन्ति उभो नारदपच्यता ॥ ३४ ॥
- ५४४ नमो ते पुरिसाजञ्ज नमो ते पुरिसुतम ।
 सदेवकस्मि लोकास्मि नयि ते पटिपुगगलो ॥ ३५ ॥

५४१ जी मला पूर्वी शका होती, तिचें चक्षुष्मन्तानें सभागान केलें खात्रीनें तू समुद्र मुनि आहेस कारण तुला आररणें नाहींत (३२).

५४२. तुजें सर्वं शोक विध्वस्त जाले आहेत, मिनाश पावले आहेत तू शान्तिमय, दमप्राप्त, धृतिमान् आणि सत्यनिक्रम आहेस ! (३३)

५४३. त्या तुजें नागनागाचें महावीराचें भाषण नारद आणि पर्वत हे दोघे व सकल देव अनुमोदितात. (३४).

५४४ हे पुरुषाजन्त्या, तुज नमस्कार असो. हे पुरुषोत्तमा, तुला नमस्कार असो. या सदेवक लोकात तुझासारखा दुसरा पुरुष नाहीं (३५)

१. कामच्छद्, व्यापाद, अनुत्साह व आलस, भ्रान्तचित्तता, व कुसुका हीं पाच आवरणें.

२. महाभारतात शान्तिपर्वंत ह्या दोन ऋशींनी माहिती दिली आहे. (भाण्डारकर प्राच्य सशोचने मन्दिर प्रत, १२.३० पहा.)

५४५ तुवं बुद्धो तुवं सत्या तुवं माराभिभू मुनि ।

तुने अनुसये छेवा तिण्णो तारेसिंमं पजं ॥३६॥

५४६ उपाधि ते समतिकन्ता भासवा ते पदादिता ।

सीहोऽसि अनुपादानो पहीनभयभेरवो ॥३७॥ -

५४७ पुण्डरीक यथा वग्गु तोये न उपलिप्पति ।

एवं पुब्बे च पापे च उभये त्वं न लिप्पसि ।

पादे वीर पसारेहि समियो वन्दति सत्युनोति ॥३८॥

अथ खो समियो परिव्याजको भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतदवोच—अभिकन्तं भो गोतम....पे०....धम्म च भिक्खु-संघं च, लभेय्याहं भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उप-संपदंति । यो खो समिय अज्जतिवियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये

१ म०—मायाभिभू. २ सी०, म०—उपधि. ३ म०—उपलिप्पति.
४ म०—लिप्पति.

५४५. तू बुद्ध, तू शास्ता, तू मागचा पराभव करणारा मुनि, तू अनुशय तोडून तरून गेलेला या लोकांना तारीत आहेस. (३६).

५४६. तू उपाधि मागे टाकली आहेस. तू आश्रव तोडले आहेस. तू उपादानविरहित, भयभैरवविहीन सिंह आहेस. (३७).

५४७. सुन्दर पुण्डरीक (कमळ) जसे पाण्यांत बद्ध होत नाही, तसा तू पुण्य आणि पाप या दोहोंत बद्ध होत नाहीस ! हे वीरा, पाप पुढे कर. हा समिय तुला शास्त्राळा वन्दन करतो. (३८).

त्यावर समिय परिव्राजक भगवंताच्या पायावर डोकें टाऊन भगवंताला म्हणाला—धन्य ! धन्य भो गोतम.....इत्यादि.....मिधु-संघाला शरण जातो, मला भगवन्तापाशी भ्रष्ट्या मिळारी व उपसंपदा मिळावी. “ हे समिया, जो दुसऱ्या पंथांतीड परिव्राजक या धर्म-

आकखति पञ्चज्ज, आकखति उपसपद, सा चत्तारो मासे परिवसन्ति,
 चतुन्न मासान् अन्वयेन आरद्धचित्ता भिक्षू पञ्चाजेन्ति, उपसपादेति
 भिक्षुभावाय । अपि च मे त्य पुगल्वेमत्तना विदितात्ति । मचे मन्ते ।
 अञ्जतिथियपुव्या, इमस्सिं धम्मनिनये आकखन्ता पञ्चज्ज आगग ता
 उपसपद, चत्तारो मासे परिवसन्ति चतुन्न मासान् अन्वयेन आरद्ध
 चित्ता भिक्षू पञ्चाजेन्ति, उपसपादेन्ति भिक्षुभावाय, अह चत्तारि
 वस्सानि परिवसिस्सामि, चतुन्न वस्मान् अन्वयेन आरद्धचित्ता भिक्षू
 पञ्चाजेन्तु, उपसपादेन्तु भिक्षुभावाया ति । अत्थ गो सभियो परि-
 व्वाजको भगताो सन्तिके पञ्चज्ज अत्थ उपसपद • पे० अञ्ज-
 तरो खो पनायस्सा सभियो अरहत अहोसी ति ।

सभियसुत्त निट्ठित्त ।

१ सी० -चेत्थ

विनयात् प्रव्रज्या व उपसपदा घेऊ इच्छितो, तो चार महिन उमेदवारी
 वरतो चार महिने होऊन त्याच्या आचरणाने भिक्षूंचे समागन
 झाले असता, ते त्याला प्रव्रज्या देतात व भिक्षु होण्यासाठी उपसपदा
 देतात. परन्तु विशिष्ट व्यक्तीप्रद्वल विशिष्ट धोरण ठेगणे वरें हें मी
 जाणतो. " भदन्त, जर आपल्या र्मविनयात् प्रव्रज्या व उपसपदा
 घेऊ इच्छिणारे अन्य पथाती० परिव्राजक चार महिने उमेदवारी
 करतात, व चार महिन्यानंतर भिक्षूंचे समागन झाले असता ते
 त्यांना प्रव्रज्या देतात, व भिक्षु होण्यासाठी उपसपदा देतात, तर मी
 चार वर्षे उमेदवारी वरतो, चार वर्षानंतर भिक्षूंचे समागन झाले
 असता, ते मला प्रव्रज्या देवोन व भिक्षु होण्यासाठी उपसपदा देवोत."
 सभिय परिव्राजकाला भगवतापाशी प्रव्रज्या मिटानी, उपसपदा
 मिटाली इत्यादि आयुष्मान् सभिय अरहन्तापैरी एक ज्ञान

सभियसुत्त समाप्त

V. ३३३

[७. सेलसुत्त] (any ju ३३३)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा अंगुत्तरापेसु चारिकं चरमानो महता भिक्षुसंघेन सद्धिं अडुतेऽसेहि भिक्षुसतेहि येन आपणं नाम अंगुत्तरापानं निगमो तदवसरि । अस्तोसि खो केणियो जटिलो- समणो खलु भो गोतमो सक्कपुत्तो सक्ककुल पव्वजितो अंगुत्तरापेसु चारिकं चरमानो महता भिक्षुसंघेन सद्धिं अडुतेऽसेहि भिक्षुसतेहि आपणं अनुप्पत्तो; तं खो एन भवन्तं गोतमं एवं कल्पाणो कित्तिसद्धो अब्भुग्गतो-इतिःपि सो भगवा अरहं सम्मासंबुद्धो विजाचरण-संपन्नो सुगतो लोकविद् अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनु-स्तानं बुद्धो भगवा । सो इमं लोकं सदेवकं समाकं सत्रल्लकं सस्समण-व्रात्तार्णि एजं सदेवमनुस्स सयं अभिञ्जा सञ्चित्त्वा पवेदेनि, सो

३३

[५. सेलसुत्त]

असें मीं ऐकळे आहे. एके समयी भगवान् अंगुत्तराप देशात मोठ्या भिक्षुसंघासह म्हणजे साडेचारार्शे भिक्षूसह प्रवास करीत असता 'आपण' नांवाच्या अंगुत्तरापान्या शहराजवळ आला. केणिय जटिलाने असें ऐकळें कीं, श्रमण गोतम शाक्यपुत्र शाक्यकुयांतून परिव्राजक झालेला अंगुत्तराप देशात मोठ्या भिक्षुसंघासह म्हणजे साडेचारार्शे भिक्षूसह, प्रवास करीत असता 'आपणा'ला आला आहे आणि त्या भवान् गोतमाची अशी कल्पाणकारक कीर्ति फैलावली आहे-- "याप्रमाणें तो भगवान्, अहंनू, सम्यक्-संबुद्ध, विद्याचरण-संपन्न, सुगत, लोकविद्, श्रेष्ठ, दमन कारण्यास योग्य अशा पुरुषाचा सारथी, देवांचा आणि मनुष्यांचा गुरु, बुद्ध भगवान् आहे. तो हें

११.२०

धम्म देसेति आदिकल्याण मज्झेकल्याण परियोसानकल्याण (सार्थं सव्य-
जन केवलपरिपुण्ण परिसुद्ध ब्रह्मचरिय पकासेति, साधु खो पन
तयारूपान अरहत दस्सन होती ति ।

अथ खो केणियो जटिलो येन भगवा तेनुपसकामि, उप-
सकमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि, सम्मोदनीय कथ साराणीय
वीतिसारेत्वा एकमन्त निसीदि । एकमन्त निसिन्न गो केणिय
जटिल भगवा धम्मिया कथाय सदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि
सपहसेसि । अथ खो केणियो जटिलो भगवता धम्मिया कथाय
सन्दरिसतो समादपितो समुत्तेजितो सपहसितो भगवन्त एतदवोच—
अत्रिवासेतु मे भव गोतमो स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसवेना ति । एव
वुत्ते भगवा केणिय जटिल एतदवोच—महा खो केणिय भिक्खुसवो अट्ट-
तेज्जसानि भिक्खुसतानि, त्व च खो नामणेसु अभिप्पसन्नो ति ।

सदेवक, समारक, सत्रहक जग आणि सश्रमण ब्राह्मणी सदेवमनुष्य-
प्रजा स्वत ज्ञानानें साक्षात्कार करून घेऊन जाणतो व उपदेशितो.
तो आदिकल्याण, मध्यकल्याण, पर्यवसानकल्याण असा धर्म उपदेशितो
व सार्थ, सव्यजन, केवल परिपूर्ण ब्रह्मचर्य प्रकाशित करतो अशा
अर्हन्ताचें दर्शन लाभदायक आहे ”

तेव्हा केणिय जटिल भगवन्तापाशी आला. येऊन त्यानें भगवन्ताला
कुशल प्रश्न विचारले, आणि कुशल प्रश्नादिक सभाषण आटोपून
तो एका बाजूला बसला एका बाजूस बसलेल्या केणिय जटिलाला
धार्मिक भाषणाच्या द्वारे भगवन्तानें सन्मार्ग दाखविला, उपदेश केला,
उत्तेजित केलें व सप्रहर्षित केलें तेव्हा भगवन्ताकडून धार्मिक भाषणाच्या-
द्वारे सन्मार्ग दाखविला गेलेला, उपदेश केला गेलेला, उत्तेजित केला गेलेला
व सप्रहर्षित केला गेलेला असा केणिय जटिल भगवन्ताला म्हणाला—

दुतियऽपि खो केणियो जटिलो भगवन्त एतदवोच—किंचापि भो
 गोतम महाभिक्षुसघो अडुतेळसानि भिक्षुसतानि, अह च ब्राह्मणेसु
 अभिप्पसन्नो, अप्रिवासेतु मे भव गोतमो स्वातनाय भत्त सद्धिं भिक्षु-
 सघेना ति । दुतियऽपि खो भगवा केणिय जटिल एतदवोच—महा खो
 केणिय भिक्षुसघो अडुतेळसानि भिक्षुसतानि, त्व च खो ब्राह्मणेसु
 अभिप्पसन्नो ति । ततिय पि खो केणियो जटिलो भगवन्त एतदवोच-
 किंचापि भो गोतम महाभिक्षुसघो अडुतेळसानि भिक्षुसतानि, अह
 च खो ब्राह्मणेसु अभिप्पसन्नो, अप्रिवासेत्वेव मे भव गोतमो स्वातनाय
 भत्त सद्धिं भिक्षुसघेना ति । अप्रिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन । अय
खो केणियो जटिलो भगवतो अप्रिवासन विदित्वा उट्ठायासना येन
सको अस्समो तेनुपसकमि । उपसकमित्वा मित्तामच्चे वातिसालोहिते
 पा १६ ।

भवान् गोतमाने भिक्षुसघासह उद्याला माझे आमन्त्रण स्वीकारावे त्यावर
 भगवान् केणिय जटिलाला म्हणाला, हे केणिय, भिक्षुसघ मोठा,
 साडेवाराशें भिक्षू आणि तू तर ब्राह्मणाचा भक्त दुसऱ्यादाही
 केणिय जटिल भगवन्ताला म्हणाला—भो गोतमा, जरी मोठा
 भिक्षुसघ, साडेवाराशें भिक्षू, आणि मी ब्राह्मणाचा भक्त, तरी भवान्
 गोतमाने भिक्षुसघासह माझे आमन्त्रण स्वीकारावे दुसऱ्यादाही
 भगवान् केणिय जटिलाला म्हणाला—हे केणिय, भिक्षुसघ मोठा,
 साडेवाराशें भिक्षू आणि तू तर ब्राह्मणाचा भक्त तिसऱ्यादाही
 केणिय जटिल भगवन्ताला म्हणाला—भो गोतमा, जरी मोठा भिक्षु
 सघ, साडेवाराशें भिक्षू आणि मी ब्राह्मणाचा भक्त, तरी भवान् गोतमाने
 भिक्षुसघासह उद्या माझे आमन्त्रण स्वीकारावे. काहीही न घोऱ्तां
तें भगवत्ताने स्वीकारलें तेव्हा भगवन्ताने आपलें आमन्त्रण

आमत्तेसि—सुणन्तु मे भोन्तो मित्तामच्चा वातिसागेहिता, समणो मे गोतमो निमत्तितो स्वाननाय भत्त सद्धि भिक्खुसुसधेन, येन मे वाय-वेध्यागटिक करेय्याथा ति । एव भो ति एो वेणियस्स जटिलस्स मित्तामच्चा वातिसालोहिता वेणियस्स, जटिलस्स पटिसुग्गा अप्पेक्कचे उद्धनानि खणन्ति, अप्पेक्कचे कट्टानि पाणेति, अप्पेक्कचे माज्जनानि धोयति, अप्पेक्कचे उदधमणिर पतिट्ठापेन्ति, अप्पेक्कचे शासनानि पञ्जापेन्ति, केणियो पन जटिला साम येन मण्डलमाड पटियादेति ।

तेन एो पन समयेन सेलो ब्राह्मणो आपणे पटिवसति, तिण्ण वेदान पारगु सनिघण्टुवेट्टुमान सामखरप्पभेदान इतिहामपचमान पदको वेध्याकरणो लोकायतमहापुरिसलरत्तणेसु अरयो तीणि माणरक-सत्तानि मन्ते वाचेति । तेन एो पन समयेन केणियो जटिलो सेले

१ म०—भरतो

स्त्रीमारले असें जाणून केणिय जटिल आसनावरून उठग व आपल्या आश्रमाकडे गेला आश्रमाग जाऊन तो आपल्या मित्राना व सग्यासोयन्याना म्हणाला—माथे मित्र आणि सगेसोयरेहो, ऐना उया भी श्रमण गतेमाला भिक्षुसघासह जेवण्याचे आमन्त्रण दिले आहे, त्यासाठी तुम्ही मला वाया जिजवून मदत करा “ टीक आहे ” असें म्हणून त्या केणिय जटिलाच्या मित्रापैकी आणि सग्यासोयन्यापैकी काही चुली तयार करू लागते, काही लावडे फोडू लागले, काही भाडी साफ करू लागते, काही पाणी भरू लागले, व काही आसनें माडू लागले परंतु केणिय जटिल स्वतःच भटप तयार करू लागला

त्या काही सेल (शैल) नावाचा ब्राह्मण ‘आपणा’त राहत असे, तो

ब्राह्मणे अभिप्रसन्नो ह्येति । अथ सो सेलो ब्राह्मणो तीहि माणवक-
सतेहि परिवृतो जगुविहार अनुचक्रममानो अनुविचरमानो येन केणियस्स
जटिलस्स अस्समो तेनुपसरुमि । अइमा खो सेलो ब्राह्मणो केणियस्समिणे
जटिले अप्पेकच्चे उद्धनानि खणन्ते पे० अप्पेकच्चे आसनानि पञ्जा-
पेन्ते, केणिय पन जटिल साम येव मण्डल्मात्त पटियादेन्त । दिस्वान
केणिय जटिल एतदवोच—रिन्तु भोतो केणियस्स आवाहो वा भविस्सति,
विवाहो वा भविस्सति, महापञ्चो वा पच्चुपट्टितो, राजा वा माग्घो
सेनियो त्रिभिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धि बलक्कायेना ति । न मे
सेल आराहो भविस्सति, नऽपि विवाहो भविस्सति, नऽपि राजा
माग्घो सेनियो त्रिभिसारो निमन्तितो स्वातनाप सद्धि बलक्कायेन, अपि
च खो मे महापञ्चो पच्चुपट्टितो अत्थि । समणो गौतमो सक्कपुत्तो

१ म०—केणियस्स जटिलस्स अस्समे.

निघटुकेटुभांसह अक्षरप्रभेदासह व पाचव्या इनिहामासह, तीन
वेदात पारंगत, पदे जाणणारा, वेयाकरण, लोभायत व महापुरुषार्थी
रक्षणं यात निष्णात असून तीनों विद्यार्थ्यांना वेद शिक्धीन होना
त्या वेळीं केणिय जटिल सेल ब्राह्मणाचा भक्त होता तेहा सेल
ब्राह्मण तीनों विद्यार्थ्यांसह निरावयास निघात असता, फिरत फिरत
केणिय जटिलाच्या आश्रमाच्या बाजूस आला सेल ब्राह्मणानें
केणियाच्या आश्रमातीत काहीं जटिल चुली तयार करीत आहेत
इत्यादि परन्तु केणिय जटिल स्वतःच मडप तयार करीत आहे,
हें पाहिलें. पाहून तो केणिय जटिलाला म्हणाला—“भवान् केणियाच्या
आश्रमात मुलाचा किंवा मुलीचा निवाह ब्हावयाचा आहे काय ?
किंवा मोठा यज्ञ होणार काय ? अथवा उचा सैन्यासह मगधरागा

१ कवीना उपयोगी पदणारे शास्त्र (टीका)

सक्यकुला पञ्चजितो अंगुत्तरापेसु चारिकं चरमानो महता भिक्षुसंघेन
 सद्भि अट्ठतेळसेहि भिक्षुसतेहि आपण अनुप्पत्तो । तं खो पन भवन्तं
 गोतमं....पे०....बुद्धो भगवा०ति । सो मे निमन्तितो त्यातनाय सद्भि
 भिक्षुसंघेना ति ।

बुद्धो०ति खो केणिय वदेसि । बुद्धो०ति भो सेल वदामि ।
 बुद्धो०ति भो केणिय वदेसि । बुद्धो०ति भो सेल वदामी ति ।
 अथ खो सेलस्स ब्राह्मणस्स एतदहोसि—घोसोऽपि खो एसो दुल्लभो
 लोक्खिंमि यदिदं बुद्धो०ति । आगतानि खो पन अस्माक मन्तेसु द्रुत्तिस-
 महापुरिसलक्खणानि येहि समन्नागतस्स द्वे०व गतियो भवन्ति,
 अनञ्जा । सचे अगार अञ्जावसति, राजा होनि चक्रवर्त्ती वम्मिको
 धम्मराजा चातुरन्तो विजितावी जनपदत्थावरियप्पत्तो सत्तरतनसमन्ना-
 गतो । तस्सिमानि सत्त रतनानि भवन्ति, सेध्यधीद चक्ररतनं,

श्रेणिय विविसार ह्याला आमंत्रण आहे काय ? ” “हे सेला, माझ्याकडे
 मुलाचें किंवा मुलीचें लग्न नाही, किंवा सैन्यासह मगवराजा श्रेणिय
 विविसार ह्यालाही येथें उद्या आमंत्रण नाही; परंतु येथें मोठा यज्ञ आहे
 खरा. श्रमण गोतम शाक्यपुत्र शाक्य कुलातून परिव्राजक झालेला
 अंगुत्तराप देशात मोठ्या भिक्षुसंघासह म्हणजे साडेवाराशें भिक्षूसह प्रवास
 करीत असतां 'आपणा'ला आला आहे, आणि त्या भवान् गोतमाची
 अशी कीर्ति....इत्यादि...बुद्ध भगवान् आहे. त्याला भिक्षुसंघासह
 उद्याला मी आमंत्रण दिलें आहे. ”

“ हे केणिया, बुद्ध म्हणतोस ! ” “ भो सेला, होय; मी बुद्ध
 म्हणतो. ” हे केणिया, बुद्ध म्हणतोस ! “ भो सेला, होय; मी
 बुद्ध म्हणतो. ” त्यावर सेल ब्राह्मणाचा असें वाटलें की, बुद्ध हा
 शब्द देखील इहलोकी दुर्लभ आहे. आमच्या अध्ययनांत महापुरुषांची

हथिरतनं, अस्सरतनं, मणिरतनं, इथिरतनं, गहपतिरतनं, परिणायकरतनमेव सत्तम । परोसहस्स खो पनडस्स पुत्ता भवन्ति सूरा वीरगळ्खा परसेनण्णमहना । सो इम पठयिं सागरपरियन्त अदण्डेन असत्थेन धम्मेन अभिविजिय अज्ञावसति । सचे खो पनागारस्सा अनगारिय पव्वजति अरह होति सम्मासबुद्धो लोके विवत्तच्छंदो ।

एह पन भो केणिय एतरहि सो भव गोतमो विहरति अरह सम्मासबुद्धो ति । एव बुत्ते केणियो जटिलो दक्खिण वाह पग्गहेत्वा सेल ब्राह्मण एतदवोच—येन सा भो सल नील्वनराजी ति । अय खो सेलो ब्राह्मणो तीहि माणवकसत्तेहि सद्धिं येन भगवा तेनुपसकमि । अय खो सेलो ब्राह्मणो ते माणवके आमन्तेसि—अपसदा भोन्तो आगच्छन्तु पदे पद निक्खिपन्ता, दुरासदा हि ते भगवन्तो सीहा व एकचरा, यदा चाह

१ म०-विषट्छंदो १०००-१००३ गाथा पद्य.

वर्तीत लक्षणं येतात त्याहीं सपन्न अशा महापुरुषाच्या दोनच गती होतात, तिसरी होत नाही जर तो गृहस्थाश्रमी राहिला तर धार्मिक, धर्मराजा, चारही दिशांचा मालक, जयशाळी, सर्व राज्यांवर स्वामित्व मिळविलेला व सात रत्नांनी सपन्न असा चक्रवर्ती राजा होतो त्याची हीं सात रत्ने असतात तीं अशीं—चक्ररत्न, हस्तिरत्न, अश्वरत्न, मणिरत्न, खीरत्न, गृहपतिरत्न व सातवें परिणायकरत्न. त्याला शूर, वीर, परसेनेचें मर्दन करणारे असे एक हजाराहून जास्त पुत्र असतात तो दण्डावाचून, शस्त्रावाचून ही सागरापर्यंतची पृथ्वी धर्मानें जिंकून राहतो पण जर तो घर सोडून अनागारिक प्रव्रज्या घेईल तर जगाल (अज्ञानाचा) पडदा दूर सारणारा अर्हन् सम्यक्सम्बुद्ध होईल.

१ प्रमुखा शमात्याला 'परिणायक' असे म्हणतात

भो समणेन गोतमेन सद्धिं मन्तेय्य, मा मे भोतो अंतरन्तरा कथ
 ओपातेय, कथापरिवोसान मे भवन्तो आगमेत्तु ति । अथ खो सेलो
 ब्राह्मणो येन भगवा तेनुपसकमि । उपसकमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि,
 सम्मोदनीय कथ साराणीय वीतिसारेत्वा एकमतं निसीदि । एकमतं
 निरिन्नो खो सेलो ब्राह्मणो, भगवतो काये द्वत्तिसमहापुरिसत्त्वखणानि
 सम्मन्नेसि । अइसा खो सेलो ब्राह्मणो भगवतो काये द्वत्तिसमहापुरिस-
 त्त्वखणानि येभुध्येन ठपेत्वा द्वे, द्वीसु महापुरिसत्त्वखणेषु कथति विचि-
 विच्छति नाप्रमुच्चति न सपसीदति—कोसोहिते च कथगुह्ये, पइत
जिह्वताय च । अथ खो भगवतो एतदहोसि—पस्सति खो मे अथ

“ भो केणिया, तो भवान् गोतम अहंन् सम्यक्सुबुद्ध कोठें
 राहतो ? ” असें म्हटल्यावर केणिय जटिल उजवा हात पुढें वरून
 सेल ब्राह्मणाला म्हणाला—“ भो सेला, ही जी नील वनराजि दिसते
 तिकडे ” त्यावर तीनशें विद्यार्थ्यांसह सेल ब्राह्मण भगवतापाशीं
 आला तेव्हा सेल ब्राह्मण त्या विद्यार्थ्यांना म्हणाला—तुम्ही आवाज
 न करता पावलामागें पावलें टाकून चला, कारण ते भगवत सिंहा
 सारखे एकचर असून दुर्गम आहेत, आणि मी जेव्हा श्रमण गोतमा-
 वरांबर बोलें, तेव्हा तुम्ही मध्यें बोट नका, आमच सभाषण
 सपण्याची वाट पहा तेव्हा सेल ब्राह्मण भगवताजवळ आला
 येऊन त्यानें भगवताला कुशल प्रश्न निचारले कुशल प्रश्नादिक
 सभाषण आणोपून तो एका बाजूस उरला एका बाजूस बसून सेल
 ब्राह्मण भगवताच्या शरिरावर महापुरपाचीं वत्तीस लक्षणे पाहू
 लागला सेल ब्राह्मणानें भगवताच्या शरिरावर वत्तीसपैत्रीं दोन
 खराज करून बायीचीं महापुरपाचीं लक्षणे पाहिळीं पण
 कोशावहित बल्लगुह्य व प्रभूतजिहा या दोन महापुरपलक्षणांपैकीं

सेल्यो ब्राह्मणो द्वत्तिसमहापुरिसल्वखणानि येभुम्येन ठपेत्वा द्वे, द्वीसु
महापुरिसल्वखणेषु पखति विचित्रिच्यति नाप्रिमुचति न सपसीदनि—
कोसोहिते च वत्यगुह्ये पडूतजिब्हताय चा ति । अथ खो भगव
तथारूप इद्धामिसखार अमिसखासि यया अहस सेल्यो ब्राह्मणो भगवतो
कोसोहित वत्यगुह्य । अथ खो भगवा जिब्ह निनामेत्वा उभोऽपि
कण्णसोतानि अनुमसि पटिमसि, उभोऽपि नासिकसोतानि अनुमसि
पटिमसि, वेवल्ऽपि नलाटमण्डळ जिब्हाय छदेसि । अथ खो सेलस्स
ब्राह्मणस्स एतदहोसि—समनागतो खो समणो गोतमो द्वत्तिसमहापुरिस-
ल्वखणोहि परिपुण्णेहि, नो अपरिपुण्णेहि, नो च खो न जानामि बुद्धो
वा नो वा । सुत खो पन मे त ब्राह्मणान बुद्धान महल्लुकान आचरिय-
पाचरियान भासमानान—ये ते भवति अरहन्तो सम्मासबुद्धा ते सके

त्याला शका येऊ लागली त्याची खात्री होईना तेव्हा भगवताला
वाटलें की, हा सेल ब्राह्मण बत्तीसपैकी दोन खेरीज करून बाकीचीं
माशीं महापुरुषलक्षणें पाहतो, पण कोशावहित वरुगुह्य व प्रभूत-
जिह्वा या दोन महापुरुषलक्षणाविषयी त्याला शका येते, विश्वास
वाटत नाही, तेव्हा भगवन्तानें असा काहीं श्रद्धिचमकार केला की,
जेणेंकरून सेल ब्राह्मण भगवन्ताचें कोशावहित वरुगुह्य पाहू शकला,
आणि भगवन्तानें जीभ बाहेर काढून जिभेनें दोही कानांना स्पर्श
केला व दोन्ही नारुपुड्यांना स्पर्श केला, व सर्व कपाळ जिभेनें
शाकलें तेव्हा सेल ब्राह्मणाला वाटलें की, हा श्रमण गोतम अपरि-
पूर्णानीं नव्हे तर परिपूर्ण बत्तीस महापुरुषलक्षणानीं युक्त आहे पण
तो बुद्ध आहे की नाही हें मला समजत नाही परंतु कयोवृद्ध
म्हातारे आचार्य प्राचार्य ब्राह्मण बोटत असता मी ऐकलें आहे की,
जे अर्हन् सम्यक्सुद्ध असतात, त्याची स्तुति केली असता ते

वण्णे भञ्जमाने अत्तानं पातुवरोन्ती नि, यन्ननाह ममण गोतमं
सम्मुखा मारुप्पाहि गाथाहि अभिथयेय नि । अथ गो मेगे प्रात्तणो
भगवन्त सम्मुखा सारुप्पाहि गाथाहि अभिथवि--

५४८ परिपुण्णकायो सुरुचि सुजातो चारुदस्सनो ।
सुवण्णवण्णोऽसि भगवा सुसुद्धाठोऽसि निरियया ॥ १ ॥

५४९ नरस्स हि सुजातस्स ये भवन्ति नियजना ।
सन्ने ते तव कायस्सि महापुरिसम्मणा ॥ २ ॥

५५० पसज्जनेत्तो सुमुग्गो ब्रह्मा उज्जु पतापवा ।
मज्जे समणसघस्स आदिच्चो व निरोचमि ॥ ३ ॥

५५१ कन्याणदस्सनो भिक्खु कंचनसन्निभत्तचो ।
किं ते समणभावेन एव उत्तमग्णिने ॥ ४ ॥

स्वत ला प्रकट करतान. म्हणून मी श्रमण गोतमाची योग्य गायानी
समक्ष स्तुति करावी हें चागत्रे. तेव्हा सेव ब्राह्मणांनी भगवताची
योग्य गायानी समक्ष स्तुति केगी--

५४८ हे भगवन्, तू परिपूर्णकाय, सुरुचि, सुजात, चारु-
दर्शन, सुवर्णवर्ण, सुसुद्धादन्त व वीर्यवान् आहेस ! (१)

५४९. सुजात मनुष्याची जी लक्षणें अन्ततः, ती सर्व महापुरुष-
लक्षणें तुझ्या देहावर आहेत ! (२)

५५०. प्रसज्जनेत्र, सुमुख, भव्य, सारळ आणि प्रतापवान् जमा
तू श्रमणसंघाच्या गध्ये सूर्योत्ताररता प्रकाशतोम ! (३)

५५१. तू कन्याणदर्शनकारक व सोन्यामारग्या कर्तृचा भिक्षु
आहेस अशा उत्तम कान्तिमपनाया तुला हें श्रामज्य वशास
हवे ! (४)

- ५५२ राजा अरहसि भवितु चक्रवर्ती रथेसमो ।
चातुरन्तो विजितावी जम्बुसण्डस्स इस्सरो ॥ ५ ॥
- ५५३ खत्तिया भोजराजानो अनुयुत्ता भवन्ति ते ।
राजाभिराजा मनुजिन्दो रज्ज कारेहि गोतम ॥ ६ ॥
- ५५४ राजाऽहमस्मि सेला (ति भग्ना) धम्मराजा अनुत्तरो ।
वग्गेन चक्र वत्तेमि चक्रं अप्पनिवत्तिय ॥ ७ ॥
- ५५५ सञ्जुद्धो पटिजानासि (इनि सेलो ब्राह्मणो) धम्मराजा अनुत्तरो ।
धम्मेन चक्र वत्तेमि इति भापसि गोतम ॥ ८ ॥
- ५५६ को तु सेनापति भोतो सावको सत्थुदन्वयो ।
को ते इमं अनुवत्तेति धम्मचक्रं पवेत्ति ॥ ९ ॥

१ ग०—अनुयुत्तस्स, २ म०—सत्थुदन्वयो, ३० गा०—सत्थुरन्वयो
३ म०—परात्तियं

५५२ तू रथर्षभ, चारही दिशावर सत्ता चालविणारा, विजयी, जम्बुद्वीपाचा ईश्वर असा चक्रवर्ती राजा होण्यास योग्य आहेस. (५)

५५३. हे गोतमा, क्षत्रिय आणि माडलिक राजे (भोजराजे) तुझे अकित होवोत, राजाभिराज मनुजेन्द्र होऊन तू राज्य कर ! (६)

५५४. हे सेला, मी राजा आहे—असें भगवान् म्हणाला—मी अनुत्तर धर्मराजा आहे. पूर्वी कोणीही न चाळ केलेलें असें चक्र मी धर्मानुसार चाळ करीत आहे. (७)

५५५ तू आपणाला सञ्जुद्ध म्हणवतोस—असें सेल ब्राह्मण म्हणाला—तू आपणाला अनुत्तर धर्मराजा म्हणवतोस, व हे गोतमा, आणि धर्मानुसार चक्र चाळ करतो, असें म्हणतोस, (८)

५५६ तर मग शास्त्रान्या मागेमागे जाणारा सेनापति म्हणता येईल अशा तुझा श्रावक कोण ? जें तू धर्मचक्र चाळ केसेस, तें तुझ्या मागेमागे कोण चाळ ठेवील ? (९)

- ५५७ मया पवर्तितं चक्रं (सेला ति भगवा) धम्मचक्रं अनुत्तर ।
 सारिपुत्तो, अनुवत्तेति अनुजातो तथागतं ॥ १० ॥
- ५५८ अमिञ्जेय्यं अमिञ्जातं भावेतब्बं च भावितं । *to frac.*
 पुहातब्बं पुहीनं मे तस्मा बुद्धोऽस्मि ब्राह्मण ॥ ११ ॥
- ५५९ विनयस्सु मेयि कंखं अविमुचस्सु ब्राह्मण ।
 दुल्लभं दस्सनं होति संबुद्धानं अभिण्हसो ॥ १२ ॥
- ५६० येसं वे दुल्लभो लोके पातुभात्रो अभिण्हसो ।
 सोऽहं ब्राह्मण संबुद्धो सल्लकत्तो अनुत्तरो ॥ १३ ॥
- ५६१ ब्रह्मभूतो अतितुलो मारसेनप्पमद्दनो ।
 सब्बामित्ते वसी कत्वा मोदामि अकुतोभयो ॥ १४ ॥

१ रो०-मयी, २ रो०, सी०-वो.

५५७. मी जें चक्र— हे सेला, असैं भगवान् म्हणाला—
 जें अनुत्तर धर्मचक्र प्रवर्तित केलें, तें तथागताच्या मागोमाग जाणारा
 शारिपुत्र चाट्टें ठेवील. (१०)

५५८. हे ब्राह्मणा, जें अभिज्ञेय तें मीं जाणलें, जें भावनीय
 त्याची भावना केली, व जें त्याज्य त्याचा मी त्याग केला, आणि
 म्हणून मी बुद्ध आहे. (११)

५५९. हे ब्राह्मणा, माझ्याविषयी शंका सोड, आणि श्रद्धा धर;
 कारण, संबुद्धांचें दर्शन वारवार होणें कठिण आहे. (१२)

५६०. हे ब्राह्मणा, ज्याचा या जगात वारंवार प्रादुर्भाव दुर्लभ
 अशापैकी, मी एक अनुत्तर, (हृदयातील) शल्य काटणारा संबुद्ध
 आहे. (१३)

५६१. ब्रह्मभूत, अनुपम व मारसेनेचें मर्दन करणारा असा मी
 सर्व शत्रूवर जय मिळवून व अकुतोभय होऊन धानदांत आहे. (१४)

नीच आसन गृहेत्वा एकमन्त निसीदि । एकमन्त निसिन्न खो केणिय
जटिल भगवा इमाहि गाथाहि अनुमोदि—

५६८ अग्निद्वत्तमुखा यञ्जा सावित्री छन्दसो मुख ।

राजा मुख मनुस्सान नदीन सागरो मुख ॥ २१ ॥

५६९ नखत्तान मुख चन्द्रो आदिच्छो तपत मुख ।

पुञ्ज आरुखमानान सवो वे यजत मुख ति ॥ २२ ॥

अय खो भगवा केणिय जटिल इमाहि गाथाहि अनुमोदित्वा
उट्टाय आसना पक्कामि । अय खो आयस्मा सेलो सपरिसो एको
वूपकट्टो अप्पमत्तो आतापी पहिततो विहरन्तो न चिरस्तेव यस्सऽप्याय
कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अनगारिय पव्वजन्ति तदनुतर ब्रह्मचरिय-
परियोसान दिट्ठे व वम्मे सय अभिञ्जा सच्छिक्क वा उपसपज्ज विहासि ।

असता, केणिय जटिल त्याप्पानवळ एका वाजूस एक कमी दर्जावें
आसन माडून त्यावर प्रसन्न एका राजूम बसलेल्या केणिय जटिलाचें
भगवतानें या गाथानीं अनुमोदन केलें—

५६८. यज्ञात् अग्निहोत्र प्रमुख, छन्दात् सावित्री प्रमुख, मनुष्यात्
राजा प्रमुख, आणि नद्यात् सागर प्रमुख होय (२१)

५६९. नक्षत्रात् प्रमुख चन्द्र, प्रकाशणाच्यात् सूर्य प्रमुख, व
पुण्याची इच्छा धरून ज्यांना दान दिलें जातें, त्यात सध प्रमुख होय. (२२)

तेव्हा भगवान् केणिय जटिलाचें या गाथानीं अनुमोदन करून
आसनावरून उठून तेथून निघाला. तदनंतर आयुष्मान् सेल, आपल्या
विद्यार्थ्यांसह एकात्री, एकातवासी, सावगान, उरसाही व प्रहितात्मा
असा राहून योड्याच अवकाशात ज्याच्यासाठी कुडीन लोक घरातून
निघून अनागारिक प्रव्रज्या घेतात, तें अनुत्तर ब्रह्मचर्याचें पर्यवसान
याच जन्मीं स्वत जागून साक्षात्कार करून घेऊन राहू लागला.

स्त्रीणां जाति, वुसित ब्रह्मचरिय, कत करणीय, नापर इत्युत्ताया ति
अब्भज्जासि । अब्भतरो च खो पनायस्मा सेलो सपरिसो अरहत
अहोसि । अथ खा आयस्मा सेलो सपरिसो येन भग्वा तेनुपसकमि ।
उपसकमित्वा एकस चीवर कत्वा येन भग्वा तेनऽञ्जलिं पणामित्वा
भगवन्त गायहि अज्झमासि—

५७० य त सरणमागम्म इतो अट्टमि चक्खुमे ।

सत्तरत्तेन भग्वा दन्तम्ह तव सासने ॥२३॥

५७१ तुव बुद्धो तुव सत्था तुव माराभिभू मुनि । ॐ
तुव अनुसये छेत्था तिण्णो तारेसि मं पज ॥२४॥

५७२ उपवी ते समतिक्कन्ता आसना ते पदाट्ठिता ।

सीहोऽसि अनुपादानो पहीनभयभेरवो ॥२५॥

१ रो०, सी०—चक्खुमा

जन्म क्षीण ज्ञाला, ब्रह्मचर्य आचरिलें, कर्तव्य केलें व पुनरपि इहलोकीं
येणें नाहीं हें त्यानें जाणलें आणि तो आयुष्मान् सेठ आपल्या
विद्यार्थ्यांसह अरहन्तायेवीं एक ज्ञाला त्यावर आयुष्मान् सेठ आपल्या
विद्यार्थ्यांसह भगवन्तापाशीं आला, येऊन एका खाद्यारूढन चीवर
परिधान करून भगवन्ताला हात जोडून गायानीं गोटला—

५७० हे चक्षुष्मन्, तुला शरण येऊन हा आठवा दिवस, हे
भगवन्, सात दिवसात आम्ही या तुझ्या पयात दान्त झालों
आहोंत. (२३)

५७१ तू बुद्ध आहेस, तू शास्ता आहेस, तू माराचा परामर्श
करणारा मुनि आहेस तू अनुशय छेदून व उत्तीर्ण होऊन या लोकान्ना
तारीत आहेस (२४)

५७२ तू उपावि उच्छ्विली आहेस, तू आश्रय तोटले इतें
उपादानविरहित व भयभैरवविरहित असा तू मिह आहेस. (२५)

५७३ मित्रवत् तिसता इमे तिष्ठन्ति पञ्जलीकृता ।

पादे वीर पसारोहि नामा वन्दन्तु सद्युतोति ॥२६॥

सेलसुत्तं निद्रितं ।

Dr. b

३४

[८. सलसुत्तं]

५७४ अनिमित्तमनञ्ज्वात मञ्चान इव जीवित ।

कसिरं च परित्तं च तं च दुक्खेन सञ्जुतं ॥ १ ॥

५७५ न हि सो उपक्कमो अति येन जाता न भिय्यरे ।

जरंऽपि पत्वा मरण एवंधम्मा हि पाणिनी ॥ २ ॥

१ ग०—संयुते.

५७३ हे तीनशें भिक्षू हात जोडून उभे आहेत हे वीरा पाय पुढें कर; या नामाना शास्त्राचा तुला बंदन करू दे. (२६)

सेलसुत्त समाप्त

३४

[८. सलसुत्त]

५७४. मर्याचें इहलोकीचें जीवित वेभरवशाचें आणि अज्ञान आहे. तें कष्टमय, अल्प व दुःखानें मिश्रित आहे. (१)

५७५. कारण, असा काहीं उपाय नाही कीं जेणेकरून जन्म-लेळे (प्राणी) मरणात नाहीत. म्हणतारे होऊन तरी ते मरणातच. कारण, हा प्राण्यांचा स्वभाव आहे. (२)

१ ज्याच्यावरची निश्चिति निराशात्री होण्याची प्रकारे देता येत नाही; 'इतके दिवस रहा, तोंस्यंत मरूं नकोस' असें काहीं त्याला म्हणतां येण्याजोगें नाही. [टीका]

- ५७६ फलानमिव पक्षान पातो पपतनी भयं ।
 एवं जातान मच्चानं निच्च मरणतो भयं ॥ ३ ॥
- ५७७ ययाऽपि कुंभकारस्स कता मशिकभाजना ।
 सच्चे भेदनपरियन्ता एवं मच्चान जीरितं ॥ ४ ॥
- ५७८ दहरा च महन्ता च ये चात्र ये च पण्डिता ।
 सच्चे मच्चुपसं यन्ति सच्चे मच्चुपरापणा ॥ ५ ॥
- ५७९ तेसं मच्चुपरेतानं गच्छतं परलोकतो ।
 न पिता तापते पुत्रं वाति वा पन जानके ॥ ६ ॥
- ५८० पेक्खतं येव जातीनि पस्स लालपतं पुथु ।
 एकमेको च मच्चानं गो वन्देत्तो निय निवपति ॥ ७ ॥

१ म०-पपततो, अ०-पपततो. २ म०-यजो.

५७६. पिबलेल्या फळाना जसे सनाथीं राथी पडण्याचें भय,
 तसें जन्मलेल्या मर्त्यांना नेहमीच मरणाचें भय आहे. (३)
५७७. कुंभाराने केलेल्या मातीच्या मांड्याचें जसें फुटण्यांत
 पर्यवसान होतें, तसें मर्त्यांच्या जीविताचें (मृत्यूंत) होतें. (४)
५७८. लहान व मोठे, मूर्ख आणि पंडित हे सर्व मृत्युला यश
 होतान. हे सर्व मृत्युपरापण आहेत. (५)
५७९. मृत्यूनें मासलेले ते परलोकी जात अमनां पिता पुत्राचें
 किंवा आस आसाचें रक्षण करूं शकत नाही. (६)
५८०. पहा, आम पाहत अमनां व अनेक प्रकारें शोक करीत
 अमनां मर्त्यांनिचीं प्रत्येक जण बघ्य गाईप्रमाणें नेटा जातो. (७)

५८१ एवमब्रूमाह तो लोको मञ्चुना च जराय च ।
तस्मा धीरा न सोचन्ति विदित्वा लोकपरियाय ॥ ८ ॥

५८२ यस्त मग्ग न जानासि आगतस्स गतस्स वा ।

उमो, अन्ते असपस्स निरत्थ परिदेवसि ॥ ९ ॥

५८३ परिदेवयमानो वे काचिदर्थ उदब्बहे ।

सम्मज्जहो हिंसमत्तार्ग कपिर चेन विचक्खणो ॥ १० ॥ *injuring himself*

५८४ न हि रुण्णेने सोकेन सन्ति पप्पोति चेतसो ।

मिण्यस्सुप्पज्जते दुक्ख सरीर उपहज्जाति ॥ ११ ॥

५८५ किसो विवण्णो भवति हिंसमत्तानमत्तना ।

न तेन पेता पालेत्ति निरत्था परिदेवना ॥ १२ ॥

१ म०—निधि अत्य. २ सी०—बन्धन.

५८१ याप्रमाणे मृत्यूने आणि जरेने हा लोक अभ्याहत झाला आहे. म्हणून हा एक लोक-प्रकार आहे हें जाणून सुश शोक करीत नसतात. (८)

५८२ ज्याचा आलेला किंवा गेलेला मार्ग तुला ठाऊक नाही व ज्याचे दोन्ही अन्त दिसत नाहीत, (अशाविषयी) तू घृथा शोक करतोस. (९)

५८३ शोभापासून जर काही फायदा होण्यासारखा असेल, तर समूह होऊन व आपणाला कष्टवून, शाहण्या माणसाने शोक करावा (१०)

५८४. पण रडण्याने आणि शोकाने त्याच्या चित्ताला शांति मिळत नाही, दु ख वाढते व शरिरावर वाईट परिणाम होतो. (११)

५८५ आपणच आपणाला श्रास देणारा तो कृश आणि निस्तेज होतो त्यायोगे मृताना काही सरक्षण प्राप्त करून घेता येत नाही. म्हणून शोक व्यर्थ होय. (१२)

- ५८६ सोकमप्पजह जन्तु भिग्घो दुक्ख निगच्छति ।
अनुत्थुनन्तो कालकर्तं सोकरस्स वसमन्नगू ॥ १३ ॥
- ५८७ अज्जेऽपि पस्स गभिने यथाकम्मूपगे नरे ।
 मच्चुनो दसमागम्म पन्दन्ते चित्र पाणिनो ॥ १४ ॥
- ५८८ येन येन हि मज्जन्ति ततो तं होति अज्जथा ।
 एतादिसो विनाभावो पस्स लोकरस्स परिपाय ॥ १५ ॥
- ५८९ अपि चे वस्ससत जीवे भिग्घो वा पन मानवो ।
 त्रातिसघा विना होति जहाति इव जीवित ॥ १६ ॥
- ५९० तस्मा अरहतो सुत्वा विनेय्य परिदेवित ।
 पेत कालकतं दिस्वा न सो लब्भा मया इति ॥ १७ ॥

५८६. शोरु न, सोडणारा प्राणी, मेलेल्याची आठवण काढीत, शोवाला वश होऊन अतिशय दुःख भोगतो (१३)

५८७ मृत्यूला वश होऊन तडफडणान्या व आपल्या कर्मानुसार जाणान्या दुसऱ्याहि मनुष्य-प्राण्याकडे पहा. (१४)

५८८. आपणाला हें असें असावेसें वाटतें. पण तें भलतेंच होतें अशा ह्या विपरीत गोष्टी होनात. हा एक लोकर-प्रकारच आहे हें पहा. (१५)

५८९ जरी मनुष्य शंभर वर्षे किंवा त्याहूनही जास्त जगला, तरी आप्तसमूहापासून निराळा होतोच, इहलोकींच प्राण सोडतो (१६)

५९० म्हणून अर्हन्ताचें वचन ऐकून, मेलेल्याकडे पाहून व हा आता मला मिळणें कठिण असें जाणून शोरु सोडून यावा (१७)

- ५९१ यथा सरणमादित्त वारिना परिनिव्रजे ।
एवऽपि धीरो सम्पञ्जो पण्डितो कुसुणे नरो
खिप्पमुप्पतित सोक वातो तुञ्ज व धसुणे ॥ १८ ॥
- ५९२ परिदेव पजप्प च दोमनस्स च अत्तनो ।
अत्तनो सुखमेसानो अन्हे सल्लपत्तनो ॥ १९ ॥
- ५९३ अब्बुद्धसल्लो असिनो सन्ति पप्पुस्य चेतसो ॥ १
सम्पसोक अनिकम्तो असोको होति विव्रुतो ति ॥ २० ॥

सल्लसुत्त निवृत्तं ।

१ म०, सी०-परिनिव्रुतो. २ म०-अन्धरे. ।

५९१. जैसे पेटखेले घर पाण्याने विस्रवाणे, त्याप्रमाणे धैरवान् सुद्ध, पंडित आणि कुशल माणसाने उत्पन्न झालेला शोक--गारा कापसाचा उडवितो तद्वत्--गट्दिसी नार्हीसा करावा (१८)

५९२. आपणास सुख व्हावे अशी इच्छा धरणाऱ्याने आपला शोक, प्रजल्प आणि दौर्मनस्य हे जे अन्नकारणाचे शल्य ते ठपटून टाकावे (१९)

५९३ हे शल्य ज्याने काढून टाकले आहे व जो अनासक्त आहे, तो वित्ताची शांति मिळवून व सर्व शोकाचे अतिक्रमण करून अशोक होतो आणि परिनिर्वाण पावतो (२०)

सल्लसुत्त समाप्त

३५

[९. वासेट्टसुत्त]

एवं मे सुत । एकं समयं भगवा इच्छानगले विहरति इच्छानगलवनसण्डे ।
तेन खो पन समयेन सप्तहृत्वा अभिञ्जाता अभिञ्जाता ब्राह्मणमहासात्र
इच्छानगले पटिवसन्ति, सेव्यथीद—चंकी ब्राह्मणो, तारुखो ब्राह्मणो,
पोक्खरसाति ब्राह्मणो, जानुस्सेोणि ब्राह्मणो, तोदेव्यब्राह्मणो, अञ्जे च
अभिञ्जाता अभिञ्जाता ब्राह्मणमहासाला । अथ खो वासेट्टमारद्वाजानं
माणवानं जेघाविहारं अनुचकममानानं^१ अनुविचरमानानं अयमन्तरा-
कथा उदपादि—अथ भो ब्राह्मणो होती ति । भारद्वाजो माणवो
एवमाह—यतो खो उभतो सुजातो होति मातितो च पितितो च,
ससुद्धगहगिको, यापं सत्तमा पितामहयुगा अक्खित्तो अनुपक्कुट्टो

१ रो०—इच्छानकले. २ रो०, म०—जानुस्सेोणि. ३ म०—अनुपकट्टो.

३५

[९. वासेट्टसुत्त]

असें मीं ऐकलें आहें, एके समयीं भगवान् इच्छानगळ येयें इच्छा-
नगळ उपवनात राहत होता. त्या वेळीं इच्छानगळान कियेक प्रसिद्ध
श्रीमत ब्राह्मण राहत असत. ते हे—चंकी ब्राह्मण, तारुक्ष ब्राह्मण,
पुष्करसादी ब्राह्मण, जानुश्रोणी ब्राह्मण, तोदेव ब्राह्मण आणि तमेच
दुसरे काही प्रसिद्ध श्रीमत ब्राह्मण राहत. तेव्हा वासेट्ट आणि
भारद्वाज हे दोन विद्यार्थी किरावयास निघावे असता त्यांच्यात ब्राह्मण
कसा होतो, ही गोष्ट निघाली. भारद्वाज विद्यार्थी म्हणायला—आर्दच्या
व यापाच्या वाजूनें अशीं दोन्ही वुळें शुद्ध असल्यामुळे ज्याचा जन्म
पवित्र, सात पिढ्यांपर्यंत ज्याच्या कुळांत जातिप्रवाद दोष ग्यावता

१ म्हणजे जन्मासक्कीचा प्रवाद.

जातिवादेन, एतावता खो ब्राह्मणो होती ति। वासेट्टो माणवो एवमाह—
 यतो खो भो सीलवा च होनि वर्तसपुत्रो च, एतावता खो ब्राह्मणो
 होती ति। नेत्र खो अमकिल भारद्वाजो माणवो वासेट्ट माणव
 सञ्जपेतु, न पन असकिल वासेट्टो माणवो भारद्वाज माणव च
 सञ्जपेतु। अय खो वासेट्टो माणवो भारद्वाज माणव आमन्तेसि—
 अय खो भारद्वाज समणो गोतमो सक्यपुत्रो सक्यकुला पञ्चजितो
 इच्छानगळे विहरति इच्छानगळवनसण्डे, त खो पन भवन्त गोतम
 एव कल्याणो कित्तिसदो अन्मुगतो पे० बुद्धो भगवा ति,
 आपाम भो भारद्वाज, येन समणो गोतमो तेनुपसकनिस्साम, उप-
 सक्रमिवा समण गोतम एतमथ पुञ्ठिस्साम, यथा नो समणो गोतमो
 व्याकरिस्सनि तथा न धारेस्सामा ति। एव भो ति खो भारद्वाजो

१ सी०—वत्तसपत्तो

येत नाही, तोच ब्राह्मण होय वासेष्ट विद्यार्थी म्हणाला—जो शीत्वान्
 व व्रतसपत्र तोच ब्राह्मण होय भारद्वाज विद्यार्थी वासेष्ट विद्यार्थ्यांची
 समजूत घाटू शकता नाही, आणि वासेष्ट विद्यार्थीही भारद्वाज विद्या-
 र्थ्यांची समजूत घाटू शकला नाही तेव्हा वासेष्ट विद्यार्थी भारद्वाज
 विद्यार्थ्याला म्हणाय—हे भारद्वाजा, हा श्रमण गोतम शाक्य पुत्र
 शाक्य कुत्रातून परिव्राजक झालेला इच्छानगळ येथे इच्छानगळ उप-
 वनात राहत आहे, आणि त्या भवान् गोतमाची अशी कल्याणकारक
 कीर्ति फैलावली आहे वी, इत्यादी बुद्ध भगवान् आहे, हे
 भारद्वाजा, चळ, आपण श्रमण गोतमापारी जाऊ, जाऊन श्रमण
 गोतमाग ही गोष्ट विचारू, व श्रमण गोतम जशी व्याख्या करील
 तसा अर्थ समजू “ठीक आहे” असे भारद्वाज विद्यार्थी वासेष्ट

१ सञ्जुत्त (अनु० ३३), परिलान परि-उद पहा.

माणवो वासेट्टस्स माणवस्स पच्चस्सोसि । अथ खो वासेट्ट-भारद्वाजा
माणवा येन भगवा तेनुपसकभिसु, उपसकमित्वा भगवता सद्धिं
सम्मोदिसु, सम्मोदनीय कथ साराणीय वीतिसारेत्वा एकमन्त निसीदिसु ।
एकमन्त निसिन्नो खो वासेट्टो माणवो भगवन्त गाथाय अउञ्जभासि—

५९४ अनुञ्जातपाटिञ्जाता तेविज्जा मयमस्सुभो ।

अह पोक्खरसातिस्स तारुक्खस्साय माणवो ॥ १ ॥

५९५ तेविज्जान यदक्खात तत्र केवलिनोऽस्मसे ।

पदकस्मा वेढ्याकरणा जंपे आचरियसादिसा ॥ २ ॥

१ सी०—मयमस्सुभो. २ अ०—जये.

विद्यार्थ्यांस उत्तरादाखल वोलला, त्यावर वासेष्ठ व भारद्वाज विद्यार्थी
भगवतापार्शीं आले, येऊन त्यानीं भगवन्ताला कुशल प्रश्न विचारले,
व कुशलप्रश्नादिक समापण आटोपून ते एका वाजूला बसले. एका
वाजूम वसून वासेष्ठ विद्यार्थी भगवन्ताला गाथेनें म्हणाला—

५९४. आम्ही दोवे आचार्यांजून 'त्रैविद्य' म्हणून समत असून
त्याप्रमाणें आम्ही प्रकट निवेदनही करतो. मी पुष्करसादीचा व हा
तारुक्ष्याचा विद्यार्थी आहे. (१)

५९५. त्रेविद्याचें जें शिक्षण त्यात आम्ही पारगत आहोंत.
पदात, व्याकरणात आणि जल्पार्तें आम्ही आचार्यांसारखे (प्रवीण)
आहोंत (२)

१ म्हणजे वेदात. [टीका]

- ५९६ तेस नो जातिवादस्मिं विवादो अत्थि गोतम ।
जातिया ब्राह्मणो होति भारद्वाजो'ति भासति ।
अहं च कम्मना ब्रूमि एव जानाहि चक्षुम् ॥ ३ ॥
- ५९७ ते न सक्कोम सञ्जुतु अञ्जमञ्ज मय उभो ।
भगवन्त पुट्टुमागम्ह सबुद्ध इति विस्सुत ॥ ४ ॥
- ५९८ चन्द यथा खंपातीत पेच पजलिका जना ।
चन्दमाना नमस्सन्ति एव लोकरिंम गोतमं ॥ ५ ॥
- ५९९ चक्षु लोके समुपन्न मय पुच्छाम गोतम ।
जातिया ब्राह्मणो होति उदाहु भवति कम्मना ।
अजानत नो पब्रूहि, यथा जाणेमु ब्राह्मण ॥ ६ ॥

१ म०, सी०-कम्मना. २ म०-सञ्जावेत्तु.

५९६ हे गोतमा, त्या आप्चा जाति-वादासंस्थाने विवाद आहे जन्माने ब्राह्मण होतो असे भारद्वाज म्हणतो व, हे चक्षुष्मन्, मी कर्माने ब्राह्मण होतो असे म्हणतो, हे तू समज. (३)

५९७ ते आम्ही दोघे परस्पराची समजूत घाडू शकत नाही. त्यासाठी सबुद्ध म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या भगवन्ताला विचारण्यास आम्ही आलो. (४)

५९८. (अंमनास्येच्या) क्षयानंतर पुनरुदित होणाऱ्या (त्रिजेष्वा)' चन्द्राला पाहून लोक जसे हात जोडून नमस्कार करतात तसेच ते या जगां गोतमालाही करतात. (५)

५९९ तू जगाचा चक्षु म्हणून उत्पन्न झाला आहेस. यासाठी तुला विचारतो की, जन्माने ब्राह्मण होतो की कर्माने होतो ? आम्हास हे समजत नाही. तेव्हा ब्राह्मण कसा होतो हे आम्हास सांगायून सांग (६)

१ 'जन्म' ह्या अर्थी हा शब्द वापरलेला दिसतो. २-२ टीका-परिपूर्ण

- ६०० तेसं वोऽह व्यभिगसं (घामेट्टा नि भगया) अनुपुच्चं ययायं ।
 जानिभिंभं पांगानं अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ७ ॥
- ६०१ तिणरुक्खेऽपि जानाय न चारि पटिजानरे ।
 लिंग जानिमयं तेसं अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ८ ॥
- ६०२ ततो कीटे पतङ्गे च याप पुग्गकिविड्ढिके ।
 लिंगे जानिमयं तेसं अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ९ ॥

१ सा०—आणित्तरमं, म०—अइं व्यभिगसं.

६००. त्या तुम्हांचा—हे घामेट्टा, अमें भगवान् म्हणावा—मी
 अनुक्रमे ययायंतया प्राण्यांचा जानिभिभाग (निरनिराळे प्रकार) समजावून
 देतो. कारण (प्राणि-)जानी भिन्न भिन्न आहेत. (७)

६०१. तुम्ही गरत आणि झाडें पहा. जरी ती आपण भिन्न
 आहेत अमें म्हणत नाहीत, तरी त्यांचा जानिभिशिष्ट आकार आहे.
 कारण त्यांच्यांत भिन्न भिन्न जानी आहेत. (८)

६०२. त्यानंतर कीटे, पतंग आणि पुंय-मुंग्या पदंनचे (लहान
 जीव) पहा. त्यांचा जानिभिशिष्ट आकार आहे. कारण त्यांच्यांत भिन्न
 भिन्न जानी आहेत. (९)

१ टांकेच्या अभिप्रायानुसार हा अर्थ दिला आहे. पण पुढील अर्थ
 ही धार्य आहे—त्यांची वैशिष्ट्ये ' जानिमय ' म्हणजे प.म.तः सिद्ध अशी
 आहेत. कारण हा प्राणि-जानी एकमेकांमार्गून भिन्न आहेत. टांकाकार
 देतोच हा अर्थ एके ठिकाणी (६११ व्या गाथेचे १३ टीटो) सुचविले
 असे दिसते—(एतं तिस्सपानानं विप गोत्थिभिद्धमेव वेग्गानिज्जानगानं
 ममुलोत्तु तासणादीनं अन्नो अन्नो सग्गिमु न विच्छति.)

- ६०३ चतुष्पदेऽपि जानाथ खुदके च महल्लके ।
 लिंग जातिमय तेस अञ्जमञ्जा हि जानियो ॥ १० ॥
- ६०४ पादूदरेऽपि जानाथ उरगे दीवग्निद्विके ।
 लिंग जातिमय तेस अञ्जमञ्जा हि जानियो ॥ ११ ॥
- ६०५ तनो मच्छेऽपि जानाथ उदके वारि-गोचरे ।
 लिंग जातिमय तेस अञ्जमञ्जा हि जानियो ॥ १२ ॥
- ६०६ ततो पक्खीऽपि जानाथ पत्तयाने विहगमे ।
 लिंग जातिमय तेस अञ्जमञ्जा हि जानियो ॥ १३ ॥
- ६०७ यथा एतासु जानीसु लिंग जातिभ्य पुयु । *instruction from b*
 एव नथि मनुस्सेसु लिंग जातिमय पुयु ॥ १४ ॥

१ रो०-ओरके. २-२ रो०-पक्खी विजानाय.

६०३ लहान आणि मोठे चतुष्पदही पहा. त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे. कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत (१०)

६०४. पोटाचे सापटणारे लान पाठीचे सर्पही पहा. त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत (११)

६०५ नदनतर पाण्यात वास करणारे जलचर मासेही पहा त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत. (१२)

६०६ न्यानतर पखांनी उडणारे आकाशमार्गी पक्षीही पहा त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत (१३)

६०७. जसा या प्राणी-जातीत जातिविशिष्ट भिन्न भिन्न आकार सापडतो, तसा मनुष्यात जातिविशिष्ट भिन्न भिन्न आकार सापडत नाही (१४)

- ६०८ न केसेहि न सीसेन न कण्णेहि न अक्खिहि ।
 न मुखेन न नासाय ओट्ठेहि भमूहि वा ॥ १५ ॥
- ६०९ न गीवाय न असेहि न उदरेन न भिड्डिया ।
 न सोणिया न उरसा न समारे न मेथुने ॥ १६ ॥
- ६१० न हत्थेहि न पादेहि नागुलीहि नखेहि वा ।
 न जघाहि न उरूहि न वण्णेन सरेन वा । *Thaghr*
 लिंग जातिमय नेव यथा अज्जासु जातिसु ॥ १७ ॥
- ६११ पच्चत्त स-सरीरेसु मनुस्सेस्वेत न विज्जति ।
 वोकार च मनुस्सेसु समज्जाय पवुच्चति ॥ १८ ॥
- ६१२ यो हि कोचि मनुस्सेसु गोरक्ख उपजीवति ।
 एव वासेड्ड जानाहि कस्सको सो न ब्राह्मणो ॥ १९ ॥

६०८ केसानी, डोक्यानें, कानानी, डोळ्यानी, तोंडानें, नाकानें,
 ओठानी किंवा भिव्यानी, (१५)

६०९ मानेनें, खाद्यानीं, पोटांनें, पाठीनें, कमरेनें, उानीनें,
 लिंगानें किंवा स्त्रीपुरुषसंगानें, (१६)

६१०. हातानीं, पायांनीं, वोटांनीं किंवा नखांनीं, जघानीं,
 माठ्यानीं, कातीनें किंवा खरानें, जसा इतर जातींत जातिविशिष्ट
 आकार सापडतो, तसा मनुष्यात नाहीच नाही. (१७)

६११. हा जातिविशिष्ट आकार माणसा-माणसाच्या शरिरात
 भिन्नपणें आढळत नाही. मनुष्यजातीतील भेद हा केवळ वास्तू-
 प्रचारावर अवलंबून असतो. (१८)

६१२. मनुष्यात जो कोणी माई राखून उपजीविका करतो तो,
 हे वासेष्टा, शेतकरी आहे, ब्राह्मण नव्हे, असें समज. (१९)

- ६१३ यो हि कोचि मनुस्सेसु पुथु सिप्पेन जीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि सिप्पिको सो न ब्राह्मणो ॥ २० ॥
- ६१४ यो हि कोचि मनुस्सेसु बोहारं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि वागिजो सो न ब्राह्मणो ॥ २१ ॥
- ६१५ यो हि कोचि मनुस्सेसु परपेस्सेन जीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि पेस्सिको सो न ब्राह्मणो ॥ २२ ॥
- ६१६ यो हि कोचि मनुस्सेसु अदिन्नं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि चोरो एसो न ब्राह्मणो ॥ २३ ॥
- ६१७ यो हि कोचि मनुस्सेसु इत्थं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि योधाजीवो न ब्राह्मणो ॥ २४ ॥
- ६१८ यो हि कोचि मनुस्सेसु पुरोहितेण उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि याजको सो न ब्राह्मणो ॥ २५ ॥

१ म०—परपेसेन. २ म०—पेस्सिको.

६१३. मनुष्यांत जो कोणी भिन्न भिन्न कारागिरीन उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, कारागीर आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज, (२०)

६१४. मनुष्यांत जो कोणी व्यापाराने उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, चाणी आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज, (२१)

६१५. मनुष्यांत जो कोणी शिपायार्थे काम करतो तो, हे वासेष्ठा, शिपाई आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज, (२२)

६१६. मनुष्यांत जो कोणी चोरीने उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, चोर आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज, (२३)

६१७. मनुष्यांत जो कोणी धनुर्धरेने उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, योद्धा आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज, (२४)

६१८. मनुष्यांत जो कोणी पुरोहितपणावर उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, याजक आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज, (२५)

६१९ यी हि कोचि मनुस्सेसु गाम रद्ध च भुञ्जति ।

एव वामेद्ध जानाहि राजा एसी न ब्राह्मणो ॥ २६ ॥

६२० न चाह ब्राह्मण भूमि योनिज मत्तिसंभव ।

भोवादि नाम सो होनि सचे होनि सकिञ्चनो ।

अकिञ्चन अनादान तमह भूमि ब्राह्मण ॥ २७ ॥

६२१ सन्प्रसयोजन छे वा यो वै न परितस्सति ।

सगानिग विसयुत तमह भूमि ब्राह्मण ॥ २८ ॥

६२२ छेवा नन्धि वरत्त च सन्दान सह अनुक्रम ।

उक्खित्तपठिय बुद्ध तमह भूमि ब्राह्मण ॥ २९ ॥

१ श्री०-नन्दि.

६१९. मनुष्मत् जो कोणी गारावर आणि राष्ट्रावर सत्ता चाळरितो तो, हे वासेट्टा, राजा आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२६)

६२० आईच्या उदरातून जन्मणाऱ्याला भी ब्राह्मण म्हणत नाही, जर त्याजपाशी सगळे असतील, तर तो (इतर जनास) 'भो' शब्दाने समोरण्यास तेवढा पात्र होतो पण जो संपत्ति-विरहित व आदानविरहित, त्याला भी ब्राह्मण म्हणता (२७)

६२१ सर्व सयोजने तोंडून जो वास पारत नाही जो सगळ्या पार जातो, व जो विसयुक्त त्याच्या भी ब्राह्मण म्हणता (२८)

६२२ नप्पी (क्रौंच), वरत्रा (वृष्ण) आणि (अनुशयरूपी) अनुक्रमासहित यागुरो (साप्रदायिक बुद्धि) उद्भूत व अर्पण फेकून जो बुद्ध होतो, त्याला भी ब्राह्मण म्हणता (२९)

१ इतर लोकांनी बोलताना, त्यांना द्याक यास्ताना 'भो', 'भो' असे मोठ्या ताळ्याने म्हणता. २-२ नप्पी आणि वरत्रा म्हणजे एक प्रकारच्या नामध्याना वावा, ज्यानी यागुरा करतात. अनुक्रम = क्रमशः गोष्टी.

६२३ अक्रोस वधवन्ध च अदुट्टो यो तिनिक्खति ।
खन्तीवल्ल वल्लानीक तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३० ॥

६२४ अक्रोधन वतवन्त सीलवन्त अनुस्सद ।
दन्त अन्तिमसारीर तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३१ ॥

✓ ६२५ वारिं पोक्खरपत्ते व आरगोरेव सासपो । *manudand*
यो न लिप्पति कामेसु तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३२ ॥

६२६ यो दुक्खस्स पजानाति इधेव खयमत्तनो ।
पन्नभार विसयुत्त तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३३ ॥

६२७ गभीरपञ्च भेधावि मग्गामग्गस्स कोविद ।
उत्तमत्थ अनुप्पत्त तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३४ ॥

६२३. जो द्वेषरहित रहून शिवीमाळी, वध आणि बन्धन सहन करतो, क्षान्तिमळ होच ज्याचें सैयमळ, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३०)

६२४. अक्रोशी, व्रतवान्, शीलवान्, (लोभानें) न फुगलेला, दान्त व अन्तिम शरीर धारण करणारा, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३१)

६२५. कमळ पत्रावरील पाण्याप्रमाणे, व आरीच्या अमावरील मोहरीच्या दाण्याप्रमाणे जो विषयोपभोगात लिप्त होत नाही, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (३२)

६२६ जो याच जन्मी आपल्या दुखाचा अन्त जाणतो, ज्याने आपलें ओझे खाली टाकलें व जो सयोगविरहित झाला, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३३)

६२७ गभीरप्रज्ञ, मैधावी, मार्गामार्ग जाणण्यात प्रवीण व उत्तमार्थ पावलेला, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३४)

- ६२८ असंमटं गहद्वेहि अनागारेहि चूमय ।
 अनोकसारिं अण्ठिं तमहं व्रुमि ब्राह्मणं ॥ ३५ ॥
- ६२९ निवाप दण्डं भूनेमु तसेमु थोरेसेमु च ।
 यो न हन्ति न घातेति तमहं व्रुमि ब्राह्मण ॥ ३६ ॥
- ६३० अत्रिरुद्ध विरुद्धेमु अत्तदण्डेसु निव्युत्त ।
 साशनेसु अनाशनें तमहं व्रुमि ब्राह्मण ॥ ३७ ॥
- ६३१ यस्स रागो च दोसो च मानो ममसो च पांतिवो
 सासपोरिव आरग्गा तमहं व्रुमि ब्राह्मणं ॥ ३८ ॥
- ६३२ अकर्कसं विज्जंपरिं गिर सच्च उदीरये ।
 याप नामिसजे कश्चिं तमहं व्रुमि ब्राह्मणं ॥ ३९ ॥

१ म०—अनोकचारि २ म०—ओहितो. ३ म०, अ०—दिष्पारनि.

६२८. गृहस्य आणि परिव्राजक या उभयनाथ्या ससर्गासामून मुक्त, गृहमुद्धीसामून दूर राहगारा व अण्ठेच्छ, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३५)
६२९. व्रस आणि स्यावर भूतमात्राविषयी दण्डयुद्धि सोडून जो हिंसा करित नाही, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३६)
६३०. विरोधी लोकात अविरोधी, आमदंडन करणाऱ्यांत शांत व आदान करणाऱ्यात (लोभी जनांत) अनादान, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (३७)
६३१. ज्याचे कान, क्रोध, अहंकार आणि (परगुणांमदल) तिरस्कार—हे आरीच्या अमावरील मोहरीच्या दाण्याप्रमाणे गटाडे, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३८)
६३२. अकर्कस, अर्जवी, सत्य व जें घोणागही सुपणात नाही असेच वचन बोलणारा. त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (३९)

- ६३३ यो च दीप व रस्त वा अर्गु थूल सुभासुभ ।
लोके अदिन्न नादियति तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४० ॥
- ६३४ आसा यस्त न विज्जन्ति अरिं लोके परमिह च ।
निरामय विसयुत्तं तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४१ ॥
- ६३५ यस्सात्थया न विज्जन्ति अज्जाय अक्कथकापी ।
अमतो गध अनुप्पत्तं तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४२ ॥
- ६३६ यो ध पुज्ज च पाप च उभो सग उपच्चगा ।
असोक विरज सुद्ध तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४३ ॥
- ६३७ चन्द व विमल सुद्ध विप्पसन्नमनाविड । *undisturbed*
नन्दीभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४४ ॥

१ म०-निरासान. २ म०-नन्दीराग'

६३३. आणि जो या जगात दीर्घ किंवा ह्रस्व, अणु किंवा स्थूल, सुन्दर किंवा असुंदर वस्तु चोरीत नाही, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४०)

६३४. ज्याला इह किंवा परलोकाविषयी आसक्ति नाही, जो अनासक्त व विसयुक्त, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४१)

६३५. ज्याला आलय नाही, जो ज्ञान पावून निराशक झाला व जो अमृताप्रत (निर्वाणाप्रत) पोहोचून त्यात अवगाहन करतो, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४२)

६३६. जो इहलोकीं पुण्य आणि पाप या दोघाचाही सग सोडून गेला, जो असोक, विमल आणि शुद्ध, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४३)

६३७. जो चंद्रासारखा विमल, शुद्ध, प्रसन्न, अनाविल, व ज्याची भवतृण्या नष्ट झाली, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४४)

- ६३८ यो इम पळिपथ दुग्ग ससार मोहमच्चगा ।
 त्रिण्णो पारगंतो ज्ञाथी अनेजो अरुथरुथी ।
 अनुपादाय निब्बुतो तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४५ ॥
- ६३९ यो व कामे पहत्वान अनागारो परिव्वजे ।
 कामभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४६ ॥
- ६४० यो ध तण्ह पहत्वान अनागारो परिव्वजे ।
 तण्हामवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४७ ॥
- ६४१ हित्वा मानुसकू योग दिव्व योग उपच्चगा ।
 सब्बयोगविसंयुत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४८ ॥
- ६४२ हित्वा रतिं च अरतिं च सीतिभूत निरूपणिं ।
 सब्बलोकाभिभु वीर तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४९ ॥ ।

१ म०-पारगतो.

६३८. जो या विषममार्गी, दुर्गम, मोहमय ससाराच्या पलीकडे गेला, जो उत्तीर्ण, पार गेलेला, ध्यानरत, निष्कम्प, निश्चक व उपादानरहित होऊन शांत झालेला, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४५)

६३९. या जर्गी जो विषयोपभोग सोडून अनागारिक प्रव्रज्या घेतो, व ज्याची कामवासना व भववासना नष्ट झाली, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४६)

६४०. या जर्गी जो तृष्णा सोडून अनागारिक प्रव्रज्या घेतो, ज्याची तृष्णा व भववासना नष्ट झाली, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४७)

६४१ जो मानवी बंधन सोडून दिव्यबन्धनाच्या पलीकडे गेला, व सर्व बंधनातून मोकळा झाला, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४८)

६४२. रति आणि अरति सोडून शांत झालेला, निरूपणि व सर्व लोकांविजयी शूर, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४९)

६४३ जुतिं यो वेदि सत्तान उपपत्तिं च सब्वसो ।

असत्त सुगत बुद्ध तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५० ॥

६४४ यस्त गतिं न जानन्ति देवा गन्धर्व्यमानुसा ।

खीणासव अरहन्त तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५१ ॥

६४५ यस्म पुरे च पच्छा च मज्जे च नयि किंचन ।

अकिंचन अनादान तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५२ ॥

६४६ उत्तमं पवरं वीरं महर्षिं विजितायिन । महर्षिं

अनेजं महोत्तमं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५३ ॥

६४७ पुन्वे-निवास यो वेदिं समापायं च पस्सति ।

अयो जातिकखयं परो तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५४ ॥

१ म०-धीर २ म०-महातक

६४३ जो प्राण्याचें मरण व उत्पत्ति सर्वथैव जाणतो, जो अनासक्त, सुगत आणि बुद्ध, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५०)

६४४ ज्याची गति देवाना, गरुडाना किंवा मनुष्यांना माहित नाही, जो क्षीणाश्रव, अहंन्, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५१)

६४५ ज्याला पूर्वं पदार्थाविषयी, भावी पदार्थाविषयी, किंवा वर्तमान पदार्थाविषयी काहीच वास्तना नाही, जो अकिंचन व आदान-रहित, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (५२)

६४६ ऋतम, पवर, वीर, महर्षि, विजयी, अप्रकम्प्य, स्नातक आणि बुद्ध, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५३)

६४७ जो पूर्वजन्म स्मरतो, सद्गति आणि असद्गति जाणतो, आणि जन्मक्षय (निर्वाण) प्राप्त करून घेतो, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५४)

- ✓ ६४८ समञ्जा हेसा लोकस्मि नामगोत्त पक्कपित ।
सम्मुच्चां समुदागत तत्थ तत्थ पक्कपित ॥ ५५ ॥
- ✓ ६४९ दीघरत्तमनुसयित दिट्ठिगतमजानत ।
अजानन्ता नो पव्वन्ति जातिया होति ब्राह्मणो ॥ ५६ ॥
- ✓ ६५० न जच्चा ब्राह्मणो होति न जच्चा होति अब्राह्मणो ।
कम्मना ब्राह्मणो होति कम्मना होति अब्राह्मणो ॥ ५७ ॥
- ६५१ कस्सको कम्मना होति सिण्णिको होति कम्मना ।
वाणिजो कम्मना होति पेस्सिको होति कम्मना ॥ ५८ ॥
- ६५२ चोरोऽपि कम्मना होति योऽजीवोऽपि कम्मना ।
याजको कम्मना होति राजाऽपि होति कम्मना ॥ ५९ ॥

१ म०-समञ्जा. २ शे०-पव्वन्ति. ३ म०-कम्मना.

६४८. नाव आणि गोत्र हा एक जगातला वाक्-प्रचार आहे. लोकसमतीने ते ठरते, व त्या त्या ठिकाणी तसे तसे कल्पिले जाते. (५५)

६४९. अज्ञान माणसाच्या अन्त करणात चिरकाउ वास करणारे असे हे एक मिथ्यादर्शन आहे. अज्ञान जन 'जन्माने ब्राह्मण होतो' असे आम्हास सांगतात. (५६)

६५० जन्माने ब्राह्मण होत नाही व जन्माने अब्राह्मण होत नाही, कर्माने ब्राह्मण होतो व कर्माने अब्राह्मण होतो. (५७)

६५१. शेतकरी कर्माने होतो, कारागीर कर्माने होतो, वाणी कर्माने होतो व शिपाई कर्माने होतो. (५८)

६५२. चोरही कर्माने होतो, योद्धाही कर्माने होतो, याजक कर्माने होतो व राजाही कर्माने होतो. (५९)

६५३ एवमेत यथाभूत कम्मं पस्सन्ति पण्डिता ।

पण्डितपुत्राणां पटिच्चसमुत्पाददसा कम्मविपाककोविदा ॥ ६० ॥

६५४ कम्मना वत्तती लोके कम्मना वत्तती पजा ।

कम्मनिपपना सत्ता रथत्साणीव यावतो ॥ ६१ ॥

६५५ तपेन ब्रह्मचरियेन सयमेन दमेन च । *temperance*

एतेन ब्राह्मणो होति एत ब्राह्मणमुत्तम ॥ ६२ ॥

६५६ तीहि विज्जाहि सपन्नो सन्तो खीणपुनम्भवो ।

एव यासेट्ठ जानाहि ब्रह्मा सक्को विजानत'ति ॥ ६३ ॥

१ म०—पटिच्चसमुत्पाददस, २ म०—वत्तति, ३ अ०—'ब्रह्मानं'तिऽपि.

६५३. प्रतीत्यसमुत्पाद जाणणारे व कर्मफल जाणण्यात् कुशल
पंडित याप्रमाणे यथार्थतया कर्म जाणतात. (६०)

६५४. कर्माने जग चालते, प्राणी कर्माने जगतात. चालणारा
रथ जसा अणीवर अवलंबून असतो, तसे प्राणी कर्मबन्धनावर
अवलंबून राहतात (६१)

६५५. तपाने, ब्रह्मचर्याने, सयमाने आणि दमाने ब्राह्मण होतो.
हे ब्राह्मण्य उत्तम होय (६२)

६५६ (पूर्वजन्म जाणणे, सद्गति दुर्गति जाणणे व जन्म-क्षय
प्राप्त करून घेणे या) तीन विद्यांनी सपन्न, शान्त व ज्याला पुनर्जन्म
नाही तो, हे वासेष्ठा, सुज्ञाचा शक्र आणि ब्रह्मा आहे, असे
समज (६३)

१. हे एक बौद्धतत्त्वज्ञानातील महत्त्वाने अग आहे. स्पष्टीकरणार्थ
'शुद्ध, धर्म आणि सव' (द्वितीय आवृत्ति) पान ४६-४७ परा.

एव बुत्ते वासेट्टुभारद्वाजा माणवा भगवन्त एतदबोचु—अभिकन्त मो गोतम . पे० एते मय भगवन्तं गोतम सरण गच्छाम धम्मं च भिक्खुसघ च, उपासके नो भव गोतमो धारेतु अज्जतमो पाणुपेते सरणं गंतेति ।

वासेट्टुसुत्त निट्ठित ।

३६

[१०. कौकालियसुत्तं]

एवं मे सुत । एकं समय भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनायपिण्डकस्स आरामे । अथ खो कौकालियो भिक्खु येन भगवा तेनुपसक्मि, उपसक्मित्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एवमन्त निसीदि ।

१-१ रो०-सरणागते.

असें म्हटल्यावर वासेट्टु आणि भारद्वाज विद्यार्थी भगवन्ताला म्हणाले—धन्य ! धन्या भो गोतमा, इत्यादि ते आम्ही भगवान् गोतमाला शरण जातो, धर्माला व भिक्षुसघाला शरण जातो आम्ही आजपामून आमरण शरण गेलेले उपासक आहोत, असें भवान् गोतमाने समजावे.

वासेट्टुसुत्त समाप्त

३६

[१०. कौकालियसुत्तं]

असें मी ऐकलें आहे. एके समयी भगवान् श्रावस्ती येथे जेतवनांत अनायपिण्डिकाच्या आरामात राहत होता. त्या वेळी कौकालिक भिक्षु भगवन्तापाशी आला येऊन भगवन्ताला वदन करून एका राजूला

१ मुळात कौकालिय असा पाठ आहे, पण अटकथेत कौकालिक असा आढळतो, व तोच येथे (भाषान्तरांत) स्वीकारला आहे.

एकमन्त निसिन्नो खो कोकालियो भिक्षु भगवन्त एतद्वोच—पापिञ्जा
 मन्ते सारिपुत्तमोग्गलाना, पापिकान इच्छान वस गता ति । एव बुत्ते
 भगवा कोकालियं भिक्षु एतद्वोच— मा हेवं कोकालिय, मा हेव
 कोकालिय, पसादेहि कोकालिय सारिपुत्तमोग्गलानेसु चित्त, पेसला
 सारिपुत्तमोग्गलाना ति । दुतियऽपि खो कोकालियो भिक्षु भगवन्त
 एतद्वोच—किञ्चापि मे भन्ते भगवा सद्दायिको पच्चयिको, अथ
 खो पापिञ्जा व सारिपुत्तमोग्गलाना, पापिकान इच्छान वस
 गता ति । दुतियऽरि खो भगवा कोकालिय भिक्षु एतद्वोच—मा
 हेव कोकालिय मा हेव कोकालिय, पसादेहि कोकालिय
 सारिपुत्तमोग्गलानेसु चित्त, पेसला सारिपुत्तमोग्गलाना ति ।
 ततियऽपि खो कोकालियो भिक्षु भगवन्त एतद्वोच—किञ्चापि मे
 भन्ते भगवा सद्दायिको पच्चयिको, अथ खो पापिञ्जा व सारिपुत्त-

वसला एका वाजूम वसून कोकालिय भिक्षु भगवन्ताला म्हणाला—
 भदन्त शारिपुत्र आणि मौद्गल्यायन हे पापेच्छ असून पापी वासनाना
 वश झाले आहेत, असें म्हटल्यावर भगवान् कोकालिक भिक्षूला
 म्हणाला— हे कोकालिका, असें म्हणू नकोस, कोकालिका, शारि-
 पुत्र-मौद्गल्यायनावर विश्वास ठेव शारिपुत्र-मौद्गल्यायन सद्गुणी
 (पेशल) आहेत दुसऱ्यादाही कोकालिक भिक्षू भगवन्ताला म्हणाला—
 भदन्त, जरी भगवन्तावर माझी श्रद्धा आणि विश्वास आहे, तरी
 शारिपुत्र व मौद्गल्यायन हे पापेच्छ असून पापी वासनाना वश झाले
 आहेत दुसऱ्यादाही भगवान् कोकालिक भिक्षूला म्हणाला—हे
 कोकालिका, असें म्हणू नकोस, असें म्हणू नकोस, शारिपुत्र मौद्ग-
 ल्यायनावर विश्वास ठेव, शारिपुत्र-मौद्गल्यायन सद्गुणी आहेत
 निमऱ्यादाही कोकालिक भिक्षू भगव ताला म्हणाला— भदन्त,

मोग्गलाना, पापिकान इच्छान वसगता नि । तनियऽपि एो भगवा
 कोकालिय भिक्खु एतदवोच—मा हेव कोकालिय, मा हेवं वोकायि,
 पसादेहि कोकायिय शारिपुत्तमोग्गलानेसु चित्त, पेसला शारिपुत्त-
 मोग्गलाना नि, अय खो कोकालियो भिक्खु उट्ठायासना भगवन्तं छभि-
 यादेत्वा पदविखण कत्वा पक्कामि । अचिरपक्कन्तरस्स च कोकालियस्स
 भिक्खुनो सासपमत्तीहि पिलकाहि सन्धो कायो फुटो अहोसि, सासप-
 मत्तियो हुत्वा मुग्गमत्तियो अहेसु, मुग्गमत्तियो हुत्वा कट्ठापमत्तियो
 अहेसु, कट्ठापमत्तियो हुत्वा कोउट्टिमत्तियो अहेसु, कोउट्टिमत्तियो
 हुत्वा कोलमत्तियो अहेसु, कोलमत्तियो हुत्वा आमलकमत्तियो
 अहेसु, आमलकमत्तियो हुत्वा वेळ्ळासलाटुक्कामत्तियो अहेसु,
 वेळ्ळुवसलाटुक्कामत्तियो हुत्वा त्रिष्ठिमत्तियो अहेसु, त्रिष्ठिमत्तियो हुत्वा पभि-
 जिजसु, पुब्बं च लोहितं च पग्घरिंसु । अथ खो कोकालियो भिक्खु

जरी भगवन्तावर माशी श्रद्धा आगि विश्वास आहे, तरी शारिपुत्र-
 भौद्रल्यायन हे पापे-उच असून पापी वासनाना वश झाले आहेत
 तिसऱ्यादाही भगवान् कोकालिक भिक्षूला म्हणाऱा— हे कोकालिका,
 असें म्हणू नकोस, असें म्हणू नकोम, कोकालिका, शारिपुत्र-भौद्रल्यायना-
 वर विश्वास ठेव, शारिपुत्र-भौद्रल्यायन सद्गुणी आहेत.

तेव्हा कोकालिक भिक्षु वासनावरून उठला, व भगवन्ताला
 नमस्कार करून व प्रदक्षिणा करून तेथून निघाळा. तेथून निघान्या-
 वरोवर कोकालिक भिक्षूच्या सर्व शरिरावर मोहरीएवढे फांड
 उठले. ते मोहरीएवढे होऊन मुगाएवढे झाले, मुगाएवढे होऊन
 वाटाण्याएवढे झाले, वाटाण्याएवढे होऊन बोरान्या बी एवढे झाले,
 बोरान्या बीएवढे होऊन बोरान्या बी एवढे झाले; बोरान्या बी
 एवढे झाले, आवळ्याएवढे होऊन आवळ्या बेलकट्याएवढे झाले;

तेनेवावापेन काल अकासि । कालकतो च कोकालियो भिक्खु पटुम-
निरय उपपज्जि सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्त आघातेत्वा

अथ खो ब्रह्मा सहपति अभिकन्ताय रत्तिया अभिकन्तवण्णो केवल-
कप्प जेतवन ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसकमि, उपसकमित्वा
भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त भट्ठासि । एकमन्त ठितो खो ब्रह्मा सहपति
भगवन्त एतदवोच—कोकालियो भन्ते भिक्खु कालकतो, कालकतो च
भन्ते कोकालियो भिक्खु पटुमनिरय उपपन्नो सारिपुत्तमागोग्गल्लानेसु
चित्त आघातेत्वाति । इद अवोच ब्रह्मा सहपति, इद वत्वा भगवन्त
अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेव अन्तरधायि ।

अथ खो भगवा तस्सा रत्तिया अच्चयेन भिक्खू आमन्तेसि—इम
भिक्खवे रत्तिं ब्रह्मा सहपति अभिकन्ताय रत्तिया ..पे०. आघातेत्वा ति,

कौबल्या बेलफळाएवढे होऊन (पिकलेल्या) बेलफळाएवढे झाले, आणि
पिकलेल्या बेलफळाएवढे होऊन फुटले. त्यातून पृ, रक्त वाहू लागले,
आणि त्याच रोगाने कोकालिक भिक्षु मरण पावला. मरण पावल्या-
वर कोकालिक भिक्षु मनातील शारिपुत्रमौद्गल्यायनाच्या द्वेषामुळे
पद्मनरकात जन्मला.

तेव्हा रात्र सपत आली असता, आयत सुन्दर, सहपति ब्रह्मा
सर्व जेतवन प्रकाशित करून, भगवन्तापाशी आला, येऊन भग-
वन्ताला वदन करून एका बाजूला उभा राहिला एका बाजूस उभा
राहून सहपति ब्रह्मा भगवन्ताला म्हणाला—मदन्त, कोकालिक भिक्षु
मरण पावला, मरण पावून कोकालिक भिक्षु मनातील शारिपुत्र-
मौद्गल्यायनाच्या द्वेषामुळे पद्मनरकात जन्मला. असे सहपति ब्रह्म

इदं अनोच ब्रह्मा सहंपति, इदं वरा मं अभिवादेवा पदस्मरणं कृत्वा
 तथैव अन्तरधायी ति । एवं वृत्ते अञ्जनरो भिक्षु भगवन्त एतद्वोच—
 कीरदीर्घं नु खो भन्ते पदुमे निरथे आयुष्यमाणं ति । दीर्घं एवो भिक्षु
 पदुमे निरथे आयुष्यमाणं, तं न सुकरं संखातुं एतकानि वस्तानी ति
 वा, एतकानि वस्तसतानी ति वा, एतकानि वस्तसतसहस्तानी ति
 वा ति । सक्का पन भन्ते उपमां कातुं ति । सक्का भिक्षु ति भगवा
 अबोच—सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसतिखारिको कोसलको तिडवाहो, तनो
 पुरिसो वस्तसतस्त अचयेन एकं एकं निचं उद्धरेष्य, खिन्नतरं एवो
 सो भिक्षु वीसतिखारिको कोसलको तिडवाहो इमिना उपक्रमेन
 परिवत्तयं परियादानं गच्छेथ्य, न त्वेव एको अम्बुदो निरथो ।

१ म०—उपमं.

म्हणाळा, असे म्हणून भगवताला वदन करून व प्रदक्षिणा करून
 तेथेच अन्तर्धान पावला.

तदनंतर राज संपल्यावर भगवान् भिक्षूना म्हणाळा—भिक्षूनो,
 गेल्या रात्री, राज संपत आली असतां.....इत्यादि.....असे सह-
 पति ब्रह्मा म्हणाळा. असे म्हणून मला वंदन करून व प्रदक्षिणा करून
 तेथेच अन्तर्धान पावला.

असे म्हटल्यावर एक भिक्षु भगवंताला म्हणाळा—“मदन्त, किती
 दीर्घ काळ पद्म नरकांत आयुष्याचे मान असते ?” “हे भिक्षु, पद्म
 नरकांत आयुष्याचे मान फार मोठे आहे; ते इतकी वर्षे, इतकी
 शतके, इतकी हजार वर्षे किंवा इतकी लक्ष वर्षे असे गणना करून
 सांगणे सोपे नाही.” “मदन्त, पण त्या यात्रतीन उपमा देणे शक्य
 आहे काय ?” भगवान् म्हणाळा—“हे भिक्षु, ते शक्य आहे. हे
 भिक्षु, कोसल देशातील वीस खारी तिड्यांचा गाडा (वाड) असतो

१ चार आठकाचा द्रोण व २६ द्रोणांची एक रात.

१०~
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति अम्बुदा निरया एवं एको निरम्बुदो निरयो,
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति निरम्बुदा निरया एव एको अबवो निरयो,
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति अबवा निरया एवं एको अहहो निरयो,
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति अहहा निरया एवं एको अट्टो निरयो,
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति अट्टा निरया एव एको कुमुदो निरयो,
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति कुमुदा निरया, एवं एको सौगन्धिको निरयो,
 सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति सौगन्धिका निरया एवं एको उप्पलको
 निरयो, सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति उप्पलका निरया एव एको
 पुण्डरीको निरयो, सेष्ययाऽपि भिक्षु वीसति पुण्डरीका निरया, एवं
 एको पदुमो निरयो । पदुमं खो पन भिक्षु निरयं कोकालियो भिक्षु
 उपपन्नो सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्तं आघातेत्वाति । इदं अबोच भग्ना,
 इदं वत्वा सुगतो अयापर एतदवोच सत्था—

व त्यातून एकादा मनुष्य दर शभराण्या वषोअ एक तीळ काढीत
 राहील तर, या क्रमानें तो कोशल देशांतल वीस खारीचा तिळाचा
 गाडा लवकर खलास होईल, पण अर्बुद नरकातील आयुष्य खलास
 होणार नाही. हे भिक्षु अर्बुदाच्या वीसपट निरर्बुद नरकात आयुष्य,
 निरर्बुदाच्या वीसपट अबव नरकात आयुष्य, अबवच्या वीसपट अहह
 नरकांत आयुष्य, हे भिक्षु, अहहच्या वीसपट अट्ट नरकात आयुष्य,
 हे भिक्षु, अट्टच्या वीसपट कुमुद नरकात आयुष्य, हे भिक्षु, कुमुदाच्या
 वीसपट सौगन्धिका नरकांत आयुष्य. हे भिक्षु, सौगन्धिकाच्या वीसपट
 उप्पलका नरकांत आयुष्य. हे भिक्षु, उप्पलकाच्या वीसपट पुण्डरीका
 नरकात आयुष्य, हे भिक्षु, पुण्डरीकाच्या वीसपट पदुम नरकात आयुष्य.
 हे भिक्षु, गनातीळ सारिपुत्त-भोद्धल्यापणांच्या द्वेषामुळे कोकालिक भिक्षु
 त्या पदुम नरकात जन्मला आहे. असें भगवान् म्हणाला, असें म्हणून
 तदनंतर तो सुगत शास्ता म्हणाला—

- ६५७ पुरिस्तस्त हि जानस्त कुठारो जापते मुगे ।
याप छिन्दति अत्तानं वाओ दुब्भासितं भणं ॥ १ ॥
- ६५८ यो निन्दित्यं पसंसति । त वा निन्दति यो पससियो ।
विचिनाति मुखेन सो कलि । कलिना तेन सुखं न निन्दति ॥ २ ॥
- ६५९ अप्यमत्तो अयं कलि । यो अक्खेसु धनपराजयो ।
सन्धस्सापि सहापि अत्तना । अपमेव महत्तरी कति ।
यो सुगतेसु मनं पदोसपे ॥ ३ ॥
- ६६० सतं सहस्सानं निरब्बुदानं । छत्तिस च पञ्च च अब्बुदानि ।
यं अरियगारी निरयं उपेत्ति वाचं मन च पणि गण पापकं ॥ ४ ॥

१-२ म०-छत्तिसति पंच च अब्बुदानं.

६५७. मनुष्य जन्मताच त्याच्या तोंडान कुन्हाड उत्पन्न होव
असते, जिच्या योगानें मूर्ख दुर्भाषित वाक्य बोलून तो आपणाअच
तोडतो. (१)

६५८. जो निन्द्य माणसाची प्रशंसा करतो, किंवा प्रशंसाई
माणसाची निंदा करतो, तो आपल्या तोंडानें आपली हानि करतो,
व त्या हानीच्या योगें सुख पावत नाही. (२)

६५९. जुगारान पैसा गमावणें ही हानि (कलि) थोडी आहे.
पण सुगतापिथी मन कळुपित करणें ही सत सह सर्वस्वाची हानि
म्हणून फार मोठी हानि होय. (३)

६६०. मन आणि वाचा पापकारक बनून आर्थाची (साधूची)
निंदा करणारा एक लज्ज निरब्बुद व छत्रीय आणि पांच अर्बुद वर्षे
नरकांत पडतो. (४)

- ६६१ अभूतवादो निरय उपेति । यो वाऽपि कत्वा न करोमी ति चाह ।
उभोऽपि ते पेच्च समा भवन्ति । निर्हानकम्मा मनुजा परत्य ॥ ५ ॥
- ६६२ यो अप्पदुद्धस्स नरस्स दुस्सति । सुद्धस्स पोस्सत्त अनगणस्स ।
तमेव बाल पच्चेति णाप । सुखुमो रजो पटिवात्'व खित्तो ॥ ६ ॥
- ६६३ यो लोमगुणे अनुयुत्तो । सो वचसा परिभासति अज्जे ।
अस्सहो कदरियो अवदञ्जू । मच्छरि पेसुणियस्सिन् अनुयुत्तो ॥ ७ ॥
- ६६४ मुखदुग्ग विभूतमनरिय । भूणहु पापक दुक्कतकारि ।
पुरिसन्तवलि अवजात । ना बहु भाणि'ध नेरपिकोऽसि ॥ ८ ॥

६६१. न घडलेखी गोष्ठ घडली असें म्हणणारा व आपण कृत्य करून ते केले नाही असें म्हणणारा दोषेही नरकाला जातात, ती दोषेही हीनकर्मी माणसें मरणोत्तर परलोकी एकच गति पावतात. (५)

६६२ निर्दोष, शुद्ध आणि निष्पाप माणसाला जो दोष देतो, त्याच्यावरच ते पापकृत्य बान्यावर फेंकलेल्या सूक्ष्म धुळीप्रमाणे चलतें. (६)

६६३. लोभात बद्ध झालेला, श्रद्धाविहीन, कृपण, अवदान्य, मात्सरी आणि चहाडी करण्यात गुतलेला असा जो, तो आपल्या वाणीने इतरांना दोष लावतो. (७)

६६४. हे विषममुखा, असत्यवादी, अनाया, भूणहा, पाप्या, दुष्कृत्यकारी, पुरुषाधमा, कली, नीचा, येथे जास्त बोलू नकोस, तू नरकगामी आहेस (८)

६६५ रजमाफिरसि अहिताय । सन्ते गरहसि किञ्चिसभारि ।

बहूनि च दुच्चरितानि चरित्वा । गच्छिसि खो पर्यंतं चिररत्त ॥२॥

६६६ न हि नस्सति कस्सचि कम्म । एति हं न लभते व सुवामि । -

दुक्ख मन्दो परलोके । अत्तनि पस्सति किञ्चिसकारी ॥ १० ॥

६६७ अयोसजुसमाहतट्टान । तिण्हवार अयमूलमुपेति ।

अय तत्तअयोगुळसन्निभ । भोजनमायि तथा पतिरूप ॥ ११ ॥

१ म०—गच्छसि, २ म०—वर्तति, अ०—'पपट, पपट' ति पि ३ म०—
हन्, अ०—इत्त, अथवा इत्त ४ म०—तत्त.

६६५ हे कल्मषकाऱ्या, तू सताची निंदा करतोस, व आपल्या
अहितासाठी धूळ फेंकतोस, पुष्कळ घुऱ्हे करून तू खड्ड्यात
जाण्याकरिता चिरकालपर्यंत एकसारखा पडत राहशील (९)

६६६ कारण, केलेले कर्म फळ दिल्यावाचून नष्ट होत नाही,
ते कर्त्याच्या मार्गे लागते कर्ताच्याच फळ भोगतोच. तो कल्मषकारी
मन्दबुद्धि स्वतः परलोकी दुःख अनुभवितो. (१०)

६६७. (पायाना बोंचणारे) लोखंडी खिळे मारून तयार केलेल्या
जमिनीवर व तीक्ष्ण धारेच्या लोखंडी सुळावर तो जातो, आणि त्याला
तेथे योग्य असं तापलेल्या लोखंडाच्या गोळ्यासारखे भोजन मिळते (११)

१. इतक्या खोल नरकात जाणार आरिष की, तेथे जाण्याकरिताच
मुला चिरकालपर्यंत खाली पडत जावे लागेल. दीक्षावार (कड्यावरून
खाली असणारा) रड्डा असा अर्थ घेतो.

- ६६८ न हि वागु वदन्ति वदन्ता । नाभिजवन्ति न ताणमुपेन्ति ।
 अगारे सयते सेन्ति । अग्गिनिसम जलित पविसन्ति ॥ १२ ॥
- ६६९ जालेन च ओनहियाना । तत्थ हनन्ति अयोगवकूटेहि ।
 अन्ध'व तिमिसमायन्ति । त वित्तंत हि यया महिकायो ॥१३॥
- ६७० अय लोहमय पन कुम्भि । अग्गिनिसम जलित पविसन्ति ।
 पच्चन्ति हि तासु चिररत्त । अग्गिनिसमासु समुप्पिलवासो ॥१४॥
- ६७१ अय पुब्बलोहितमिस्से । तत्थ ऱ्किं पच्चति किच्चिसकारी ।
 य य' दिसत अविसेति । तत्थ विलिस्सति' सफुत्तमानो ॥१५॥

१ म०-वित्थत. २ रो०-नं. ३ रो०, अ०-किलिज्जति.

६६८. तेथे गोड बोल्णारे नसतात. रक्षण करण्याला कोणी धावून येत नाहीत, व कोणी त्राण करित नाहीत. तेथे जमिनीवर पसरलेल्या जळत्या कोळशावर निजार्थे लागते व धमधगीत अर्थात प्रवेश कराना लागतो. (१२)

६६९. तेथे त्यांना जाळ्यात बाधून लोखंडा घणानी ठोकतात, व ते धुक्याप्रमाणे पसरलेल्या अन्धतमाळा जातात. (१३)

६७०. आणि आगीप्रमाणे प्रज्वलित लोखंडी कढईत ते पडतात, व त्या आगीसारख्या कढईत खाली वर जात येत ते दीर्घकाळ शिजतात. (१४)

६७१ आणि तेथे पू आणि रक्त यांनी भरलेल्या कढईत कल्मषकारी मनुष्य पडतो. तो ज्या ज्या दिशेला जातो, तेथे तेथे त्या पदार्थांनी माखला जाऊन घट पावतो. (१५)

- ६७२ पुळ्वावसथे सल्लिहिंम । तथ किं पच्चति किन्धिसकारी ।
 गत्तु न हि तीरमपत्थि^१ । सच्चसमा हि समन्तकपल्ला ॥१६॥
- ६७३ असिपत्तवन पन तिण्ह^२ । त पविसति समाच्छिदगत्ता^३ ।
 जिण्ह बळिसेन गहेत्वा । आरचयारचयो विहनन्ति ॥ १७ ॥
- ६७४ अय वेतरणिं पन दुग्ग । तिण्हधार खुरधारमुपेति ।
 तथ मन्दा पपतन्ति । पापकरा पापानि करित्वा ॥ १८ ॥
- ६७५ खादन्ति हि तथ रुदन्ते । सामा सबला काफोलगणा च ।
 सोणा सिगाला पटिगिग्गहा । कुलला वायसा च वित्तुदन्ति ॥१९॥

१ अ०--तीरवमत्थीति पि पाठो. २ म०--समुच्छिद्यकगत्ता ३ अ०--
 आरजयारजया ४ म०--पापानि ध क्त्वा

६७२. तो पापी मनुष्य तेथे किड्यांनीं भरलेल्या पाण्यात पडता. चारी बाजूस उच काठ असल्यामुळे त्याग बाहेर पडण्यास तीर सापडत नाही (१६)

६७३. तेथे प्राणी तीक्ष्ण असिपत्रवनात शिरतात त्यांचीं गात्रे छिन्न होतात त्याच्या जिमा गळाने ओढून काढताना डोक्याभोवतीं गरगर फिरवून (जमिनीवर) आपटले जातात. (१७)

६७४. आणि तीक्ष्ण वारेच्या क्षुरवारांनीं भरलेल्या त्रिकट वैतरणी नदीला ते जातात, य ते मन्दबुद्धि पापी पापे आचरून त्या नदीत पडतात (१८)

६७५ तेथे रटत असताना त्यांना काळे व कवरे डोम-फावळे, फुत्रे, कोल्हे, सेनपक्षी व फावळे अत्यंत आसक्तीने टोचत असतात. (१९)

६७६ किञ्छा वतार्य इध बुत्ति । यं जनो पस्सति किञ्चिसकारी ।

तस्मा इव जीवितसेसे । किच्चरुो सिया नरो न च मज्जे ॥२०॥

६७७ ते गणिता विदूहि तिळमाहा । ये पद्दुमे निरये उपनीता ।

नद्धतानि हि कोटियो पञ्च भवन्ति । द्वादस कोटिसत्तानि

पुनऽञ्जा ॥ २१ ॥

६७८ यावदुक्खा निरया इव बुत्ता । तस्यऽपि ताव चिं वसितब्बं ।

तस्मा सुधिपेसलसायुगुगेषु । वाचं मनं सततं परिक्खेति ॥२२॥

कोकालियसुत्तं निद्वितं ।

६७६. अशा नरकांत वास कठिण, जो कल्पकारो माणसार्ण भोगावा लागतो. म्हणून या जगांत शिळरु असलेले आयुष्य आहे तोंपर्यंत माणसाने आपले कर्तव्य करावे व बेसावधपणे वागू नये. (२०)

६७७. पांच कोटी नद्धत (दशसहस्र) आणि बाराशें कोटी तिळांच्या गाड्यातील तिळाइतकी वर्षे पद्मनरकातील आयुष्य आहे अशी विद्वान् गणना करतात. (२१)

६७८. याप्रमाणे दु.खकारक नरक आहेत आणि त्यात तितका काळ पडावे लागते. म्हणून शुद्ध, शीलवान् व सद्गुणी जनाविषयी वाचा आणि मन सतत समाळले पाहिजे. (२२)

कोकालिकसुत्त समाप्त

३७ -

(११. नालकसुत्त)

६७९. आनन्दजाते तिस्रसगणे पतीने । सकञ्च इन्दं सुचिवसने च देवे ।

६८०. दुस्सं गहेत्वा अतिरिव योमयन्ते। असितो इसि अइसं दिवाविहारे । १

६८०. दिस्वान देवे मुदितमने उदग्गे । चित्तिं करित्वा इदं अबोचासि तत्थ

किं देवसंबो अतिरिव कल्परूपो ।- दुस्सं गहेत्वा ममययै किं

पटिञ्च ॥ २ ॥

६८१. यदा पि आसि असुरेहि सङ्गमो । जयो सुरानं असुरा पराजितां।

तदाऽपि नेतादिसो लोमहंसनो। किं अन्मुतं दद्दु मरू पमोदिता ॥३

१ म०-पणीते. २ म०-पमुदितमने. ३ सी०-चित्ति. ४ म०-अबो-
वा पि. ५ म०- रमयथ.

३७

[११. नालकसुत्त]

६७९. शुद्ध वस्त्रं परिधान करणारे त्रिदशगण देव आनंदित
आणि हर्षित होऊन व इन्द्राचा सत्कार करून वस्त्र उडवीत
अत्यंत स्तुति करीत असता त्यांना 'असित' ऋषीने दिवसां बसण्याच्या
आपल्या स्थानांतून पाहिले. (१)६८०. तेव्हां मुदितमन आणि उल्लसित अशा देवांना पाहून तो
(ऋषि) आदरपूर्वक म्हणाला—देवसंघ अत्यंत हर्षित कां ? हें वस्त्र
घेऊन तुम्ही (डोक्याभोवती) कां फिरवितां ? (२)६८१. जेव्हां तुमचें असुरांवरुन युद्ध झालें, व सुरांचा जय आणि
असुरांचा पराजय झाला, तेव्हांही तुम्ही इतके हर्षित झालां नाही. आज
कोणती अद्भुत गोष्ट पाहून, देवहो, तुम्ही आनंदित झालांत ? (३)

६८२ सेलेति गायन्ति च वादयन्ति च । मुजानि पोठेन्ति च नच्चयन्ति च
पुच्छामि वोऽह मेरुमुद्दवासिने । धुनाथ मे ससय खिप्प मारिसा । ४
६८३ सो बोरेसत्तो रतनवरो अनुल्यो । मनुत्सगेके हितसुखनाय जातो ।
सक्यान गामे जनपदे लुम्बिनेय्ये । तेनऽह तुट्ठा अतिरिव
कल्यरूपा ॥ ५ ॥

६८४ सो सब्बसंतुत्तमो अगगुगलो । नरासभो सब्बपजानमुत्तमो ।
वत्तेस्सति चक्क इत्तिव्हये वने । नद व सीहो बलवा मिगोभिम्भू ॥ ६ ॥
६८५ त सद सुत्वा तुरित अवसरी सो । सुद्धोऽनस्स तद भवन उपागमि ।
निसज्ज तत्थ इद अबोचासि सक्के । कुहिं कुमारो अहमदि
दडुक्कामो ॥ ७ ॥

१ म०-यो २ रो०-मिगाधिम्भू ।

६८२. काहीं शीळ वाळीत आहेत, काहीं गत आहेत, काहीं वाजवीत आहेत, काहीं दड घोपटीत आहेत आणि काहीं नाचत आहेत, तें वा ० हें मी तुम्हा मेरुपर्वतावर राहणाऱ्यांना विचारतों. हे मारिघातो, तुम्ही माझा सशय लीकर दूर करा. (४)

६८३ (देव-) तो वररत्नासारखा अतुल्य बोरेसत्त्व मनुष्य-लोकी लुबिनीप्रदेशात शाक्याच्या गावी जगताच्या कल्याणासाठी जन्मला आहे. त्यामुळे आम्ही अथत दृष्ट तुष्ट झालों आहोंत (५)

६८४ तो सर्व प्राण्यात उत्तम, अप्रपुरय, मनुष्यपर्वम, व सर्व लोकात श्रेष्ठ, आपल्या गर्जनेनें सर्व मृगाचा पगामव करणाऱ्या बलवान् सिद्धा-प्रमाणें, (सर्वांचा पराभव करून) ऋषिपत्तन नाराच्या वनात धर्मचक्र प्रवर्तित करीत. (६)

६८५. ते हा तें देवाचें वचन ऐकून, तो (ऋषि) ग्वागी उतरला (व) सुद्धोऽनाच्या घरीं आला, व तेवें पचून शाक्यांना म्हणाव-कुमार फोडें आहे ० मीही त्याच पाहू इच्छितों. (७)

६८६ ततो कुमार जलित इव सुवर्णा । उक्कामुखे व सुकुसलसम्पहृष्ट ।
दद्वलमान सिरिया अनोमवर्णा । दस्संसु पुत्त असितव्हयरस
सक्या ॥८॥

६८७ दिस्वा कुमार सिखिमिव पज्जलन्त । तारासभ व नभसिगम विसुद्ध ।
सुरिय तपन्त सरदरिवं अंबभुत्त । आनन्दजातो विपुलमलत्थ
अभीष्ट पीति ॥९॥

६८८ अनेकसालं च सहस्समण्डल । छत्त मरु धारयु अन्तलिक्खे ।
सुवर्णादण्डा वीतिपतन्ति चामरा । न दिस्सरे चामरउत्त-
पुत्त गाहका ॥१०॥

१ म०-दस्सिसु २-२ म०-सारदिरावम्भमुत्त.

६८६ त्यावर शाक्यानीं, हुशार सोनारानें मुशीत घाञ्जन प्रज्व-
लित वरून ठोकून तयार केलेल्या सोयाप्रमाणें कान्तीनें दैदीप्यमान
व उत्तमवर्ण, अशा त्या बालक पुत्राला 'असित' नावाच्या (ऋषीला)
दाखविलें (८)

६८७. अग्नीप्रमाणें प्रज्वलणा-या, आकाशात सचार करणाऱ्या
तारापति चन्द्राप्रमाणें विशुद्ध, आणि शरदृक्तूत बभ्रापासून मुक्त
झालेल्या सूर्याप्रमाणें प्रकाशणान्या त्या बालकाला पाहून ऋषि आनंदित
झाला व विपुल प्रेम पावला (९)

६८८ देवांनीं अतरिक्षात अनेक काठ्याचें आणि हजार मडलाचें
छत्र धरलें, व सोन्याच्या दाड्याचीं चामरें उडू लागलीं, पण चामरें
आणि छत्र धारण करणारे दिसत नव्हते. (१०)

६८९ दिस्वा जटी कण्हसिदिहो इति । सुवग्गनेख त्रिय पण्डुक्कम्बले ।

सैतं च छत्त धरियं तं मुद्धनि । उदग्गच्चित्तो सुमनो पटिग्गहे ॥ ११ ॥

६९० पटिग्गहे वा यन सक्कयपुक्कव । जिगिसंको लक्खणमतपारगू ।

पसन्नचित्तो गिरमब्भुदीरपि । अनुत्तराय दिपदानमुत्तमो ॥ १२ ॥

६९१ अयत्तनो गमनमनुस्सरतो । अकल्यरूपो गत्वति अस्सुत्तानि ।

दिस्वान सक्या इसिमवोचु रुदन्त । नो चे कुमारे भविस्सति

अतरायो ॥ १३ ॥

१ म०-धारयन्त. २ म०-जिगीसको ३ म०-गरवति, अ०-
'गरवति' इति वि

६८९ पादव्या शालीवर ठेवलेल्या सोयाच्या नाण्याप्रमाणें शोभणाऱ्या व ज्याच्या मस्तकावर श्वेत छत्र धरलें आहे, अशा त्याला पाहून हर्षित आणि सतुष्ट झालेल्या त्या जटागारा 'कुप्पश्री' नावाच्या ऋषीनें त्याला आपल्या हातात घेतलें (११)

६९० आणि लक्षणें आणि मंत्र जाणण्यात पारगत असलेल्या (त्या ऋषीनें) शाक्यपुत्राला (बोधिसत्त्वाला) घेऊन व त्याचा परीक्षा करून प्रसन्न चित्तानें असे उद्गार काढले—“ हा लोकोत्तर बाल्क द्विपदात उत्तम आहे ” (१२)

६९१ आणि आपलें इहलोकान्तून (भविष्य कालातील) जाणें घ्यानातें आणून व दु खित होऊन तो आसर्वे गाळ लागला त्या रुदन करणाऱ्या ऋषीला पाहून शाक्य म्हणाले, या कुमाराला काहीं अतराय नाही ना ? (१३)

६९२ दिस्वान सत्रये इसिमवोच अरुल्ये । नाह कुमारे अहितमनु-
स्सरामि ।

न चापि मस्स भविस्सति अन्तरायो । न भोरकाय अग्निगस्ता
भवाय ॥१४॥

६९३ संत्रोपियग्गं कुसिस्सताय कुमारो । सो धम्मचक्र परमविसुद्धदस्सी ।
वत्तेस्सताय बहुजनहितानुरुपी । पित्थारिकऽस्स भविस्सति
ब्रह्मचरियं ॥१५॥

६९४ गमं च आयु न चिरमिमानसेसो । अयऽन्तरा मे भविस्सति
काळकिरिया ।
सो ह न सुस्स अ-सम-धुरस्स धम्मं । तेनऽग्घि अट्टो व्यमनगतो
अवायी ॥१६॥

१ म०-अज्ञो.

६९२ दु खित झालेल्या शाक्यांना पाहून ऋषि म्हणाला—
या कुमाराला काही अहित आहे असं मला वाटत नाही, किंवा याचा
कोणताही अन्तराय होणार नाही. हा सामान्य नव्हे. यासाठी
तुम्ही आनंदित रहा. (१४)

६९३. हा कुमार श्रेष्ठ असा सर्वोप प्राप्त करून घेईल. परम
विशुद्ध (निर्वाणाचा) साक्षात्कार करून घेणारा तो बहुजनान्या
कल्याणाबद्दल कळवळा येऊन धर्मचक्राचें प्रवर्तन करील. याने
प्रवर्तिलेला ब्रह्मचर्याचा संप्रदाय लोकांत विस्तार पावेल. (१५)

६९४. पण माझे इहलोकी आयुष्य योंडे राहिले आहे, आणि
तो (बुद्ध) होण्यापूर्वी मी मरणार आहे. तो मी त्या अप्रतिम धुरी-
णाचा धर्म ऐकू शकणार नाही. त्यामुळे मी आर्त, व्यसनप्राप्त व
दु खी झालो आहे. (१६)

६९५ सो साक्रियान विपुल जनेत्वं पीतिं । अन्तेपुरम्हा निरगमा
ब्रह्मचारी ।

। सो भागिनेद्यं सयमनुकम्पमानो । समादपेसि ध-मम धुरस्स
धम्मे ॥१७॥

६९६ बुद्धे' ति घोस यद परतो सुणासिं । सम्बोपिपत्तो विचैरनि
धम्ममग्ग ।

। गन्वान तत्थ समय परिपुच्छियानो । चरस्सु तस्मिं भगवति
ब्रह्मचरियं ॥१८॥

६९७ तेनानुसिद्धो हितमतसेन तादिना । अनागते परमविसुद्धदस्सिना ।

। सो नाल्लको उपचितपुञ्जसञ्चयो । जिन पत्तिक्ख परिवसि
रक्खिातिन्द्रियो ॥१९॥

१ म०—जनेत्वा । बहि अन्तेपुरम्हा

२ म०—विवरति

३-म०—परिपु-ठमानो

६९५ तो ब्रह्मचारी शाक्याच्या ठिऱाणीं विपुल प्रेम उत्पादत करून अत पुरातून निघाला आपल्या भाव्यापर दया करणाऱ्या त्यानें भाव्याला अप्रतिम धुरीणाच्या वर्मांचा मोऱ करून घेण्यासाठीं (असा) उपदेश केला—(१७)

६९६ “जेव्हा तू 'बुद्ध' हा शब्द इतराकडून ऐकशील व जेव्हा बुद्ध समोपि-ज्ञान मिळवून श्रेष्ठ वर्मांचा जनान प्रचार करील, तेव्हा तेंचें जाऊन धर्माविषयी प्रश्न विचार, व भगवताच्या प्यात ब्रह्मचर्याचें आचरण कर ” (१८)

६९७ भविष्यकालीं (नाऱ्याला) परम विशुद्ध (निर्वाणाचा) लाभ होणार आहे, असें जाणणाऱ्या तशा त्या हितबुद्धि भ्रष्टीनें उपदेश केल्यावर, तो कृतपुण्यसचय नाटक आपल्या इन्द्रियाचें रक्षण करणारा तापस होऊन जिनाची (बुद्धाची) प्रतीक्षा करीत राहिश (१९)

६९८ सुत्वान घोस जिनवरचक्रउत्तने । गन्वान दिस्वा इसिनिसर्भ
पसत्रो ।

मोनेयसेट्ट मुनिपवर अपुच्छि । समागते असितव्हयस्स
सासनेति ॥२०॥

वस्तुगांधा निहित्ता ।

६९९ अज्जातमेत वचन असिनस्स ययातय ।

त त गोतम पुच्छाम सव्वग्ग्मान पागु ॥ २१॥

७०० अनगारियुपेतस्स भिक्खाचरिय जिगित्ततो ।

मुनि पव्वहि मे पुट्ठो मोनेय उत्तम पद ॥ २२ ॥

७०१ मोनेय ते उरञ्जिस्स (ति भगवा) दुक्कर दुरभिसमय ।

हन्द ते न पवक्खानि सन्यम्भस्सु दब्ढो भय ॥ २३ ॥

१ म०-असिताव्हयस्स २ म०-वस्तुक्खा

६९८. असित नावाच्या ऋग्नि सांगितलेली बेल आली तेव्हा, जिनश्रेष्ठाने धर्मचक्र प्रवर्तित केल्याची ख्याती ऐकून, तेथे जाऊन श्रमिसतमात्र पाहून प्रसन्न झाल्या त्या नाटकाने मुनिप्रवराज श्रेष्ठ मौनेय कोणते ते विचारले. (२०)

[(वरील) गाथा प्रास्ताविक आहेत]

६९९. असिताचे हे यथार्थ वचन मी जाणते म्हणून सर्गमात पारंगत अशा गोलमाल मी विचारतो (२१)

७००. हे मुने, गृहविहीन झालेल्याज व भिक्षेवर निर्वाह करणाऱ्याज उत्तम पद असें मौनेय कोणते ते विचारतो, ते मला साग (२२)

७०१ मौनेय कोणते ते मी तुला सागतो असें भगवान् म्हणाला- ते दुष्कर आणि दुरभिसमय आहे. वाता तुला ते सागतो तू नेट धर व दड हो. (२३)

- ७०२ समानमात्रं कुम्बेय गामे अक्कुट्टवन्दितं ।
 । मनोपदोसं रक्खेय्य सन्तो अनुण्णतो चरे ॥ २४ ॥
- ७०३ उच्चावचा निच्छान्ति दापे अग्गिसिखूमा ।
 । नारियो मुनिं पलोमेन्ति ता सु तं मा पलोमयु ॥ २५ ॥
- ७०४ विरतो मेथुना धम्मा हित्वा कामे परोवरे^१ ।
 अविरुद्धो असारत्तो पाणेसु तसयावरे ॥ २६ ॥
- ७०५ यथा अहं तथा एते, यथा एते तथा अहं ।
 अत्तानं उपमं कत्वा न हनेय्य न घातये ॥ २७ ॥
- ७०६ हित्वा इच्छं च लोभं च यत्थ सत्तो पुथुज्जनो ।
 चक्खुमा पटिपज्जेय्य तरेय्य नरकं इमं ॥ २८ ॥

१ अ०, म०—समानभागं. २ म०—परोपरे.

७०२. गावात गेळं असता वन्दन आणि निन्द्रा यांजविषयी समभावाने वागारे, मनांतील प्रद्वेष आवरावा, व शांत होऊन निगवीं व्हावे. (२४)

७०३. अरण्यांतील अग्निज्वालाप्रमाणे लहान मोठी (प्रलोभने इतस्ततः) संचार करीत असतात. श्रिया मुनीला लोभवून पाहतात. त्यांनी तुला मोहांत न पाडावे (यावद्दल सामध.रहा). (२५)

७०४. लहान मोठे कामोपमोग सोडून खीसंगापासून विरत हो आणि स्थिर-चर प्राण्यांवर अविरुद्ध व अनासक्त होसाता रहा. (२६)

७०५. 'जसा मी तसे दे, व जसे ते तसा मी' असे धारण्या उदाहरणाने जाणून कोणाला मारूं नये व मारवूं नये. (२७)

७०६. ज्या इच्छेत आणि लोभाने सामान्य जन चढ होतो, त्या इच्छेचा आणि लोभाचा त्याग करून चक्षुष्मन्ताने वागारे, व दे नरक तरून जावे. (२८)

७०७ ऊनूद्रो मिताहारो अल्पिच्छस्स अलोलुपो ।

स वे इच्छाय निच्छातो अनिच्छो होति निम्युतो ॥ २९ ॥

७०८ स पिण्डचार चरिवा वनन्त अभिहारये ।

उपट्टितो रक्खमूलस्सि आसनूपगतो मुनि ॥ ३० ॥

७०९ स ज्ञानपसुतो धीरो वनन्ते रमितो सिया ।

ज्ञायेय रुक्खमूलस्सि अत्तान अभितोसय ॥ ३१ ॥

७१० ततो रत्था विवसने गामन्त अभिहारये ।

अब्धान नाभिनन्देय्य अभिहार च गामतो ॥ ३२ ॥

७११ न मुंती गाममागम्म कुजेसु सहसा चरे ।

धासेसन् ठिन्नरुथो न वाच पयुत्त भणे ॥ ३३ ॥

१ म०— मुनि.

७०७. त्याने पोडे खाणारा, मिताहारी, अल्पेच्छ व अलोलुप व्हावे. तो इच्छेपासून मुक्त होऊन अनिच्छ व शांत होतो. (२९)

७०८ त्या मुनीने भिक्षाटन करून अरण्यात जावे. तेथे झाडा-खाणी जाऊन आसनावर बसावे. (३०)

७०९. त्या ध्यानरत वीर पुरुषाने वनात आनंद मानावा, व झाडाखाणी बसून आपणाला सन्तोषित करून ध्यान करावे. (३१)

७१०. त्यानंतर रात्र सपल्यावर गावाच्या टोंकारांनी असलेल्या निवासस्थानी यावे. गावातून आलेल्या आमन्त्रणाचे किंवा भेटीचे (आपल्या मनात) अभिनंदन करू नये (३२)

७११. गावात येऊन तेथील कुटुंबाशी मुनीने सलगी करू नये भिक्षा मिळविण्याच्या बाबतीत मीन धरावे व सूचक शब्द बोलू नयेत. (३३)

- ७१२ अल्य यदिद साधु नात्य कुसलामिति ।
उमपेनेत्र सो तांदि रुक्ख व उअनिवतति ॥ ३४ ॥
- ७१३ स पत्तराणि विचरन्तो अमूगो मूगसम्मतो ।
अप्य दान न हीळ्हेप दानार नावजानिय ॥ ३५ ॥
- ७१४ उचावचा हि पटिपदा समणेन पक्कासिता ।
न पार दिगुण यन्ति न इद एरुगुण मुत ॥ ३६ ॥
- ७१५ यस्स च विसत्ता नाथि छिन्नसोतस्स भिक्खुणो ।
किञ्चाकिच्चपपीनस्स परिळाहो न विज्जति ॥ ३७ ॥
- ७१६ मोनेय्य ते उअञ्जिस्स (नि भगवा) खुआरूपमो भवे ।
जिह्वाय ताळु आहच्च उदरे सयतो सिया ॥ ३८ ॥

१ रो०— तादी २ अ०— दुगुण

७१२. 'जर भिक्षा मिळाली तर चागळं, न मिळाली तरी चागळं' दोन्हीविषयी तो समान राहतो, व (राहण्याच्या) झाडाखाली येतो. (३४)

७१३. हातात भिक्षापत्र घेऊन फिरणारा व मुक्ता नसून मुक्यासारखा समजला जाणारा, अशा त्यानें अल्प भिक्षेचा तिरस्कार व दात्याचा अनादर करू नये (३५)

७१४. श्रमणांनं (बुद्धानं) लहानमोठा रस्ता दाखविला आहे. ससाराच्या पार दोनदा जात नसतात, तरीपण तो पार एकाच टप्प्यात प्राप्त होतो असें समजकें जात नाहीं (३६)

७१५. ज्या भिक्षूला आसक्ति नाहीं, ज्यानें ससारसोत तोडले, व जो कृत्याकृत्यापासून मुक्त झाला, त्याच्या परिदाह राहत नाहीं (३७)

७१६ मी तुला मौनेय सागतों—असें भगवान् म्हणाला—क्षुरगारेपासून (आपली जीभ राखून वस्तुन्यात्ररीळ मग चाटणाऱ्या माणसाप्रमाणें) सावध व्हावें, जीभ ताळूला लागून जेवणात सयम बाळगावा (३८)

- ७१७ अलीनचित्तो च सिया न चापि बहु चिन्तये ।
निरामगन्धो असितो ब्रह्मचरियपरायणो ॥ ३९ ॥
- ७१८ एकासनस्स सिक्खेय समणोपासनस्स च ।
एकत्त मोनमक्खात एको चे अंभिरमिस्सति ॥ ४० ॥
- ७१९ अथ भासिहि दंस दिसा
सुखा धीरान् निग्घोस श्वायीनं कामचागिनं ।
ततो हिरिं च सद्मं च भिय्यो कुब्बेय माम्फो ॥ ४१ ॥
- ७२० तं नदीहि विजानाय सोच्चेसु पदरेसु च ।
सणन्ता यन्ति कुस्सोब्भा तुण्ही याते महोदपि ॥ ४२ ॥

१ अ०—अभिरामस्सधि. २ रो०—रामचागिन.

७१७. चित्त जागृत ठेवावें पण फार चिन्तनही करू नये;
निरामगंध, अनाश्रित आणि ब्रह्मचर्यपरायण व्हावें. (३९)

७१८. एकातवासाची व श्रमण ज्याची उपासना करतात अशा
(ध्यानचित्तनाची) शिक्खण मनत वाट्यावी. एकासीपणाला मौन
म्हणतात. जर एकासी राहण्यात तुला आनंद वाटू लागेल, (४०)

७१९. तर ध्यानरत कामत्यागी धीराचें भाषण ऐकून तु दशदिशा
प्रकाशित करशील. तरी (त्या स्थितीस पोहोचलेल्या) माझ्या श्रावकानें
ही (पापलज्जा) आणि श्रद्धा वाढवावी (४१)

७२०. तें नदीच्या (उपमेनें) जाणारें. ओढे खिचखळ्यासून
व खिडीतून मोठा आराज करीत वाहतात, पण मोठ्या नद्या सधरणें
वाहतात. (४२)

७२१ यदूनकं त सणति यं पूरं सन्तमेव तं ।

अड्ढकुंभूपमो बालो रद्ददो पूरो'व पण्डितो ॥ ४३ ॥

७२२ यं समणो बहु भासति उपेत अण्यसंहितं ।

जानं सो धम्मं देसेति जान सो बहु भासति ॥ ४४ ॥

७२३ यो च जानं यतत्तो जान न बहु भासति ।

स मुनि मोनपरहति स मुनि मोनमग्गगा'ति ॥ ४५ ॥

नालकसुत्तं निहितं ।

१ सी०—संयततो २ म०—मुन.

७२१. जें उयळ तें खळखळतें, पण जें गंभीर तें संयच असतें. मूर्ख अर्घ्या घड्याप्रमाणें (खळखळतो); पण सुइ गभीर जळहदा-प्रमाणें (शांत असतो). (४३)

७२२. श्रमण (बुद्ध) जें पुष्कळ बोलतो, तें हितयुक्त आणि अर्थयुक्त आहे असें जाणून बोलतो. जाणून तो धर्मोपदेश करतो, व जाणून पुष्कळ बोलतो. (४४)

७२३. जो संयतात्मा जागत असता पुष्कळ बोलत नाही, तो मुनि मोनाई होय; त्या मुनीनें मोन प्राप्त केलें आहे. (४५)

नालकसुत्त समाप्त

consideration

समुदयो ति अथ एकानुपस्सना, अथ दुक्खनिरोधो अथ दुक्खनिरोध-
गामिनी पटिपदा ति अथ दुत्तियानुपस्सना । एव सम्माद्वयतानुपस्सिनो
खो भिक्खवे भिक्खुनो अप्पमत्तस्स आतापिनो पहितत्तस्स विहरतो
द्विन्न फलान अञ्जतर फल पाटिकख-दिट्ठे व धम्मे अज्जा, सति वा
उपादिसेसे अनागामिता ति । इदमवोच भगवा, इदं क्त्वा सुगतो
अथापर एतदवोच सत्या—

७२४ ये दुक्खं नप्पजानन्ति अथो दुक्खस्स समव ।

यत्थ च सव्वसो दुक्खं असेस उपरुज्झति ।

तं मग्गं न जानन्ति दुक्खूपसमगामिन ॥ १ ॥

म्हणावें की, द्वैत धर्माचें (पदार्थाचें) यथार्थ ज्ञान करून घेणें हा
फापदा होय तें द्वैत कोणतें म्हणता ? हें दु ख व हा दु खसमुदय
भिक्खून एक अनुपश्यना, आणि हा दु खनिरोध व हा दु खनिरोध-
गामी मार्ग भिक्खून दुसरी अनुपश्यना भिक्खुनो, याप्रमाणें द्वैताची
सम्यक् अनुपश्यना करणाऱ्या, अप्रमत्त, उत्साही व दृढचित्त होऊन
वागणान्या भिक्खूला याच जन्मी अहंत्व किंवा, उपादानशेष
राहिल्यास, अनागामिता—या दोहोंपैकी एक फळ मिळण्याची
अपेक्षा करतो येईल असें भगवान् म्हणाला असें म्हणून तदनंतर
तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७२४ जे दु ख आणि दु खाचा उगम जाणत नाहींत, आणि
तें दु ख जेथें नि शेष विरोध पावतें तें स्थान (निर्वाण), व त्या
दु खनिरोधाप्रत जाणारा मार्ग जाणत नाहींत, (१)

७२५ चेतोविमुक्तिहीना ते अथो पञ्चाविमुक्तिया ।
अभन्वा ते अतकिरियाय ते वे जातिजरूपगा ॥ २ ॥

७२६ ये च दुक्ख पजानन्ति अथो दुक्खस्स सभय ।
यत्थ च सब्बसो दुक्ख असेस उपरुज्जति ।
तं च मग्ग पजानन्ति दुक्खूपसमगामिन ॥ ३ ॥

७२७ चेतोविमुक्तिसपन्ना अथो पञ्चाविमुक्तिया ।
अन्वा ते अतकिरियाय न ते जातिजरूपगा ति ॥ ४ ॥

सिया अज्जेन पि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्सना ति, इति चे
भिक्षवे पुच्छितारो अस्सु, सिया तिऽस्सु वचनीया । कथं च सिया ।
य किंचि दुक्ख सम्भोति, सब्ब उपप्रिपंचया ति अय एवानुपस्सना,

७२५ त्याना चित्ताची विमुक्ति आणि प्रज्ञेने मिळालेली विमुक्ति
नाही, ते (ससारदु खाचा) अत करू शकत नाहीत, आणि तेच
जमजरा पावतात (२)

७२६ जे दु ख आणि दु खाचा उगम जाणतात, आणि ते
दु ख जेथे नि शेष निरोध पावते ते स्थान व त्या दु खनिरोधाप्रत
जाणारा मार्ग जाणतात, (३)

७२७ ते चित्तविमुक्तीने व प्रज्ञेने मिळविलेल्या विमुक्तीने सपन्न
होत, ते (ससारदु खाचा) अत करण्यास समर्थ होत आणि ते
जमजरा पावत नाहीत. (४)

दुसऱ्याही पर्याधाने सन्यक् द्वैतानुपश्यना असेल वाय असे जर,
भिक्षुनो, तुम्हास योणी विचारणारे भेटतील तर, अशी असेल,
असे त्यास म्हणावे ती कशी व जे वही दु ख उद्भवते, ते सर्व
उपाधीवासून, ही एक अनुपश्यना, आणि उपाधीचा वैराग्याने अशेष

उपशानं त्वेव असेसविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्मवोति अयं
दुत्तियानुपस्सना । एवं सम्मा....पे०....अथापरं एतदवोच सत्या—

७२८ उपशानिदाना पभन्ति दुक्खा । ये केचि लोकरिभ अनेकरूपा ।
यो वे अविद्धा उपधिं करोति । पुनस्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।
तस्मा पजानं उपधिं न कथिरा। दुक्खस्स जातिप्पमवानुपस्सी ति५

सिया अञ्जेने वि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्सना'ति, इति चे
भिक्षुवे पुञ्छितारो अस्सु, सिया'तिऽस्सु वचनीया । कथं च सिया ।
यं किंचि दुक्खं सम्मोति, सञ्चं अविज्जापन्धया'ति अयं एकानुपस्सना
अविज्जाप त्वेव असेसविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्मवोति अयं
दुत्तियानुपस्सना । एवं सम्मा....पे०...अथापरं एतदवोच सत्या—

१ म०—उपधि.

निरोध केल्याने दु.खाचा उद्भव होत नाही, ही दुसरी अनुपशयना.
भिक्षूनो, याप्रमाणे द्वैताची....इत्यादि....तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७२८. जी कांहीं जगांत अनेक प्रकारचीं दुःखें आहेत, तीं
सारीं उपाशींपासून होतात. जो अविद्वान् उपाधि जोडतो, तो मन्द-
बुद्धि पुनः पुनः दुःख भोगतो. म्हणून दुःखाचें उत्पत्तिकारण पाह-
णाऱ्या जाणत्या मनुष्यानें उपाधि जोडू नये. (५)

दुसऱ्याही पर्यायाने सप्रक-द्वैतानुपशयना असेल काय असें जर,
भिक्षूनो, तुम्हास विचारणारे भेटतील तर, अशी असेल, असें त्यांस
म्हणावें, ती कशी ! जें कांहीं दुःख उद्भवते, तें सर्व अविद्येपासून
ही एक अनुपशयना. आणि अविद्येचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें
दुःखाचा उद्भव होत नाही ही दुसरी अनुपशयना. भिक्षूनो, याप्रमाणे
द्वैताची....इत्यादि ...तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७२९ जातिमरणसत्सार ये वजन्ति पुनप्युन ।

इत्थभावऽञ्जवाभाव अविज्ञा येव सा गति ॥ ६ ॥

७३० अविज्ञा ह्य महामोहो येनिद ससित धिर ।

विज्ञागना च ये सत्ता नागच्छन्ति पुनभव ति ॥ ७ ॥

सिया अञ्जेन पि पे० कय च सिया । य किञ्चि दुक्ख

सम्मोति सच्च सुखारपच्चया ति अय एकानुपस्तना, सुखारान त्वेव
असेगविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ति अय दुनियानुपस्तना ।

एव सम्मा अथापर एतदवोच सत्था—

७३१ य किञ्चि दुक्ख सम्मोति सच्च सुखारपच्चया । *Plastic force*
सुखारान निरोधेन नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥ ८ ॥

७२९ जन्ममरणमय सत्सारात जे पुन पुन पडतात, व
मनुष्यत्व सिंवा मनुष्येतरभाव पावतान, ते केवळ अविद्येमुळें ती
गति भोगतात (६)

७३० अविद्या हा महामोह आहे, ज्याच्यामुळें माणूस चिरकाळ
सत्सारात पडतो पण जे विद्याळाभी प्राणी आहेत, ते पुनर्जन्म पावत
नाहींत (७)

दुसऱ्याही पर्यायानें इत्यादि ती करी । जें काहीं
दु ख उद्भवतें तें सर्व सत्कारापासून, ही एका अनुपदयना आणि
सत्काराचा वंश्यागणें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाहीं,
ही दुसरी अनुपदयना भिक्षूनो, यात्रमाणें दैताची इत्यादि
तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७३१ जें काहीं दु ख उद्भवतें, तें सर्व सत्कारापासून, सत्का
राच्या निरोधानें दु ख उद्भवत नाहीं (८)

७३२ एत आदीनव अत्वा दुक्ख सखारपच्चया ।

सब्बसखारसमथा सज्जाय उपरोधना ।

एव दुक्खक्खयो होति एत अत्वा यथातय ॥ ९ ॥

७३३ सम्मदसा वेदगुनो सम्मदज्जाय पण्डिता ।

अभिमुष्य मारसयोग नागच्छन्ति पुनब्भवति ॥ १० ॥

सिया अज्जेन पि कथ च सिया । य किञ्चि दुक्ख सम्मोति,
सब्ब विज्जाणपच्चया ति अयमेकानुपस्सना, विज्जाणस्स ज्वेव असेस-
विरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ति अय दृनियानुपस्सना । एव
सम्मा अथापर एतदवोच सत्था—

७३४ य किञ्चि दुक्ख सम्मोति सब्ब विज्जाणपच्चया ।

विज्जाणस्स निरोधेन नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥ ११ ॥

१ म०—न गच्छन्ति.

७३२. सस्कारापासून दु ख उद्भवते, हा (सस्कारातील) दोष जाणून सर्व सस्कार नाहीसे करून व सङ्गेचा निरोध करून, आणि याप्रमाणे दु खनाश होतो हे यथार्थतया जाणून, (९)

७३३ सम्यग्दर्शी, वेदपारंग, पण्डित मय्यक्-ज्ञानाच्या योगे मारवन्वन तोडून पुनर्जन्म पारत नाहीत. (१०)

दुसऱ्याही पर्यायाने इत्यादि ती कशी ? जे काही दु ख उद्भवते, ते सर्व विज्ञानापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि विज्ञानाचा वैराग्याने अशेष निरोध केल्याने दु खाचा उद्भव नाही, ही दुसरी अनुपश्यना. भिक्षुनो, याप्रमाणे इत्यादि तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७३४. जे काही दु ख उद्भवते ते सर्व विज्ञानापासून. विज्ञानाच्या निरोधाने दु ख उद्भवत नाही (११)

७३५ एत आदीनव वत्वा दुक्ख विज्जाणपच्चया ।

विज्जाणूपसमा भिक्खु निच्छातो परिनिब्बुतो नि ॥ १२ ॥

सिया अज्जेन पि कथ च मिया । य किञ्चि दुक्ख सम्मोति,
सन्ध फस्सपचथा ति अयमेकानुपस्सना, फुस्सस्स त्वेव असोसविराम-
निरोगा नत्थि दुक्खस्स सम्मो ति अय दृतियानुपस्सना । एव सम्मा

अथापर एतदवोच सत्था-

७३६ तेस फस्सपरेतान भवसोतानुसारिनि ।

कुम्मग्गपटिपन्नान आरा सयोजनक्खयो ॥ १३ ॥

७३७ ये च फस्स परिज्जाय अज्जाय उपसमे रता ।

ते वे फस्सामिसमया निच्छाता परिनिब्बुता नि ॥ १४ ॥

७३५ विज्ञानापासून दु ख उद्भवते, हा (विज्ञानातीत) दोष
जाणून विज्ञानाच्या उपशमाने वीतवृष्ण भिक्षु परिनिर्वाण पावतो (१२)

दुसऱ्याही पर्यायाने इत्यादि ती कर्त्री २ जें काही
दु ख उद्भवते तें सर्व स्पर्शापासून, ही एक अनुपपन्नना; आणि
स्पर्शाचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाही, ही
दुसरी अनुपपन्नना भिक्षूनो, याप्रमाणें इत्यादि तो सुगत
शास्ता म्हणाला—

७३६ जे ससारप्रवाहात वाहत जाणारे, कुमार्गानें चालणारे,
स्पर्शापरायण असे प्राणी त्याजपासून सयोजनाचा क्षय पार दूर आहे
(असें समजावें) (१३)

७३७. पण जे स्पर्श जाणून ज्ञानवान् होऊन निर्वाणान रत
होतात. ते वीतवृष्ण स्पर्शाच्या निरोधाने परिनिर्वाण पावतात (१४)

३.१२.१५

सिया अञ्जेन पि कथ च सिया । य किञ्चि दुक्ख सम्भोति
सञ्च वेदनापच्चया ति अयमेकानुपस्सना, वेदानान त्वेव असेसविराग-

निरोधा नाथि दुक्खस्स सम्भवो ति अय दुतियानुपस्सना । एव सम्मा
अथापर एतदवोच सत्था—

७३८ सुख वा यदि वा दुक्ख अदुक्खमसुख सह ।
अञ्जत्त च महिद्धा च य किञ्चि अधि वेदित ॥ १५ ॥

७३९ एत दुक्ख ति अत्थान मोसधम्म पलोकिन ।

फुत्स फुत्स वय पस्स एत त य विरञ्जनि ।

वेदानान खया भिक्खु निच्छातो परिनिञ्चुतो ति ॥ १६ ॥

सिया अञ्जेन पि कथ च मिया । य किञ्चि दुक्ख सम्भोति
सञ्च तण्हापच्चया ति अयमेकानुपस्सना, तण्हाय त्वेव असेसविराग-

१ रो०—तथा

दुस पाही पर्यायाने इत्यादि ती कशी २ जें काही
दु ख उद्भवनें तें सर्व वेदनापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि
वेदनाचा वेराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाही, ही
दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनी, याप्रमाणें इत्यादि तो सुगत
शास्ता म्हणाला—

७३८ आच्यामिह किंवा वाच, सुख, दु ख किंवा उपेक्षा
यापैकीं कोणतीही वेदना, (१५)

७३९ ती नश्वर, लुप्त होणारी व दु खद आहे व तिचा अनुभव
मिळाल्यानंतर अखेर तिचा व्यय होता असें जाणून भिक्षु निच्या
विषयीं विरक्त होतो, व वेदनाच्या क्षयानें निस्तृण्य होऊन परिनिर्वाण
पावतो (१६)

दुस पाही पर्यायाने इत्यादि ती कशी २ जें काही
उद्भवनें तें सर्व तृणेषामून, ही एक अनुपश्यना, आणि तृणेषा

निरोधा नहि दुग्गस्म सम्भो नि अयं दुर्विधानुपस्थाना । एवं सम्मा
.. अथापर एतदवोच मया—

७४० तण्हादुनियो पुरिगो दोग्गदान ससार ।

इत्यभायऽञ्जयाभाय सेनात्ता नातिरत्तनि ॥ १७ ॥

७४१ एन धादीनय जत्वा तण्हा दुग्गस्म सम्भ ।

वीनतण्हे अनादानो सतो भिक्खु परिव्यो णि ॥ १८ ॥

सिया अञ्जेण वि कप च मिया । य विन्नि दुग्ग सम्भो नि
सग्ग उपादानपद्यया नि अयमेकानुपस्थाना, उपादानान् तेष अमेम-
विरामनिरोधा नहि दुग्गस्म सम्भो नि अयं दुर्विधानुपस्थाना । एवं
सम्मा अथापर एतदवोच मया—

वैराग्याने अशेष निरोध कल्याणे दुग्गात्ता उट्टर नाही, ही दुग्गी
अनुपस्थाना भिक्षुतो, पाप्मणो इवादि . तो सुगत शास्त्रा
म्हणाला—

७४०. तृष्णेया साधी होऊन दीर्घ काळ पुनर्जन्म घेऊन मनुष्य
मनुष्यत्व किंवा मनुष्योत्तमाय प्राप्त सत्कार अनिष्टभू शकत नाही (१७)

७४१. तृष्णेने दुग्गात्ता उट्टर होतो, हा (तृष्णेनी) दोष
जाणून, वीनतृष्णा, आदानविरहित व स्मृतिमात्र होऊन, भिक्षु भागून
प्रत्याधारी (१८)

दुग्ग-नाही पर्यायाने . इवादि ती करी . ते वशी
दुग्ग उट्टरते ते मय उपादानावामून, ही एक अनुपस्थाना, अग्नि
उपादानाचा वैराग्याने अशेष निरोध कल्याणे दुग्गात्ता उट्टर नाही,
ही दुग्गी अनुपस्थाना भिक्षुतो, पाप्मणो इवादि तो
सुगत शास्त्रा म्हणाला—

७४२ उपादानपञ्चया भवो भूतो दुःख निगच्छति ।

जातस्स मरणं होति एसो दुःखस्स सम्भवो ॥ १९ ॥

७४३ तस्मा उपादानकत्रया सम्मदञ्जाय पण्डिता ।

जातिकखय अभिञ्जाय नागच्छति पुनरभवति ॥ २० ॥

सिया अञ्जेन पि कथं च सिया । य किञ्चि दुःखं सम्भोति सञ्चं आरम्भपञ्चया ति अयं एकानुपस्सना, आरम्भान त्वेव असेसविरागनिरोधा नथि दुःखस्स सम्भवो ति अयं दुतियानुपस्सना ।

एव सम्मा अथापर एतदवोच सत्या—

७४४ य किञ्चि दुःखं सम्भोति सञ्चं आरम्भपञ्चया ।

आरम्भान निरोधेन नथि दुःखस्स सम्भवो ॥ २१ ॥

७४२ उपादानापासून भव होतो, उपादान झालेला प्राणी दुःख भोगतो आणि जन्मलेल्याला मरण येते, हा दुःखाचा उद्भव होय (१९)

७४३ म्हणून सम्यक्ज्ञानाने उपादानक्षय करून व जन्मस्य जाणून, पण्डित पुनर्जन्म पावत नाहीत (२०)

दुःखाची पर्यायाने इत्यादि ती कशी ? जे काही दुःख उद्भवते ते कर्मांच्या धडपडीपासून, ही एक अनुपश्यना, आणि कर्मांच्या धडपडीचा वैराग्याने अक्षेप निरोध केल्याने दुःखाचा उद्भव नाही, ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षुनो, याप्रमाणे इत्यादि तो सुगत शास्ता म्हणायो—

७४४ जे काही दुःख उद्भवते, ते सर्व कर्मांच्या धडपडीपासून कर्मांच्या धडपडीच्या निरोधाने दुःखाचा उद्भव होत नाही (२१)

७४५ एत आदीनव जत्वा दुक्ख आरम्भपञ्चया ।

सञ्चारम्भ पटिगित्सज्ज अनारम्भे विमुत्तिनो ॥ २२ ॥

७४६ उच्छिन्नभवतण्हस्स सन्तचित्तस्स भिक्खुवो ।

वित्तिण्णो जातिससारो नथि तस्स पुनम्मवो ति ॥ २३ ॥

सिया अञ्जेन पि पे० कथ च सिया । य किञ्चि दुक्ख सम्भोति, सञ्च आहारपञ्चया ति अय एकानुपस्सना, आहारान त्वेव असेसविरागनिरोधा नथि दुक्खस्स मम्मवो ति अय द्दुतियानुपस्सना । एव सम्मा अयापर एतद्वोच सत्या—

७४७ य किञ्चि दुक्ख सम्भोति सञ्च आहारपञ्चया ।

आहारान निरोधेन नथि दुक्खस्स सम्मवो ॥ २४ ॥

७४५ कर्मोच्या धडपडी पासून दु ख होतें, हा (कर्मांच्या धडपडीतील) दोष जाणून सर्व कर्मांची धडपड सोडून ज्या ठिकाणी कर्मांची धडपड नाही अशा (निर्वाणात) मुक्ति पावणाऱ्या, (२२)

७४६ आणि भवतृणोचा उच्छेद करणाऱ्या शातचित्त भिक्षूंची जन्मपरपरा मार्ग पडली, त्याला पुनर्जन्म राहिला नाही (२३)

दुसऱ्याही पर्यायानें इत्यादि ती वही * जें काहीं दु ख उद्भवतें तें सर्व आहारापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि आहाराचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दुखाचा उद्भव नाही, ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनो, याग्रमाणें इत्यादि तो सुगत शास्त्रा म्हणाला—

७४७ जें काहीं दु ख उद्भवतें, तें आहारापासून, आहाराच्या निरोधानें दुखाचा उद्भव होत नाही (२४)

१ अन्न, स्पर्श, मन सचेतना य विशान—असे चार प्रकारचे जाहार निरनिराळ्या लोकांतील प्राण्याकरिता मागितले आहेत.

७४८ एत आदीनव वत्वा दुक्ख आहारपच्चया ।

सञ्चाहार परिञ्जाय सञ्चाहारमनिस्सितो ॥ २५ ॥

७४९ आरोग्य सम्मदञ्जाय आसवान परिक्खया ।

सखाय सेवी धम्मट्ठो सए न उपेति वेदगू नि ॥ २६ ॥

सिया अञ्जेन पि पे० कथ च सिया । य किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सञ्च इञ्जितपच्चया ति अय एवानुपस्सना, इञ्जितान त्वेव असेसविरागनिरोडा नत्थि दुक्खस्स सम्भवा ति अय दुतियानुपस्सना । एव सम्मा अथापर एतदवोच सत्या—

७५० य किञ्चि दुक्ख सम्भोति सञ्च इञ्जितपच्चया ।

इञ्जितान निरोधेन नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥ २७ ॥

७४८ आहारापासून दुःख होणे, हा (आहारातीक्ष्ण) दोष जाणून, व सर्व आहार ओढखून, कोणच्याही आहारावर अवलंबून न राहता, (२५)

७४९ सम्यक्प्रज्ञेनें आरोग्य पाहून आश्रवाचा नाश करून जो विचारपूर्वक आहाराचा उपयोग करतो, तो धर्मस्थित वेदपारग पुन नामाभिधान (जम) पावत नाही (२६)

दुसऱ्याही पर्यायाने इत्यादि ती कशी ? जें काहीं दुःख उद्भवते तें सर्व प्रकपापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि प्रकपाचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दुःखाचा उद्भव नाही, ही दुसरा अनुपश्यना भिक्षूनो, याप्रमाणें इत्यादि तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७५० जें काहीं दुःख उद्भवते, तें सर्व प्रकपापासून, प्रकपाच्या निरोधानें दुःखाचा उद्भव होत नाही (२७)

७५१ एतं आदीनवं जत्वा दुक्खं इञ्जितपच्चया ।

तस्मा एजं वोस्सज्ज संखारे उपरुत्थिय ।

अनेजो अनुपादानो सतो भिक्खु परिव्वजे'ति ॥ २८ ॥

सिया अञ्जेन पि...पे०....कथं च सिया । निस्सितस्स चलितं होति अयं एकानुपस्सना, अनिस्सितो न चलति अयं दुतिया-
नुपस्सना । एवं सम्मा....अथापर एतदवोच सत्था—

७५२ अनिस्सितो न चलति निस्सितो च उपादियं ।

इत्थभाऽऽज्जथाभावं संसार नानिउत्तति ॥ २९ ॥

७५३ एत आदीनव वत्वा निस्सयेसु महम्मयं ।

अनिस्सितो अनुपादानो सतो भिक्खु परिव्वजे'ति ॥ ३० ॥

सिया अञ्जेन पि...पे०....कथं च सिया । रूपेहि भिक्खवे

७५१. प्रकपांपासून दु ख हों, हा (प्रकंपातीळ) दोष जाणून
आणि म्हणून प्रकप सोडून, व संस्कारांचा निरोव करून अप्रकम्प्य,
अनुपादान व स्मृतिमान् होऊन भिक्षु म्हणून प्रव्रज्या घ्यावी. (२८)

दुसऱ्याही पर्यायाने.इत्यादि..... ती कशी ? आश्रित हा
चलन पावतो, ही एक अनुपदयना; आणि अनाश्रित हा चलन पावत
नाही, ही दुसरी अनुपदयना. भिक्षूनो, याप्रमाणे... ..इत्यादि.....
तो सुगम शास्ता म्हणाला—

७५२. अनाश्रित चलन पावत नाही, पण जो आश्रित तो
उपादानामुळे मनुष्यत्व व मनुष्येतरभाव यांनीं बनलेला संसार अनि-
क्रमू शकत नाही. (२९)

७५३. आश्रयामध्ये हा भयकर दोष जाणून अनाश्रित, अनुपादान
व स्मृतिमान् होऊन भिक्षु म्हणून प्रव्रज्या घ्यावी. (३०)

दुसऱ्याही पर्यायाने.....इत्यादिती कशी ? भिक्षूनो,

आरुप्या. सन्ततरा'ति अयं एकानुपस्सना, आरुप्पेहि निरोधो सन्ततरो'
ति अयं दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा....अथापरं एतदवोच सत्या-
७५४ ये च रूपपगा सत्ता ये च आरुपवासिनो' ।

निरोधं अप्पजानन्ता आगन्तारो पुनब्भयं ॥ ३१ ॥

७५५ ये च रूपे परिज्जाय अरूपेसु असण्ठिता ।

निरोधे ये विमुच्चन्ति ते जना मच्चुहायिनो'ति ॥ ३२ ॥

सिया अज्जेन पि....पे०....कयं च सिया । यं भिक्खवे सदेव-
कस्स लोकस्स समारकस्स सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय
इदं सच्चं'ति उपनिज्जायितं, तदमरियानं एतं मुत्ता'ति सम्मप्पज्जाय
सुद्धिदं—अयं एकानुपस्सना; यं भिक्खये सदेवकस्स....पे०...सदेवमनु-

१ म०—आरुपट्टायिनो.

रूपावचर-देवलोकाहून अरूपावचर देवलोक शाततर आहे, ही एक
अनुपश्यना; आणि अरूपावचर-देवलोकाहून निरोध (निर्वाण) शांत-
तर, ही दुसरी अनुपश्यना. भिक्षुंनो, याप्रमाणे.....इत्यादि.....
तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७५४. जे रूपावचर-देव व अरूपावचर-देव आहेत, ते निरोध
जाणत नाहीत म्हणून पुनर्जन्म पावतात. (३१)

७५५. पण जे रूपावचर-देवलोक जाणून व अरूपावचर-देव-
लोकाविययी अनासक्त होऊन निरोधात मुक्ति पावतात, ते जन
मृत्यूला सोडून जातात (३२)

दुसऱ्याही पर्यायाने.....इत्यादि.....ती कशी ? भिक्षुनो,
सदेवक समारक लोकांत सश्रमण ब्राह्मणो आणि सदेवमनुष्य प्रजेत जें
सत्य समजळें जाणें तें खोटें आहे असें आर्य सम्यक्-प्रज्ञेनें यथार्थतया
उत्तम रीतीनें पाहतात, ही एक अनुपश्यना; आणि भिक्षुंनो, सदेवक

म्माय इद मुसा ति उपनिश्चायित तदमरियान एत सच्च ति यथाभूत
मम्मपञ्जाय सुद्धिद्ध—अय द्रुतियानुपस्तना । एव सम्मा पे०
अयापर एतदवोच सया—

७५. अनत्तनि अत्तमान पस्स गेक सदेवक ।

निविद्ध नागरूपरिंम इद मच्च ति मञ्जति ॥ ३३ ॥

७५.७ येन येन हि मञ्जति ततो त होति अञ्जथा ।

त हि तस्स मुसा होति मोसधम्म हि इत्तर ॥ ३४ ॥ नुम्भ

७५.८ अमोसधम्म निब्बाण तदरिया सच्चतो विदू ।

ते वे सञ्चाभिसमया निञ्छाता परिनिञ्चुता नि ॥ ३५ ॥

मिया अञ्जेन पि परिव्यायेन सम्माद्वयतानुपस्तना ति इति चे

इ यदि सदेवमनुष्य प्रजंत जें खोटें समजळें जातें तें
वरें आहे असें आर्य सम्यक्-प्रज्ञेनें यथार्थतया उत्तम रीतीनें पाहतात,
ही दुसरी अनुपदयना भिक्षूनी याप्रमाणें याशि ता
सुगत शास्ता म्हणाला—

७५६ अनाम्यात आ मा आहे असें मानणाऱ्या व नामरूपात
बद्ध झाल्या सदेव लोकाकडे पहा ते हेंच मय आहे असें
समजतात (३३)

७५७ ज्या या रीतीनें ते कल्पना करतात, यातून ती वस्तु
निराशील असत आणि याची कल्पना खोटी ठरते कारण जें
अणभगुर तें नश्वर असते (३४)

७५८ पण निर्वाण अनश्वर आहे आणि आर्य ' तें स य आहे '
असें जाणतात आणि त्या सयाच्या ज्ञानानें निस्तृष्ण होऊन ते
निर्वाण पावतात (३५)

दुसऱ्याही प्रकारानें सम्यक्-द्रुतानुपश्यना असेल काय असें नर,
भिक्षूनी, तुम्हास कोणी विचारणाऱे भेटतील तर अशी असेल असें

भिक्षुवे पुच्छितारो अस्तु, मियातिऽस्तु वचनीया । कथं च सिया । य
भिक्षुवे सदेवकस्स पे० सदेवमनुस्साय इदं सुखं ति उपनिज्जा-
यित, तदमरियान एतं दुक्खं ति यथामूनं सम्पप्पज्जाय सुद्धिदु—अयं
एकानुपत्तना, यं भिक्षुवे सदेवकस्स पे० सदेवमनुस्साय इदं
दुक्खं ति उपनिज्जायित, तदमरियान एतं सुखं ति यथाभूतं सम्प-
पप्पज्जाय सुद्धिदु—अयं द्रुतियानुपत्तना । एवं सम्माद्वयतानुपास्सिनो खो
भिक्षुवे भिक्षुवो अप्पमत्तस्स आतापिनो पहितत्तस्स विहरतो दिन्न
फलान् अज्जतरं फलं पाटिप्पखं दिट्ठे व धम्मो अज्जा, सति वा उपादि-
सेसे अनागामिता ति । उदग्गोचं भग्वा, इदं वत्वा सुगतो अथापरं
एतदग्गोचं सत्था—

७५९ रूपा सदा रसा गन्धा पस्सा ञ्मा च केवला ।

इहा क्वाता मनोप्रा च यावत धीति बुच्चति ॥ ३६ ॥

त्यासं म्हणार्हे ती कशी ? भिक्षुनो, सदेवक इत्यादि सदेवमनुष्य
प्रजेतं जें सुखं समजलें जातें तें दुःख आहे, असें आर्यं सम्यक्-
प्रज्ञेनें यथार्थतया उत्तम रीतीनें पाहतात, ही एक अनुपश्यना, आणि
भिक्षुनो, सदेवक... इत्यादि सदेवमनुष्य प्रजेतं जें दुःखं समजलें
जातें तें सुख आहे, असें आर्यं सम्यक्-प्रज्ञेनें यथार्थतया पाहतात,
ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षुनो, याप्रमाणें द्वैताची सम्यक्-अनुपश्यना
करणाऱ्या, अप्रमत्त, उत्साही व दृढचित्त होऊन वागणाऱ्या भिक्षुला
याच जन्मीं अर्हत्त्व किंवा, उपादानशेष राहिल्यास, अनागामिता—या
दोहोंपैकीं एक फळ मिळण्याची अपेक्षा करता येईल असें भगवान्
म्हणाला असें म्हणून तदनंतर तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७५९ रूप, शब्द, रस, गन्ध, स्पर्श आणि धर्म म्हणून जे
सगळे आहेत त्यांना इष्ट, कात आणि मनोहर समजतात (३६)

१ टीकाकार ह्या शब्दासह सदा आलम्बनाचा निर्देश करतो

- ७६० सदेवकास्स लोकास्स एते वो सुखसम्मता ।
यत्थ चेते निरुज्झन्ति तं नेस दुक्खसम्मतं ॥ ३७ ॥
- ७६१ सुखात्तिं दिट्ठमरिवेहि सक्कायस्सुपरोधनं ।
पण्णनीकं इदं होति सन्वल्लोकेन पस्सत ॥ ३८ ॥
- ७६२ यं परे सुखतो आहु तदरिया आहु दुक्खतो ।
य परे दुक्खतो आहु तदरिया सुखतो विदू ।
पस्स ञ्मं दुराजानं सम्पमूळ्हत्थ अविदमू । ३९ ॥
- ७६३ निवुत्तान तमो होति अन्वकारो अपस्सत ।
सत च विवटं होति आलोको पस्सतं इव ।
सन्तिके न विजानन्ति गगा धम्मस्सऽकोविदा ॥ ४० ॥

७६०. सदेवक लोकाना हे सुखकारक वाटनात, आणि ते जेथे निरोध पावतात ते (स्थान) त्यांना दुःखकारक वाटते. (३७)

७६१. सत्कायबुद्धीचा निरोध सुखकारक आहे असें आर्य जाणतात; पण त्या ज्ञान्याच्या उलट लोकांची समजूत असते. (३८)

७६२. इतर ज्याला सुख समजतात ते दुःख वाहे असें आर्य जाणतात; व जे इतरांना दुःख वाटते ते सुख आहे असें आर्य जाणतात. ज्यांत मूर्ख लोकां मोहित होतात, तो हा दुर्ज्ञेय लोक-स्वभाव पहा ! (३९)

७६३. (अविद्येनें) आच्छादिलेल्यांना तम व अज्ञानाना हा अन्वकार वाटतो. पण डोळसांना जसा प्रकाश तसा हा प्रकार सन्ताना स्पष्ट दिमतो. धर्मज्ञानविहीन मूढ आपणापाशीच असलेला (अमून्य ठेवाही) जाणत नाहीत. (४०)

१ 'पंचस्फन्धाचा' असा अर्थ टीकाकार घेतो. पण गाथा २३१ मध्ये हा 'सक्काय' शब्द आलेला आहे, तेथे हया शब्दाचा अर्थ 'देहान् आत्मा आहे असा समज'—असा आहे.

७६४ भवरागपरेतेहि मवसोतानुसारिडि ।

मारधेय्यानुपत्तेहि^१नाय धम्मो सुसम्भुवो ॥ ४१ ॥

७६५ को नु अज्जत्रमरियोहि पद सम्भुद्दुमरहति ।

य पद सम्मदज्जाथ परिनिव्वति अनासवा ति ॥ ४२ ॥

इदमवोच भगवा । अत्तमना ते भिक्खू भगवतो भामित अभिनन्दु ।
इमस्मि खो पन वेग्गामरुणस्मि मज्जमाने सट्ठिमत्तान भिक्खून् अनु-
पादाय आसवेहि चित्तानि विमुच्चिसू ति ।

अथतानुपस्सनासुत्त निद्वित ।

१ म०-मारधेय्यानुपत्तेभि २ म०-सुसुब्बो

७६४ भवासक्तिपरायण, भवनदीत वाहणारे, य माराच्या
तडाक्यात सापडले जे, त्यांना या धर्माचा बोध होणे सोपे
नाही (४१)

७६५ जो सत्यज्ञानाने जे पद जाणून अनाश्रव होऊन
परिनिर्वाण पावतात, त्या पदाचा आर्षावाचून दुसऱ्या कोणाम बोध
होणे शक्य आहे (४२)

असे भगवान् म्हणाला मुदित मनाने त्या भिक्षुंनी भगवन्ताच्या
भाषणाचे अभिनन्दन केले हे व्याख्यात केले जात असता साठ
भिक्षुंनी अन्त करणे उपादानरहित होऊन आश्रवापासून मुक्त झाले

अथतानुपस्सनासुत्त समाप्त

तस्सुदान—

सच्च उपधि अविज्ज च सवारो विज्जाणपद्दम ।

फस्सवेदीनया तण्हा उपादानारम्भां आहारा ।

इञ्जिते^१ फण्डित रूप सच्चटुक्खेन सोळ्ळा ति ॥

महावग्गो ततियो ।

तस्सुदान—

पव्वंज च पवोन च सुमं. . मुन्दरी (तथा) ।

माघसुत्त सभियो च सेळो सल्ल पवुच्चति ।

वासेट्ठो चापि कोक्कालि नाल्लको द्वयतानुपस्तना ।

द्वादसेतानि^१ सुत्तानि महावग्गो नि वुच्चती ति ।

१ म०—सवारो विज्जाण पद्दम. २ म०—रम्भ. ३ म०—इञ्जित.
४ म०—पववज्जा. ५ म०—पधाना ६ म०—सुमासित च मुन्दरि. म०—
सुमा मुन्दरिका तथा ७ म०—च वुच्चति. ८ म०—नाल्ल
९ म०—द्वादस तानि

द्वयतानुपस्तनासुत्ताची अनुक्रमणिका—मय, उपारि, अरिक्का,
सस्कार, पाचवें विज्ञान, स्पर्श, वेदना, तृष्णा, उपादान, कर्मांची
धडपड, आहार, प्रवप, चलित, रूपाचर, मय आणि दु ख,
मिळून सोळा

महावग्ग तिसरा समान

महावग्गाची अनुक्रमणिका—

पव्वज्जा, पयान, सुमासित, सुन्दरिका, माघ, सभिय, सेळ, सल्ल
वासेट्ठ, कोक्कालिक, नाल्ल च द्वयतानुपस्तना—या धारा सुत्ताचा
महावग्ग म्हटला जातो

[४. अट्ठकवग्गो]

६९

[१. कामसुत्तं]

- ७६६ काम कामयमानस्स तस्स चेत समिञ्जति ।
अद्दा पीतिमनो होति लद्धा मच्चो यदिच्छति ॥ १ ॥
- ७६७ तस्स चे कामयमानस्स छन्दजातरस्स जन्तुनो ।
ते कामा परिहायन्ति सल्लविद्धो'प रुप्पति ॥ २ ॥
- ७६८ यो कामे परिवजेति सप्पस्सेन पदा सिरो ।
सो ईम विसत्तिक लोके सतो समतिवसति ॥ ३ ॥

१ रो०, नि०-कामयानस्स. २ म०, नि०-सो'मं.

[अट्ठकवग्ग, चौथा]

३९

[१. कामसुत्त]

७६६. कामोपभोगाची इच्छा करणाऱ्याचे बेत तडीस गेले, तर जें इच्छितो तें मिळाल्यामुळे तो मर्त्य खात्रीनें आनंदित होतो. (१)
७६७. पण इच्छा करणाऱ्या व आसक्त झालेल्या त्या प्राण्याचे जर ते कामोपभोग नष्ट झाले, तर तो बाणानें विद्ध झाल्याप्रमाणें दुःख पावतो. (२)
७६८. सर्वांच्या डोव्यापासून आपलें पाऊळ दूर ठेरावें, तद्वद् जो कामोपभोगापासून दूर राहतो, तो सृष्टिमान् या निपत्तिकेला (तृष्णेला) मार्गें टाकून जातो. (३)

- ७६९ त्वेत यन्तु हिस्ड्रं वा गत्रोम्भ दासंगोगिम ।
 विंती यन्तु पुत्रु कामे यो नगे अनुगिग्नति ॥ ४ ॥
- ७७० अरली न प्रगीयन्ति महन्ते न परिम्भया ।
 ततो न दुक्खमन्वेति नात्र भिन्ननिबोडन्त ॥ ५ ॥
- ७७१ तस्मा जन्तु सदा सतो कामानि परिवज्जये ।
 ने पहाय तरे ओघ नात्र सिञ्चित्तर पारगू नि ॥ ६ ॥

कामसुत्तं निश्चित ।

१ म०-गवस्स. २ म०-दासपरिस ३ म०-सिरा. ४ रे०-अपगडव.
 ५ म०-सिञ्चित्वा, म०, नि०-मित्वाऽऽ

७६९ शेती, घरदार, वन, गाडी-घोडे किंवा दाम आगि नोपर, स्त्री आणि वायव अशा भिन्न भिन्न कामोपभोगाचा जे मनुष्य अ यन्त लोभ वरते, (४)

७७०. त्याला त्याहून जे अत्र अमतील ते दानू शकतात, य विघ्ने त्याला तुडवितान, आणि त्यामुळे फुटक्या होडीत पाणी जसें यावे तसें दु ख त्याच्या मागोमाग येते. (५)

७७१. म्हणून प्राण्यानें सदोदित स्मृतिमान् राहून कामोप-भोगाचा त्याग करावा, व होडीत आलेले पाणी काढून टाकून पार जावे त्या प्रमाणे ते (कामोपभोग) टाकून ओव तम्बन जावे (६)

कामसुत्त समाप्त

४०

[२. गुहङ्कसुत्तं]

- ७७२ सतो गुहाय बह्वनामिच्छन् । निद्र नरो मोहनस्मि पगाब्धो ।
दूरे विवेका हि तथाविशो सो । कामा हि लोके न हि सुप्पहाया १
- ७७३ इच्छानिदाना भयमातयद्वा । ते दुष्पमुञ्चा न हि अञ्जमोक्त्वा ।
पच्छा पुरे वाऽपि अपेक्खमाना । इमे'व कामे पुरिमे'व जण्य २
- ७७४ कामेसु गिद्धा पसुता पमूब्धा । अ-वदानिया ते विसमे निविद्धौ ।
दुक्खूपनीता परिदेवयन्ति । किं सु भविस्साम इतो चुतामे ३

१ म०—'उ-सो. २ सी०—अपेत' ३—३ म०—पुरिगे पजण्व, ४ म०—
अप'. ५ म०—'व-था, 'नित्या

४०

[२. गुहङ्कसुत्त]

७७२. देहात् बद्ध शालेला, पुष्कळ (विकारानी) आच्छादितेण
व मोहान रूदन गेहेला असा मागूम एकाव्तापासून दूर
राहतो. कारण कामोपभोगाचा त्याग करणें सोई नाही. (१)

७७३ इच्छेनें प्रेरित व जे ससारसुखात्त बद्ध, त्यांना ससारपाशा-
तून सोडविता येणें कठिण; कारण जे पुढची किंवा मागची आगा-
धरतात, आम्ही अतीवकाशीन किंवा वर्तमानकाशीन कामोपभोगात्त लुप्त
होतात, त्याची मोकळीरू दुसऱ्याच्या हातून होणें शक्य नाही (२)

७७४. कामोपभोगात्त लुप्त, आसक्त आणि मोहित झालेले व
विषम मार्गाच्या लागतेते ते उपदेशाचा योग्य नव्हत. ते (अन्व-
कारी) मेऱ्यावर आणून गाने काय होईल अशा विचारानें दुःख
भोगताना आणि शोक करिताना, (३)

१. अ-वदानेण (अ-वदान-व), दोहाद्वार पर नागिनदशममाले भर्ष
करतो. १८७ गाथेपरीठ टीप पहा.

७७५ तस्मा हि सिम्ब्लेय इवेव जन्तु। य त्रिञ्चि जञ्जा विसम ति लोने ।
न तस्स हेतु विसम चरेष्य । अप्प हि द' जीवितमाहु धीरा ।

७७६ पस्मामि लोके परिपन्दमान । पज इम तण्हागत भरेसु ।
हीना नरा मच्चुमुग्घे लपन्ति । अवाततण्हासे भवाभवेसु ॥५॥

७७७ ममाधिते पस्सथ पन्दमाने । मच्छे व अप्पोदके खाणसोने ।
एतऽपि दिस्साँ अगमो चरेष्य । भवेसु आसत्तिमञ्जुच्चमानो ॥

७७८ उभोसु अतेसु विनेष्य छद । वस्स परिञ्जाय अनानुगिद्धो ।
यदत्तगरहा तदधु प्रमानो । न त्पिपती दिद्धसुतेसु धीरो ॥ ७

१ सी०-दि त, म०-हेत २ सी०-तण्हगत ३ सी०, म०-सा
४ म०-दिस्सान ५ म०-परिञ्जा ६ सा०-विपति

७७५ म्हणून ह्या लोकीं जें काहीं विषम आहे असें प्राणा जाणतो त्यासाठीं विषम वर्तन करता कामा नये, असें त्यानें इहलोकींच शिकारें कारण, हें जीवित अल्प आहे असें सुद्ध सगतात (१)

७७६ या जगात भवामक होऊन तडफड करणा या या प्रजेची पाहत आहे भयभयान्या तृणेंतून मुक्त न झालेलीं हीन माणसें मरणकाळा शोक करतात (२)

७७७ पाण्याचा प्रवाह आटलेल्या टक्क्यात मारें जसे तडफडनात, तद्वत् ममत्वात तडफडणाऱ्याकडे पहा । आणि ह पाहून भयान आसक्ति न करता निर्मम होऊन रहायें (६)

७७८ (उच्छेद आणि शाश्वत या) दोन अन्ताचा छद सोडून, रस जागून त्यात आसक्त न होना व ज्याऱ्यामुळे आपल्याचा दोष देण्याची पाळी येते, तें कदा न करता सुद्ध पाहिलेल्या आणि ऐकिलेल्या गोष्टींन ल्पि होत नाही (७)

७७९ सञ्ज परिञ्जा वितरेथ्य ओध । परिग्गहेसु मुनि नोपञ्चितो)
अञ्चूळ्हसल्लो चरमण्यमतो । नासिंसेती लोकाग्गि पर चा नि ८

गुहृङ्कसुत्तं निह्ति ।

४१

[३. दुहृङ्कसुत्तं]

७८० वदन्ति वे' दुहृमनाऽपि एकै' । अयोऽ'त्रि वे' सञ्चमना वदन्ति ।
वाद च जात मुनि नो उपेति । तस्मा मुनि नयि खिलो कुहिञ्चि १

१ सी०, म०-°ति. २ म०-चे. ३ सी०-एते. ४ नि०-अञ्जेऽपि.
५ सी०-चे.

७७९ परिग्रहामध्ये उपलित न होणान्या मुनीनें (कामादि)-
सहा जाणून ओधं तरून जावा. तो आपल्या हृदयातील शल्य काढ-
णारा व मावप्रपणे वागणारा इह किंवा पर लोकाची इच्छा धरीत
नाहीं. (८)

गुहृङ्कसुत्त समाप्त

४१

[३. दुहृङ्कसुत्त]

७८० कि येऊ द्वेष-पूरित मनानें बोधनात, तर कि येऊ सदा-
मनानें बोधनात पण अशा रीतीनें उपन्न ज्ञानेच्या वादात मुनि
शिरत नाही. म्हणून मुनीच्या ठिकाणीं कोण याही कारणानें काठिन्य
उपन्न होऊ शकत नाही (१.)

१ काम, भय, (मिथ्या-)दृष्टि आणि अविद्या अने चार ओष
साधित ठेडे आहेत. २. १९ व्या गाथेवरील टीप पहा.

- ७८१ सक हि दिष्टिं कथमच्चयेय्य । उन्दोनुनीनो रुचिया निविट्ठो ।
मय समत्तानि पपुब्भमानो । यथा हि जानेय्य तथा वदेय्य ॥२॥
- ७८२ यो अत्तनो सीलवतानि जन्तु । अनानुपुट्ठो च पणसे पायाँ ।
अनरियम्म कुसरा तमाहु । यो आणुमान सयमेव पावा ॥३॥
- ७८३ सन्तो च भिक्खु अभिनि-पुनत्तो । इतिऽह नि सीलेसु अवत्यमानो ।
तमरियम्म कुसरा वदन्ति । यस्सुस्सदा नथि बुद्धिचि लोके ४

१ म०-उन्दानतीतो २ म०-कुट्टो ३ म०-परस्त ४ म०-पाव.

७८१ कारण आपल्या पवाचा ज्याला छद लागला, आमडीनें जो त्यात प्रद्व शाला व आपण स्वीकारलेल्या पयाप्रमाणें वागू लागला, तो त्या पयापलीकडे वसा जाईल कारण तो जसें जाणेल तसेंच बोलेल (२)

७८२ विचारतें नसता जो प्राणी इतराना आपल्या संप्रदायाची शीलवत सांगतो, व आपल्या संप्रदायाचा गोष्टी बोलतो, त्याचा सुव अनार्यर्मी म्हणतात (३)

७८३ पण तो शान्त आणि अभिनिर्वृता ग भिक्षु 'मात्रे हे हे नियम आहेत' अशी मडमड करीत नाही व ज्याचा या जगा कोणचेही उसरें नाहीं, त्याचा सुव आर्यर्मी म्हणतात (४)

७८४ पकथिता सपता यस्स धम्मा । पुरक्खता सोत्ते अबोरदाता २
यदत्तनि परस्सनि आनिसस । त निस्सितो कुप्प-पेटिच्च-सन्ति ॥५॥

७८५ दिट्ठीनिवेसा न हि स्वातिवत्ता । धम्मेसु नि-उ-समुग्गहीत ।
तस्मा गरो तेसु निवेसनेसु । निरस्सति आदियोनिच्च वेम्म ॥६॥

७८६ धोनस्स हि नत्वि कुहिंचि लोके । पकथिता दिट्ठि भगभवसे ।
माय च मान च पहाय धोतो । स केन गच्छेय अनूपयो सो ॥७॥

१ म०-मा. २ म०-पुरे. ३ म०-सन्तिमवी. ४ रो०-नी. ५ म०-
पटिच्च सन्ति. ६ म०-दिट्ठि. ७ म०-निग-उ-ए. ८ म०-नि०
-नेदस्सति ९ म०-च. १० रो०-ही. ११ सी०, म०-अनुपयो.

७८४ जो स्पष्टपणे न दिसणाऱ्या मिश्र पदार्थांची फल्पना
कारतो व त्यानाच आपले ध्येय समजतो, तो आपणाला जी फायदे-
शीर वाटते, त्या प्रसंगीच आगि (वाच्य पदार्थांवर) अवलंबून अणणा-
ना शांतीचा चिकटून राहतो. (५)

७८५ कारण सर्व गोष्टींचा विचार करून दृढपणे स्वीकारलेले
संप्रदाय उल्लंघने शक्य नसते. म्हणून माणूस त्या संप्रदायामधील
मागीलच पय सोडून एक स्वीकारतो (६)

७८६. पण या जगात भगवतांविषयी प्रकल्पित ही संप्र-
दायिकता धूनरासाय मूर्खीच नसते. तो माया आणि अज्ञान सोड-
णाव घूनसार कणामुळे संप्रदायिकता स्वीकारावेच तो निश्चय
होय. (७)

१-१ ही माया अथवा क्लिष्ट व दुर्गंधादि स्वीकाराऱ्या अनुभूत अर्थ
देण्याचा प्रयत्न वेगळ्या आहे. पण पुढील अर्थ ही संपत्तीवर आहे—'य
प्रसंगीच आगि आनंद वगैरे शांत होणे अथवा अवस्थेत निघून
राहतो.' अडकवणाऱ्या विधी व दृष्ट्यांवरून अज्ञान अर्थ समिपेत
आदि.

७८७ उपयो हि धम्मेसु उपेति वादं । अनूपय केन कथं वदेय्य ।
अत्तं निरत्त न हि तस्स अत्थि । अधोमि सो दिट्ठिमिजेव
सञ्चोति ॥८॥

दुद्धकसुत्तं निहितं ।

४२

(४. सुद्धकसुत्तं)

७८८ पस्सामि सुद्धं परम अरोग । दिट्ठेन^१ ससुद्धिं नरस्स होति ।
एताभिर्जातं परमं ति जत्वा । सुज्झानुपस्सी ति पच्चेति वाण ॥१॥

१ म० अनुपयं. २ म०, I^१b-स०. ३ सी०- दिट्ठिन. ४ म०,
नि०-एवाभिं.

७८७. कारण चंचळ माणूस पदार्थांच्या वादात पडतो; पण
निश्चळ माणसाच्या कोण कशामुळे व कां वादात गुंतवीट ? का की,
त्यानें स्वीकारलेले किंवा धिक्कारलेले असें काही नाही. त्यानें सर्व
सांप्रदायिकता धुवून टाकली आहे.

दुद्धकसुत्त समाप्त

४२

[४. सुद्धकसुत्त]

७८८. 'मी अरोग आणि शुद्ध असें परम पाहतों; सांप्रदायिक
दृष्टीमुळे मनुष्याची शुद्धि होते'—याप्रमाणें जाणणारा परम काय आहे
ते जाणून शुद्धिही जाणतो अशी बुद्धि होते. (१)

१ 'त्याला आत्मबुद्धि किंवा अनात्मबुद्धि नाही,' असाही एक अर्थ
टीकाकारानें दिला आहे.

७८९ दिष्टेन चे सुद्धि नरस्त होति । जाणेन वा सो पजहाति दुक्ख ।
अज्जेन सो सुज्जानि सोप गीको । दिष्टी' हि न पाव तथा वदान ॥२॥

७९० न ब्राह्मणो अज्जातो सुद्धिमाह । दिष्टं सुते सीश्वंते मुते वा ।
पुज्जे च पापे च अनूर्पत्तितो । अतज्जहो न यिधं पकुब्बमानो ॥३॥

७९१ पुरिम पहाय अपर सितासे । एजानुगा ते' न' तरन्ति मग ।
ते उग्गहायति निरस्सर्जन्ति । कपीव साख पमुंख गहायं ॥४॥

१ म०—दिष्टि २ गी०—भील्यते ३ सी०, म०—अनु'. ४ सी०—
अतज्जहो. ५ म०, P'sb—दध. ६ म०. सिताय. ७—७ म०—न ते. ८ म०—
निस्सर्जन्ति, निस्सज्जन्ति. ९ सी०—पमुञ्ज, म०—पमुञ्ज १० सी०—गहाय

७८९ अशा सांप्रदायिक दृष्टीनें जर मागमाची शुद्धि होऊ
लागली, अथवा केवळ ज्ञानाने जर तो दुःखाचा त्याग करू लागला,
तर मग तो सोपाधिक माणूस भल्याच उपायाने शुद्ध होतो असें
म्हटले पाहिजे. आणि हें तसें ब्रह्मणाच्याची ती श्रेय (तो मिथ्यादृष्टि
आहे असें) दाखवून देते. (२)

७९०. पण दृष्ट, श्रुत, शीलव्रत, अनुमित, पुण्य अथवा पाप,
यात उपस्ति न होणाऱ्या, कोणत्याही सांप्रदायिक दृष्टीचा स्वीकार न
करणारा, व जगान (आसक्तिमय) कर्मे न करणारा ब्राह्मण अशा
भळ्याच उपायाने शुद्धि होणे असें म्हणत नाही (३)

७९१. (भल्या उपायाने शुद्धि मानणारे), तृष्णेच्या मार्गे
लागले, ते जुनी दृष्टि सोडून नवी पकडतात, व सग तत्काल ज्ञान
नाहीत वानर जसा ममोरची फांदी पकडण्यासाठी हातची सोडतो,
त्याप्रमाणे ते (नवी दृष्टि) पकडतात व (जुनी) सोडतात. (४)

१ टीकाकार येर ' नात्मदृष्टी'चा ही उल्लेख करतो.

- ७९२ सय ममादाय वतानि जतु । उच्चायच गच्छति मञ्जैस्ततो
विद्वा च वेदेहि समेच्च धम्म । न उच्चायच गच्छति भूरिपञ्जो ॥ ५ ॥
- ७९३ सं सत्र म्मेसु विसेनिभूतो । य किञ्चि दिट्ठ वै सुत सुत वा ।
तमेवदर्सिं विवट चरन्त । वेत्तीय लोक्किं त्रिकप्पयेत्थ ॥ ६ ॥
- ७९४ न कप्पयति न पुरेक्केउरोत्ति । अघ तर्सेद्धी नि न ते वदति ।
आदानगथ गथित मिसज्ज । आस न बुच्चति बुद्धिचि लोपे ॥ ७ ॥

१ ली०-पञ्जं म०-मञ्जैस्ततो, ज-जततो २-२ ली०-मञ्जैसु
धम्मेषु ३ म०-वा ४ म०, Fsb- सिम म०-पुरस्य ५ म०-
मुद्धि

७९२ प्राणी स्वतः च व्रतं आचरन् सज्जे (कल्पने) मर्थे आसक्त
होती व उच्चनीच भवान् जानो पण विपुलप्रज्ञ विद्वान् वेदानां
(प्रवेनें) मर्म प्राणून् उच्चनीच भवान् जान नाहीं (५)

७९३ न वहाँ दृष्ट, ध्रुव आणि अनुमित असेठ (यं
सर्वावर विजय मिलविल्यामुठे) पापेकी कशाशीही विरोधीभारं न
प्राज्ञाणारा, २ अज्ञानेच शुद्धि होने असे पाहणारा, सर्व गोष्टी
उघड उघड करणारा, अशा त्याला या चर्गी वाणवा आणि वसुला
विकल्प अमर्णें शक्य आहे ? (६)

७९४ ते विकल्पात पडत नाहीं, एकाचा गोष्टीचा पुरस्कार
करित नाहीं, व हीच अयत शुद्धि आहे असे म्हणत नाहीं
आणि ते उपादानांनी प्राग्गेली गाठ (प्रथि) सोडून या जनात
कशाचाहा आशा करित नाहीं (७)

१ विराधीभाव न प्राज्ञाणाया यावन्ल मूठ शब्द 'विसेनिभूत' श्वा गादे,
व त्याचा 'माग्मेन विनापे वा पित्तभावेन विसेनिभूतो' असा अट्टकथाकाराने
अर्थ केला आहे

७९५. सीमानिगो ब्राह्मणो तस्स नधि । व मा वै दिस्सा वै समुग्गहीत ।
न रागरामी न विरागरंतो । तस्मीय नधि परमुग्गहीत नि ॥८॥

सुद्धट्टस्सुत्त निट्ठित ।

४३

[५. परमट्टस्सुत्तं]

७९६ परम ति दिट्ठीसु पस्सिस्सानो । यदुत्तं कुरुते जन्तु लोके ।
हीना नि अञ्जे ततो सप्पमाह । तस्मा विवादानि अवीनियत्तो ॥१॥

१ सी०, म०-च २ सी०, म०-पि रागरतो ३ म०-तम्म विध
४ रो०-नत्थी ५ सी०, म०-दिट्ठिसु ६ म०-उत्तं

७९६. ज्या ब्राह्मणाने आपलेपणाच्या सीमा उल्लिख्या, तो ज्ञेयनीही वस्तु जाणून किंवा पाहून मित्र पकडून समत नाही तो गगरामी (काणामक्त) नहे व विरागरागौटि नष्टे, या जगात असुन एव दृष्टि परमश्रेष्ठ आहे असे तो समजत नाही (८)

सुद्धट्टस्सुत्त समाप्त

४३

[५. परमट्टस्सुत्तं]

७९६. मर्षं हरीत (पंचात) आरणी न्दि उत्तम अगे मातून चाण्यारा प्राणी या जगात आगन्था पथाग महार देतो, व त्याहून उत्तर पथ हीन आहेत अगे म्हणतो, व यापुढे तो विराडाच्या पणे बडे जान नाही (१)

- ७९७ यदत्तैर्ना पस्मन्ति जानिगम । दिष्टे सुते सीरने मुने वा
तदेव सो तथ ममुगहाय ; निर्हान्तो पस्मन्ति सत्प्रमन्त्रे ॥ २ ॥
- ७९८ तवापि गन्धकुमरा वदति । य' निस्सिर्वा नो पस्मन्ति हीनमन्त्रं ।
तस्मा हि दिष्टं व सुत मुत वा । सीरन्वतं भित्तानु न निस्सयेथा ॥ ३ ॥
- ७९९ दिष्टिऽपि लोकस्मिं न कल्पयेत्थ । जाणेन वा सीरन्नेन वाऽपि ।
समो नि अत्तानमनूनेत्थ । हीनो न मन्त्रेव रिमेमिं योऽपि ॥ ४ ॥
- ८०० अत्त पहाय अनुसादियानो । जाणेऽपि सो निस्सये नो करोति ।
स ये प्रियत्तेभुं न वग्गमारी । दिष्टिऽपि सो न पचेति किंश्चि ॥ ५ ॥

१ गा०, म०-ान. २ सी०-सत्प्रमन्त्रे ३-३ सी०-या प्रेमिगो.
४ म०-लोकस्मि ५-५ सी०, ५०-नमेमयाऽपि, म०-विमेमि चाऽपि.
६ ५०-विदुतेभु, म०-द्वियत्तमुध्दियत्ता दिययेतु ७ अ०-पचि.

७९७. ना आपल्या पंथातीरुत्त, ध्रुव शीरत्रत अयया अनुमित
यातच पायदा पाडनो, आणि त्याचा विरुद्ध समूह इतर सर्ग
पंथाना होत समजतो (२)

७९८ ज्या दृष्टीच्या आमत्तीने तो इतगना हीन समजतो ती
एक प्रणिय आहे असें मुक्त म्हणतात म्हणून भिन्ने रू, ध्रुव,
अनुमित क्रिया शीरत्रत यात आमत्त होऊ नये. (३)

७९९ या जगत त्याने ज्ञानाने किंवा शास्त्राने प्रकारी
(सांप्रदायिक) दृष्टि प्राप्त होते अशी कल्पना करू नये. या इत-
राच्या समान असें, इतरांहून हीन आहे किंवा भ्रष्ट जाते, अशीही
तुल्या फार नये. (४)

८००. तो सीरुने सोडून व उपादानरिहित हाऊन ज्ञानामय
देखा आमत्त होत नाही तो सांप्रदायिक तेंपान गडूनही सांप्रदा-
याने रागत नाही, व तो कोणतीही दृष्टि पकडून समज नाही (५)

१ आ महाष्टि असाहा अर्थ येनां येईल.

- ८०१ यस्सूमर्षते पणि गी न त्वि । भवामवाय इय वा हुर वा ।
निवेसना तस्सं न सग्नि केचि । ऋमेसु निच्छेय समगंहीना ॥६॥
- ८०२ तस्सीयं दिट्ठे वं सुते मुते वा । पक्कपिता नत्थि अणुंऽपि सज्जा ।
त ब्राह्मणं दिट्ठिमनादियां । केनीयं लोकास्मि विरुप्पयेय ॥७॥
- ८०३ न कप्पयन्ति न पुरेक्खंरोन्ति । धम्माऽपि तेस न पट्टिच्छित्तंसे ।
न ब्राह्मणो सीलवतेन नेयथे । पार गतो न पच्चेति तादी ति ॥८॥
परमट्टकसुत्त निट्ठित । ८

१ सी०—यस्सुमन्ते २ म०—यम्म ३ म०—हीत ४ य०—तम्म यिय
५ म०—वा ६ म०—जगु ७—७ मा०—ब्राह्मणा दिट्ठिमनादियाना
८ सी०—को नीध ९ म०, Fsb, -स्मि १० म०—पुरक्खं ११ मा०,
Fsb — पणिच्छित्तान

८०१. इहलोकी किंवा परगोकी भय आणि अमन या दोनही
टोकाविषयी ज्याला उक्ता नाही, त्याचा सर्व गोष्टींचा विचार करून
दृढपणे स्वीकारलेले कोणतेही संप्रदाय नाहीत (६)

८०२ दृष्ट, श्रुत, आणि अनुभूत याविषयी विकल्पिलेले अर्गी
कोणतीही अणुमात्र सज्ञा त्याचा नाही कोणतीही दृष्टि पकडून न
नसणान्या त्या ब्राह्मणाचा या जगात कोणचा व कसा विकल्प
असू शकेल ? (७)

८०३ ते विकल्पान पडत नाहीत, एकाद्या गोष्टीचा पुरस्कार
करित नाहीत आणि कोणतीही सांप्रदायिकता स्वीकारित नाहीत.
शीघ्रताने ब्राह्मणाचा पकडीत धरून गैरचिन्ता येत नाही तो पार
गेष्ट्या पुन परत येत नाही (८)

परमट्टकसुत्त समान

४४

[६. जरासुतं]

८०४ अप्य वत जीवित इद । ओर वस्ससनाऽपि मिथ्यनि ।
यो' चे'ऽपि अतिव जीवति । अथ सो सो जरसाऽपि
मिथ्यनि ॥१॥

८०५ सोचन्ति जना ममायिने । नं हि सन्ति निच्चा परिग्गहा ।
विनाभावसन्तमेपिद । इति दिस्वा नागारभावमे ॥२॥

८०६ मरणेनऽपि न पहीयति । य पुरिसो ममं विद ति मञ्जनि ।
एवऽपि विदित्वा पण्डितो । न ममनायै नमेर्य मामको ॥३॥

१ म०-सा २ सी०-म ३-३ म०-३ हिंसन्ति निच्चा, Fsb
न हि स तानिच्चा ४ सी०, म० पहियति ५-५ म०-ममय, ममाय,
मरह ६ म० नि०-दा ७ म, Fsb -यमत्ताय ८ म०-नमेय

४४

[६. जरासुत]

८०४ अहा ! हँ जीवित किनी अन्न आहे मनुष्य शहर
वर्षापूर्वीही मरतो, आणि त्याहून जास्त जगळा तर ता जरेनेच
मेण्यासारखा असतो (१)

८०५ ममचामुळे लोकां शोक करतात पण परिग्रह नि य
नोहत हँ अस्तित्वत असलेले जग नधरयम असे जागून अनागा-
रिक होऊन रहावे (२)

८०६ मनुष्य ज्याचा 'हँ माझे' असे मरणो, ते मरणानेही नष्ट
होने, असे जागून माझ्या शहाण्या अनुयायाने मम मरुडे (मन)
शुक्र देऊ नये (३)

- ८०७ सुपिनेन यथाऽपि संगत । पट्टिबुद्धो पुरिसो न पस्सति ।
एवऽपि भियायित^१ जन । पेत काल्पन्त न पस्सति ॥४॥
- ८०८ दिट्ठाऽपि सुताऽपि ते जना । येस नामभिद् पवुच्चति ।
नाम एवाप्पसिस्संति । अक्खेय्यऽपेतंस्स जन्तुनो ॥५॥
- ८०९ सोकपरिदेवमञ्छर । न जहन्ति गिद्धा ममायिते
तस्सा गुणयो परिग्गट् । हित्वा अचंरिसु खेमदस्सिनो ॥६॥
- ८१० पनिलीनचंरस्स भिक्खुनो । भजमानस्म विवित्तमासुन ।
सामग्गियमाहु तस्स त । यो^२ अत्तान भवने न दस्सये ॥७॥

१ म०—भगत २ सो जरायित ३ म०—नाम येषां, एवावस्सयति,
एव तावमिस्सति ४ म०—एतस्म ५ म०—अचरिसु, अचरियसु,
अचरियिसु ६ म०—गटि. ७ म०—विवित्तमानम्, सो० नित्तमानसं,
नि०—विवित्तमालन ८ म०—सो

८०७ स्वप्नात पाहिण्ठेली वस्तु जसा जागा ज्ञाणेल मनुष्य पाहत्
नाहीं, त्याप्रमाणे परलोकनासी, मृत, अशा प्रियजनाला तो पाहू शकत
नाहीं. (४)

८०८. अमुक अमुक नावाच्या जताना अपा पाडतो किंवा
त्याजन्मिणी ऐकतो. त्यापैकी जो प्राणी परलोकनासी होतो, त्याचे
अश्रेय्ये असे नाव तेवढे शिळक राहते (५)

८०९ मम मात लुब्ध ज्ञाणें जें शोक, परिदेव आणि मसर सोड
नाहीत. म्हणून खेमदगी मुनि परिग्रह सोडून राहतात (६)

८१० वाच वस्त्रासून चित्त दूर ठेवून एकान्तगाम सेवन
करणारा भिभु आपणें मन गृहविचारान घागीत नाही, ही व्याची
(मोक्षामाठी) पूर्व-तपारीच म्हटली जाते (७)

१ ग्रीकाकार ' मांगमाकारते (आकार) ' अण अर्ध पेन
२ दौड कर ' लाग (निरुण) योग्य तोच मोड ' अण अर्ध पेनो.

- ८१७ यसो किञ्चित् च या पुञ्चे हायते वापि तस्स सा ।
एतऽपि दिस्सा सिक्खेध मेथुन विप्पहातने ॥४॥
- ८१८ सक्कप्पेहि परेतो सो कपणो विय ज्ञायति ।
सुत्वा परेस निग्घोस मकु होति तवारिगे ॥५॥
- ८१९ अथ सत्थानि कुरुते परवादेहि चोदितो ।
एस ग्वस्स महागेधो मोसवज्ज पगाहति ॥६॥
- ८२० पण्डितो ति समञ्जातो एकचरिय अधिट्ठितो ।
अथापि मेथुने युत्तो मन्दो व परिकिस्समति ॥७॥

१ सी०-मित्त. २ सी०-हायते चापि. ३ Tsb.-यो. ४ म०-पमञ्जातो.

८१७. त्यानें पूर्वी मिळविलेलें यश व कीर्ति नष्ट होतान, हेंही पाहून स्त्रीसग सोडण्यास शिकारें. (४)

८१८. तो सकल्पपरायण माणूस दरिद्रासारग्या चिंतामग्न होतो. तसा तो इतरानीं केलेली निंदा ऐकून खजील होतो (५)

८१९. आणि इतरानीं वादात आव्हान केरें अमता तो शास्त्रें रचतो, असा हा महालुब्ध माणूस असत्यात बुडून जातो (६)

८२०. एकचर्या (सन्यास) पत्करलेला एकादा माणूस ' पण्डित आहे' अशी रचति पावतो, पण तो जर स्त्रीसग करू लागला तर मन्दबुद्धि माणसाप्रमाणें झिष्ट होतो. (७)

१. शास्त्रें-मूळ सत्थानि, त्याचा अदृश्याकारानें ' शास्त्रें ' असा जर्ण केला आहे. आपणास व इतरास अपायकारण होतील अशीं वचनें वाचनें चिनी संस्करण ह्याच अर्थाला जवळ आहे.

- ८२१ एतमादीनवं जग्वा मुनि पुव्यापरे इध ।
एकचरियं दब्धं कयिरा न निसेवेय मेथुनं ॥ ८ ॥
- ८२२ विवेकं येव सिक्खेय एतदरियंतमुत्तमं ।
तेन सेट्ठो न मज्जेय स वे निव्यानसत्तिके ॥ ९ ॥
- ८२३ रिक्तस्स मुनिनो चरतो कामेसु धनपोक्खिनो ।
ओघतिण्णस्स पिहयन्ति कामेसु गथितो पजाति ॥ १० ॥
- तिस्समेत्तेय्यसुत्तं निट्ठितं ।

१ म०—कयिराय, करियाय. २ म०—एकचरियानं—०. ३-३ म०—न तेन सेट्ठो. ४ सी०—चित्तस्स. ५ म०—गथिता.

८२१. पूर्व आणि अपर वर्तनांतील फरकामुळे उत्पन्न होणारा हा दोष पाहून मुनीने या जगात एकचर्या दृढ करावी व स्त्रीसंग करूं नये. (८)

८२२. एकान्तच शिकावा. तोच आर्यांना उत्तम वाटतो. तेणे करून त्याने आपणांस श्रेष्ठ समजूं नये. तोच निर्वाणाच्या अगदी जवळ आहे असे जाणावे. (९)

८२३. कामोपभोगांत धनपेश होऊन एकान्तात राहणाऱ्या ओघतीर्ण मुनीचा कामोपभोगांत गुंतलेले लोक हेवा करतात. (१०)

तिस्समेत्तेय्यसुत्त समाप्त

४६

[८. पञ्चरसुत्तं]

- ८२४ इधेव सुद्धि' इति वादियन्ति । नञ्जेसु रम्भेसु तिसुद्धिमाह ।
 य निस्सिता तथ सुंभ वदाना । पञ्चेकसञ्जेसु पुथू निविट्टा ॥ १ ॥
- ८२५ ते वादकामा परिस विगह । वात् दहन्ति मिधु अञ्जमञ्जं ।
 वदेन्ति ते अञ्जसिता कथोज्ज । पससकामा पुमला वदाना ॥२॥
- ८२६ युत्तो कौषाय परिसाप नञ्जे । पससमिच्छ विनिघाति होति ।
 अपाहतस्मि पन मकु होति । निन्दाय सो कुण्णति र-ग्ग्रेसी ॥ ३ ॥

१ Rsb., मी०-नुद्धि. २ म०-वादयन्ति. ३ म०-नञ्जेसु ८ नि०-
 मुभा. ५ म०-हगन्ति ६ म०, नि०-वदन्ति. ७ सी०-य.

४६

[८. पञ्चरसुत्तं]

८२४. लोक आपापल्या पथातच शुद्धि आहे असें प्रतिपादन करतात, व इतर पथात शुद्धि नाही असें म्हणतात. ज्या पथाचा आश्रय करतात, त्यातच श्रेय आहे असें म्हणणारे ते निरनिगाळ्या पथात बद्ध होतात (१)

८२५. ते वाद करण्याच्या इच्छेनें सभेत जाऊन परस्पर परस्पराना मूर्ख ठरवितात. ते अन्यतर पथात बद्ध झालेले व आपणास वादात कुशल म्हणविणारे प्रशसेच्या इच्छेनें वादविवाद करतात. (२)

८२६. सभेमध्यें वादात गुतल्या असता तो प्रशसेच्या इच्छेनें दुसऱ्यावर (वाणीचे) घाव घालणारा होतो; पण वादान पराजित झाला तर खर्जील होतो, आणि निंदा झाली तर रगावतो व दुसऱ्याचें वर्म शोधतो. (३)

- ८२७ यमस्म वाद परिहीनमाहु । अपाहत पञ्चवीमसैकासे ।
परिदेवति सोचति हीनवादो । उपचगा म ति अनुत्थुणाति ॥४॥
- ८२८ एते विवादा समणेषु जाता । एतेषु उग्धानि निर्घाति होति ।
एतऽपि दिस्वा विरमे कथोज्ज । न हज्जदत्थाथि पससलाभा ५
- ८२९ पससितो वा पन त थ होति । अक्खाय वाद परिसाय मज्जे ।
सो हस्सैति उण्णमतिच्च तेन । पप्पुय्य तर्म्म थ ययाम्मो भेहु ६

१ म०, Fsb, सी०-यज्जि, सी० Fsb-सकाये २ Fsb-
'ती ३ सी०, म०, Fsb-नाति ४ म०-पि ५ सी०-एव
६ Fsb - ती, म०-हसति ७ म०-ती च, ८ Fsb त अत्य म०-
तात्थ ९ सी०-ह

८२७ तैर्ये जे परीक्षक असतीळ, ते जर 'याचा मुद्दा खोटा आहे व तो खोडून धाडला गेला' असे म्हणाले, तर हा वादात हरलेल्या परिदेव आणि शोक करतो आणि प्रनिपक्ष्याने आपणार जय मित्रविला म्हणून चडकडतो (४)

८२८ अशा रीतीने श्रमणामध्ये विवाद उत्पन्न होतात, व त्यात हा दुमःपावर आपात करतो किंवा आपण आपात पावतो म्हणून हा प्रकार पाहुन विवादापामून निवृत्त व्हावे कारण त्यात प्रशंसेच्या लाभाशिवाय दुसरा कोणताच फायदा नाही (५)

८२९, समेमध्ये आपण मुग माडून कधी कधी तो तैर्ये प्रशंसा पावतो, व तैर्येकडून हर्षित होतो व पर डोरे कडून धावतो तथा चय मिळून तो परिपूर्ण-मनोरथ होतो. (६)

८३० या उण्णोति साऽस्स विधातभूमि । मानातिमान वदते पनेसो ।
णतऽपि दिस्वा न विवादयेष । न हि तेन सुद्धिं कुमरा
वदन्ति ॥ ७ ॥

८३१ सूरु यया राजग्वादाय पुट्ठो । अभिगज्जमेति पटिमूरमिच्छ ।
येनेव सो तेन पलेहि सूर । पुच्चेव नथि यदिद युवाय ॥ ८ ॥
८३२ ये दिट्ठिमुग्गच्छ विवादियन्ति । इदमेव सच्च तिच्च यादियन्ति ।
ते एव वदस्सु न हि ते धे अयि । वादन्धि जानं पटिरोनि-
रुत्ता ॥ ९ ॥

१ Fsb. — °ती. २ म०-सास, तस्स. ३ म०-सुद्धि ४ म०-कुठो.
५ म०-पलेति ६ म०-सूर, पुर. ७ म०-विवादयन्ति. ८ म०-वरसु.
९ म०-°च.

८३० पण हा जो गर्व तोच याच्या घानाचा पाया होय.
(कारण), हा मनुष्य आपला मान (अहकार) आणि अतिमान इतरांना
दाखरीतच अमतो हाही प्रकार पाहून माणसाने वादात शिरू नये.
कारण वादाने बुद्धि होत नाही असे सुद्ध म्हणतात. (७)

८३१ राजाच्या अन्नावर पोसलेला शूर जसा प्रतिशूर पाहत
गर्जना करीत जातो, तसा हा वादी होय. पण, या शूरा, तू शूरा-
च्याच मागे लाग युद्ध करण्याला प्रवृत्त करणारा (जो अहकार)
तो माझा पूर्वाच नष्ट झाला आहे. (८)

८३२ जे सांप्रदायिकनेला पकडून वादविवाद करतात व आपले
तेजडे मत्स्य असे प्रतिपादन करतात, त्याजपाशीं नाऊन तू वाद कर.
कारण तू वाद सुरू केलास तर प्रतिवादी होऊन उभा राहाणारा
येथे तुला सापडणार नाही (९)

८३३ विसेनिकवा पन पे चरेन्ति । दिङ्गीहि दिङ्घि अवरुण्णमाना ।
तेसु त्व किं लभेवो पसूरं । येसीय नथै परमुग्गहीत १०

८३४ अथ त परिताकमागमा । मनसा दिङ्घितानि चिन्तयन्तो ।
घोनेन युग ममागमा । न हि त्व सग्घसि सपयातवे

ति ॥ ११ ॥

पसूरसुत्तं निद्धित ।

१ म०-वदन्ति, २ म०-किं ३ म०-लभेय ४ म०-समुद्.
५ Fsb-नत्थी ६ म०-परमं ७ म०-एवितक् ८ मी०-
पग्घसि, म०-अग्घसि, नि०-सक्खसि.

८३३ पण जे प्रतिपक्षबुद्धि नाहीशी करून रहातात व आपल्या पयास्तव दुसऱ्या पक्षाशी विरोध करीत नाहीत, व ज्यांना आपलाच पथ श्रेष्ठ असे वाटत नाही, याजपाशी, हे प्रसूरा, तुला काय मिळणार ? (१०)

८३४ आणि सांप्रदायिक मताचा विचार करीत अमता तुझ्या मनात वादबुद्धि उद्भवली पण येथे धूतपापाशी प्रसन्न असण्यामुळे तुला वाद चांगवित्ता येणे शक्य नाही (११)

पसूरसुत्तममाप्त

४७

[९. मागन्धियसुक्त]

८३५ दिरान तण्ह अरति रंगं च । नाहोति मन्दो अपि मेथुनरिम् ।

किमेन्द्रि मुत्तकरीमपुण्णं । पादाऽपि नं मकुमित्तु न इच्छे ॥१

८३६ एतादिस चे रतनं न इच्छमि । नाहिं नग्निन्देहि बहूहि पथितं ।

दिद्विगेत सीटवतानुजीरितं । भद्रूपपात्ति च पदेमि षीदिमं ॥२

१-१ म०-अरती च रंगं. नि०-अरति च रंगं. २ Fab -दिहो'.

४७

[९. मागन्धियसुक्त]

८३५. (भगवान्-) तृष्णा, अरति आणि रंग (रति) या तीन मारकन्यातां पाहून देखील स्वीमगाच्या विचार मनात आल्या नाही. फेरळ मूत्रकरोपानें भरलेले स्त्रीशरीर आहे. त्याच पापनेही मी स्पर्श करू इच्छीत नाही. (१)

८३६. (मागन्धिय-) अनेक राजांनी प्रार्थितेचें असें हें स्वी. मन्त्र जर तू इच्छीत नाहीस, तर अशी तुझी दृष्टि, शीट, प्रवचन उपजीविका फोगती ! आणि तुझा परलोक कशा प्रकारचा म्हणवोम ! (२)

* या तीन मारकन्या बुद्धास मोठ्ठा वाढण्यासाठी आल्या अशी कथा मंयुक्तनिकायाच्या मगायावगात आहे. मागन्धिय ब्राह्मणानें आपली कन्या बुद्धास अर्पण करणाऱ्यासाठी आणली. त्या प्रसंगी बुद्धानें ही गाथा म्हटली असें अटकथेत सांगितल आहे.

- ८३७ इदं वदामीति न तस्स होति (मागन्दियाति भगवा) ।
 वम्मेषु निच्छेय्य समुग्गहीत ।
 पस्स च दिट्ठीसु अनुग्गहाय । अज्झत्तसन्ति पैचिन अदस्स ३ ।
 ८३८ विनिच्छया यानि पकप्पितानि (इति मागन्दियो । ते वे मुनि
 ब्रूसि अनुग्गहाय ।
 अज्झत्तसन्तीति यमेवमुत्तु । कथं नु धीरेहि पवेदितं त ॥४॥
 ८३९ न दिट्ठिया न सुत्तिया न जाणेन (मागन्दियाति भगवा) ।
 सीलञ्चतेनापि न सुद्धिमाह ।
 अदिट्ठिया अस्सुत्तिया अज्जाणा । वसीलता अव्यतानोऽपि तेन
 एते चे'निस्सज्जे अनुग्गहाय । सन्तो अनिस्साय भव न जप्पे ॥५॥

१ सी०, म०—अज्झत्त सन्ति (गाथा ९१९ पदा) २ म०—पविचिन
 ३ म०—अदस ४—४ म०—विनिच्छयानि ५ यी०—चे ६ F'sb—मुनी
 ७—७ म०—विमुद्धि, सी०—'माहा ८ म०, अ०—असुत्तिया
 ९ F'sb—अज्जाणा १० म०—न ११ म०—निस्सज्जे

८३७ त्या मला—हे मागन्दिया, असें भगवान् म्हणाला— धर्म-
 पथात नीट विचार करून, एकादी दृष्टि पकडून, 'ही माझी' असें
 म्हणायसें वाटत नाही या ज्या दृष्टि त्या पकडण्याला योग्य नव्हत
 असें जाणून व विचार करून मी अध्याम शान्ति मिळविली (३)

८३८ जी विकल्पिलेली निश्चित मते आहेत—असें मागन्दिय
 म्हणाला—ती, हे मुनि, पकडण्याला योग्य नव्हत असें तू म्हणतोय,
 तर माग ही जी अध्याम शान्ति, ती सुज्ञानी करी वारिलेली आहे! (४)

८३९ दृष्टीने, श्रुतीने आणि ज्ञानाने— हे मागन्दिया, असें
 भगवान् म्हणाला—किंवा शीलाने आणि व्रताने शुद्धि नाही अदृष्टीने
 अश्रुतीने, अज्ञानाने, अशीलाने आणि अनानेही शुद्धि नाही, ह
 सर्व पथ पकडण्यास योग्य नाहीत म्हणून ते सोडून, अनासक्त, शांत
 माणसाने मग प्राप्त करून घेण्याकरिता वागूळतीस येऊ नये (५)

८४० नो चे किर दिट्ठिया न सुनिया न व्याणेन (इति मागन्दियो)
मीदम्बनेनापि विमुदिमाह ।

अदिट्ठिया अस्मुनिया अत्राणा । असीदता अत्रता नोऽपि नेन
मज्जेमैऽह मोमुहमेव धम्मं । दिट्ठिया एके पचेन्ति सुदिं ॥६॥

८४१ दिट्ठिं चं निस्माय अतुपुच्छमानो (मागन्दिया नि भगवा) ।
समुग्गहीनेसु पमोहमागा ।

इतो च नादम्बि अयुऽपि सत्त । तस्मान्नुं मोमुहतो
देहामि ॥ ७ ॥

१ म०, I^{9b}.—मज्जामहं. २-२ नि०—दिट्ठिगु. ३ मी०—गमोह^१
म०—समोहमागमा, पमोहमागमा. ४ रो०—नादम्बि. ५ म०—रहामि,
दम्बसि, दम्बसि.

८४०. जर दृष्टीनें, श्रुतीनें आणि ज्ञानानें—असें मागन्दिय
म्हणाला—किंवा शीळानें आणि व्रतानें शुद्धि नाही असें म्हणतोम,
तमेंच अदृष्टीनें, अश्रुतीनें, अज्ञानानें, अशीयानें आणि अत्रतानें ही
जर शुद्धि नाही, तर मग मद्रा वाटते कीं हे सर्व केवळ तुझे
अज्ञानच होय. (काण्य), कियेक (लोरु) दृष्टीनें शुद्धि मिळते
असें समजतात. (६)

८४१. माप्रदायिक मत्तामयी विचाण्यास न—हे मागन्दिया,
असें भगवान् म्हणाला—दोहानीं स्वीकारलेल्या मत्तानें मोह पावताम;
(म्हणून) मी जें मानित्ते नें तुद्रा अयुमाप्रही न समजल्यामुळे
मी (जें म्हट्टें तें) मोहमय आहे असें तू समजतोम. (७)

८४२ समो विसेसी उद वा निहँीनो । यो मज्जति सो विवदेथ तेन ।
तीसु विगसु अविकपमानो । समो विसेमी नि न तस्स होति ॥८

८४३ सच्च ति सो ब्राह्मणो किं वदेथ्य । मुसा ति वा सो विवदेथ केन ।
यस्मिं सम विसम चापि नत्थि । सो केन वाट पटिसयुजेथ्य ॥९

८४४ ओक पहाय अनिकेतसारी । गामे अकुच्च मुनि स थरानि ।
कामेहि रिच्चो अपुरेक्खरानो । कथं न विग्गह्ठ जनेन काथिग १०

१ म०-विनीनो २ म०, नि०-वाडरि ३ म०-अपुरेक्खमानो
४ सी०, नि०-नु

८४२ जो आपणाला इतराच्या समान, इतराहून श्रेष्ठ किंवा
हीन समजतो, तो त्यामुळे विवादात पडेल. पण या तीनही प्रकारात
जो कण पावत नाही त्याच आपण इतराच्या समान किंवा इतराहून
श्रेष्ठ वाटत नाही (८)

८४३. तो ब्राह्मण 'हॅंच काय तें सय' अम कसें म्हणेल '
किंवा 'तें शोटें' म्हणून वाद कसा करील ? ज्याला आपण सम
किंवा निपम आहों अमें वाटत नाही, तो कोणाशीं वाद करील' (९)

८४४ घर सोडून अनागारिक भावान चाळणारा, गावातील
लोकाशीं सडगी न जोडणारा, कामोपभोगापासून निवृत्त आणि
कोणत्याही सांप्रदायिक मनाचा पुरस्कार न करणारा मुनि लोकाशीं
वादविवाद करीत बसत नाही (१०)

४८ :

[१०. पुराभेदसुत्तं]

- ८४८ कण्ठस्ती वयसीलो उपसतो ति बुच्चति ।
त मे गोतम पत्रुहि पुच्छितो उत्तमं नर ॥ १ ॥
- ८४९ वीनतण्हो पुरा भेदा (ति भग्वा) पुव्वमतमनिस्सितो ।
वेमज्जे नूपसखेणो तस्स नत्थि पुरेक्खंत ॥ २ ॥
- ८५० अक्रोमनो असन्तासी अरिक्खी अक्कुक्कुचो ।
मन्तभाणी अनुद्धतो स वे वाचायतो मुनि ॥ ३ ॥

१ म—नुप°, न प°. २ म०—पुरक्खतं ३ म०—°द्धो

४८

[१०. पुराभेदसुत्त]

८४८ “कोणत्या दर्शनामुळे आणि कोणत्या शीलामुळे (मनुष्य) ‘उपशात’ म्हटला जातो हे गोतमा, असा उत्तम माणूस कोणता हे विचारतो, ते मला साग ” (१)

८४९ शरारभेदापूर्वी जो वीततृष्ण—असे भगवान् म्हणावा—तो अतीन काजाला चिकटून राहत नाही, वर्तमानकाळी (एकाद्या मर्यादित सजेने) वर्णित जात नाही, आणि त्याला भविष्यकाळा विषयी आसक्ति नाही (२)

८५० अक्रोमन, सत्रस्त न होणारा, आपली शेखी न विरविणारा, कौक्रेय नसणारा, विचारपूर्वक बोलणारा व अभ्रान्त, तोच वाचासयमी मुनि होय (३)

१ १२५ व्या मार्गशीर्षा ह्या शब्दावरील टीप पहा

- ८५१ निरोसति अनागने अतीतं नानुसोचति ।
 विवेकदस्ती पस्सेसु दिट्ठीसु च न निम्पति ॥ ४ ॥
- ८५२ पतिलीनो अजुहको अपिहालु अमच्छरी ।
 अप्पगम्भो अजेगुत्तो पेसुण्णेषे च नो युतो ॥ ५ ॥
- ८५३ सातियेसु अनस्सारी अनिमाने च नो युतो ।
 सण्हो च पटिमानवा न सद्धो न विरज्जति ॥ ६ ॥
- ८५४ लाभकम्म्या न सिक्खति अलाभे नं चं कुप्पति ।
 अविरुद्धो च तण्हाय रसे चं नानुगिज्जति ॥ ७ ॥

१ ली०, म०-°सन्ति, Fsb -°त्ती. २ म०-पटि°. ३ म०-युत्तो.
 ४ म०-लोभ, °कम्म्या. ५-५ म०-च न, ६-६ म०, अ०-रमेसु

८५१. त्याला अनागत वस्तूची आसक्ति नाही, तो अतीत वस्तू-
 विषयी शोक करित नाही, तो विषयस्पर्शापासून मुक्तता जाणतो
 आणि तो सांप्रदायिक मतानीं खेचला जात नाही. (४)

८५२ तो बाह्य जगापासून दूर, अदाभिरु, नि स्पृह, अम सरी,
 अप्रगम्भ, अजुगुप्सी असतो व चाहाडी करित नाही. (५)

८५३. तो कामसुखाचा स्वतः वर पगडा वसू देत नाही व
 अनिमान धरीत नाही; तो क्रोम व प्रतिभामपन्न अमनो, आणि
 त्याला (साक्षात्कार ज्ञान्यामुळे) श्रद्धेची आणि वैगम्याची गज्ज
 राहत नाही. (६)

८५४. तो लाभामाठीं धर्म शिस्त नाही; लाभ मिळाय नमना
 रागायत नाही; आणि सर्वांशी अविरुद्ध होऊन तृष्णेंत आणि रसान
 लुब्ध होत नाही. (७)

४९

[११. कलहविवादसुत्तं]

- ८६२ कुतो पहूता कलहा विवादा । परिदेवसोका सह मच्छरा च ।
मानातिमाना सह पेसुणा च । कुतो पहूता ते तदिद्धं ब्रूहि ॥ १ ॥
- ८६३ पियां पहूता कलहा विवादा । परिदेवसोका सह मच्छरा च ।
मानातिमाना सह पेसुणा च । मच्छरियुत्ता कलहा विवादा ।
विवादजातेसु च पेसुणानि ॥ २ ॥
- ८६४ पिया सु लोभस्मिं बुतोनिदाना । ये वाऽपि लोभा विचरन्ति लोके ।
आसा च निद्धा च कुतोनिदाना । ये सपरायाय नरस्त होन्ति ॥ ३ ॥

१- १ म० विध्यप्यहूता

४९

[११. कलहविवादसुत्तं]

८६२ “ कलह आणि विवाद, परिदेव, शोक आणि मसर हे कोठून उपन्न होतात : आणि अहकार, अतिमान, आणि चाहाड्या कोठून उपन्न होतात हे वृथा करून साग ” (१)

८६३ “ कलह आणि विवाद, परिदेव, शोक आणि मसर, अहकार अतिमान आणि चाहाड्या प्रिय वस्तूपासून उपन्न होतात मात्सर्यापासून कलह आणि विवाद उपन्न होतात, आणि वादविवादान पन्णाच्या मनुष्यामध्ये चाहाड्या उद्भवतात ” (२)

८६४ “ या जगान वस्तू प्रिय कशामुळे उपन्न होतात : जे जगान लोभ वावरतात ते कशामुळे उपन्न होनात : आणि माणसाच्या पुनर्भवाला ज्या कारणीभूत होनात त्या आशा आणि निष्ण (फलप्राप्ति) कशामुळे उपन्न होनात : ” (३)

- ८६५ ऊदानिदानानि पियानि लोके । ये वाऽपि लोभा मिचरन्ति लोके ।
आसा च निट्ठा चइतोनिदाना । ये सपरायाय नरस्स होन्ति ॥४॥
- ८६६ ऊदो नु लोकास्मि वुत्तोनिदानो । विनिच्छया वाऽपि वुत्तो पट्टता ।
कोपो मोसवज्ज च कथकथा च । ये वाऽपि वग्ग्मा समणेन वुत्ता ॥ ५ ॥
- ८६७ सात असात ति यमाहु लोके । तमूपनिस्साय पहोति ऊदो ।
रूपेसु दिस्वा विभव भव च । विनिच्छय कुरुते जन्तु लोके ॥६॥
- ८६८ कोपो मोसवज्ज च कथकथा च । एतेऽपि वग्ग्मा द्वयमेव सन्ते ।
कथकथो वाणप्रयाय सिक्खे । अत्वा पवुत्ता समणेन वग्ग्मा ॥७॥

८६५ “या जगात वस्तु ऊदामुळें प्रिय होतात जगात वावरणारे लोभ छदामुळें होतात, माणसाच्या पुनर्भवाला ज्या कारणाभूत होतात त्या आशा आणि निष्ठा (फलप्राप्ति) यामुळें होतात ” (४)

८६६ “ जगात छद वशामुळें होतो : ठाम मते फोटून उत्पन्न होतात : आणि क्रोध, लजाडी, कुशका किंवा श्रमणानें (बुद्धानें) दाखवून दिलेले असे दुसरे (दोष) वशामुळें होतात ? ” (५)

८६७ “ज्याज जगात सुख आणि दु ख म्हणतात त्यापासून छद उ पन्न होतो (मनाचे विषय बनलेल्या) रूपामयी उत्पाद आणि व्यय पाहून प्राणी जगात ठाम मते बनवतो (६)

८६८ क्रोध, लजाडी आणि कुशका या गोष्टीही याच द्वयामुळें (सुखदु खामुळें) उत्पन्न होतात श्रमणानें ज्ञान मिळवून हे (कुशला-कुशल) धर्म दाखवून दिले आहेत म्हणून सशयप्रस्त माणसानें त्याचा धर्ममार्ग शिकावा ” (७)

८६९. सात असात च कुतोनिदाना । किस्मिं असन्ते न भवन्ति हेते ।
 विभव भव चापि यमेतमथ । एत मे पब्रूहि यतोनिदान ॥ ८ ॥
८७०. फस्सेनिदान सातमसात । फस्से असन्ते न भवन्ति हेते ।
 विभव भव चापि यमेतमथ । एत ते पब्रूमि इतोनिदान ॥ ९ ॥
८७१. फस्सो सु लोक्खिं कुतोनिदानो । परिग्गहा चापि कुतो पडूता ।
 किस्मिं असन्ते न ममत्तमाथि । किस्मिं विभूते न पुसन्ति फस्सा १०
८७२. नामं च रूपं च पटिच्च फस्सा । इच्छानिदानानि परिग्गहानि ।
 इच्छो न संन्था न ममत्तमाथि । रूपे विभूते न पुसन्ति फस्सा ११

१ नि०-फस्स निदान, २ वाडपि ३-३ म०, नि०-इच्छायडसन्त्वा

८६९ "सुख आणि दुःख ही कशामुळें होतात " धोणव्या गोष्टीचा नाश ज्ञान्यानें हीं होत नाहींत " आणि (ध्याचाच) लाभ आणि हानि कशामुळें होतात हेंही मला साग " (८)

८७० "स्पर्शामुळें सुख आणि दुःख हीं होतात, स्पर्श नसला तर हीं होत नाहींत, (ध्याचा) लाभ आणि (ध्याची) हानिही याचमुळें होते, असें मी म्हणतो " (९)

८७१ "जगात स्पर्श कशामुळें होतो " परिग्रह कशामुळें उत्पन्न होतात " कशाचा नाश ज्ञाना असता ममत्व राहत नाहीं " आणि कशाच्या नाशानें स्पर्श उत्पन्न होत नाहीं " (१०)

८७२. " नाम आणि रूप यावर अवलंबून स्पर्श उत्पन्न होतात, इच्छेमुळें परिग्रह उत्पन्न होतात, इच्छा नष्ट झाली तर ममत्व राहत नाहीं, आणि रूप-(विचार) नष्ट ज्ञान्यानें स्पर्श उत्पन्न होत नाहीं (११)

- ८७३ कथ-समेतरस विभोति रूपं । सुख दुःखं वाऽपि कथ विभोति ।
एत मे ब्रूहि यथा विभोति । तं जानियोग इति मे मनो अह् ॥ १२ ॥
- ८७४ न सञ्ज्वसञ्ज्वी न विसञ्ज्वसञ्ज्वी । नोऽपि असञ्ज्वी न विभूतमञ्ज्वी
एवं समेतस्स विभोति रूप । सञ्ज्वानिदाना हि पञ्चमंगा १३
- ८७५ य त अपुच्छिमह अकित्तंपी नो । अञ्ज तं पुच्छाम तदिह ब्रूहि ।
एत्तारतमा नो वदन्ति हेका । यक्खस्सा सुद्धिं इध पण्डितामे ।
उदाह् अञ्जऽपि वदन्ति एतो ॥ १४ ॥

१ म०-जानिस्साम २ म०-अकित्तियि

८७३. "कोणत्या गुणानीं युरत झान्यानें रूपं-विचार नष्ट होतो ?
सुख आणि दुःख कशामुळे नष्ट होते ? ही कशी नष्ट होतल, हे
मला सांग तें जाणण्याची माशी इच्छा आहे." (१२)

८७४. "(प्राकृतिक) सज्ञा नसलेला, किंवा ज्याची मंज्ञा नष्ट
झाली आहे असा (वेडा किंवा भ्रमिष्ट) नमणारा, (निरोध-समाधि
प्राप्त झाल्यामुळे किंवा असञ्जी-सख वनन्यामुळे) सज्ञारिहीन झाल्या
आहे असेंही नसणारा, किंवा (अरूपस्थान प्राप्त झाल्यामुळे) रूपे
ओलाटली आहेत असें ही नसणारा-अज्ञा गुणानीं जो युरत, त्याचा
रूपविचार नष्ट होतो. कारण ज्याला प्रपंच म्हणतात तो त्या मंज्ञेमुळे
होतो" (१३)

८७५. "जे आम्ही विचारले, ते व आम्हास मागितरेंस. आना
तुला आम्ही आणखी एथ विचारतो तें कृपा करून सांग. या जगान
जे पंडित आहेत, ते (रूपविचाराचा नाश) हीच अप्र आ मशुद्धि
म्हणतात काय ? किंवा याहुन अन्य शुद्धि समजान ?" (१४)

१. टीकाकाराला अनुसरून ह्या कण्डगाथेचा अर्थ दिलेला आहे.

८७६. एतावतग्गंऽपि वदन्ति हेके । यक्खस्सं सुद्धिं इथ पण्डितासे ।

तेसं पुनेके समयं वदन्ति । अनुपादिसेसे कुसला वदाना ॥ १५ ॥

८७७. एते च अत्वा उपनिस्सिताःति । अत्वा मुंणी निस्सये सो विमंसी ।

अत्वा विमुत्तो न विवादमेति । मवाभवाय न समेति धीरोःति १६

कलहविवादसुत्तं निद्धितं ।

५०

[१२. चूळविपूहसुत्तं]

८७८. सकं सकं दिट्ठिपरिव्वसाना । विगच्छ नाना कुसला वदन्ति ।

“यो एवं जानाति स नेदि धम्मं । इदे पटिकोसमकेवली सो” १

१-म०-मुनि.

८७६. “या जगात् कित्येकं पण्डितं हीच अम आत्मशुद्धिं असें म्हेणतान, पण दुसरे कांहीं आपणाला अनुपादिशेय (निरोधात्) कुशल समजगारे आपला उच्छेदवाद अम आहे असें सांगतान. (१५)

८७७. पण हे सर्व उपनिश्चित (आश्रित) आहेत असें जाणून मुनि यांच्या आश्रयांची भीमांसा करून ज्ञान मिळवून मुक्त होतो, आणि वादांत पडत नाही; आणि तो सुन्न- (पुढे) कोणच्याही मवांत जन्म घेत नाही. (१६)

कलहविवादसुत्त समाप्त

५०

[१२. चूळविपूहसुत्तं]

८७८. आपापल्या सांप्रदायिक मताला धरून व इतराशीं वाद करून आपापणाला कुशल म्हणवतात व म्हणतान की, ‘जो हे मत जाणतो तोच धर्म समजतो व जो या मताला दोष देतो तो अ-केवली (वद्) होय.’ (१)

- ८७९ एवऽपि विग्गह्ण विवादियन्ति । बालो परो अकुसलो ति चाहु ।
सच्चो नु वादो कतमो इमेस । राव्णे व हीमे कुसला वदाना ॥२॥
- ८८० परस्स चै' धम्ममनानुजान । बालो मगो होति निहीनपञ्चो ।
सट्ठे व बाला सुनिहीनपञ्चा । सब्बे विमे दिट्ठिपरिच्चसाना ३॥
- ८८१ ^{PUSA}सुन्दिट्ठिया चे पन वीवदातो । सयुद्धपञ्चा कुसला मुतीमा ।
न तेस कोचि परिहीनपञ्चो । दिट्ठि' हि तेसऽपि तथा समत्ता ॥४॥
- ८८२ न चोहमेत तथियं ति ब्रूमि । यमाहु बाला मिथु अञ्जमञ्ज ।
सक सक दिट्ठिमन्सु सच्च ! तस्मा हि बालो ति पर दहन्ति ॥५॥

१ मी०-वे २ नि०-मगो. ३ म०-वीवदाना. ४ Fsb दिट्ठी.
५ रो०-वाऽहमेत.

८७९. या प्रमाणे वाद करून ते विवाद माजवितात, आणि दुसऱ्याना अकुशल, मूर्ख म्हणतात. हे सगळे आपणाला कुशल म्हणवतात, तेव्हा त्याच्या वादात (मतात) कोणता वाद सत्य होय ? (२)

८८०. दुसऱ्याचा वर्माला वाव न ठेवणारा जर मूर्ख, पशु आणि हीनबुद्धि ठरतो, तर मग हे स्वतःच्या सांप्रदायिक मताना धरून चालणारे सर्वच मूर्ख आणि सर्वच हीनबुद्धीचे ठरतात (३)

८८१. आपणेंच मत उत्तम समजून वाद करणारे विदुद्धबुद्धि, कुशल आणि मतिमान् ठरतात, तर मग, त्यात—मताविषयी वाद करणाऱ्यात—कोणीच हीनबुद्धीचे ठरत नाहीत. का की, तेही इतरांप्रमाणेंच आपापले मत उत्तम समजतात (४)

८८२. जे ते परस्परांना मूर्ख म्हणतात, ते तथ्य नव्हे असें मी म्हणतो कारण आपापल्या मताना ते सत्य समजतात, आणि म्हणून इतरांना मूर्ख ठरवतात (५)

न ८८८।

- ८८३ यमाहु सच्च तयिथानि एके । तमाहु अज्जे तुच्छ मुसा ति ।
 एवऽपि विग्गह्हे विरोदियन्ति । कस्मानु एक समणा वदन्ति॥६॥
- ८८४ एक हि सच्च न दुतियमथि । यस्मिं पूजा नो विवदे पजान ।
 नाना ते सच्चानि सय थुनन्ति । तस्मानु एक समणा वदन्ति॥७॥
- ८८५ कस्मानु सच्चानि वदन्ति नाना । पवादिपासे कुसला वदाना ।
 सच्चानि सुतानि गहूनि नाना । उदाहु ते तक्कमनुस्सत्ति॥८॥
- ८८६ न हेव सच्चानि बहूनि नाना । अज्जत्र सज्जाय निच्चानि लोके ।
 तक्क च दिट्ठीसु पकण्णयित्वा । सच्च मुसा ति द्वयवम्ममाहु॥९॥

१ म०- विवादयन्ति. २ रो०-सु तानि

८८३ क्रियेक जें तथ्य आणि सत्य म्हणतात, तें दुसरे तुच्छ आणि खोटें म्हणतात, व याप्रमाणें वाद करून विवाद माजवित्तात. हे श्रमण एकच सय वा प्रतिपादीत नाहींत * (६)

८८४. सत्य एकच आहे, दुसरें नाहीं, ज्याविषयी समजस लोक आपसात विवाद करणार नाहींत पण श्रमण सत्ये अनेक अशी वढाई मारतात, आणि म्हणून ते ' सत्य एक ' असें म्हणत नाहींत (७)

८८५ ते आपणांज कुशल समजणारे वादी अनेक सत्ये आहेत असें का म्हणतात * सरोखरच सत्ये पुष्कळ आणि अनेक आहेत असें परपरागत आहे काय * का ते नुसता तर्कच करीत असतात * (९)

८८६ जगात सत्ये पुष्कळ आणि अनेक नाहींतच सत्तेशिवाय (स्वतःच करून घेवजेल्या कल्पनेशिवाय) त्यात नित्य असें काहीं नाहीं सांप्रदायिक मतात तर्क चारवून सय आणि असत्य या दोन गोष्टी ते प्रतिपादीत असतात (९)

- ८८७ दिष्टे सुते सीवने मुते ग । ण्ते च निस्माय विमानदरसी ।
विनिच्छये ठवा पदस्मानो । गाली परो अकुशलोति चाह ॥१०॥
- ८८८ येनेव गालो नि पर दहाति ; नेनातुमानं कुसरो नि चाह ।
तयगतना सो कुसरो वदानो । अञ्ज विमानेति तयेवं पारो ॥११॥
- ८८९ अतिसर दिष्टिया सो समतो । मानेन मतो परिपुण्णमानी ।
मयमेव साम मनसाऽभिसितो । दिष्टी हि तस्य तथा ममता ॥१२॥
- ८९० परस्स चे हि वचसा निहीनो । तुमो सहा होति निहीनपञ्चो ।
अय चे सय वेदगू होनि धीरो । न कोचि बालो समणेसु अयि १३

१-१नि०-एतेसु २ नि०-वहनमानो. ३ नि०-अक्कुगवो ४-४ नि०-
सदेव पावद. ५ नि०-अतिसारदिष्टिया ६ नि०-तुमो.

८८७. दुष्ट, श्रुत, शील, व्रत किंवा अनुमित यातच अहकाराचा नाश (म्हणजे शुद्धि) आहे असं जाणून व ठाम मन वग्न तो हर्षित होतो, आणि दुसरा मूर्ख व अकुशल आहे असं म्हणतो. (१०)

८८८. ज्या (सांप्रदायिक मनाला चिकटून राहण्याच्या) गोष्टीसुटें तो दुसऱ्याला मूर्ख ठरवतो त्याचमुळे आपणाला कुशल म्हणतो. स्वतः, आपणाला कुशल म्हणवतो, परक्याचा निरस्कार करतो व त्याप्रमाणेच बोलतो. (११)

८८९. आपल्या गतान अर्थन साह आहे अशा विचारानें तो फुगलेला मानानें मत्त आणि परिपूर्णमानी होतो, व आपल्या मनानेंच आपणाला अभिवेक वग्न घेतो का की, ती सांप्रदायिकता त्यानें तशा गीतीनेच स्वीकारलेली असते. (१२)

८९०. दुसऱ्याच्या वचनानें जर हीनबुद्धि ठरतो, तर तो (दुसऱ्याला हीनबुद्धि ठरविणारा) त्याच्या बरोबरच स्वतः हीनबुद्धि ठरतो, आणि जर आपल्याच मनें आपण वेदपारंग आणि सुद्ध ठरतो, तर मग श्रमणामध्ये मूर्ख असा कोणीच राहणार नाही. (१३)

- ८९१ अञ्जं इतो यामिवदन्ति धम्मं । अपरद्वा सुद्धिमकेवेलीनो ।
 एवं हि तिथ्या पुथुसो वदन्ति । संदिट्टिरागेण हि तेऽभिरत्तो ॥ १४ ॥
- ८९२ इधेव सुद्धि इति वादिर्यन्ति । नाञ्जेसु धम्मेषु विसुद्धिमाहु ।
 एवऽपि तिथ्या पुथुसो निविट्ठा । सकापने तत्थ दब्बहं वदाना ॥ १५ ॥
- ८९३ सकापने चापि दब्बहं वदाना । कमेत्थं वालो'ति परं दहेय्य ।
 सयमेव सो मेवक' आवहेय्य । परं वदं बालगसुद्धं धम्मं ॥ १६ ॥
- ८९४ विनिच्छये ठत्वा सयं पमाय । उद्धं सो लोकस्मि विवादमेति ।
 हितवानि सञ्चानि विनिच्छयानि । न मेधकं कुरुते' जन्तु लोके ॥ १७ ॥
- चूळवियुहसुत्तं निट्ठितं ।**

१ लि०—मुद्धिमकेवली ते. २ नि०—यामिरता ३ लि०—वादयन्ति.
 ४ नि०—कं तत्थ. ५-५ नि०—सयं'व सो मेधकं. ६ रो०—बालगसुद्धं धम्मं.
 ७ नि०—न मेधकं कुरुते.

८९१. 'जे माइया पंथाहून भिन्न धर्म प्रतिपादितात्, ते शुद्धीया उल्लट जातत्, व ते केवली नव्हत्,' असें सांप्रदायिकपंथी परस्पराना म्हणतात. कां कीं, ते स्वसंप्रदायाच्या लोभानें लुब्ध होतात. (१४)

८९२. 'याच पंथांत शुद्धि' असें ते प्रतिपादितात, व 'इतर पंथांत शुद्धि नाही' असें म्हणतात. याप्रमाणें आपल्याच पंथाचें दृढ समर्थन करणारे सांप्रदायिकपंथी भिन्न भिन्न मगात निविष्ट होतात. (१५)

८९३. आपल्याच पंथाचें दृढ समर्थन करणाऱ्यात एक दुसऱ्या कोणाला मूर्ख ठरवूं शकत ! दुसऱ्याला जर तो अशुद्धधर्मी मूर्ख म्हणूं लाग्या, तर तो स्वतःच आपणावर वाद ओढवून घेई. (१६)

८९४. तो ठाम मत करून घेतो व स्वतःच अनुमान करून नदरंतर लोकांशीं वाद करतो. पण जो प्राणी सर्व ठाम मते सोडून देतो, तो लोकांशीं वाद करीत नाही. (१७)

चूळवियुहसुत्त समाप्त

५१

[१३. महाविग्रहसूत्रं]

- ८९५ वे केचिन्मे दिष्टिपरिव्यमानाः । इदमेव सच्चंनि विवादियन्ति ।
सच्चैव ते निन्दमन्वानयन्ति । अथोपससऽपि लभन्ति तस्य ॥१॥
- ८९६ अप्य हि एत न अलं समाय । दुवे विवादस्स फलानि भूमि ॥१०६॥
एवऽपि दिस्वा न विवादियेथे । लेमामिपस्सं अविवादभूमिं ॥२॥
- ८९७ या काचिमा सम्गुतिषो पुसुजा । सच्चैव एता न उपेनि विद्वा ।
अनुपयो सो उपये किमेथ्य । दिष्टे सुते चन्तिपकुव्यमानो ॥३॥ }

१ एतं पि दिस्वा न विवादयेथ.

५१

[१३. महाविग्रहसूत्रं]

८९५. जे कोणी सांप्रदायिक मतांना अनुसरणारे आपले तेवढे सत्य असें प्रतिपादन करतात, ते सर्व निन्देला पात्र होतात, आणि (कर्त्री कवी) प्रशंसाही मिळवितात. (१)

८९६. (निन्दा व स्तुति) हीं दोन विवादाचीं फळे असें मी म्हणतां, पण अशा क्षुद्र गोष्टी उपशमाय कारणीभूत होत नमतात. या रीतीनें विचार करून ' अविवादभूमि कल्याणप्रद आहे ' असें जाणणान्यानें वादान पडू नये. (२)

८९७. हीं जीं मामान्य लोकांचीं मते आहेत, तीं सर्व निदान् स्वीकारित नाहीं. दृष्ट आणि श्रुत यात आसट उग्न न करणारा निश्चळ असा तो चंचळ कसा होईल ? (३)

८९८ सीलुत्तमा समयेनाहु सुद्धिं । वत समाद्राय समुद्धितासे ।

इधेव सिक्खेम अयस्स सुद्धिं । भवूपनीता कुसला वदाना ॥४॥

८९९ स चे चुतो सीलवतातो होति । सं वेधति कम्म विराधयित्वा ।

सं जप्पनि पत्थयतीं सुद्धिं । सत्या व^१ हीनो पवसु घरम्हा ॥५॥

९०० सीलव्वत वा पि पहाय सम्भ । कम्म च सायज्ज^२नवज्जमेत ।

सुद्धिं असुद्धिं^३ति अपत्थयानो । विरतो चरे सन्तिमनुग्गहाय ॥६॥

१ नि०-सीलवततो २ म०-पवेदति, नि०-पवेधति ३-४ नि०-पजप्पति पत्थयतिच. ५ म०-सत्या विहीनो.

८९८. शील हेंच उत्तम समजणारे व व्रताचरणातच मोठेपणा मानणारे समयानेंच शुद्धि होते असे म्हणतात ते भयात वद्ध झालेले व आपणास कुशल म्हणविणारे म्हणतात की, याच पयात शुद्धि मिळत असल्याचें आम्ही शिकतो, व (४)

८९९. (अशीं व्रतें आचरणारा) तो जर आपल्या शीलव्रतापासून च्युत झाला तर आपलें कर्तव्य चुनलें म्हणून कपित होतो. घर सोडून सार्थाच्या (ताड्याच्या) समूहासह प्रवास वरणारा माणूस सार्थापासून मार्गें पडला असता (जसा सार्थसमूहात जाण्याकरिता) काकुळतीनें याचना करतो, तसा हा आपली शुद्धि करून घेण्याकरिता काकुळतीनें याचना करतो (५)

९०० पण सर्व शीलव्रतें व वाईट आणि बरें कर्म सोडून शुद्धीची आणि अशुद्धीची आस्था न वाजगता माणसानें (दृष्टीमुळें प्राप्त होणाऱ्या कल्पित) शान्तीचा लाभ न होताही विरक्त होऊन राहावें. (६)

१ टीकाकार ' शान्ति ' शब्दाचा अर्थ ' दृष्टि ' असाच करतो त्यानें ' कोणतीहि दृष्टि न पकडता ' असाच अर्थ दिला आहे. ' निदेस ' त्या जुन्या अहकथेंतही असाच अर्थ आहे

- ००१ तपूर्पनिस्साथ जिगुच्छित वा । अथ वाऽपि दिदृ व सुत मुत वा ।
उद्धसरा सुद्धमनुथुनन्ति । अवीततण्हासे भवाभवेसु ॥ ७ ॥
- ००२ पश्यमानस्त हि जप्तिनानि । सवेनित वाऽपि पकापितेसु ।
चतुरपातो इय यस्त नथि । म केन वेप्रेय कुहि^१ पंजपे ॥ ८ ॥
- ००३ यमाहु धम्म परम ति एके समेव हीन ति पनाहु अञ्जे ।
सच्चो नु वादो कतमो इमेस । मञ्जे व हीमे कुमला वदाना ॥ ९ ॥
- ००४ सय हि धम्म परिपुण्णमाहु । अञ्जस्स म्म पन हीनमाहु ।
एवऽपि विग्गह विवादियन्ति । सक सक सम्मुतिमाहु सच्च १०

१ म०-तमुवनिस्साप २-२ मी०-पवेनित चापि ३-३ रो०-कुहि
च ४ नि०-विवादयन्ति

००१ तप, जिगुच्छित (एक प्रकारचें तप), दृष्ट, श्रुत, निंबा
अनुमित यावर अवलंबून शुद्धि आहे असें ते निरनिगळ्या भवाविषयी
मनूष्या राहून मोठ्या कठोरवानें प्रतिपादितान (७)

००२ याचना करणान्याच्या ठिकाणीं वाकुळतीची भाषा
असते, आणि कनिष्ठेत्या वस्तुसचें तो कम्प पावतो पण ज्याला
च्युति आणि उपासि राहिली नाही, तो वजानें कप पावणार व
कोठून काकुलणा (८)

००३ ज्याला क्लियेक परमार्थ म्हणतात, त्याच दुसरे हीन
वर्म म्हणतात हे सर्वच आपणाला कुशल म्हणवतात, तेव्हा
यापैकीं मोगाचा वाद खरा (९)

००४ आपला मर्म परिपूर्ण आणि दुसऱ्याचा धर्म हीन असें
त म्हणतात याप्रमाणें वाद करून ते निंबाद माजवितान आणि
आपापणास समत अमनेगी दृष्टिच स य म्हणतात (१०)

- ९०५ परस्स चे वम्मथितेन हीनो । न कोचि धम्मसे विसेसि अस्स ।
 १०^३ पुयु हि अञ्जस्स वदान्ति धम्मा निहीनतो सम्हि दब्ध वदाना ११
- ९०६ स-धम्मपूजा च पना तथेव । यथा पससन्ति सक्कायनानि ।
 सव्ये पयादा तथिवा भवेय्यु । सुद्धि हि तेस पचत्तमेव ॥ १२ ॥
- ९०७ न ब्राह्मणस्स परनेय्यमधि । धम्मेषु निच्छेय्य समुग्गहीत ।
 तस्मा विवादानि उपातिवत्तो न हि सेट्टतो पस्सति
 धम्ममञ्ज ॥ १३ ॥
- ९०८ जानामि परस्सामि तथेव एत । दिट्ठिया एके पचेन्ति सुद्धि ।
 अद्दक्खिं चे किं हि तुमस्स तेन । अनिसिंवा अञ्जेन वदन्ति
 सुद्धिं ॥ १४ ॥

९०५ दुसन्न्यानें केलेल्या निदेनें जर हीन ठरतो तर कोणत्याही पथाचा माणूस श्रेष्ठ होऊ शकत नाही कारण आपल्या पथाचें दृढ समर्थन करणारे भिन्न भिन्न लोक इतरांच्या पथाला हीनच म्हणतात (११)

९०६ आणि जेव्हा ते आपापल्या पथाची स्तुति करतात, तेव्हा ते स्वतःच्या धर्माची पूजाच करतात, आणि मग ती सर्वच मते खरी ठरतील कारण त्याच्या मते प्रत्येक पथाची शुद्धि ही आत्मनिष्ठ (म्हणजे स्व-कपोल-कल्पितच) आहे. (१२)

९०७. पण (ख-या) ब्राह्मणांना दुसन्न्याकरून शिकण्यासारखें काही नाही, किंवा सर्व गोष्टींचा विचार करून दृष्टपणे स्वीकारलेले असें साध्यदायिक मतही नाही म्हणून तो वादविवाद ओलांडून जातो कारण कोणताही धर्मपथ श्रेष्ठ आहे, असें तो समजत नाही (१३)

९०८ 'हैं मी जाणतो व पाहतो, हैं तसेंच आहे'—अशा दृष्टीनें शुद्धि होणे असें नित्येक समजतात पण असें त्यांनीं पाहिल्यानें तुम्हास त्याचा फायदा कोणता / योग्य मार्ग सोडून भलत्याच मार्गाने शुद्धि होते असेंच केवळ ते म्हणतात (१४)

९०९. पस्स नरो दक्खिण्णि नामरूपं । दिस्वान वा जत्सेत्ति तानिमेव ।
 काम बहु पस्मतु अप्पक वा । न हि तेन सुद्धिं कुम्मला वदन्ति ॥ १५ ॥
९१०. निक्खित्तवादी न हि सुद्धिनायो^१ । पक्कण्णि^२ दिट्ठि पुरेक्खरानो ।
 य निस्सितो तस्य सुभ वदानो । सुद्धिवदो^३ त थ तथइसा सो ॥ १६ ॥
९११. न ब्राह्मणो कण्णमुपेत्ति सग । न हि दिट्ठिसारी नऽपि बाणअन्धु
 बत्वा च सो सम्मुत्तियो पुणुज्जा । उपेस्सवति उग्गहणन्तमञ्जे ॥ १७ ॥

१ नि०—आयति. २ सी०, रो०—मुद्धिनायो, सुद्धिनायो. ३ नि०—
 पक्कण्णिता. ४ नि०—मुद्धिवदो. ५ म०—उग्गहणन्तिमञ्जे.

९०९. असें पाहणारा मनुष्य नामरूप तेवढेंच पाहील, आणि तें
 पाहून तेवढ्याचेंच त्याला ज्ञान होईल. ते त्याला अन्य किंवा पुष्कळ सुशाळ
 पाहू द्या. पण तेवढ्यानें शुद्धि होणे असें सुज म्हणत नाहीत. (१५)

१ ९१०. आपण कल्पिलेल्या मताचा पुरस्कार करणाऱ्याग व
 ह्मनें वाद करणाऱ्याग उपदेशानें वळविता येणें सोपें नाही. ज्या
 मताचा तो आश्रय करतो, त्यातच कल्याण व शुद्धि आहे असें
 म्हणतो, कारण तशीच त्याची दृष्टि आहे (१६)

९११. पण (ग्वरा) ब्राह्मण सर्व गोष्टी जाणून विस्मयान्ता—मज्ञेया
 जात नाही. तो दृष्टीला धरून बसत नाही, व ज्ञानाचेंहि व मन हाऊ
 देत नाही. तो सामान्य लोकाची मनें नाणतो पण त्याची उपेक्षा
 करतो. इतर लोक मात्र ती स्वीकारतात. (१७)

- ९१२ विसज्ज गन्धानि मुनीर लोरे । विवादजातेसु न वग्गसारी ।
सन्तो असन्तेसु उपेक्खको सो । अनुग्गहो उग्गहणत्तमब्जे ॥१८
- ९१३ पुग्घासवे हित्वा नवे अकुब्ब । न छन्दगू नोऽपि निविस्सवादो ।
स विप्पमुत्तो दिट्ठिगतेहि धीरो । न लिप्पति लोरे अनत्तगरही ॥१९
- ९१४ स सव्वग्गमेसु विसेनिभूतो । य किं चि दिट्ठव सुत्त मुत्त वा ।
स पन्नमारो मुनि विप्पयुत्तो, न कण्णियो नूपरतो न षियपो ति
(भगवा नि) ॥२०॥

महाविपूहसुत्त निट्ठित ।

१ म०—उग्गहणत्तमब्जे, २ नि०—लिप्पति ३ नि०—अनत्तगरही
४ नि०—विप्पयुत्तो. ५ म०—महा०पूह

९१२ मुनि या जगातीळ प्रन्यी सोडून देतो व विवादापन्न लोकांमध्ये कोणताही पक्ष घेत नाही तो अशान्त लोकांत शांत आणि उपेक्षक होतो, आणि दुसरे आपापल्या मताचा वाग्रह धरीत असता तो अनाग्रही होतो (१८)

९१३ तो पूर्वीचे आश्रव सोडून नवे जोडीत नाही, छंदातुसार जात नाही आणि छटावादीही होत नाही तो आत्मनिंदा न करणारा सुद्ध सांप्रदायिक मतापासून मुक्त होतो व या जगात बद्ध होत नाही (१९)

९१४ जे काही दृष्ट, श्रुत किंवा अनुमित— (या सर्व गोष्टींवर त्याने विजय मिळविल्यामुळे) ह्यापैकी वशाशीही विरोधीभाव न बाळगणारा तो, भार टाकून देऊन विमुक्त झालेला मुनि बिकल्प पावत नाही, चिरंत होत नाही आणि (वशाचीही) याचना करीत नाही, असे भगवान् म्हणाला (२०)

महाविपूहसुत्त समाप्त

५२

[१४. तुल्यकसुत्तं]

९१५. पुच्छामि त आदिच्चवन्धु । विवेक सन्तिपट च मेहेसि ।
 काय दिस्वा निम्बाति भिक्षु । अनुपादियानो लोकार्मि किंचि ॥१॥
- ९१६ मूल पपञ्चसखाया (ति भगवा) । मन्ता अस्मीति सच्चमुपरुन्धे ।
 या काचि तण्हा अज्झत्त । तास विनया सदा सतो मिकवे ॥२॥
- ९१७ यं किंचि धम्मममिज्झा । अज्झत्त अय वाऽपि बहिद्धा {५} ११९
 न तेन योम कुन्धेय । न हि सा निम्बुति सत वुत्ता ॥३॥

१ नि०—मेहेसी. २ म०—इडे. ३ म०—मान.

५२

[१४. तुल्यकसुत्त]

९१५. “विविक्त शान्तिपद कोणनें तें मी आदित्यवन्धु महर्षाला
 विचारतों या जगात कशाचेंहि उपादान न करतां भिक्षु काय पाटून
 निर्वाण पावतो ?” (१)

९१६ प्रपचाचें मूल अहकार— असें भगवान् म्हणाला—
 त्याचा प्रज्ञेनें समूळ निरोध करावा, आणि सदोदित स्मृतिमान् राहून
 ज्या काहीं अन्त करणात तृष्णा असतील, त्याचा नाश करण्याम
 शिकावें. (२)

९१७. ज्या काहीं आध्यात्मिक किंवा बाह्य गोष्टींचें ज्ञान मिळेल
 त्यायोगें अहकार कळू नये. कारण तें सज्जनाचें निर्वाण नव्हे. (३)

- ९१८ सेय्यो न तेन मज्जेय्य । नीचेय्यो अथ वाऽपि सरिक्खो ।
 कुट्टो अनेकखेपहि । नात्तुमानं विक्कप्पयं तिट्ठे ॥४॥
- ९१९ अज्झत्तमेव उपसमे । नाज्जतो भिक्खु सन्तिमेसेय्य ।
 अज्झत्तं उपसन्तस्स । नत्थि अत्तं कुतो निरत्तं वा ॥५॥
- ९२० मज्जे यथा समुद्धस्स । ऊमि नो जायति ठितो हीति ।
 एव ठितो अनेजस्स । उस्सदं भिक्खु न करेय्य कुहिं चि ॥६॥
- ९२१ अकित्तयि विवट्ठचक्खु । साविल्लधम्मं परिस्सयविनयं ।
 पटिपदं वदेहि भदं ते । पातिमोक्खं अथ वाऽपि समाविं ॥७॥

१ सी०—पुट्टो. २ नि०—अत्ता. ३ नि०—निरत्ता.

९१८. त्या ज्ञानानें आपणास इतरांहून श्रेष्ठ, हीन किंवा त्यांच्या समान समजूं नये. अनेक गोष्टींशी संबंध आल्या असतां त्यांत अहंतेची कल्पनाहि येऊं देऊं नये. (४)

९१९. भिक्षूनें आपल्याच अन्तःकरणांत शान्ति मिळवावी, व चाहा पदार्थापासून शान्ति मिळविण्याचें पाहूं नये. जो आपल्या अन्तःकरणांत शान्त होतो, त्याला स्वीकृत असं कांहींच नाहीं मग विकृत-कृत कोठून असणार ? (५)

९२०. समुद्राच्या बुडाशीं जशी लाट उठत नाही, आणि त्यामुळे स्थिर राहतां येते, त्याप्रमाणें भिक्षूनें स्थिर आणि अप्रकम्प्य व्हावें, आणि कसलाहि उत्सद करूं नये. (६)

९२१. (त्यां) विवृतचक्षूनें (बुद्धानें) विघ्नविनाशक प्र-यत्न-कठद असा धर्म मठा समजावून सांगितला.—या तुरू कल्याण होरो—आता मला त्या धर्माचा मार्ग— म्हणजे प्रातिमोक्ष किंवा समाधि— सांग. (७)

- ९२२ चक्खूहि नेव लोलस्स । गामकथाय आवरये सोत ।
रसे च नानुमिज्जेय्य । न च ममायेय मिच्चि लोकरिमा ॥८॥
- ९२३ फस्सेन यदा फुट्टस्स । परिदेव भिक्खु न करेय्य कुहिं चि ।
भव च नाभिजप्पेय्य । भेरवेसु च न सपवेधेय्य ॥९॥
- ९२४ अन्नानमथो पानान । खादनीयानमथोऽपि यत्थान ।
लद्धा न सन्निहिं कथिरा । न च परित्तसे तानि अलभमानो १०॥
- ९२५ ज्ञायी न पादलोलस्स । विरमे कुक्कुच्चा नप्पमज्जेय्य ।
अग आसनेसु सयनेसु । अप्पसद्देसु भिक्खु विहरेय्य ॥११॥

१ स्ती०—कुक्कुच.

९२२. डोळ्यानी चचळ नसावें, गावातील गप्पा-गोष्टीपासून कानाचें रक्षण करावें, (जिभेच्या) गोडीत लुब्ध होऊ नये, आणि जगात कशाचेंहि ममत्व बाळगू नये. (८)

९२३. (हु खद) स्पर्शाचा सयोग झाला असता भिक्षूनें मुठीच ओरू करू नये, भवाची आकाक्षा बाळगू नये आणि भेसूर देखावा पाहून घाबरू नये. (९)

९२४ अन्न, पान, खाद्य आणि वस्त्र हे पदार्थ मिळाले असता त्याचा संग्रह करू नये आणि ते मिळाले नसता त्रास मानू नये (१०)

९२५. भिक्षूनें घ्यानरत व्हावें, पायांनी चचळ होऊ नये, सर्व प्रकारचें कौकृत्यें सोडून धावें. बेसान्ध राहू नये आणि जेथें गडबड कमी असेठ अशा वसण्या-निजण्याच्या जागी रहावें. (११)

१ मानसिक विवृति दासविणारे शारीरिक हातापायाचे चाळे, मिवा चागल्या गोष्टीला वार्डट व वाइटला चागळें म्हणणें, किंवा करण्याजोगी गोष्ट केली नाहीं म्हणून किंवा न करण्याजोगी गोष्ट केली म्हणून मनाला होणारी बोचणी. वैद्व-संस्कृत ग्रंथातून 'कु कृत्या'बद्दल हाच शब्द योजलेला आहे.

- ९२६ निद्व न बहुलीकरेय्य । जागरिय भजेय्य आतापी ।
तदि माप हस्स खिइ । मेथुन विप्पजहे सविभूत्त ॥१२॥
- ९२७ आयच्चण सुपिन लक्खण । नो विदहे अथो पि नक्खत्त ।
विहत्त च गम्भकरण । तिक्किच्छ मामको न सवेय्य ॥१३॥
- ९२८ निन्दाय नप्पवेवेय्य । न उण्णमेय्य पससितो भिक्खु ।
लोभ सह मच्छरियेन । कोध पेसुणिय च पनुदेय्य ॥१४॥
- ९२९ कयविक्रये न तिद्वेय्य । उपवाद भिक्खु न करेय्य कुहिं चि ।
गामे च नाभिसज्जेय्य । लाभकम्प्या जन न लपयेय्य ॥१५॥

१ म०-बहुल न करेय्य २ नि०-विहद

९२६ त्यानें निद्रा वाढवू नये, उसाही होऊन जागृति वाढवावा आणि तद्दी, माया, हास्य, क्रीडा, खीसग आणि भूपर्णे याचा त्याग करावा (१२)

९२७ माझ्या श्रावकानें अथर्वणमत्र, स्वप्नफल, खीपुरुषलक्षणें आणि नक्षत्रफल सांगणें या गोष्टींत पडू नये तसेंच भृगुपक्ष्याच्या शब्दाचीं फळें सांगणें, गर्भगारणेचा मत्र आणि चिकित्सा यांच्याही (भानगडीत) पडू नये (१३)

९२८ भिक्षूनें आपली निंदा ऐकून चलत्रिचत्र होऊ नये, आणि स्तुति ऐकून गर्व मानू नये त्यानें लोभ, मासूर्य, क्रोध आणि घहाडी याचा त्याग करावा (१४)

९२९ भिक्षूनें त्रयविक्रय करू नये, ठपना येईल असें कोणतेंही कृत्य करू नये, गावातील लोकाशीं सलगी करू नये, आणि आपल्या लामास्तव लोकारोवर घडवड करू नये (१५)

- ९३० न च कथिता सिया भक्खु । न च वाच पथेत भासेय्य ।
पागम्भिय न सिक्खेय्य । कथ विग्गाहिक न कथयेय्य ॥ १६ ॥
- ९३१ मोसवज्जे न निग्घेय्य । सपजानो सठानि न कयिरा ।
अथ जीवितेन पञ्जाय । सीट्ठव्रतेन नाञ्जमतिमञ्जे ॥ १७ ॥
- ९३२ सुत्वा रसितो बहु वाच । समणान पुथुवचनान ।^१द^२रु^३सेन ते न पतिवज्जा । न हि सन्तो पटिसेनिकरोन्ति ॥ १८ ॥
- ९३३ एत च धम्पमञ्जाय । विचिन भिक्खु सदा सतो सिक्खे ।
सन्ती ति निब्बुत्ति अत्वा । सासने गोतमस्स नप्पमज्जेय्य ॥ १९ ॥

१ म०-पयुत्त २-२ नि०-रसितो बहुवाच. ३ नि०-पटिसेनि°.

९३० मिश्रणें आमश्लाघायुक्ता वडवट करणारा होऊ नये, (दान-) सूचक वाक्य बोलू नये, प्रगल्भता करू नये, आणि वादविवादान पडू नये (१६)

९३१. त्यानें असत्य भाषण करू नये, लोकां ठरविले जातील असें बुद्धिपूर्वक आचरण करू नये, आणि आपल्या सदाचारानें, प्रज्ञेनें, शीलानें आणि व्रतानें दुसऱ्याची अवहेलना करू नये (१७)

९३२ इतर श्रमण याला निरनिराळ्या वचनानीं (राग आणि पाहूत असता) यानें यानें भाषण ऐकून रष्ट होऊन कठोर वचनानें त्याचा प्रतिकार करू नये का थो, सन्तजन प्रतिकारबुद्धि वाळगीत नसतात. (१८)

९३३. मिश्रणें हा वर्म जाणून व स्मृतिमान् होऊन तो सदोदित शिकावा. शांति हेंच निर्वाण असें जाणावें व त्यानें गोतेमाच्या पयात बेसावधपणें वागू नये. (१९)

९३४ अभिमू हि सो अनमिमूतो । सखिणम्म अनीतिहमदस्सी' ।
 तस्सा हि तस्स भगवतो । सासने अप्पमतो सदा नमस्समनु-
 सिक्खे ति (भगवा नि) ॥२०॥

तुयट्ठकसुत्त निड्डित ।

१ नि०—^१अहति

९३४ तो (भगवान्) जयशाली पण अर्जिक्य, आणि परपरागत नसून (अनीतिह) प्रत्यक्ष फल देणारा असा धर्म जाणणारा, म्हणून त्या भगवांताला नमस्कार करून त्याच्या पयात सद्बोधित सावधपणे धारण्यास शिक्कें (२०)

तुयट्ठकसुत्त समाप्त

'अन् + इति + ह'—अशी ह्या शब्दाची व्युत्पत्ती घेतली पाहिजे याच्या उलट 'इतिहीति' (इति + ह + इति + ह) 'असा शब्द गाथा १०८४, ११३५ मध्ये आला आहे 'अनीतिह' ह्या शब्दातील 'नी' केंवळ छदाकरिता दीर्घ केल्या दिसतो पुढें गाथा १०५३ व १०६६ पर्या 'प्रचक्ष', 'आत्मप्रत्यक्ष' असा अर्थ ठीककारांने दिला आहे

५३

[१५. अत्तदण्डसुत्त]

- ९३५ अत्तदण्डा भय जात जन परमथ मेवैक ।
 सवेग कित्तयिस्सामि यथा सविजित गया ॥१॥
- ०३६ पन्दमान पज दिस्वा मच्छे अप्पोदके यथा ।
 अञ्जमञ्जेहि व्यारुद्धे दिस्वा म भयमाविसि ॥२॥
- ०३७ समन्तमंसरो लोको दिसा सञ्जा समेरिता ।
 इच्छ भवनमत्तनो नाहसांसि अनोसित ॥३॥

१ नि० म०—मेधग २ सी०—सविदित ३ न०, म०—समन्तमंसरो
 ४ नि०—नाहसामि

५३

[१५. अत्तदण्डसुत्त]

९३५ हानीं गरण केऱेल्या दण्डापामुनें भय उ पन्न यालें आहे.
 परस्पराशीं कल्ह करणाया लोकापडे पहा ज्या योगें मग्ग सवेग
 प्राप्त ज्ञाया तो सवेग मी (आता) सागतों (१)

९३६ थोड्या पाण्यात तडफडणाऱ्या माशाप्रमाणें परस्पराशीं
 विरोध करून तडफळ करणा या लोकाना पाहून माझ्या जत कर-
 णात भय शिरलें (२)

९३७ हें समोवतीचें जग असार आहे व सर्व दिशा कपित
 होत आहेत, (असें मला वाटू लागलें) यात माझ्यासाठीं निवाऱ्याची
 जागा शोयीत असता ती मला कोठेंच मोक्षणी आढलेना (३)

१ पुढील बर्ग टिकेला अनुसरून दिलेला आहे—'स्वतः च्या दुश्चरितामुलें
 भय उपन्न झालें आहे'

९३८ ओसाने त्वेव व्यारुद्धे दिस्वा मे अरति अहु ।

अपेत्य सल्लमद्दार्निख दुदस हृदयनिस्सितं ॥ ४ ॥

९३९ येन सल्लेन ओतिण्णो दिसा सन्ना विधावति ।

तमेव सल्ल अब्बुय्ह न धावति निसीदति ॥ ५ ॥

९४० तत्थ सिक्खानुगीयन्ति (यानि लोके गथितानि)

न तेसु पसुतो सिया ।

निब्बिज्ज सच्चसो धामे सिक्खे निब्ब्राणमत्तनो ॥ ६ ॥

९४१ सच्चो सिया अप्पगम्भो अमायो रित्तपेसुणो ।

अक्कोधनो लोमपाप वेविच्छ वितरे मुनि ॥ ७ ॥

१ नि०—हृदय सित २ नि०—न सीदती.

९३८ शेवटपर्यंत (मरणाच्या दारी असतानाही) हे लोक भाडत आहेत, हे पाहून मला जगाचा अत्यंत कटाळा आला, तेव्हा आपल्याच हृदयातील दुर्दर्श असें शल्य मला दिसले—(४)

९३९ ज्या शल्याने विद्ध झाला असता माणूस सर्व दिशाना धावपळ करतो, पण ते बाहेर काढले असता तो धावपळ न करता एका जागी स्थिर होतो (५)

९४० त्यासाठी शिकवण (शिक्षा) सांगितली जाते—जगात ज्या ग्रन्थी आहेत त्यात बद्ध होऊ नये कामोपभोगापासून सर्वथा विरक्त होऊन आपणाला निर्वाण वसें मिळेल हे शिकवें (६)

९४१ मुनीनें सत्यप्रिय, अप्रमत्त, अमायावी आणि चाहाडी पासून मुक्त व्हावें. आणि अक्कोपन होऊन लोभ, पाप आणि विविक्ती (ह्यावरेपणा) तरून जावें (७)

१ टोकाकार ' मात्सर्य ' असा अर्थ देतो.

- ९४२ निद्र तन्दि सहे धीन पमादेन न सवसे ।
अतिमाने न तिष्ठेय्य निम्बाणमनसो नरो ॥ ८ ॥
- ९४३ मोसेवजे न निग्घेय्य रूपे खेह न कुम्भये ।
मान च परिजानेय्य साहसा विरतो चरे ॥ ९ ॥
- ९४४ धुराण नाभिनन्देय्य नये खन्ति न कुम्भये ।
हीयमाने न सोचेय्य आनास न सितो सिया ॥ १० ॥
- ९४५ गेव ब्रूमि महोद्योति आजव ब्रूमि जप्पन ।
आरम्मण पकप्पन कामपको दुरन्वयो ॥ ११ ॥

१ नि०—त्यन्तिमकुम्भये. २ नि०—द्विष्यमाने. ३ नि०—आचम.

९४२ निर्वाणाभिरत भाणसाने निद्रा, तन्दी आणि अनुत्साह याजवर जय मिळवावा, वेसावचपणे राहू नये आणि अतिमान वरू नये. (८)

९४३. त्यानें खोटेपणानें वागू नये, रूपाचा स्नेह धरू नये, अहकार जाणून सोडून घावा व साहसापासून विरत होऊन रहावें. (९)

९४४. त्यानें अतीत वस्तुवद्दल आनंद मानू नये, नव्या वस्तुत आवळ उरपन्न करू नये, व तिच्या नाश होत असता खेद करू नये; आणि आकाशासारख्या^१ (शून्य पदार्थावर) अवलंबून राहू नये (१०)

९४५ (या ससारात) लुब्धता हा महोद्य, याच्या म्हणजे त्यात वाहून जाणें (आजव), विकल्प हें अवलंबन आणि कामसुख हा दुस्तर चिद्दल असें मी म्हणतो. (११)

^१ टीकाकार 'तृष्णा' असा अर्थ करतो, व पुढील गार्थतील गेध, महोद्य, आजव, जप्पन वगैरे शब्द तृष्णेचेच पर्यायवाचक असें म्हणतो.

- ९४६ सच्चा अवोक्कम्म मुनि थले तिड्ढति ब्राह्मणो ।
सब्ब सो पटिनिस्सज्ज स वे' सन्तो'ति बुधति ॥ १२ ॥
- ९४७ स वे' विद्वा स वेदगु अत्वा धम्म अनिस्सितो ।
सम्मा सो लोके इरियानो न पिहेतीध कस्साचि ॥ १३ ॥
- ९४८ यो ध कामे अच्चतरि सग लोके दुरच्चय ।
न सो सोचति नाज्जेति छिन्नसोतो अवन्धनो ॥ १४ ॥
- ९४९ य पुच्छे त विसोसेहि पुच्छा ते माऽहु किञ्चन ।
मज्जे वे' नो गहेस्ससि उपसन्तो चरिस्ससि ॥ १५ ॥

१ नि०-अवोक्कम्म २ नि०-वे.

९४६. (त्यातून) तो मुनि-ब्राह्मण-सत्याला धरून आणि बाकी सर्व सोडून (निर्वाण-)तीरावर येतो. तांचे ज्ञान म्हटला जातो. (१२)

९४७. जो धर्म जाणून अनाश्रित होतो, तोच स्वरा विद्वान् व तोच वेदपारंग होय तो जगात सम्यक्-रीतीने वागून कशाचीही स्पृहा करित नाही. (१३)

९४८ या जगात जो दुस्तर सग आणि कामोपभोग अतिक्रमून गेला तो, प्रमाहाण्या पार गेठेला, व बन्धनापासून मुक्त झालेला, शोक करित नाही आणि लुब्ध होत नाही. (१४)

९४९. जे जुने ते शोषून टाक, भविष्यकालासाठी काही राहू देऊ नकोस. आणि जर तुमचे वर्तमानकाळासाठी पकडून बसणार नाहीस तर उपशात होऊन फिरत राहूसाठी. (१५)

- ९५० सञ्चसो नामरूपारिं यस्स नत्थि ममायित्त ।
असता च न सोचति स वे' लोके न जिण्यति ॥ १६ ॥
- ९५१ यस्स नत्थि इद मे ति परेस वाऽपि किञ्चन ।
ममत्त सो असविन्द नत्थि मे ति न सोचति ॥ १७ ॥
- ९५२ अनिद्धुरी अननुगिद्धो अनेजो सञ्चवीसमो ।
तमानिसरा पन्नमि पुच्छितो अविकम्पिन ॥ १८ ॥
- ९५३ अनेजस्स विजानतो नत्थि कायि निसखिति ।
विरतो सो विचारमा खेम पस्सति सञ्चधि ॥ १९ ॥

१ नि०—चे.

९५०. नामरूपामध्ये ज्याला सर्वथा ममत्व नाही, आणि जो नसलेल्या वस्तूबद्दल शोक करित नाही, तोच या लोकीं जीर्ण होत नाही (१६)

९५१ ज्याला कोणत्याही वस्तूसवधी 'ही माझी' किंवा 'ही इतराची' असें वाटत नाही व ज्याला ममत्वाची वेदना नाही, तो 'ही माझी वस्तु नष्ट झाली' असें म्हणून शोक करित नाही. (१७)

९५२. मला जर कोणी 'अविकपित माणूस कसा असतो' असा प्रश्न करील, तर मी म्हणेन कीं, जो अनिष्टुर, अलुब्ध, अकण्य आणि सर्वत्र समान-भावानें वागणारा—अशा (चारही) गुणांनी युक्त तो (१८)

९५३ निर्भय आणि जाणत्या माणसाला कोणतीच वासना राहत नाही. तो कर्मा—(निसखिति)पासून विरत होतो, व सर्वत्र क्षेम पाहतो (१९)

९५४ न समेसु न ओमेसु न उस्सेसु वदते मुनि ।

सन्तो सो वीतमच्छरो नाट्टेति न निरस्सती ति (भगवान्ति) २०

अत्तदण्डसुत्त निद्रितं ।

५४

[१६. सारिपुत्तमुत्तं]

९५५ न मे दिट्ठो इतो पुब्बे (इच्छायरमा सारिपुत्तो)

नस्सुंतो उद कस्सचि ।

— एव वग्गुवदो सत्या तुसिता गणिमागतो ॥ १ ॥

९५६ मदेवकस्स लोफस्स यथा दिस्सति चक्खुमा ।

सब्ब तम विनोदेत्था एको व रतिमज्झमा ॥ २ ॥

१ नि०—न सुतो

९५४. तो मुनि आपली समानात, हीनात किंवा उत्तमात गणना करून वाद करीत नाही. वीतमत्सर व शात असा तो आदानहि करीत नाही व त्यागही करीत नाही (असें भगवान् म्हणाला). (२०)

अत्तदण्डसुत्त समाप्त

५४

[१६. सारिपुत्तमुत्तं]

९५५ असा गोड बोण्यारा, तुषित देवलोकाहून इहलोकीं आलेला व गणाचा पुढारी (गुरु)—असें आयुष्मान् शारिपुत्र म्हणाला—मी यापूर्वी पाहिला नाही, किंवा कोणाकडून ऐकला नाही. (१)

९५६. सर्व तमाचा नाश करून एकचरियेंत रत झालेला असा हा सदेवक जगाला एकच चक्षुष्मान् दिसत आहे. (२)

- ९५७ त बुद्ध असित तार्दि अकुह गणिमागत ।
बहुन्नमिअ वद्धान अथि पञ्हेन आगम ॥ ३ ॥
- ९५८ भिक्खुनो विजिगुच्छता भनतो रित्तमासन ।
रुखमू सुसान वा पन्वतान गुहासु वा ॥ ४ ॥
- ९५९ उच्चावचेषु सयनेसु कौमतो तथ भेरवा ।
येहि भिक्खु न वेवेथ्य निग्घोसे सयनासने ॥ ५ ॥
- ९६० कति परिस्सया लोके गण्डतो अमैत दिस ।
ये भिक्खु अभिसभवे पतस्सि सयनासने ॥ ६ ॥
- ९६१ क्यास्स व्यप्यथयो अस्सु क्यास्सरस्सु इध गत्थेरा ।
कानि सीञ्चतानस्सु पहितत्तरस्स भिक्खुनो ॥ ७ ॥

१ नि०-तीवत्ता २ नि०-अगत

९५७ अनाश्रित व अदामिक अशा वा बुद्धपदाळा पावलेल्या गणाच्या पुढायापार्शी मी अनेक बद्ध माणसांच्या (हितोदेशानें) प्रश्न विचारणासाठीं आणें आहे (३)

९५८ ससाराळा उवगटेल्या व वाडाखार्गी, स्मशानात, किंवा पर्गताच्या गुह्यामध्ये एका तवास सेवन करणाऱ्या भिक्षूला, (४)

९५९ तशा वा प्रथावाईट जागीं भयदायक वस्तू कोणत्या कीं, ज्यापासून तशा निशब्द स्वळीं भिक्षूनें घाबरता कामा नये ? (५)

९६० अमृत दिशेला जाणा याला जगात किन्हे कोणतीं कीं, जीं भिक्षूनें अगण्याच्या सामेवर राहत असता सहन केळीं पाहिजेत ? (६)

९६१ त्या दृढबुद्धि, भिक्षूची पाणा कशी असावी ? त्याचें राहणें-सरणें कसें असावें ? आणि त्याचें शील आणि व्रत कसें असावें ? (७)

- ९६२ क सो सिक्ख समादाय एकोदि' निपको सतो ।
कम्मारी रजतस्सेव निद्धमे मलमत्तनो ॥ ८ ॥
- ९६३ विजिगुच्छमानस्स यदिद फासु (सारिपुत्ता ति भग्वा) ।
सयन रित्तासन सेवतो चे ।
सवोत्रिकामस्स यथानुग्गम । त ते पक्कवाप्पि यथा पजान ॥९॥
- ९६४ पञ्चन्नं धीरो भयान न भाये । भिक्खु सतो सपरियन्तचारी ।
डसापिपातान सिरिसंपान । मनुस्सफस्सान चतुप्पदान ॥१०॥
- ९६५ परपरिम्मिक्कान न सन्तसेत्थ । दिस्साऽपि तेस बहुभेरवानि ।
अथापरानि अभिसभवेत्थ । परिस्सयानि कुसलानुएसी ॥११॥

१ म०—एकोधि. २ नि०—पञ्चन्न ३ नि०—सरसिपान

९६२ सोनार जसा रूपे आर्णीन धाद्धन, त्यातील हीणकस काढून टाकतो, त्याप्रमाणे समाहित, हुशार आणि स्मृतिमान् भिक्खूने कोणती शिक्षणपद्धति ग्रहण करून आपल्या मनाचा मल जाळून टाकावा (८)

९६३ सप्पाराळा उगळेल्या—हे शारिपुत्रा, असें भगवान् म्हणाला—न एकातवास सेवन करणाऱ्या सवोत्रिपरायण अशा तुला, जें सुखकर तें, मी जसें जाणतो तसें, धर्माळा अनुत्साहन, सागतो (९)

९६४. एकान्तगम्य राहणाऱ्या स्मृतिमात् मुत्त मिथूने पाच भयाना भिऊ नये—डामाच्या चारण्याच्या, सर्पाना, मनुष्याच्या त्रासाला, चतुष्पादाना, (१०)

९६५. आणि परवार्मिकाची पुष्कळ भेसूर कृपे पाहून देखील त्यांना धारू नये आणि त्या कुशलान्वेषी भिक्खूने दुसरीही विधे सहन करावीत. (११)

- ९६६ आतकफस्सेन खुदाय फुट्ठो । सीत अच्चुण्ह' अपिवासयेय्य ।
 सो तेहि फुट्ठो बहुवा अनोको । त्रिरिय परक्कम्म' दब्बह करेय्य १२ ॥
- ९६७ थेय्य न करेय्य न मुसा भणेय्य । मेत्ताय पस्से तसथावरानि ।
 यदाविलत्त मनसो विजज्जा । कण्हस्स पम्खो नि विनोदयेय्य १३
- ९६८ कोधातिमानस्स वस न गच्छे । मूलऽपि तेस पम्खिज्जतिट्ठे ।
 अथप्पिय वा पन अप्पिय वा । अद्दा भवन्तो अभिसभवेय्य ॥ १४ ॥
- ९६९ पञ्ज पुरक्खत्वाँ कल्याणपीति । विक्खभये तानि परिस्सयानि ।
 अरतिं सहेय्य सयनस्सि पन्ते । चतुरो सहेय्य परिदेवधम्मे ॥ १५ ॥

१ नि०-अतुण्ह २ नि०-परक्कम्म ३ नि०-कारे ४ नि०-
 पुरक्खित्वा

९६६ रोगानें आणि भुक्तेनें त्रस्त झाला असता (तो उपद्रव) व शीत आणि अत्युष्ण हीं त्यानें सहन करारीत त्या विघ्नानीं अनेक रीतींनीं त्रास झिला तरी, गृहरहित राहून, त्यानें आपला उत्साह पराक्रम दृढ करावा (१२)

९६७ त्यानें चोरी करू नये, खोटें बोलू नये, स्थिर आणि चर प्राण्यावर मैत्रीची भावना करावी, आणि मनाचा कलुषितपणा हा माराचा (कृष्णाचा) पक्षपाती असें जाणून त्याचा नाश करावा (१३)

९६८. त्यानें कोमला आणि अतिमानाळा वश होऊ नये, त्याचीं मुठें देव्बीळ खगून काढावीत, आणि मग त्या वृद्धिंगत होऊ पाहणाऱ्याला प्रिय अथवा अप्रिय वस्तूवर खात्रीनें जय मिळविता येईल (१४)

९६९. कल्याणप्रिय मनुष्यानें प्रज्ञेचा पुरस्कार करून तीं शिष्टें सहन करारीत, एकान्तवासस्थळीं असतोय वाटला असता तोही सहन करावा, आणि चार शोकदायक गोष्टी सहन कराव्यात—(१५)

- ९७० किं सु असिस्सामि' कुं व वा असिस्स । दुक्ख वत सेय्ये कुवज्ज सेरंत्त ।
एते वितक्के परिदेवनेस्ये । विनयेय सेखो अनिकेतसारी ॥ १६ ॥
- ९७१ अन्न च लद्धा वसुन च काले । मत्त सै जज्जा इध तोसत्तथ ।
सो तेसु गुत्तो यतचारिं गामे । रुंसितोऽपि वाच परस न वजा १७
- ९७२ ओक्खित्तचक्खु न च पादल्लो । शानानुयुत्तो बहुजागरस्स ।
उपेक्खमारम्भ समाहितत्तो । तक्कासप कुक्कुच्चियूपच्छिन्दे ॥ १८ ॥

१ नि०—अविस्स. २ नि०—युथ वा. ३-४ नि०—येत्थ कज्ज सेय्य
५ नि०—अनिकेतचारी. ६ नि०—सो. ७ नि०—यतचारी. ८ नि०—
दूषितोऽपि. ९ नि०—कुक्कुच्च चूपच्छिन्दे.

९७० (त्या ह्या—) 'मी आज काय खाईन, अथवा कोठें जेवेन,
रात्री निजण्याचे वाचर्तीत मळा फार पास झाला, (तेव्हा) आज मी
कोठें निजावें ?' अनागारिक भावानें राहणाऱ्या शैक्ष्यानें (सेखानें)
या (चार) दुःखकारक वितकांचा नाश करावा (१६)

९७१ योग्य वेळीं अन्न आणि वस्त्र मिळालें असता, आपला
सतोष रहावा म्हणून त्या पदार्थांच्या सेवनात त्यानें प्रमाण जाणावें.
त्या पदार्थांपासून मनाचें रक्षण करणाऱ्या व गाथात सयमानें वागणाऱ्या
त्या भिक्षूनें (इतरांनीं राग येण्याजोगें कृत्य केलें असताही) रुष्ट होऊन
कठोर वचन बोलू नये (१७)

९७२ त्यानें आपली दृष्टि पायाजवळ ठेवावी, पायांनीं चचळ
होऊ नये, ध्यानरत व्हावें, (व) रात्रीचा वराच काळ जागृतावस्थेंत
वागवावा, उपेक्षेचा अवलंब करून चित्ताची एकाग्रता मिळवावी, व तर्न
आणि कौटुंबीय यांचा त्याग करावा (१८)

- ९७३ चुदितो वचीहि सनिमाऽभिनन्दे । सन्नल्लचारीमु गिरं पभिनन्दे ।
वाच पमुञ्चे कुसल्ल नातिवेत्तं । जनवाद्दग्गमाय न चेतयेत्थ १०
- ९७४ अथापर पञ्च रजानि लोके । येस सतीमा विनयाय मिकमे ।
रूपेसु सदेसु अयो रसेसु । गन्धेसु फस्सेसु महंगे राग ॥ २० ॥
- ९७५ एतेसु दग्गमेसु विनेत्थ उद । भिक्खु सतीमा सुविमुत्तचित्तो ।
कालेन सो सम्मा धम्म परिवीमसमानो । एकोदिभूतो विहने तम
सो ति (भगवा नि) ॥ २१ ॥

सारिपुत्तसुत्त निद्वित ।

अट्ठरग्गो चतुत्थो ।

१ अ०-थरपण्डसुत्त ति ति

९७३. त्या स्मृतिमन्तानें आपटे दोष दागवून दणारार्थें अभि-
नन्दन वरावें, सन्नल्लचान्यानिपयी फठोरता वाटवून नये, प्रसगावधानानें
चागलेच शब्द बोलावेत, व लोकाच्या वाटविवादानि शिरण्याची इच्छा
धरू नये. (१०)

९७४ आणि तदनंतर जे जगात पाच प्रकारचे रज आहेत,
त्याचा नाश करण्यास स्मृतिमन्तानें शिकारें (म्हणजे) रूप, रस,
रस, गन्ध, आणि स्पर्श याचा लोभ तिकावा (२०)

९७५. या पदार्थांचा उद सोडून तो स्मृतिमान्, सुविमुक्तचित्त,
वेटीच सद्धर्मांचें चिन्तन करणारा, व एकाग्रता पावलेला भिक्षु
अपकाराचा नाश करण्यास समर्थ होईल (असें भगवान्
म्हणाल्या) (२१)

सारिपुत्तसुत्त समाप्त

अट्ठरग्ग चौथा

तस्सुदान—

काम गुहट्टे-दुट्टा च सुद्धट्टे-परमा-जरा ।
 मेत्तेव्यो च पसूरो च मागन्दि पुराभेदन ॥
 कलह द्वे च व्यूहानि पुनरेव तुवट्टक ।
 अत्तदण्डवरसुत्त घेरपञ्हेन सोज्जस ।
 तानि एतानि सुत्तानि सन्नानट्टकानग्गिकानि ॥

[५. पारायणवग्गो]

५५

[१. चत्थुगाथा]

९७६ कोसलान पुरा रम्मा अगमा दक्खिणापथ ।
 अक्खिञ्जञ्ज पत्थयानो ब्राह्मणो मन्तपारग्गू ॥ १ ॥

१ रो०—गुद. २ रो०—तुद च. ३ ती०—अचदण्ड घेरसुत्त.

याची अनुक्रमणिका—काम, गुहट्ट, दुट्टट्ट, सुद्धट्ट, परमट्ट, जरा,
 मेत्तेव्य, पसूर, मागन्दिय, पुराभेद, कलहविवाद, चूळवियूह,
 महावियूह, तुवट्टक, अत्तदण्ड, आणि सारिपुत्त ही अट्टकवग्गातीस
 सुत्ते जाणावीत.

[पारायणवग्ग, पांचवा]

५५

[१. चत्थुगाथा]

९७६. अक्खिन्नभराची इच्छा करणारा (यापरि नाराचा)
 मन्तपारग ब्राह्मण कोसलाच्या रम्य पुराङ्गन (शारस्तीहून) दक्षिणा-
 पयाळा गेला. (१)

- ९७७ सो अस्सकस्स विसये मूळकस्स सगासने ।
 वैसि गोदावरीकूले उञ्छेन च फलेन च ॥ २ ॥
- ९७८ तस्सेव उपनिस्साय गामो च विपुलो अहु ।
 ततो जातेन आयेन महायञ्ज अकप्पयि ॥ ३ ॥
- ९७९ महायञ्ज यजित्वान पुन पाविसि अस्सम । ३ । ७५५
 तस्मिं पतिपविट्ठमिह अञ्जो आगच्छि ब्राह्मणो ॥ ४ ॥
- ९८० उग्घट्टपादो तसितो पक्कदन्तो रजस्सिरो ।
 सो च न उपसकम्म सतानि पञ्च याचति ॥ ५ ॥

१ शेष, सी०—अळकस्स. २ शेष—वर्सा. ३ म०—आगच्छि.

९७७. तेथें अस्सक आणि मूळक या दोन राजांच्या सरहद्दी-जवळ गोदावरीतीरीं तो उञ्छवृत्तीनें आणि फलमूलादिकानीं आपली उपजीविका करून राहिला. (२)

९७८. त्याच्या आजूबाजूला एक मोठा गाव वसला. त्यातून त्याला जें मिळालें तें घेऊन त्यानें एक मोठा यज्ञ केला. (३)

९७९. मोठा यज्ञ आटोपून पुनः तो आश्रमात गेला. तो आश्रमात गेल्याप्ररोवर तेथें दुसरा एक ब्राह्मण आला. (४)

९८०. त्याच्या पायाना घट्टे पडले होते, दात मळिन झाले होते, डोकें धुळीनें भरलें होते व तो तृपित झाला होता. तो बावरीजवळ घेऊन पाचशें (कार्यापण) मागू लागला. (५)

१. येथें अहक्येला अनुसरून अर्थ दिला आहे. पण मूळकाच्या सरहद्दीवर आणि अस्सकाच्या हद्दीत, असाही अर्थ करता येण्यासारखा आहे.

- ९८१ तमेन वावरि दिस्वा आसनेन निमतयि ।
सुख च कुसल पुच्छि इद वचनमब्रवी ॥ ६ ॥
- ९८२ य खो^१ मम देयवम्म सच्च विस्सजित गया ।
अनुजानाहि मे ब्रह्मे नथि पच्च सत्तानि मे ॥ ७ ॥
- ९८३ सचे मे याचमानस्त भव नानुपर्दस्सति ।
सत्तमे दिवसे तुय्ह मुद्धा फलत्तु सत्तवा ॥ ८ ॥
- ९८४ अभिसखरिवां कुहको भेरव सो अकित्तयि ।
तस्स त वचन सुत्वा वावरि दुक्खितो अह्मं ॥ ९ ॥
- ९८५ उस्सुस्सति अनाहारो सोकत्तल्लसमप्पितो ।
अथोऽपि एव चित्तास्स ज्ञाने न ग्मती मनो ॥ १० ॥

१ सी०-अब्रुवि २-२ म०-चे मम ३ म०-दिस्सति, 'दिसति'
४ म०-सखारेत्वा ५ म०-पक्खितयि ६ म०-अह्म

९८१ त्याला पाहून वावरीने आसनावर बसावयास सांगितले,
व त्याचे सुख आणि कुशल विचारले, आणि तो म्हणाला (६)

९८२ जे काही मजपार्शी देण्यानेमळे होते ते सर्व मी देऊन
टाकले आहे हे ब्राह्मणा, मजपार्शी आता पाचशें (कापांपण) नाहीत
हे माझे म्हणणें (विश्वास ठेवून) तू माग कर (७)

९८३ (ब्राह्मण—) "याचना केली असता जर भवान् (तू)
मला देणार नाहीस, तर सातव्या दिवशी तुझ्या डोक्याचे सात
तुकडे होवोत " (८)

९८४ आपले सामान गोगा धरून त्यादामिदाने असा भयंकर
शाप दिला त्याचे ते वचन ऐकून वावरि दुःखित झाला (९)

९८५ ता शोकशल्याने निद्र होऊन उपवासांनी वागत चालला
आणि त्या विचाराने त्याचे चित्त ध्यासमायापडे गेलेना (१०)

१ 'मय तत्राचं दाग करून' असा पद टीकाकाराने दिला आहे

- ९८६ उत्रस्त दुक्खित दिस्वा देवता अंत्यकामिनी ।
वावरिं उपसकम्म इद वचनमव्रती ॥ ११ ॥
- ९८७ न सो मुद्धं पजानाति कुहको सो धनत्थिको ।
मुद्धनि मुद्धपाते वां जाण तस्स न विज्जति ॥ १२ ॥
- ९८८ भोतीं चरहि जानानि त मे अक्खाहि पुच्छिता ।
मुद्ध मुद्धाधिपात च त सुणोमि वच तव ॥ १३ ॥
- ९८९ अंहपेत न जानामि वाण मे त्थं न विज्जति ।
मुद्ध मुद्धाधिपाती च जिनां हेतं दस्सन ॥ १४ ॥

१ म—अंत्यकामिनी. २ म०—बुद्ध. ३ म०—मुद्धाधिपाते. ४ म—च.
५ म०—भोति ६ म०—मुण अह एत. ७ म०—एत्थ ८-८ म०—
मुद्धनि मुद्धाधिपाते. ९ सां०—जनान १० म०—इत्थ, हेत्थ

९८६ उत्रस्त आणि दुक्खित झालेल्या वावरीला पाहून त्याची
हितेच्छु देवता त्याजपाशीं येऊन म्हणाली— (११)

९८७. “ तो ब्राह्मण डोकें म्हणजे काय, हें जाणत नाही. तो
दाभिक व वनलोभी होय. त्याला डोक्याविषयी व डोक्याच्या फुट-
ण्याविषयी ज्ञान नाही ” (१२)

९८८ (वावरि—) भवति देवते, तर मग हें त् जाणत आहेस;
आणि मी हेंच तर विचारीत आहे, तेव्हा तें मला साग. डोकें आणि
डोक्याचें फुटणें कोणतें हें तुजपासून मला ऐकू दे. (१३)

९८९. (देवता—) मी देखील तें जाणत नाही. त्याचें मला ज्ञान
नाहीं. कारण डोकें आणि डोकें फुटणें हें जिन तेवढे जाणतात. (१४)

- ९९० अय को चरहि जानाति अस्मि पुर्यैविमण्डले ।
मुद्र मुद्राभिपात च त मे अक्खाहि देवते ॥ १५ ॥
- ९९१ पुरा कपिलवत्थुम्हा निक्ख तो लोकनायको ।
अपच्चो ओक्काकुराजस्स सक्यपुत्तो पभकरो ॥ १६ ॥
- ९९२ सो हि ब्राह्मण सम्बुद्धो सब्बधम्मत्तान पारगू ।
सव्वाभिज्जावलप्पत्तो सब्बधम्मैसु चक्खुमा ।
सव्बधम्मक्खंय पत्तो विमुत्तो उपविसखंये ॥ १७ ॥
- ९९३ बुद्धो सो भगवा लोके धम्म देसेति चक्खुमा ।
त त्वं गवान पुच्छस्सु सो ते त व्याकरिस्सति ॥ १८ ॥

१ म०—पथधि २ म०—मुद्रातिपात ३ म०—सब्वकमाक्खय ४ म०—
उपधिकरये ५ म०—देसेति ६ म०—त ७ म०—व्याकरिस्सति.

९९० (वावरि—) तर मग या पृथ्वीमडलावर डोकें आणि डोकें फुटणें म्हणजे काय हें जाणणारा असा कोण आहे तें, हे देवते, मला साग (१५)

९९१ (देवता—) कपिलवस्तुनगराहून निघालेला लोकनायक, इक्काकुराजवशज व (जगला) प्रकाशित करणारा असा शाक्यपुत्र आहे (१६)

९९२ हे ब्राह्मणा, तो सबुद्ध, सर्व धर्मांत पारगत, सर्वाभिज्ञाबल पावलेला, सर्व धर्माविपर्यां डोळ्यात, सर्व धर्मांच्या अताला गेलेला आणि उपासीचा नाश करून मुक्त झालेला आहे (१७)

९९३ तो चक्षुष्मान्, बुद्ध, भगवान् लोकनायक धर्मोपदेश करीत आहे तेथें जाऊन त्याला हे विचार, म्हणजे तो तें तुला समजावून सांगेल (१८)

९९४ समुद्रो ति वचो सुत्वा उदगो वावरि अह् ।

सोकस्स तनुको आसि पीतिं च विपुल लमि ॥ १९ ॥

९९५ सो वावरि अत्तमनो उदगो । त देवत पुच्छति वेदजातो ।

कतमहिं गामे निगमहिं वा पुन । कतमहिं वा जनपदे लोकनायो
यत्थ गत्वा नमस्सेमु संबुद्ध दिपंदुत्तमं ॥ २० ॥

९९६ सावत्थिय कोसलमन्दिरे जिनो । पहूतपञ्जो वरभूरिमेधसो ।

सो सक्यपुत्तो विधुरो अनासवो । मुद्धाधिपातस्स विदू
नरासमो ॥ २१ ॥

९९७ ततो आमन्तेयी सिस्से ब्राह्मणे मन्तपारगे ।

एयं माणव अक्खिस्स सुणोय वचन मम ॥ २२ ॥

१ म०-नमस्सेम २ म०-दिं, ३ म०-यि ४ म०-एल.

९९४. समुद्र हा शब्द ऐकन्यारोवर वावरि हर्षित झाला, त्याचा शोक कमी झाला, आणि त्याला अत्यंत आनंद वाटला. (१९)

९९५ त्या हर्षित, आनंदित आणि सन्तुष्ट वावरीने त्या देवतेच्या विचारले, ' तो लोकनायक कोणत्या गावात, शहरात किंवा प्रदेशात राहतो की, जेथे जाऊन त्या द्विपदोत्तम समुद्राचा आम्ही नमस्कार करू शकू ? (२०)

९९६. तो विपुलप्रज्ञ, विपुलश्रेष्ठबुद्धि, अप्रतिम धुरीण, अनाश्रव, मूर्धाधिपात जाणणारा, मनुष्यधर्म, शाक्यपुत्र, जिन कोसल देशातील पवित्र ठिकाणी आवस्ती येथे राहतो. (२१)

९९७. त्यावर वावरि आपल्या मंत्रपारग ब्राह्मण शिष्यांना म्हणाला, " माणवहो, या, मी तुम्हाला सांगतो, माझे वचन ऐका ! (२२)

- १००२ सचे अगार अज्ञावसति विजेय्य पठविं इम ।
अदण्डेन अस्त्येन धम्मेनमनुसासति ॥ २७ ॥
- १००३ सचे च सो पम्बजति अगारा अनगारिय ।
विवत्तच्छदो सबुद्धो अरहा भवति अनुत्तरो ॥ २८ ॥
- १००४ जातिं गोत्त च लक्षण मन्ते सिस्से पुनापरे ।
मुद्द मुद्धानिपात च मनसा येव पुच्छय ॥ २९ ॥
- १००५ अनावरणदस्सावी यदि बुद्धो भविस्सति ।
मनसा पुच्छिते पज्जे वाचाय विस्सजेस्सनि ॥ ३० ॥
- १००६ वावरिस्स वचो सुत्वा सिस्सा सोळ्ळस ब्राह्मणा ।
अजितो तिस्समेत्तेय्यो पुण्णको अय मेत्तगू ॥ ३१ ॥

१ म०, F'sb - आवसति २ म० - विपटच्छदो, सी० - विवत्तच्छदो
३ म० - विसजिस्सति, विस्सजिस्सति

१००२. जर तो घरातच राहिला, तर ही पृथ्वी जिंकून तिचे अदण्डाने, अशस्त्राने आणि धर्माने पालन करतो (२७)

१००३ पण जर तो गृहत्याग करून अनागारिक प्रव्रज्या घेईल, तर अज्ञानावरण दूर सारणारा अर्हणू आणि अनुत्तर असा सबुद्ध होतो. (२८)

१००४ माझा जन्म, गोत्र, लक्षण, वेदविद्या, आणि माझे शिष्य किती तें, आणि डोकें व डोकें फुटणें, या सर्व गोष्टी तुम्ही त्याला मनातल्या मनातच विचारा (२९)

१००५ तो जर अनावरणज्ञानी बुद्ध असेल, तर तुम्ही मनातल्या मनात विचारलेल्या प्रश्नाची उत्तरे तोंडाने देईल. (३०)

१००६. वावरीचे हें बोजण ऐकून त्याचे मोठ्या ब्राह्मण शिष्य,
—अजित, तिस्स-मेत्तेय, पुण्णक आणि मेत्तगू, (३१)

- १००७ धोतको उपसीवो च नन्दो चं अथ हेमको ।
तोद्देय्यकप्पा दुभयो जातुकण्णी च पण्डितो ॥३२॥
- १००८ भद्रायुधो उदयो च पोसालो चापि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेधावी विगियो च महा इसि ॥३३॥
- १००९ पञ्चेकगणिनो सव्वे सब्वलोकस्स विस्सुता ।
झायी ज्ञानरता धीरा पुब्ववासनवासिता ॥३४॥
- १०१० बावरिं अभिवादेत्वा कत्वा च न पदक्खिणं ।
जटाजिनधरा सव्वे पक्कामुं उत्तरामुखा ॥३५॥
- १०११ मूळकस्स पतिट्ठान पुंरिमं माहिस्सति तंदा ।
उज्जेनिं चापि गोनेद्धं वेदिसं वनसव्वहय ॥३६॥

१ म०—कप्प. २ सी०—भद्रायुधो. ३ सी०, रो०—अळकस्स, ४ म०—
पुरि माहिस्सति. ५ म०—गोदद्धं.

१००७. धोतरु, उपसीव, नन्द, आणि हेमक, तोद्देय्य आणि कप्प हे दोघे, आणि पंडित जातुकण्णी, (३२)

१००८. भद्रायुध, उदय आणि पोसाल ब्राह्मण, बुद्धिमान मोघराजा आणि महर्षि विगिय—(३३)

१००९. हे सर्व आपापल्या ब्राह्मणगणाचे पुढारी, सर्व लोकांत प्रसिद्ध, समाप्तिसंपन्न, ध्यानरत, सुज्ञ आणि पूर्वजन्मी कृतपुण्य, (३४)

१०१०. जटा आणि अजिन चर्म धारण करणारे, असे ते सर्व वाररीला नमस्कार व प्रदक्षिणा करून उत्तर दिशेच्या बाजूने चालून झाले. (३५)

१०११. तेव्हा प्रथमतः ते मूळकाच्या प्रतिष्ठानाच नंतर माहिष्मती राजधानीला आले; तेथून (अनुक्रमे) उज्जयिनीला, गोनद्धाळा, विदिशेला आणि वनसा नाराच्या नगराला, (३६)

- १०१२ कोसम्बि चापि साकेत सावर्धि च पुरुत्तम ।
सेतव्य कपिलेवत्यु कुसिनार च मदिर ॥३७॥
- १०१३ पाव च भोगनगर वेसालि मगध पुर ।
पासाणक चेतिय च रमणीय मनोरम ॥३८॥
- १०१४ तसितो बुदक सीत महौलाभ'व वाणिजो ।
छाय घन्माभित्तो व तुरिता पन्वतमोरुहु ॥३९॥
- १०१५ भगवा च तम्हि समये भिक्षुसधपुरकखतो ।
भिक्षुन धम्म देसेति सीहो व नदेती वने ॥४०॥
- १०१६ अजितो अर्हस सबुद्ध वीतरसी व भानुम ।
चन्द यथा पर्नरसे पारिपूर्रे उपागत ॥४१॥

१ म०—कपिलं. २ म०—व ओदक, ३ नि०—महापाल, ४ सी०—
'भाहू, 'मगध, अ०—'माहू. ५ म०—नदति. ६ म०—अह. ७ म०—
जितरस, सतरसि, म० पीतरसि, ९ सी०—पणरसे. १० म०—परिपूर.

१०१२. कौशाब्रीला, साकेताला, आणि सर्व नगरात श्रेष्ठ अशा
श्रावस्तीला, सेतव्याला, कपिलवस्तूला, कुसिनारा-मदिराला, (३७)

१०१३. पावाला, भोगनगराला, वैशालीला, मगधपुराला (राज-
गृहाला), आणि रमणीय व मनोरम पापाणक चैत्याला ते आले. (३८)

१०१४. तान्हेलेला जसा पाण्याकडे जातो, वाणी जसा मोठ्या
फायद्याकडे जातो, व उन्हाणें सन्तप्त झालेला जसा छायेकडे जातो,
तसे ते त्वरेनें त्या पर्वतावर चढले. (३९)

१०१५. भिक्षुसधानें पुरस्कृत असा भगवान् त्या समयी अरण्यात
गर्जना करणाऱ्या सिंहाप्रमाणें भिक्षूना धर्मोपदेश करीत होता. (४०)

१०१६. (शातपणे प्रकाशणाऱ्या) वीतरस्मि सूर्यासारख्या आणि
पारिणिमेला पूर्णतेला गेलेल्या चन्द्रासारख्या त्या सबुद्धाला अजितानें
पाहिलें. (४१)

- १०१७ अयऽस्स गत्ते दिस्वान पैरिपूर च व्यञ्जेन ।
 एकमन्तं ठितो हट्ठो मनोपज्जे अपुञ्छथ ॥४२॥
- १०१८ आदिस्स जम्मंन ब्रूहि गोत्त ब्रूहि सलक्खण ।
 मन्तेसु पारमिं ब्रूहि कति वाचेति ब्राह्मणो ॥४३॥
- १०१९ वीस वस्ससत्त आयु सो च गोत्तेन वावरि ।
 तीणस्स लक्खणा गत्ते तिण्ण वेदान पारगू ॥४४॥
- १०२० लक्खणे इतिहासे च सनिघण्टुसकेटुंभे ।
 पञ्च सत्तानि वाचेति सग्रभ्भे पारमिं गतो ॥४५॥

१-१ म०-परिपुण्ण च व्यञ्जन, परिपूर विद्यजन २ म०-जप्यत

३ म०-तीणिऽस्त ४ म०-केटुंभे ५ म०-सदग्भे

१०१७ आणि त्याच्या गात्रावर परिपूर्ण लक्षणें पाहून तो एका बाजूस उभा राहिला, आणि हर्षित होऊन त्यानें आपल्या मनातल्या मनात बुद्धाजा प्रश्न विचारले—(४२)

१०१८ प्रथमतः त्याचें (वावरीचें) वय—जन्म केव्हा झाला तें—साग, आणि मग गोत्र आणि लक्षणें साग नंतर वेदाध्ययनातील पारगतता, आणि तो किती ब्राह्मणाना शिकवितो तें साग (४३)

१०१९. (भगवान्—) त्याचें वय एकशेंवीस वर्षे, गोत्र वावरि, त्याच्या गात्रावर तीन लक्षणें आहेत, आणि तो तीन वेदांत पारगत आहे (४४)

१०२० तो लक्षणज्ञानात, इतिहासात, निघट्टन व केटुभातेंहें पारगत आहे. स्वग्रमंन पारगत असा तो पाचशें विचारण्यांना वेद शिकवितो (४५)

- १०२१ लक्षणान् पौरुषं धाररिस्त नरुत्तम ।
तण्डुलितं पकासेहि मा नो कर्त्तायितं अह् ॥ ४६ ॥
- १०२२ मुखं जिह्वाय छादेति उष्णस्त भुङ्क्ते ।
कोसोदितं व्युत्पद्य एव जानाहि भाणव ॥ ४७ ॥
- १०२३ पुच्छ हि किञ्चि अतुणन्तो सुवा पञ्चे विपाकते ।
विचिन्तेति जनो सन्धो वेदजानो कतऽर्जलि ॥ ४८ ॥
- १०२४ षो नु देवोर्वं महा वा इन्दो वोऽपि सुजपति ।
मनसा पुच्छिते पञ्चे कमेनं पटिमासति ॥ ४९ ॥

१ म०—त कश्चित्तं, म०—तण्डुलितं. २ म०—तं च, त, Fsb—
कश्चि. ३ सी०—ली. ४ मी०—च, Fsb, म०—वा. ५ मी०—वाऽपि.
६ सी०—ली.

१०२१. (अजित—) हे तृष्णेचा नाश कर्णान्या नरोत्तमा,
बावरीण्या शरिरात्तर कोणती लक्षणं आहेत हें माग व आम्हाम
(तुझ्याविषयी) मत्का राहू देऊ नकोस. (४६)

१०२२. (भगवान् -) तो जिभेने आपला चेहरा झाकू शकतो;
त्याच्या भिंवाच्या मध्यमानी लोम आहेत व, हे माणस, पाचें
वक्षगुह्य कोशामहित आहे असे समज. (४७)

१०२३. प्रश्न केलेले ऐकू येत नाहीत व उत्तरं तेमदीं ऐकू येनात,
(असे पाहून) तेंचें जमलेले लोक आनदित होऊन व हान
जोडून विचार करू लागले की, (४८)

१०२४. हे प्रश्न विचारणारा कोणता देव, महा किंवा सुजपति
इन्द्र व हा (भगवान्) मनातल्या मनात विचारलेल्या प्रश्नाची उत्तरं
कोणास देतो ? (४९)

१०२५ मुद्घं मुद्घाधिपात च वावरि परिपुच्छति ।

त व्याकरोहि भगवा कखे विनय नो इसे ॥ ५० ॥

१०२६/अविज्जा मुद्घा^१ति^१ जानाहि^१ विज्जा मुद्घाधिपातिनी ।

{ सद्भासतिसमावीहि छन्दविरियेन संयुता ॥ ५१ ॥

१०२७ ततो वेदेन महता संयमित्वानं माणवो ।

एकस अजिनं कत्वा पादेसु तिरसा पति ॥ ५२ ॥

१०२८ वावरि ब्राह्मणो भोतो सह सिस्सेहि मारिस ।

उदग्चित्तो सुमनो पादे वन्दति चक्खुमं ॥ ५३ ॥

१ सी०-मुद्घा. २-२ म०-^१विजानाहि. ३ सी०-सत्यमित्वान, संय-
मेवान. ४ सी०, म०, Fsb.-चक्खुमा.

१०२५. (अजित-) हे भगवन्, वावरि डोकें व डोकें फुटणें म्हणजे काय हें विचारतो. हे ऋषे, त्याचें उत्तर देऊन आमची शका दूर कर (५०)

✓ १०२६. “डोकें म्हणजे अविद्या, आणि डोकें फोडणारी म्हणजे श्रद्धा, स्मृति, समाधि, कुशलञ्छद व उत्साह याहीं सपन्न अशी विद्या (प्रज्ञा) असें समज.” (५१)

१०२७. तेव्हा त्या अजित माणवानें मोठ्या आनदानें, मनाचा निर्धार करून व अजिनचर्म एकाच खाद्याखून पावखून भगवताच्या पायावर आपलें डोकें ठेवलें. (५२)

१०२८. (अजित-) हे मारियां, हे चक्खुमन्, वावरि ब्राह्मण, शिष्यांसह, हर्षित आणि आनदित होऊन तुझ्या पायां पडत आहे. (५३)

- १०२९ सुखितो वावरि होतु सह सिस्सेहि ब्राह्मणो ।
 त्व चापि सुखितो होहि चिर जीवाहि माणव ॥ ५४ ॥
- १०३० वावरिस्स च तुम्ह वा सम्बेस सब्बससय ।
 कतावकासा पुच्छब्हो य किञ्चि मनसिच्छय ॥ ५५ ॥
- १०३१ सबुद्धेन कतोपासो निसीदित्वान पञ्जालि ।
 अजितो पठम प्पुह तत्थ पुच्छि तथागत ॥ ५६ ॥

वयुगाथा निद्धिता ।

१ म०--वाऽपि २ सी०, म०--ली. ३ म०-क्या निद्धिता
 कय निद्धित.

१०२९. (भगवान्-) हे माणवा, वावरि ब्राह्मण शिष्यासह सुखी
 होवो, आणि तूही सुखी व चिरजीव हो (५४)

१०३० वावरीला, तुला किंवा तुम्हा सर्वांना ज्या शका असतील
 त्या सर्व विचारण्यास मी मोकळीक देतो, तुमच्या मनात जे असेल
 ते तुम्ही विचारा. ५५

१०३१. सबुद्धानें मोकळीक दिली असता अजितानें तेथें खाली
 बसून व हात जोडून त्यागताला प्रथमतः प्रश्न विचारला (५६)

प्रास्ताविक गाथा समाप्त

५६

[२. अजितमाणवपुच्छा]

१०३२ केनस्सु निवुतो लोको (इच्छायस्मा अजितो) केनस्सु नप्पकासति।
किस्साभिलेपनं ब्रूसि किं सु तस्स महम्मय ॥ १ ॥

१०३३ अविजाय निवुतो लोको (अजिता ति भगवा) वेविच्छा
एमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूमि दुक्ख अस्स महम्मय ॥ २ ॥

१०३४ सवन्ति सब्बधी सोता(इच्छायस्मा अजितो)सोतानं किं निवारणा
सोतानं सवरं ब्रूहि केन सोता पिधिच्चैरे ॥ ३ ॥

१ सी० -किस्साभिलेपनं. २ म०, सी० -वेविच्छा, वेवच्छा. ३ म० -
पिधिच्चैरे.

५६

[२. अजितमाणवपुच्छा (१)]

१०३२ हे जग कशाने झाकले जाते— असे आयुष्मान् अजित
म्हणाला—ते कशामुळे प्रकाशत नाही, याचे अभिलेपन कोणते
म्हणतोस ? आणि याला भय कोणते ? (१)

१०३३. जग अविघने झाकले गेले आहे—हे अजिता, असे
भगवान् म्हणाय— विविक्खेमुळे आणि प्रमादामुळे ते प्रकाशत
नाही, कानुव्वतीची याचना हे त्याचे अभिलेपन, आणि दुःख हे
त्याला मोठे भय होय असे मी म्हणतो (२)

१०३४ सर्वत्र प्रवाह वाहत आहेत—असे आयुष्मान् अजित
म्हणाला—त्या प्रवाहाचे निवारण कोणते ? प्रवाहाचे नियमन
कोणते ते साग, व ते प्रवाह कशामुळे बंद होतात ? (३)

१ १४१ व्या गाथेतील ह्या शब्दाचा अर्थ व त्याबरोल टीप पहा.

२. टीकाकार ' वृष्णा ' असा अर्थ करतो.

- १०३५ याभि सोतानि लोकस्मि(अजिता ति भगवा) सति तेस निवारण।
 . सोतान सवर ब्रूमि पञ्चापेते विविग्र्यरे ॥ ४ ॥
- १०३६ पञ्चा चेव सुंती च (इच्छायस्मा अजितो) नामरूप च मारिस ।
 एन मे पुट्टो पब्रूहि कथेत उपरुञ्जति ॥ ५ ॥
- १०३७ य एन पञ्च अपुच्छि अजित त वदामि ते ।
 यत्थ नाम च रूप च असेस उपरुञ्जति ।
 विञ्जाणस्स निरोधेन एयेत उपरुञ्जति ॥ ६ ॥
- १०३८ ये च संखतधम्मासे ये च सेखा पुथू इध ।
 तेस मे निपको इरिय पुट्टो पब्रूहि मारिस ॥ ७ ॥

१ म०-सति. २ म०-यं च, नि०-चारि. ३ म०-एव, नि०-एतं.
 ४ नि०, अ०-सपातधम्मासे.

१०३५. जगात जे प्रवाह आहेत—हे अजिता, असें भगवान् म्हणाला—त्याचें निवारण स्मृति होय. तीच प्रवाहाचें नियमन असें मी म्हणतो व प्रज्ञेमुळें ते वद होतात. (४)

१०३६. हे मारिपा, प्रज्ञा आणि स्मृति—असें आयुष्मान् अजित म्हणाला—आणि नामरूप याचा निरोध कोठें होतो हें मी विचारतो, तें मला साग. (५)

१०३७. हे अजिता, हा जो तू प्रश्न विचारलास, त्याचें मी तुला उत्तर देतो; जेथें नाम आणि रूप पूर्णपणें निरोध पावतात, तें मी तुला सागतों—विज्ञानाच्या निरोधानें याचा निरोध होतो. (६)

१०३८ इहलोकीं जे अनेक सर्व धर्माचें (वस्तूचें) यथार्थ ज्ञान असलेले असे (अर्हन्त) आणि शैक्ष्य आहेत, त्यामध्ये तू कुशल आहेस; तेव्हा त्याची वागणूक कशी असते हें मी तुला विचारतो तें, हे मारिपा, मला साग. (७)

१०३९ कामेसु नाभिमिज्जेव्य मनसाऽनाविलो सिया ।
 कुसलो सव्वज्जमान सतो भिक्खु परिव्वजे ति ॥ ८ ॥
 अजितमाणवपुच्छा निहिता ।

५७

[३. तिस्समेत्तेय्यमाणपुच्छा (२)]

१०४० को'ध सन्तुसितो लोके (इच्छायस्मा तित्सी मेत्तेयो) कस्स
 नो सन्ति इज्जिता ।
 को उमन्तमभिज्जाय मज्झे मन्ता न छिपति ।
 क ब्रूसि महापुरिसो ति को इम सिव्वनिमच्चैगा ॥ १ ॥

१ म०—तिस्समेत्तेयो. २ Esb—उमन्त°. ३ म०—छिपति. ४ म०—
 सिप्पनि°, विब्धिनि°. ५ म०—मच्चैगा.

१०३९ कामोपमोगाचा लोभ धरु नये, मनाने पवित्र ब्हावे
 सर्व धर्मांत कुशल व स्मृतिमान् होऊन त्याने भिक्षु म्हणून प्रवज्या
 घ्यावी. (८)

अजितमाणवपुच्छा समाप्त

५७

[३. तिस्समेत्तेय्यमाणपुच्छा (२)]

१०४० या जगात सन्तुष्ट कोण ?—असे आपुणान् निस्समेत्तेय्य
 म्हणाला—कोणाला प्रकर नाहीत ? दोन्ही अन्त जाणून प्रहेमुखे
 मत्थाय चिरुटून कोण राहत नाही ? व महापुरुष कोणाला
 म्हणतोस ? व या जगात तृणो'या (सिम्बरी) पार कोण जातो ? (१)

१०४१ कामेसु ब्रह्मचरियमा (मेत्तेय्या ति भगवा) वीततण्हो सदा सतो ।

। सखाय निब्बुतो भिक्षु तस्स नो सन्ति इज्जिता ॥ २ ॥

१०४२ सो उभन्तमभिञ्जाय मज्जे मन्ता न िप्पति ।

त ब्रूमि महापुरिसो ति सो इम मिन्द्रनिमञ्चगा ति ॥ ३ ॥

तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा निद्विता ।

१०४१. कामोपभोगाचा त्याग करून, ब्रह्मचारी राहून—हे मेत्तेय्या, असें भगवान् म्हणाला—जो वीततृष्ण आणि सदीदित स्मृतिमान् होतो, तो भिक्षु प्रज्ञेच्या योगें शात (सन्तुष्ट) होतो, त्याचा प्ररूप नाहीत. (२)

१०४२. तो दोन्ही अन्त जाणून प्रज्ञेमुळें मध्याचा चिक्कटून राहत नाही, त्याचच मी महापुरुष म्हणतां, आणि या जगात तोच तृष्णेच्या पार जातो. (३)

तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा समाप्त

५८

[४. पुण्णकमाणवपुच्छा (३)]

१०४३ अनेजं मूलदरस्ताविं (इच्छायत्ता पुण्णको) अत्थि पञ्हेने धार्गमं ।
किं-निस्सिता इसयो मनुजा खत्तिया ब्राह्मणा देवतान
यञ्जमकप्पयिसु पुधू इध लोके ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ १ ॥

१०४४ ये केचिं मे इसयो मनुजा (पुण्णका ति भगवा) खत्तिया
ब्राह्मणा देवतान यञ्जमकप्पयिसु पुधू इधलोके ।
आसिसमाना पुण्णक इत्थभाँव । जर सिता यञ्जमकप्पयिसु२

१ म०—अनेज २—३म०—पञ्हेनमागम. ३ म०—आगमि, आगमि
४ Fsb [इसयो मनुजा] .. [पुधु इध लोके] ५ Fsb —ब्राह्मणा च. ६ म०—
मकपित्त. ७ म०—इत्थत्त.

५८

[४. पुण्णकमाणवपुच्छा (३)]

१०४३ अप्रकम्प्य आणि ससाराचें मूळ जाणणारा, दशपाशी
—असें आयुमान् पुण्णक म्हणाला—प्रश्न विचारण्याच्या हेतूनें
आलों आहें. कशांनें बद्ध झालेले ऋषि, क्षत्रिय, ब्राह्मण किंवा इतर
माणसें देवताना उद्देशून या जगात भिन्न भिन्न यज्ञ करतात, तें मी
विचारतों. हे भगवन्, तें मला साग. (१)

१०४४. जे कोणी ऋषि—हे पुण्णका, असें भगवान् म्हणाला—
क्षत्रिय, ब्राह्मण किंवा इतर माणसें देवताना उद्देशून या जगात भिन्न
भिन्न यज्ञ करतात ते, हे पुण्णका, इधलोकी पुनर्जन्माची अपेक्षा
करतात व जरेनें बद्ध होतसेति यज्ञ करतात. (२)

१०४५. ये केचि०मे इसयो मनुजा (इञ्चायस्मा पुण्णको) खत्तिया.

पै०.. इध लोके

कच्चिं सु ते भग्वा यञ्जापथे अप्पमत्ता । अताहं जानिं च

जर च मारिस ।

पुच्छामि त भग्वा ब्रूहि मे त ॥ ३ ॥

१०४६. आसिंसन्ति थोमथन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति (पुण्णका नि

भग्वा) कामामिजप्पन्ति पटिञ्च लोम ।

ते याजंयोगा भवरागरत्ता । नातरिसु जानिजर०ति ब्रूमि ॥४॥

१ म०—किचि, किच्चि, कधि. २ म०—अतर. ३ मी०, म०—जहन्ति,
(नि०=देन्ति). ४ सी०—लोम. ५ म०—याच०

१०४५. जे कोणी ऋषि—असें आयुष्मान् पुण्णक म्हणाला—
क्षत्रिय, ब्राह्मण किंवा इतर माणसें देवताना उद्देशून या जगान भिन्न
भिन्न यज्ञ करतात ते, हे भगवन्, हे मारिषा, यज्ञकर्मान सावय
राहून जन्म आणि जरा तरून जातात काय हे भगवन्, मी तुझा
विचारतो, तें मला साण. (३)

१०४६. ते अपेक्षा करतात, स्तुति करतात, कानुळतीनें याचना
करतात, हवन करतात—हे पुण्णका, असें भगवान् म्हणाला—
आपल्या लाभासाठीं कामसुराची कानुळतीनें याचना करतात ते
यज्ञात गुन्तलेले भवलोभासक्त जन्म आणि जरा तरून जात नाहीत,
असें मी म्हणतो (४)

१०४७ ते चे नातरिसु याजयोगा (इच्छायस्मा पुण्णको) । यञ्जेहि
जातिं च जर च मारिस ।

अथ को चरहि देवमनुस्सलोपे । अतारि जातिं च जर च मारिस ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ ५ ॥

१०४८ सखाय लोक्खिं परोररानि (पुण्णका ति भगवा) ।
यस्सिञ्चित नयि कुहिंचि लोके ।

सतो विधूमो अनिधो निरासो । अतारि सो जातिजर ति ब्रूमीति ॥ ६ ॥

पुण्णकमाणवपुच्छो निट्ठिता ।

१ म०—याच २ सी०—य हि, म०—यत्रो हि ३ म०—परापरानि
४ सी०—यस्स जित, म०—यस्सिद्धत

१०४७ हे मारिपा, ते, यज्ञात गुतलेके, यज्ञामुल्ले जर जम
आणि जरा तरून जात नाहीत, तर मग, हे मारिपा, देवमनुष्यत्वेकीं
जम आणि जरा तरून कोण जातो, हे मा विचारतो तें, हे
भगवन्, मला साग (५)

१०४८ जगातील लहानमोठ्या वस्तू प्रश्नें जागून—हे पुण्णका,
असें भगवान् म्हणाला—ज्याला इहलोकीं कसलाही प्रकप राहिला
नाहीं, जो शात, वीनधूम, वीतदु ख आणि वीनटुण्ण, तोच जम
आणि जरा तरून जातो असें मी म्हणतो (६)

पुण्णमाणवपुच्छा समाप्त

५९

[५. भेत्तगूमाणवपुच्छा (४)]

१०४९. पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त (इचायस्मा भेत्तगू) । मञ्चामि
त वेदगु भावित्त ।

कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे । ये केचि लोकेस्मि अनेकरूपा ॥ १

१०५०. दुक्खस्त वे^१ म पभव अपुच्छसि । (भेत्तगू ति भगवा) ।
त ते पवक्वामि यथा पजान ।

उपधीनिदाना पभवन्ति दुक्खा । ये केचि लोकेस्मि अनेकरूपा ॥ २

१ सी०, I'sb-दुक्खाय. २ मि०-समुपागता, मी०, F'sb-मदा गता.

३ म०, I'sb-लोकेस्मि ४ म०- वे

५९

[५. भेत्तगूमाणवपुच्छा (४)]

१०४९. हे भगवन्, तुला मी वेदपारग आणि भाविताम
समजतो; -असें आयुष्मान् भेत्तगू म्हणाला—म्हणून, हे भगवन्, मी
तुला विचारतो तें साग जी या जगात अनेकविध दु खें आहेत, तीं
कोठून उत्पन्न होतात ? (१)

१०५०. जर तू मला दु ख्याची उत्पत्ति विचारतोस—हे भेत्तगू
असें भगवान् म्हणाला—तर ती मला ठाऊक आहे त्याप्रमाणें मी
तुला सांगतो. जी या जगात अनेकविध दु खें आहेत, तीं उपाधी-
पासून उत्पन्न होतात. (२)

- १०५१ यो ये अविद्धा उपविं करोति । पुनस्पुतं दुक्खलमुपेनि मन्दो ।
तस्मा हि' जांनं उपविं न कयिरा । दुक्खलस्स जाति-
प्पभनानुपस्सी ॥ ३ ॥
- १०५२ यं त अपुच्छिम्मह अकित्तथी नो । अन्न तं पुच्छामि तदिष प्रुहि ।
कयं नु धीरा वितरन्ति ओघं । जातिजरं मोकपरिद्वं' च ।
तं मे मुनि'साधु वियाकरोहि । तयो हि ने विदित्तो एम धम्मो ॥४॥
- १०५३ कित्तयिस्सामिते धम्म (मेत्तगू ति भगवा) दिट्ठे'धम्मे अनीतिह ।
यं विदित्वा सतो चरं । तरे लोके विसत्तियं ॥५॥

१-१ अ०, म०-पजानं. २ नि०, म०-पुच्छाम. ३ म०-'परिद्वं.
४ रो०-मुनी. ५ सो०-यया. ६ म०-कित्तयिस्साम. ७ म०-दिट्ठे य ।

- १०५४ त चाह अभिनन्दामि महेसी' धम्ममुत्तम ।
 य विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्तिक ॥ ९ ॥
- १०५५ य' किञ्चि सपज्जासि (मेत्तगू ति भगवा) । उद्ध अयो
 तिरिय चापि मग्गे ।
 एतेसु नोदि च निवेसन च । पनुज विज्जाण भवे न तिट्ठे ॥ ७ ॥
- १०५६ एव विहारी सतो अप्पमत्तो । भिक्खु चर हित्वा ममायितानि ।
 जातिजर सौरुपरिद्व च । इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्ख ॥ ८ ॥
- १०५७ एताभिनन्दामि वचो महेसिनो । सुकित्तित गोतमऽनूपधीर ।
 अद्वा हि भगवा पहासि दुक्ख । तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥ ९ ॥

१ सी०—'सि २ म०—न य सिद्धि ३ म०—सवानासि । ४
 म०—वाऽपि ५ म०—निन्द ६ सी० सुकित्तिक । ७ Fsb गोतम
 रूपधाक ।

१०५४ हे महर्षे, ज्याचें ज्ञान मिळवून, स्मृतिमान् होऊन
 वागणारा मनुष्य, या जगात तृष्णेच्या पार जातो, त्या उत्तम ज्ञानाचें
 मी अभिनन्दन करतो (६)

१०५५ जें काहीं तू—हे मेत्तगू, असें भगवान् म्हणावा—
 वर, खात्री, चौकेर आणि मध्ये जाणशील, या सवरींची तृष्णा, दृष्टि
 आणि विज्ञान दूर सारून कोण याही भवार अवस्थून राहू नये (७)

१०५६ याप्रमाणें राहणारा, स्मृतिमान्, अप्रमत्त आणि विद्वान्
 भिक्षु मम व सोडून, याच लोकीं जम, जरा, शाक, परिदव व दु ख
 याचा त्याग करील (८)

१०५७ महर्षींच्या या भाषणाचें मी अभिनन्दन करतो ह
 गोतमा, उपात्रिरहित (निर्वाण) कसें असतें तें तू उत्तम रीतीनें
 सांगितलंस हे भगवन्, तू खात्रीनें दुखाचा त्याग केलेला आहेस
 कारण, हा धर्म तुडा चागला माह

१०५८ ते चापि नून पजहेस्युं दुक्ख । ये त्व मुनि^१ अट्टिक ओरदेस्य ।
त त नमस्सामि समेच्च^२ नाग । अप्पेव म भगवा अट्टिक
ओरदेस्य ॥ १० ॥

१०५९ यं ब्राह्मण वेदगु आभिजञ्जा । अकिञ्चन कामभवे असत्त ॥
अद्वा हि सो ओघमिम अतारि । निण्णो चं पार अखिलो
अकखो ॥ ११ ॥

१ सी०, म०—पजहेस्य २ Fsb—मुनी ३ नि०, ज०, सी०, रा०
—अट्टित ४—५ म०—नमस्वामनुसमेच्च ६ सी०—आभिजञ्ज म०, ज०,
नि०—अभिजञ्जा, ७ सी०—आतारि, म०—अतरि ८ सा०, म० व

१०५८. हे मुने, ज्या आस्तिक्यानां तू उपदेश करशील, तेही
खात्रीनें दु खाचा त्याग करतील म्हणून, हे नागा तुजपाशीं येऊन
तुला मी नमस्कार करतो हे भगवन्, तू मला आस्तिकागो उपदेश
करावा, हाच माझा उद्देश (१०)

१०५९ (भगवान्—) जो ब्राह्मण वेदपारंग, अकिंचन आणि
कामभवात अनासक्त असा जाणला गेला असेल, तोच हा ओघ
खात्रीनें तरून जाईल, तोच काठिन्यरहित व शकारहित, उत्तीर्ण
आणि पार गेलेला, असें जाणावे (११)

१ मूळ—'अट्टित' असाही पाठ आहे टीकाकार या शब्दाचा अर्थ
'सकृच्च (आस्थापूर्वक)' किंवा 'उदा' (नेहमी) असा देतो ब्रह्मी
पोष्यानून 'अट्टिक' जसा पाठ आहे त्याला अनुसरून येथे अर्थ दिला
आहे तो वास्तव्युक्तिक दिशतो

१०६० विद्वा च सो' वेदगं नरो इच । भवामवे सगमिम विसजा ।
 सो बीततण्हो अनिघो निरासो । अतारि सो जातिजर ति
 श्री० १०६०, श्री० १०६०
 श्री० १०६०, श्री० १०६०
 श्री० १०६०, श्री० १०६०
 भूमी ति ॥ १२ ॥
 भेत्तगूमाणवपुच्छा निद्रिता ।

६०

[६. धोतकमाणवपुच्छा (५)]

१०६१ पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त (इच्छायस्मा धोतको) । वाचाभि-
 क्लामि महोसि तुग्ह ।
 तव सुत्वान निग्घोस सिक्खे निब्बाणमतनो ॥ १ ॥

१ म०—यो. २ सी०—^०गु

१०६० या जगत् तोच विद्वान् आणि वेदपारग माणूस होय,
 तोच भवामवाविपर्याची आसक्ति सोडील, तोच निस्तृष्ण, निर्दुःख आणि
 आशारहित, आणि तोच जन्मजरा तरून जातो, असें मी म्हणतो (१२)

भेत्तगूमाणवपुच्छा समाप्त

६०

[६. धोतकमाणवपुच्छा (५)]

१०६१ हे भगवन्, मी तुला विचारतो तें मला साग—असें
 आयुष्मान् धोतक म्हणाला—हे महर्षे, तुझ्या वचनाची मी अपेक्षा
 धरतो. तुझा उपदेश ऐकून मी माझ्या निर्वाणाचा मार्ग शिकेन. (१)

१०६६ किञ्चिद्विस्वामि ते सन्ति (धोतका ति भगवा) दिद्वे धम्मे अनीतिह
य' विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्तिक ॥ ६ ॥

१०६७ त चौह अभिनन्दामि महेसि सन्तिमुत्तम ।
य विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्तिक ॥ ७ ॥

१०६८ य किञ्चि सपजानासि (धोतका ति भगवा) । उद्ध अणो तिरिय
चापि मग्गे ।

एत विदित्वां सगो'ति लोके । भवाभवाय माऽकासितण्ह ति ८

धोतकमाणवपुच्छा निवृत्ता ।

१ सी०-स' २ सी०-वाऽह. ३ सी०-वाऽपि. ४ म०-एत ५ सी०,
Fsb-विदित्वान

१०६६ परपरागते नसून, आपल्या आयुष्यात (प्रयत्न फलदायक),
अशी-हे धोतका, असें भगवान् म्हणाला—य जिचे ज्ञान मिळवून,
स्मृतिमान् होऊन वामणारा या जगात तृष्णेच्या पार जातो, ती शांति
मी तुला सागतो (६)

१०६७ हे महर्षे, जिचे ज्ञान मिळवून, स्मृतिमान् होऊन वाग,
णारा तृष्णेच्या पार जातो, त्या उत्तम शार्ताचे मी अभिनन्दन
करतो (७)

१०६८. जें काहीं घर, खात्री, चौफेर आणि मध्ये—हे धोतका,
असें भगवान् म्हणाला—तू जाणशील, तें या जगात आमक्तिमय आहे,
असें जाणून भवाभवाविषयी तृष्णा धरू नकोस (८)

धोतकमाणवपुच्छा समाप्त

६१

[७. उपसीवमाणवपुच्छा (६)]

१०६९ एको अह सक्र महन्तमोध (इच्छायस्मा उपसीवो) अनिस्सितो
नो निस्सहामि तारितु ।

आरम्मण ब्रूहि समन्तचक्खु । य निस्सितो ओधमिम तरेय्ये ॥१॥

१०७० आकिञ्चज्जं पेक्खमानो सतीमा (उपसीवा ति भगवा) । नत्थी
ति निस्साय तरस्सु ओध ॥

कामे पहाय विरतो कथाहि । तण्हक्खय रत्तमहाँभिपस्स ॥२॥

१ नि०-तरेय्य २ रो०अ०-नत्तमहाभिपस्स, सो० नत्तमहाभि तपस्स,
म०, नि० (म)-रत्तमहाभिपस्स, [वस्स] अ० (म०,-तण्हक्खय रत्तमहं
विपस्स

६१

[७. उपसीवमाणवपुच्छा (६)]

१०६९. हे शाक्या, हा महौघ—असें आयुष्मान् उपसीव
म्हणाला—मी कशाचाही आश्रय न करता एकाकी तरून जाऊ
शकत नाही. हे समन्तचक्खु, ज्याच्या आश्रयानें मी हा ओघ तरू
शकेन, असें आलपन मला साग. (१)

१०७०. आकिञ्चन्य पाहणारा आणि स्मृतिमान् होऊन— हे
उपसीवा, असें भगवान् म्हणाला - “ काहीं नाही ” या आलबनाच्या
आश्रयानें ओघ तरून जा, कामोपभोगाचा त्याग करून शकापासून विरत
हो, आणि रात्रदिवस तृष्णाक्षयाचें (निर्वाणाचें) चिन्तन कर. (२)

१०७१ सन्नेसु कामेसु यो वीतरागो (इच्छायस्मा उपसीवो) ।
आकिञ्चञ्ज निम्सितो हित्वमञ्ज ।

सञ्जाविमोक्त्वे परमे विमुक्तो । तिष्ठे^१ नु सो तस्य अनानुयायी ॥३

१०७२ सञ्चसु कामेसु यो वीतरागो (उपसीवा नि भगवा) । आकिञ्चञ्जं
निम्सितो हित्वमञ्ज ।

सञ्जाविमोक्त्वे परमे विमुक्तो । तिष्ठे^२ स्य सो तस्य अनानुयायी ॥४

१०७३ तिष्ठे^३ चे^४ सो तस्य अनानुयायी । पूगऽपि^५ वस्मान समन्तचरन्तु ।
तस्यैव सो सीति सिवा विमुक्तो । चवेथे विज्ञाण तथाविधस्स ५

१ सी०, म०—दित्वा अञ्जं. २ म०—विमुक्ते, विमोक्ते. ३ म०, नि०
—ऽविमुक्तो ४-४ म०— तिष्ठे^३स्य सो. ५ म०—घायि, वायि, तयि.
६-६ सी०— तिष्ठे^३स्य. ७ म०—पूगं ८ म०—वस्मति, अ०— पूगानि
वस्मानं. ९ रो०, सी०—भवेथ.

१०७१. जो सर्व कामोपभोगात वीतराग—असौ आयुष्मान् उप-
सीव म्हणाला—अन्य पदार्थ सोडून आकिञ्चन्याचा आश्रय करणारा,
आणि त्या परम सज्ञाविमुक्तीने विमुक्त झालेला, तो त्या भवात स्थिर
राहू शकेल काय ? (३)

१०७२ जो सर्व कामोपभोगात वीतराग—हे उपसीवा, असौ
भगवान् म्हणाला—अन्य पदार्थ सोडून आकिञ्चन्याचा आश्रय करणारा
व त्या परम सज्ञाविमुक्तीने विमुक्त झालेला, तो त्या भवात स्थिर
राहू शकेल. (४)

१०७३. हे समन्तचक्षु, जर तो तेथे असन्न्य बरे स्थिर राहिला,
तर तो तेथेच (निर्वाण-शान्ति) पावेळ की त्याचे विज्ञान पुनर्जन्म
घेईल ? (५)

१ मूळ 'अनानुयायी' ह्या शब्दाचा अर्थ 'कंप न पावगाग'
'न चळगारा' अवा 'निहेस' ह्या जुन्या ग्रंथात दिल्या आहे.

६२

[८. नन्दमाणवपुच्छा (७)]

१०७७ सन्ति लोके मुनयो (इच्छायम्मा नन्दो) । अना वदन्ति
नयिद कथं सुं

आणूपपन्न नो मुनिं वदन्ति । उदाहृ वे जीवितेनूपपन्न १

१०७८ न दिष्टिया न सुतिया न आणेन । मुनी नन्द कुमत्ता वदन्ति ।
विसेनिकया अनिघा निरासा । चरन्ति ये ते मुनयो नि म्मि ॥२

१ म०—मुनयो ति. २ म०—कस्मिदं, यदियं. ३ सी०, म०—सुं.
४—४ म०—मुनि नो । ५ म०—ते. ६ म०—मील्यतेनापि वदन्ति
सुद्धि. ७ म०—वदन्ति.

६२

[८. नन्दमाणवपुच्छा (७)]

१०७७. या जगत कित्येकाना लोके मुनि म्हणतात;—अने
आयुष्यान् नन्द म्हणाळा—पण हे त्याचे म्हणणे बरोबर आहे
काय ? ते ज्ञानसपन्नाळा मुनि म्हणतात की (केवळ व्रतादिक—)
उपजाविकासपन्नाळा मुनि म्हणतात ? (१)

१०७८. (भगवान्—) हे नन्दा, दृष्टीने, श्रुतीने किंवा ज्ञानाने
मुनि होत नसतो असें सुद्ध म्हणतात. मनातील विरोध नष्ट करून जे
निर्दुःख आणि निस्तृष्ण होऊन हिंडतात, त्यांना भी मुनि
म्हणतो. (२)

१०७९ ये केचि मे समणब्राह्मणासे (इच्छायत्सा नन्दो) दिट्ठे^१ सुतेनापि
वदन्ति सुद्धिं ।

शीलव्रतेनापि वदन्ति सुद्धिं । अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
कच्चिसु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता । अतारु जातिं च जर
च मारिस ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ ३ ॥

१०८० ये केचिमे समणब्राह्मणासे (नन्दा ति भगवा) । दिट्ठे
सुतेनापि वदन्ति सुद्धिं ।

शीलव्रतेनापि वदन्ति सुद्धिं । अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
किञ्चापि ते तत्थ यता चरन्ति । नातरिसु जातिजर^४ति ब्रूमि ४

१ म०—समणा^२ । २ Fsb दिट्ठेन, नि०—दिट्ठसुतेनापि । ३ म०—सुद्धिः ।
४ Fsb [भगवा] ५ रो०—यथा ६ म०—वदन्ति

१०७९ जे कोणी श्रमण आणि ब्राह्मण—असें आयुष्मान् नन्द
म्हणाला—दृष्टीनें आणि श्रुतीनें शुद्धि होते असें म्हणतात, शील-
व्रतानें शुद्धि होणे असें म्हणतात, किंवा दुसऱ्या अनेक उपायानीं
शुद्धि होते असें म्हणतात ते, हे भगवन्, हे मारिष, त्या त्या पयात
यतात्मा होऊन वागत असता जन्म आणि जरा तरून जातात काय ?
हे मी विचारतो हे भगवन्, तें मला साग (३)

१०८० जे कोणी श्रमण आणि ब्राह्मण—हे नन्दा, असें भगवान्
म्हणाला—दृष्टीनें, श्रुतानें शुद्धि होते असें म्हणतात, शीलव्रतानें
शुद्धि होते असें म्हणतात, किंवा दुसऱ्या अनेक उपायानीं शुद्धि
होते असें म्हणतात, ते जरी त्या त्या पयात यतात्मा होऊन वागतात,
तरी जन्म आणि जरा तरून जात नाहींत, असें मी म्हणतो (४)

१०८१ ये केचि मे समणत्राहणासे (इच्छायस्मा नन्दो) । दिद्वे सुनेनापि
वदन्ति सुद्धि ।

शीलव्रतेनापि वदन्ति सुद्धि । अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धि ।
संचे मुनि ब्रूसि अनोधतिण्णे । अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जानि च जर च मारिस । पुच्छामि त भगवा ब्रूसि मे त ५

✓ १०८२ नाह सव्हे समणत्राहणासे (नन्दा नि भगवा) जातिजराय
निवुता ति ब्रूमि ।

येसी २ दिद्वे व सुत मुत वा । शीलव्रत वाऽपि पहाय सव्व
अनेकरूपऽपि पहाय सव्व । तण्ह परिञ्जाय अनास्रामे
ते वे ओघतिण्णा ति ब्रूमि । ६ ॥

१ म०—सुद्धि २ म०—ते चे, ते च ३ सी०, म०—समणा
४ १-५ जाती । ५ म०—वेऽरि'घ ६ सी०—'५

१०८१ जे कोणी श्रमण आणि ब्राह्मण—असें आयुष्मान् नन्द
म्हणाला—दृष्टानें आणि श्रुतानें शुद्धि होते म्हणतात, शीलव्रतानें
शुद्धि होते असें म्हणतात, किंवा दुसऱ्या अनेक उपायानी शुद्धि होते
असें म्हणतात, ते जर, हे मुने, ओघनीर्ण नाहींत असें तू म्हणतोस,
तर मग, हे मारिया, देवमनुष्यलोकीं जन्म आणि जरा कोण तरतो ?
हे भगवन्, हे भी तुल्या विचारतो, तें मला साग (५)

१०८२ सर्वच श्रमण आणि ब्राह्मण— हे नन्दा, असें भगवान्
म्हणाला—जन्मानें आणि जरेनें आच्छादले आहेत असें मी म्हणत
नाही जे या जगात दृष्ट, श्रुत, अनुमित, सर्व प्रकारचें शीलव्रत
आणि अनेकविध उपाय सोडून आणि सर्व प्रकारची तृष्णा जाणून
अनाश्रय होतात, तेच जन ओघतीर्ण असें मी म्हणतो. (६)

१०८३ एतामिन् दामि यच्चो महेमिनो सुविचिन गोतमऽनूपधीम ।
 येसीध दिट्ठ व पे० [१०८०] अनासगासे
 अहऽपि ते ओघतिण्णा ति नूमी ति ॥ ७ ॥
नन्दमाणवपुच्छा निट्ठिता !

१०८४

६३

[९ हेमकमाणवपुच्छा (८)]

१०८४ ये मे पुञ्चे वियाकसु (इच्छायस्मा हेमनो) दुर गोतमसारानां
 इच्छासि इति भविस्सति ।
 सव्व त इतिहीतिह । सव्व त तक्कवट्टन ॥ १ ॥

१ सी० न, Fsb [दुर गोतमसारानां]

१०८३ महर्षिणा या वचनाचें मी अभिनदन करतों हे गोतमा,
 जें अनुपात्रिक (निर्वाण) तें तू उत्तम रातीनें सांगितलेंस जे या
 जगात दृष्ट, श्रुत, अनुमित, सब प्रकारचें शीघ्रत आणि अनेकविध
 उपाय सोडून आणि सर्व प्रकारची तृष्णा जाणून अनाश्रव होतान,
 ते जन ओघनाणं होत असें मीही म्हणतों (७)

नन्दमाणवपुच्छा समाप्त

६३

[९ हेमकमाणवपुच्छा (८)]

१०८४ गोतमाच्या उपदेशापूर्वी—असें आयुष्मान् हेमक म्हणाला—
 'हैं असें होते आणि हैं असें होईल,' असा जो मज्जा उपदेश करीत,
 तो सर्व परपरेनें अल्लेग, तो सर्व तर्क वादविणारा होता (१)

१०८५ नाह तत्थ अभिरमिं

त्व च मे धम्ममखाहि तण्हानिग्घांतन मुनि ।

य विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्तिक ॥ २ ॥

१०८६ इव दिट्ठसुतमुतविञ्जातेसु पियरूपेसु हेमक ।

१) उन्दरागविनोदन निव्वाणपदमच्चुतं ॥ ३ ॥

१०८७ एतदज्जाय ये सतां दिट्ठधम्माभिनिव्युता ।

उपसन्ता अ ते सदां तिण्णा लोके विसत्तिक'नि ॥ ४ ॥

हेमकमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१ Fsb — [नाह तत्थ अभिरमिं.] २ सी०-तण्हाय नि', म०-
'निघातनं. ३ सी०-दिट्ठगत सुत वि', Fsb 'सुत. (विञ्जातेसु)
४ म०-मिता. ५-६ सी०-ते दसा, म०-ये सता. ६ नि०-(सदा=सन्वदा)

१०८५. त्यात मला आनद वाटला नाही. पण, हे मुने, ज्यांचे
ज्ञान मिळवून स्मृतिमान् होऊन वागणारा या जगां तृष्णेच्या पार
जातो, असा तृष्णेचा नाश करणारा मी तू मला साग. (२)

१०८६. (भगवान्-) हे हेमका, या जगात दृष्ट, श्रुत, अनुमित
आणि विज्ञात, अशा ज्या प्रिय वस्तू आहेत, त्याचा छंद आणि लोभ
सोडून देणें, हें अच्युत निर्वाणपद होय. (३)

१०८७. असें जाणून जे स्मृतिमान् याच जन्मीं निर्वाण पावतात,
ते सदोदित शान्त राहून जगात तृष्णेच्या पार जातात. (४)

हेमकमाणवपुच्छा समाप्त

६४

[१०. तोदेग्यमाणप्रपुच्छा (९)]

१०८८ यस्मिं कामा न वसेन्ति (च्चायस्मा तोदेव्यो) तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथञ्चथा च यो तिण्णो विमोक्खा तस्स वीदिसो ॥ १ ॥

१०८९ यस्मिं कामा न वसन्ति (तोदेव्या नि मग्गा) तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथञ्चथा च यो तिण्णो विमोक्खो तस्स नापरो ॥ २ ॥

१०९० निरासंयो सो उद आससानो । पज्जाणवा सो उद पज्जाकप्पी ।
मुनिं अह सक्क यथा विज्ज्ज । त मे विद्याचिक्ख सम तचक्खु ३

१ म०—सवन्ति २ सी०, म०, Fsb —निरामभो, नि०—निराससो
३ म०—आसमानो

६४

[१०. तोदेग्यमाणप्रपुच्छा (९)]

। १०८८ ज्याला कामोपभोग नाहींत— असें आयुष्मान् तोदेव्य म्हणाला— ज्याला तृष्णा नाहीं, व जो शकाच्या पार गेला त्याचा मोक्ष कशा प्रकारचा ? (१)

१०८९ ज्याला कामोपभोग नाहींत— हे तोदेव्या, असें भगवान् म्हणाला— ज्याला तृष्णा नाहीं व जो शकाच्या पार गेला त्याला मोक्ष असा दुसरा पदार्थ राहिला नाहीं (तोच त्याचा मोक्ष) (२)

१०९० हे समतचक्खु शक्या, तो आमाकिरहित झाला की त्याच्या ठिकाणी आसक्ति आहे ? तो प्रजावान् की प्रज्ञेची कल्पना करणारा मुनि ? हें मग समजेल अशा रीतीने सांग (३)

१००.१ निरामयो मो न सो आसमानो। पञ्चागता मो न च पञ्चकर्मा।
एवंऽपि तोदेष्य मुनिं विजान । अकिञ्चन काममये भगवो नि॥४
तोदेष्यमाणवपुच्छा निवृत्ता ।

६५

[११. कल्पमाणवपुच्छा (१०)]

१००.२ मउक्ते सरस्मि निवृत्त (इत्यायमा कपो) ओने जंने मउक्ते ।
जरामधुपरेतानं दीप पमहि माग्मि ।
तं च मे दीपमक्याहि यथेषिडं नापं मिया ॥ १ ॥

१ म०—रिम । २-२ म०—ओपवाते । ३ म०—न । ४ मी०,
म०—दिमम । ५ Fsb—यथा विः.

१००.१. हे तोदेष्या, तो आसक्तिरहित होतो, त्याच्या ठिकाणी
आसक्ति राहत नाही; तो प्रजासानू होतो, प्रज्ञेची कल्पना कल्पणाग नष्टे.
येणेप्रमाणे कामभरात अनात्मक आणि अकिञ्चन मुनि भगवो असे
समज. (४)

तोदेष्यमाणवपुच्छा ममाम

६५

[११. कल्पमाणवपुच्छा (१०)]

१००.२. सारस्मी (संगाराच्या) कल्पमाणी राहत अग्न्या— अग्ने
आयुष्यान् कल्प म्हणाया— व भयंकर ओग घाल्या अग्न्या, हे
मारिषा, जरामधु-परायणात्माठी दीप कोगते ते संग, ज्या येणे
हा (भव) पुन येगा नाली अगने दीप मग. (१)

- १०९३ मञ्जे सरस्मि तिद्धत (कप्पा ति भग्वा) ओघे जाते महम्मय ।
जरामच्चुपरेतान दीप पन्नमि कप्प ते ॥ २ ॥
- १०९४ अकिंचन अनादान एत दीप अनापर ।
निब्बाण इति न भूमि जरामच्चुपरिक्खय ॥ ३ ॥
- १०९५ एतेदञ्चाय ये सता दिद्धधम्माभिनिब्बता ।
न ते मारवसानुगा न ते मारस्स पद्देगू ति ॥ ४ ॥

कप्पमाणवपुच्छा निद्धिता ।

१ सी०—ये त^१ । २ सी०—पण्डू, म०—पठू, नि० (सी०, म०)—पठू

१०९३ सररूपी सप्ताराच्या मध्यभागी राहत असता—हे कप्पा, असें भगवान् म्हणाला,— व भयस्त्र ओघ चालता असता, जरामृ यु परायणासाठी, हे कप्पा, मी तुला द्वीप कोणतें तें सागतों (२)

१०९४ अकिंचन्य आणि अनादान—हें तें अद्वितीय द्वीप होय तें जरामृत्तूचा क्षय करणारें निवाण होय, असें मी म्हणतो (३)

१०९५ हें जाणून, जे स्मृतिगार याच जर्मी परिनिवाण पावतात ते मारात बस होत नाहीत, ते मारात अनुसरत नाहीत (४)

कप्पमाणवपुच्छा समाप्त

६६

[१२ जतुकृष्णिमाणवपुच्छा (११)]

१०९६ सुत्वानऽह वीरमैकामकामिं (इचायस्मा जतुकृष्णी)
ओघातिग पुट्टु अराममागम ।

सतिपद ब्रूहि महाजनेत । यथातच्छ भगवा ब्रूहि मेत ॥ १ ॥

१०९७ भगवा हि कामे अभिमुग्ध इरियति । आदिचो व पठवि तेजि^१
तेजसा ।

परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्ज । आचिक्ख धम्म यमह विजञ्ज ।
जातिजंराय इव विप्पहान ॥ २ ॥

१ सी०, म०-वीर अकामकामि २ सा०, म०- णि ३ F'sb
सती ४ सी०, म०-सहज ५ सा०-तेऽपि ६ F'sb -[आदिचो
तेजसा] ७ जाता

६६

[१२ जतुकृष्णिमाणवपुच्छा (११)]

१०९६ हे वारा, अकामकामी तू आहेस हें ऐकून- असें
आयुष्मान् जतुकृष्णि म्हणाला- ओघ तरले याग विचारण्यासाठी मी
आलों आहे हे सहजनेत्रां शातिपद कोणतें तें साग हे भगवन्,
तें मग यथार्थतया समजाव (१)

१०९७ कारण तजस्वी सूर्य जसा आपल्या तजानें पृथ्वीचें
आक्रमण करतो, तसा भगवान् कामोपभोगावर जय मिळवून हिडत
आहे हे निपुळप्रज्ञा, मर्यादित प्रज्ञा ज्याचा अशा मला, मी जाणू
शकून अशा रीतीनें ज म आणि जरा याचा नाश करणारा धर्म
साग (२)

१ जमावरोवरच ज्याला सबसता शानचशु उपन्न शाला आहे

१०९८ कामेसु विनयं मेध ((जतुकर्णी नि भगवा) नेक्खम्म दद्धं
खेमतो ।

उगहीत निरत्त वा मा ते विज्जित्यं किञ्चन ॥ ३ ॥

१०९९ य पुञ्चे त विसोसेहि^१पच्छा ते माऽहु किञ्चन ।
मज्जे चे नो गहेस्ससि उपसन्तो चरिस्ससि ॥ ४ ॥

११०० सब्बतो नामरूपसिं वीतगे ऽस्स ब्राह्मण ।
आसवाऽस्स न विज्जन्ति येहि मच्चुवस वजे^२ति ॥ ५ ॥
जतुकर्णिणमाणवपुच्छा निह्दिता ।

१ सी०-विनेय, २ म०-दहु, ३ म०-विजिं, सी०-विज्जं.
४ म०-विसां, ५ म०-आसवऽस्स

१०९८. निर्वाणपद क्षेमकर आहे असें जाणून-हे जतुकर्णिण,
असें भगवान् म्हणाला-तामोपभोगाचा लोभ सोड, व तू स्वीकारलेले
किंवा विकारलेले असें काहींही असू देऊ नकोस. (३)

१०९९. जें पूर्वकालीन तें शोषित कर, आणि भरिष्यकाठी
काहीं राहू देऊ नकोस; व वर्तमानकालाळा जर तू पकडून वसणार
नाहींस, तर उपशान्त होऊन हिंडत राहशील. (४)

११०० हे ब्राह्मणा, नामरूपाविषयीं सर्गथा वीतलोभ शास्त्रेच्या
माणसाच्या, ज्याहीकरून तो मृत्यूला वश होईल असें आश्रय राहत
नाहींत. (५)

जतुकर्णिणमाणवपुच्छा नमाम

६७

[१३. भद्राबुधमाणवपुच्छा (१२)]

११०१ ओजः—जह तण्हंछिळद अनेजं (इच्छायस्मा भद्राबुधो) ।

नान्दिं—जह ओघतिण्ण विमुत्त ।

कण-जह अभियाचे सुमेधा सुत्वान नागस्स अपनामिस्संन्ति इतो १

११०२ नाना जना जनपदेहि सगता । तव वीरं वाक्य अभिकखमाना ।

तेस तुव साधु वियाकरोहि । तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥२

१ म०—ओधं. २ नी०—कण्हं ३-४ म०—नन्दिज्जह, कण्णज्जह,

५ म०—अपलामिस्सन्ति. ६ म०—नीर.

६७

[१३ भद्राबुधमाणवपुच्छा (१२)]

११०१. गृहत्यागी, तण्णेचा उच्छेद करणारा, अप्रकल्प्य—असें आयुष्मान् भद्राबुध म्हणाला—आसक्तीचा त्याग करणारा, ओघतीर्ण, विमुक्त, विरूपत्यागी व सुमेध, अशा तुजपार्शीं मी (वर्मोपदेशाची) याचना करतो तुझा, नागाचा, उपदेश ऐकून येथून हे जन सतुष्ट होऊन जातील (१)

११०२. हे वीरा, तुझें भाषण ऐकण्याच्या इच्छेनें हे जन देशा-
तून येथें जमा झाले आहेत. त्यांना तुझा धर्म नीट समजावून साग.
वा कीं, हा तुला चांगला समजतो (२)

११०३ आदानतःह विनयेष सव्य (भद्राबुधा नि भगवा) । उद्ध
अगो निरिय चापि मग्ने ।

य य हि लोकांसि उपादियति । तेनेव मारोअवेति जतु ॥ ३

११०४ तस्मा पजान न उपादियेथ । भिक्षु सतो विञ्चन सव्यगोत्रे ।
आदानसत्ते इति पेक्खमानो । पज इम मच्चुवेग्ये^३ विसत्त ति ॥ ४

भद्राबुधमाणवपुच्छा निवृत्ता ।

१ सी०—, म०—वाऽपि २ म०—सि ३ म०—धेय्य

११०३ सब प्रकारची आदानतृण्या— हे भद्राबुधा, अमें
मगवान् म्हणाला—मग ती वर, खाली, चौफेर किंवा मयें असो,
तिचा नाश करावा कारण, जगात ज्या ज्या वस्तूचें प्राणी उपादान
करतो, तिच्या तिच्या द्वारे मार त्याच्या मार्गे लागतो (३)

११०४ म्हणून, हे लोक आदानात जासक्त झाले आणि
मृ युभयात गुरफटलेले पाहून जाण या भिक्षूनें स्मृतिमान् होऊन
सर्व जगात कोण याही प्रकारचें उपादान करू नये (४)

भद्राबुधमाणवपुच्छा समाप्त

६८

[१४. उदयमाणवपुच्छा (१३)]

११०५ ज्ञायिं विरजमासीन (इच्छायस्मा उदयो) कतकिञ्च अनासय ।

पारगु सन्धम्मान अथि पञ्हेन आगम ।

अञ्जाविमोक्ख पन्नहि अविज्जाय पमेदनं ॥ १ ॥

११०६ पहान कामच्छन्दान (उदया ति भगवा) दोमनस्सान चूमय ।

धीनस्सै चै पनुदैन कुक्कुच्चान निवारण ॥ २ ॥

१ म०-अञ्जविमुक्ख, अञ्जं २ म०-कामउन्दान ३ ३ ती०,
म०-धीनस्स ४ म०, I'sb -पनुदन

६८

[१४ उदयमाणवपुच्छा (१३)]

११०५ ध्यानरत, विमल, स्थिर- असें आयुष्मान् उदय म्हणाला-
कृतवृ य, अनाश्रव आणि जो सर्व धर्मांत पारगत, अशापाशां मी प्रश्न
विचारण्याच्या इच्छेनें आगे आहेत अविचेचा भेद करणारा व प्रज्ञेनें
मिळणारा विमोक्ष कोणता तें साग (१)

११०६ कामच्छन्द आणि दोर्मनस्य-हे उदया, असें भगवान्
म्हणाला-या उभयतांचा त्याग करणारा, आठस्ताचा नाश करणारा,
कोट्ट्याचें निवारण करणारा, (२)

१ १२५ व्या गार्हेतील ह्या शब्दावरील टीप पहा

- ११०७ उपेक्खासतिससुन्न धम्मतक्कपुरेजम ।
अज्जाविमोक्ख पब्रूमि अविज्जाय पभेदन ॥ ३ ॥
- ११०८ किं सु सयोजनो लोको किं सु तस्स विचारण ।
विस्सऽस्स विप्पहानेन निब्बाण इति बुच्चति ॥ ४ ॥
- ११०९ नन्दीसयोजनो लोको वितक्कस्स विचारणा ।
तण्हाय विप्पहानेन निब्बाण इति बुच्चति ॥ ५ ॥
- १११० कथ सतस्स चरंतो विज्जाण उपरञ्जति ।
भगवन्त पुट्टुर्भागम्म त सुणोम वचो तव ॥ ६ ॥

१ सी०—उपेत्ता २ म०—कि ३ सी०, म०, F'sb—णा,
°णो ४ म०—नन्दि ५ म०—णा, °णो ६ सी०—सरतो ७ म०, F'sh—
भवत् ८ नि०—भागम्हा

११०७ उपेक्षेणं आणि स्मृतीनें शुद्ध झालेला, आणि ज्याच्या
आरभीं धार्मिक वितर्क जोरदार असतो, असा अविद्येचा भेद करणारा
व प्रज्ञेनें जो मिळविलेला असतो तो विमोक्ष, असें गो म्हणतो (३)

११०८ जगाचें सयोजन कोणतें ? तें कशामुळें चालू राहतें ?
आणि कशाच्या नाशानें त्याला निर्वाण मिळतें ? (४)

११०९ लोम जगाचें सयोजन होय, विर्तकामुळें तें चालू राहते,
आणि तृष्णेचा नाश झाला म्हणजे त्याला निर्वाण असें म्हणतात (५)

१११० कशा रीतीनें वागल्यानें स्मृतिमान् माणसाच्या विज्ञा-
नाचा निरोध होतो, हें भगवताला विचारण्याकरिता आम्ही आलों
आहोंत त्यावर तुझे उत्तर कोणतें, तें आम्ही ऐकू इच्छितों (६)

१ निद्वेष—इमेहि वितर्केहि लोको चरति, विचरति, पन्चिचरति

२ निद्वेष व त्यावराल टीकेन अनुसरून हा अर्थ दिला आहे

११११ अञ्जत्त च वहिद्धा च वेदन नाभिनन्दतो ।
 एव सतम्स चरतो विञ्जाण उपरुञ्जती ति ॥ ७ ॥
 उदयमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

६९

[१५. पोसालमाणवपुच्छा (१४)]

१११२ यो अतीत आदिसंति (इच्छायस्मा पोसालो) अनेजो
 छिन्नससयो ।
 पारगु सन्नग्ग्मान अथि पञ्हेन आगम ॥ १ ॥

१ म०—आदिस्सति

११११. आध्यात्मिक आणि बाह्य वेदनेचें जो स्मृतिमान् अभिनन्दन
 न करता वागतो, त्याचें विज्ञान निरोप पारनें (७)

उदयमाणवपुच्छा समाप्त

६९

[१५. पोसालमाणवपुच्छा (१४)]

१११२ जो पूर्व जन्म सांगू शकतो—असें आयुष्मान् पोसाल
 म्हणाला—जो अप्रकल्प, ज्याचे सशय नष्ट झाले, व जो सर्व
 वर्मांत पारगत—अशापाशीं मी प्रश्न विचारण्याच्या इच्छेनें आलों
 आहे. (१)

- १११३ विभूतरूपसञ्जिस्त सम्बकार्येणहायिनो ।
अज्ज्ञत्त च वहिद्धा च नथि किञ्ची ति परसतो ।
आण सक्कानुपुच्छामि कथ नेग्गो तथाविधो ॥ २ ॥
- १११४ विज्जाणट्टितियो सन्वा(पोसाअ ति भग्वा)अभिजान तथागतो ।
तिट्ठन्तमेन जानाति विमुत्त तप्परायण ॥ ३ ॥
- १११५ आरिञ्चज्जासभव अत्वा नन्दी सथोजन इति ।
एवमेवमाभिज्जाय नतो तत्थ विपस्सति ।
एत आण तथ तस्स ब्राह्मणस्स वुसीमतो ति ॥ ४ ॥
पोसालमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१ म०—'पहायिनो. २ बु०—आरिञ्चज्ज ३ म०—नन्दि. ४ म०—
एवमेव'. ५ म०—एव ६ सी०—तत्थ.

१११३. ज्यानें रूपसज्ञाचा अनिकम वेला, प सर्व देहबुद्धि
सोडली आणि जां, अभ्यन्तरी किंवा बाह्य, कोणतीही वस्तु नाही असें
पाहतो, त्याला ज्ञान कोणतें मिळतें व तो कशा रीतीने जाणलां जातो
हें, हे शाक्या, मी तुला विचारतो (२)

१११४ विज्ञानाच्या सर्व पायऱ्या जाणणारा—हे पोसाला, असें
भगवान् म्हणाला—तयागत 'असा माणूस कोणत्या पायरीवर राहून
व तत्परायण होऊन विमुक्त झाला आहे' हें जाणतो (३)

१११५ त्या पायरीवर असलेल्या माणसानें आपला जन्म
आरिचन्यलोरीं होण्याचा (धोका) आहे आणि तत्सबर्धीची वाञ्छा
संयोजनकारक आहे, असें जाणून तिची (अनित्यादिक लक्षणाच्या
योगें) भावना (विपर्यया) करानी (अशा रीतीनें भावना करणाऱ्या) त्या
कृत्तकृत्य ब्राह्मणाला जें अर्हत्वाचें ज्ञान प्राप्त होतें तें यथार्थ ज्ञान होय. (४)

पोसालमाणवपुच्छा समाप्त

१ निदेश व त्यावरील वरील टीकेला अनुसरून हा अर्थ दिव्य आहे

७०

[१६. मोघराजमाणवपुच्छा (१५)]

१११६ द्वाह सक्र अपुंठिस्स (इच्छायस्मा मोघराजा) न मे
व्याकासि चममुमा ।

यात्र तत्तियं चं देविसि व्याकरोनी नि मे सुत ॥ १ ॥

१११७ अयं लोको परो लोको^१ ब्रह्मलोको सदेवको ।

दिष्टि^२ ते नामिजानानि गोतमस्स यसस्सिनो ॥ २ ॥

१११८ एव अभिक्कन्तदस्सामि अथि पज्जेन आगम ।

कथं लोक अवेत्खन्त मच्चुराजा न पस्सति ॥ ३ ॥

१ मी०-^१स्म. २ म०-व. ३ म०-व्या. ४-४ मी०, म०-परलोको.
५ म०-दिष्टि. ६ रो०-^३जानामि. ७ मी०-^३Isb-एतं. ८ मी०,
Fsb.-^३ती ति.

७०

[१६. मोघराजमाणवपुच्छा (१५)]

१११६. मीं शाक्याला (बुद्धाला) दोनदा प्रश्न विचारला-असें आयुष्मान् मोघराजा म्हणाला—पण त्या चक्षुष्मन्ताने मला उत्तर दिले नाही. तिसऱ्यादा प्रश्न विचारला असता तो देवर्षि उत्तर देत असतो असें मी ऐकलें आहे. (१)

१११७. हा लोक, परलोक, आणि सदेवक ब्रह्मलोक तुम्ही, यज्ञस्वी गोतमाची, (सप्तप्रदायिक) दृष्टि कशा प्रकारची आहे हें जाणत नाही. (२)

१११८. अशा प्रकारे उच्च दर्जाची ग्याची दृष्टि, याजराशी मी हा प्रश्न विचारण्याच्या इच्छेनें आला आहे—‘जगाकडे कोणत्या रीतीने पाहिले असता त्या माणसाकडे मच्चुराजा पाहत नसतो?’ (३)

१११९ सुञ्जतो लोके अवेकत्तस्सु मोघराजे सदा सतो ।
 अत्तानुदिट्ठि ऊहच्चै एव मच्चुतरो सिया ।
 एव लोके अवेकत्तन्त मच्चुराजा न पस्सती ति ॥ १ ॥
मोघराजमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

७१

[१७ पिगियमाणपुच्छा (१६)]

११२० जिण्णोऽहमस्मि अबलो वीतरण्णो (इच्छायस्मा पिगियो) ।
 नेत्ता न सुद्धा सवन न फासु । माऽह नस्स मोमुहो अन्तराय ।
 आचिकख वम्म यमह विजञ्ज । जातिजैराय इव विप्पहान ॥१

१ सी०, म०, Fsb. — राजा. २ म० — उहच्च. ३ म० — राय.
 ४ Fsb जाती.

१११९ (भगवान्) हे मोघराजा, सदोदित स्मृतिमान् होऊन
 जग शून्य आहे हें अवलोकन कर, आणि आ मद्यष्टि सोडून दे, येणें
 कहलून मृयूच्या पत्नीकडे जाणारा हो. अशा रीतीनें जो जगाकडे
 पाहतो त्याजकडे मृयुराजा पाहत नसतो. (१)

मोघराजमाणवपुच्छा समाप्त

७१

[१७. पिगियमाणपुच्छा (१६)]

११२०. मी जीर्ण, अबल आणि वीतरण्ण आहे — अमें
 आयुष्मान् पिगिय म्हणाला — माझे डोळे साफ नाहीत, कानाना
 ऐकण्यास कठिण पडते तेव्हा मोहमद्द होऊन मध्येंच माझा अन्त न
 व्हाया, म्हणून मला समजेल अशा रीतीनें जन्मजरेचा नाश करणारा
 धर्म सांग. (१)

✓१२१ दिस्वान ह्येसु विहञ्जमाने (विंगिया नि भगवा) रूपन्ति
रूपेसु जना पमत्ता ।

तस्मा तुव विंगिय अप्पमतो । जहस्सु रूप अपुनन्भराय ॥२

११२२ दिमा चतस्सो विदिसा चतस्सो । उद्ध अओ दम दिगता इमायो ।
न तुं ह अदिद्ध असेन-मुन ॥ अयो अभिञ्जान विञ्जेन मी क्लेके
आचिक्य वम्म यमह विजञ्ज । जानिजगय इय रिप्पहान ॥३

११२३ तण्हापिपत्ते मनुजे पेक्कमानो (विंगिया नि भगवा) ।
सन्तापनात्ते जरसा परेत्ते ।

तस्मा तुव विंगिय अप्पमतो । जहस्सु तण्हा अपुनन्भराया नि ॥४

विंगियमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

म०, नि०, Fsb - दिसा. २सी० - तुय्ह. ३ म०, नि०, मी० - अमुत,
अमुत l'sb - अमुतामुत वा. ४ सी० - उविञ्जात. ५ Fsb मिञ्चनं,
नि० - मिञ्चि नत्थि. म० - किञ्चिन, किञ्चिन.

११२१. स्व-रूपात् लोका प्रमत्त होऊन-हे विंगिया असे भगवान्
म्हणाला-—दु खभोगतात आणि आघात पावतात, हे पाहून, हे विंगिया,
पुनर्जन्म न व्हावा एतदर्थ अप्रमत्त होऊन तू रूपाचा त्याग कर. (२)

११२२ (विंगिय-) (हे भगवान्), चार दिशा, चार विदिशा,
वर आणि ग्वाली, या दहाही दिशात अदृष्ट, अश्रुत, अननुमित आणि
अविज्ञान असे या जगात तुला काही नाही. म्हणून, मला समजेल
अशा रीतीने, जन्मजरेचा नाश करणारा धर्म कोणता, तें साग. (३)

११२३. तृष्णेन बद्ध ज्ञानेन्या- हे विंगिया, असे भगवान्
म्हणाला-— आणि त्यामुळे मनाप पावणाऱ्या व जरेने प्रस्त अशा
माणसाकडे पहा, आणि म्हणून, हे विंगिया, पुनर्जन्म न व्हावा
एतदर्थ अप्रमत्त होऊन तू तृष्णेचा त्याग कर. (४)

विंगियमाणवपुच्छा समाप्त

७२

[१८. पारायणसुत्तं]

इमद्वयोच भगवा मग्गेषु विहरन्तो पान्नाणको चेतिथे । परिचौरन-
सोत्तसान् ब्राह्मणान् अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पड्ढे व्याप्तासि । एवमेवस्म
चेऽपि पण्हस्स अथ अज्जाय धम्म अज्जाय धम्मानुधम्म पटिपज्जेय,
गच्छेय्येव जरामरणस्स पार । पारगमनीया इमे धम्मा ति । तस्मा द्मस्स
धम्मपरियायस्स पारायण त्वेव अभिवचन ।

११२४ अजितो तिस्समेत्तेय्यो पुण्णको अथ मेत्तगू ।

धोनको उपसागो च नन्दो च अथ हेम्वको ॥ १ ॥

१ सी०, Fsb — चारु २ म०-५-२

७२

[१८ पारायणसुत्त]

मग्न देशान् पारायण चैय येथे राहत असता भगवान् असे
बोळता झाय (गावरीच्या) सोळा ब्राह्मण शिष्यांनी आपल्या
प्रश्नाची उत्तरे देण्यास मिनति केरी, तेव्हा भगवताने त्यांच्या प्रश्नाची
(यथायोग्य) उत्तरे दिली यापैकी एकाद्वेही उत्तर व त्याचा अर्थ
जागून, जो तदनुसार वागेण, तो जरामरणाच्या पार जाईल हा
उपदेश ससाराच्या पार नेणारा म्हणून या धर्मोपदेशाचे ' पारायण '
असेच नाव आहे

११०४ अजिन तिस्समेत्तेय्य, पुण्णक, मेत्तगू, धोनक, उपसाग
नद आणि हेम्व - (१)

- ११२५ तोद्वैत्यकृष्णा द्रुमयो जातुकृष्णी च पण्डितो ।
भद्राबुधो उदयो च पोसाथे चापि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेघात्री पिंगियो च महा इति ॥ २ ॥
- ११२६ एते बुद्ध उपागच्छुः सपत्नचरण इति ।
पुच्छन्ता निपुणे पञ्चे बुद्धसेट्ट उपागमु ॥ ३ ॥
- ११२७ तेस बुद्धो व्याकरोसि पञ्चे पुट्टो यथानथ ।
पञ्चान वेय्योकरणेन तोरोसि ब्राह्मणे मुनि ॥ ४ ॥
- ११२८ ते तोसिता चक्षुमता बुद्धेनादिच्चवन्धुना ।
ब्रह्मचरियमचरिसु वरपञ्जस्स सन्तिके ॥ ५ ॥
- ११२९ एकमेकस्स पञ्हस्स यथा बुद्धेन देसित ।
तथा यो पट्टिपज्जेथ्य गच्छे पार अपारतो ॥ ६ ॥

१ म०—'गच्छुः'. २ म०—'व्या', Fcb—'वियावापि'. ३ Fcb—'वेय्याकरणे'.
४ म०—'अना'.

११२५ तोद्वैत्य आणि कृष्ण हे दोघे, आणि पण्डित जातुकृष्णी, भद्राबुध, उदय आणि ब्राह्मण पोसाथ, मेघात्री मोघराजा आणि महर्षि पिंगिय— (२)

११२६. हे सदाचारसपत्न ऋषीगर्शी, बुद्धागर्शी, आत्रे आणि त्यानीं बुद्ध-श्रेष्ठाञ्च मार्मिक प्रश्न विचारले. (३)

११२७ बुद्धानें त्यांच्या प्रश्नाची यथायोग्य उत्तरे दिलीं. त्या मुनीनें योग्य उत्तरे देऊन ब्राह्मणांना सन्तुष्ट केले. (४)

११२८. आदित्यवन्धु चक्षुष्मान् बुद्धानें सन्तुष्ट केले ते ब्राह्मण त्या श्रेष्ठ-प्रजापार्शी ब्रह्मचर्य आचरते झाले. (५)

११२९. बुद्धानें दिलेल्या उत्तरापेकीं एकाहां उत्तराच्या अनुमत्यन जो चालेल, तो (समाराण्या) अशीकडल्या तीगपामून पलीकडल्या तीराला जाईल. (६)

- ११३० अयारा पार गच्छेय्य भावेन्तो मग्गमुत्तम ।
मग्गो सो'पारगमैनाय तस्मा पारायण इति ॥ ७ ॥
- ११३१ पारायणमनुगायिस्स (इच्छायस्मा विंगियो)
यथा' अदक्खि तथा अक्खसि विमलो भूरिमेग्गो ।
निक्कामो निर्व्वनो नाथो किस्स हेतु मुत्ता गणे ॥ ८ ॥
- ११३२ पहीनमलमोहस्स मानमक्खण्णहायिनो ।
हन्दाह कित्तयिस्सामि गिर वण्णूपसहित ॥ ९ ॥

१ सी०, Fsb - [मो]. २ सी०-पागमं, ३ म०-तथा, ४ म०-
यथादक्खि तथाक्खसि; Fsb, [यथा ... अक्खसि] ५ म०-निक्कामो,
निक्कामो. ६ म०-निष्पुनो, निर्व्वनो. ७ म०, नि०-नागो.

११३०. त्या उत्तम मार्गाची भावना करून तो (ससाराच्या)
अलीकडल्या तीरापासून पलीकडल्या तीराग जाईल तो मार्ग पार
जाण्यासाठी आहे म्हणून त्याला ' पारायण ' असे म्हणतात. (७)

११३१ पारायणाचें मी अनुगान करतों- असें आयुष्मान्
विंगिय म्हणाला- विमळ विपुलप्रज्ञानें (बुद्धानें) जसा हा मार्ग
जाणत्या, तसा उपदेशिला, तो निष्काम आणि निस्तृष्ण नाथ
कोणत्या उद्देशानें खोटें बोलेल : (८)

११३२. ज्याचे मल आणि मोह नष्ट झाले आहेत आणि ज्यानें
अहंकाराचा व (परगुणाबद्दल्या) निरस्काराचा त्याग केला आहे,
त्याच्या सुंदर वाणीचें मी वर्णन करीत राहीन. (९)

११३३ तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्रु । लोक्रन्तगु सच्चभवानिवत्तो ।

अनासवो सच्चद्रुक्खप्पहीनो । सच्चहयो व्रंसे उपामितो मे ॥१०

✓ ११३४ दिजो यथा कुब्जनक पहाय । बहुफल कानन आरसेय ।

एवऽपह अप्पदंस्तेपहाय । महोदरिं हसरिवऽञ्जपैत्तो ॥११॥

११३५ ये मे पुच्छे विद्याऽसु दुर गोतमसासना ।

“ इच्छासि, इति भविस्सति ” ।

सच्च त इतिहीतिह सच्च त त्थवद्धन ॥ १२ ॥

११३६ एको तमुनदोतीनो जातिर्मा सो पग्वरो ।

गोतमो भूरिपञ्जाणो गोतमो भूरिमेवसो ॥ १३ ॥

१ सा०, म०, Fob - ब्रह्म. २ म० - दसे. ३ म० - दसोत्तरवज्जपत्तो.

४ सी० - एसा. ५ नी० - तमनुदोतीनो. ६ म० - लुतिमा

११३३. तमाचा नाश करणाग, समन्तचक्रु, ससारपारग, सर्व भवा-
च्या पलीकडे गेले, अनाश्रय आणि सर्व दुःखापासून मुक्त, असा हा बुद्ध
आहे. हे ब्राह्मणा, त्या नाशप्रमाणे वर्णनाच्या बुद्धाची मी उपासना
केली. (१०)

११३४ ओसाड जंगल सोडून पक्षी जसा फळसपत्र तनात जातो,
किंवा हस जसा मोठ्या सरोवरात जातो, त्याप्रमाणे अल्पप्रज्ञा
सोडून मी येथे (गोतमापाशी) आलों (११)

११३५. गोतमाच्या उपदेशापूर्वी मला जे रागन की, 'हैं
असें होतें आणि हैं असें होईल', ते सर्व केवळ परपरागत आण्डें
आणि तक्रें वाढविणारें होतें (१२)

११३६ पण हा विपुत्रप्रज्ञ गोतम, हा विपुत्रबुद्धि गोतम—
एवढाच एक तमाचा नाश करणारा व खरा प्रकाश पाडणारा मला
आदळला (१३)

११३७ यो मे धम्मभेदेसेसि सन्दिट्टिकमकाट्टिकं ।

तण्हक्खयमनीतिक यस्स नथि उपमा क्वचि ॥ १४ ॥

११३८ किं तुं तम्हा विण्णवसंसि मुहुत्तमपि विगियं ।

गोतमा भूरिपञ्जाणां गोतमा भूरिमेवसा ॥ १५ ॥

११३९ यो ते धम्मभेदेसेसि सन्दिट्टिकमकाट्टिकं ।

तण्हक्खयमनीतिक यस्स नथि उपमा क्वचि ॥ १६ ॥

११४० नाहं तम्हा विण्णवसामि मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।

गोतमा भूरिपञ्जाणा गोतमा भूरिमेवसा ॥ १७ ॥

११४१ यो मे धम्मभेदेसेसि सन्दिट्टिकमकाट्टिकं ।

तण्हक्खयमनीतिक यस्स नथि उपमा क्वचि ॥ १८ ॥

१ सी०-धम्मं देसेसि २ म०-न, ३ सी०-वरसा, म०-वसात्.
४ सी०-पूजये, पूजयो, ५ म०-णो, ६ सी०, म०-सा.

११३७. ज्यानें मला सम्यक्-दृष्टिं ज्यात आहे असा, अकाट्ट-
फलद, तृणोचा नाश करणारा, निर्दुःख आणि अनुपम धर्म
उपदेशिला— (१४)

११३८. (वारि-) 'हे विगिया, त्या विपुलप्रज्ञ गोतमापामून, त्या
विपुलबुद्धि गोतमापामून, तू मुहुर्तभरही दूर घरा राहशीत ? (१५)

११३९. ज्यानें तुला सम्यक्-दृष्टिं ज्यात आहे असा, अकाट्ट-
फलद, तृणोचा नाश करणारा, निर्दुःख आणि अनुपम धर्म उप-
देशिला, (त्यापामून तू कसा दूर राहशीत ?) "

११४०. हे ब्राह्मणा, त्या विपुलप्रज्ञ गोतमापामून, त्या विपुलबुद्धि
गोतमापामून, मी मुहुर्तभरही दूर राहणार नाही. (१७)

११४१. ज्यानें मला सम्यक्-दृष्टिं ज्यात आहे असा, अकाट्ट-
फलद, तृणोचा नाश करणारा, निर्दुःख आणि अनुपम धर्म
उपदेशिला, (त्यापामून मी दूर राहणार नाही.) (१८)

- ११४० परस्मिन् न मनसा चक्षुना वै । रत्तिन्विय ब्राह्मण अप्णमत्तो ।
नमस्समानो विवसेमि रत्ति । तेनेव मञ्जामि अविण्णवांस १०
- ११४३ सद्दा च पीता च मनो सती च । नापेत्ति म गानमसासनहा
य य दिस वजति भूग्पिञ्जा । स तन तनेव नतोऽहमस्मि २०
- ११४४ निण्णस्स मे दुब्बय्यामज्जस्स । तेनेव ब्राह्मण पयेति त यो
सकप्पयत्ताय वजामि निच्च । मनो हि म ब्राह्मण तेन युत्तो २१
- ११४५ पत्ते सयाना परिफ दमाना । दीपा दीप उपर्णवि
अऽहसासिं सबुद्ध । ओवनिण्णमनामय ॥ २० ॥

१ म०-च २ मा०-नेनेव ३ म० वाग्मि ४ मा०-नापेत्त
म० नाम वि I sb नामात् ५ बु०-म ति पद्येत् ६ सा०-
य ताय ७ I sb [मथानो] / म -उपहृदि, सा०-उत्त वि

११४२ त्याला मा रात्रदिवस, अप्रमत्त हाऊन, डाळ्यानें पहाणे
तद्दत्, मनानें पाहतो याग नमस्कार करून मी रात्र घाटवतो,
आणि त्यायोगे मी त्याच्या सहवासात आहे असे समजतो (१०)

११४३ माशी श्रद्धा, प्राति मन आणि स्मृति गोतमा या
उपदेशापामून अग्न होत नाहीत ज्या या दिशेग तो विपुत्रज्ञ
जाना या या दिशेने मी नत होतो (२०)

११४४ मी बृद्ध आणि बर्हीन ज्ञान्याब्राह्मणाने माझा देह
या दिशेला जाऊ शकत नाही पण माशी मन्त्रपयाज्ञा तेथे निघ
होते काकी, हे ब्राह्मणा, माझे मन तसे चरते आहे (२१)

११४५ मी चिखरात पटून तडफटत होतो र ष्वा द्रापा
पासून दुसऱ्या द्रीपाग बाहून जात होतो वतक्यात ओपताण,
अनाश्रव सबुद्धास मी पाहिते (२२)

११४६ यथा अद् वक्कलि मुत्तसद्धो । भद्रावुपो आळविगोतमो च ।
एवमेव त्वऽपि पमुच्चस्सुं सद्ध । गमिस्ससि त्व पिगिया
मच्चुधेय्यंपार ॥ २३ ॥

११४७ एस भिय्यो पसीदामि सुत्वान मुनिनो वचो ।
निवत्तच्छहो समुद्धो अखिलो पटिभानवां ॥ २४ ॥
अग्निदेवे अभिञ्जाय संच्च वेदि परोवर ।

पञ्चानन्तमरो सत्था कखीन पटिजानंत ॥ २५ ॥

म०-१ एव त्व २ म०-पमुच्चसु, सी०, I sb -पमुच्चयस्सु ३ I sb
[त्] ४ म०-मुच्चुधयस्स पार ५ म०-विक्क ६ सी०, म०-भाणवा.
७ सी०-परिजानक

११४६ “वक्कलि, भद्रावुध, आणि आळविगोतम हे जसे मोठे
श्रद्धावान् झाले तसा, हे पिगिया, तूही श्रद्धायान् हो येणेंकरून
तू मृत्युध्येयाच्या पार जाशीत ” (२३)

११४७ हें मुनीचें वचन ऐकून माझे मन आणखीही प्रसन्न गां
अग्निचे आवरण दूर सारणारा, काठि-परहित आणि प्रनिभाशायी
मनुद्द, (२४)

११४८ अधिष्ठाना आणि सर्व उच्चनीच भाषाना जो जाणतो,
आणि आपणास सशयप्रस्त म्हणविणाऱ्या माणसाच्या प्रश्नाचा
(योग्य उत्तरे देऊन) निवारणारा तो, तो शास्त्रा (गुरु)
आहे (२५)

११२९ असह्यीर असकुप्यं यस्त नथि उपमा वधि ।

अज्ञा गमिस्तामि न मे त्य क्त्वा । एव म' धारहि
अभिमुक्ताचित्त नि ॥ २६ ॥*

[पारायणसुक्त निवृत्त]

पारायणवग्गो निवृत्तो ।

निवृत्तो सुत्तनिपातो

अद्विभाणप्रपरिमाणाय पाळिया ।

१ - १ म० - , rsb - पधारहि, ती० - धाराह ० मा० fsb म० -
गदिताचत्त

११४० अहाय, असक्यप्य आणि अनुपम, अज्ञा निर्वाणारा मी
स्वात्रीने जाडन, त्यात मला शका नाही अज्ञा रीतीने मी (थडेने)
विमुक्तचित्त आहे असें समज (२०)

[पारायणसुक्त समाप्त]

पारायणवग्ग समाप्त

पाटानराचे आठ विभाग असलेली
सुत्तनिपात-सहिता समाप्त

महत्त्वाच्या शब्दांची सूची

[काळ्या टाईपातील आकडे पानाचे अंक दाखवितात व इतर आकडे गाय्याचे अंक दाखवितात.]

१. विशेषनामें

(अ) देव-देवता, इतर व्यक्ति, लोक व पथ

अजितो (केसमगली) १६०.	उपसीवो १००७, १०६९-७४,
अजितो १००६, १०१६,	१०७६, ११२४.
१०३१-३७, ११२४.	एरावणो (नागराजा) ३७९. -
अनाथपिण्डिको ३३, ३९, ८१,	कण्ह ४३९.
८९, ११७, १३६, २१३.	कण्हसिरि... (पहा-असितो) ६८९
असितो (इति) ६७९, ६८६,	कप्पियो ३५८.
६९८, ६९९.	कप्पायनो ३५४, ३५८.
आजीविका ३८१.	कप्पो (निम्रोधकप्पो) ३४९.
आदिश्वधु ५४, ५४०, ९१५,	कप्पो १००७, १०९२-९४,
११२८.	११२५.
आदिचा (गोत्तेन) ४२३.	कसिभारद्वाजो २५-३०.
आळवको (यक्खो) ५६, ५८, ६१.	कस्सपो, (पनेरुबुद्धो) २४०-४१. -
आळवि-गोतमो ११४६.	कस्सपो, पूरणो १६०-१६१.
आकाको ३०२, ३०६, ९९१.	कुवेरो ३८०.
इन्दो ३१०, ३१६, ६७९, १०२४.	केणियो (जटिलो) १७६-१८२.
उदयो १००८, ११०५, ११०६,	कोकालियो २१३-१५, २१८.
११२५.	कोसलका ८२, २१७.

- परो (यम्पो) ८४
 गोतमो (पहा-बुद्धो) २६-
 ३०, १४०, १६१-६२,
 १७६-८५, १८९, १९८,
 १८३, १४, ३७६, ४४८,
 ५५३, ५०१-०९, ६०९,
 ८४८, ९३०, १०७७,
 १०८३, १०८४, १११७,
 ११३६, ११४०
 --(तस्स) जाति ६८३
 --(तस्स) तिष्ठि न १११७
 --(तस्य) पन्थजा ४०७-४०४
 -- , पथान ४२७-४५५.
 --अनीतिहमदस्सी ९३४
 --अभिषन्तदस्सावी १११८
 --अभिभू ९३४
 --चम्बु ५९९
 --चम्पुमा ४०५, ५४१, १११६.
 --तमनुदो ११३६
 --नागनागो ५४०
 --नागो ११०१
 --नाथो ११३१
 --पभकरो ११३६
 --पहूत्तञ्जो ५३९
 --पारगू सन्धम्मान ११०-

- गोतमो पुरिसुत्तमो ७४४.
 --बुद्धसेट्ठो ३८३, १११६
 --ब्रह्मा १०६७
 --भूरिपञ्जाणो ११३६, ११३८,
 ११४०
 --भूरिपञ्जो ३७६, ७३८
 --मारसेनप्पमद्दुनो - ६९, ७६३
 --माराभिभू ७११, ७१२
 --मनि १०७७
 --लोकनायको ९९१.
 --लोकस्स गति पत्तानाति ३७०.
 --विवत्तञ्जुदो ३७८
 --वीरो ५४७
 --सक्को १०६९, १०९०, १११३,
 १११६
 --सत्था, पञ्चानन्तकरो ११४८
 --सन्धाभिञ्जावल्पत्तो ०९०
 --समणो १६६
 --समन्तचम्बु १०६९, १०६०-
 ७३, १०९०, ११३३
 --सहाजनेत्त १०९६
 --सीहो ७४६
 चकी १०७
 चुन्दो ८३-८७
 जतुकण्णि (पण्डिता) १००७,
 १०९६-९८, ११२७

- जानुस्सोणि १९७
 ताहम्पो ५९४, २९७
 तिस्सो (पहा मेत्तेय्यो)
 तोदेय्यो १९७, १००८, १०८८,
 १०९१, ११२५
 धनियो, गोपो, १८, २०, २२, २४,
 २६, २८
 धम्मिको, उपासको १८७, १२५
 धोतना १००७, १०६१-६३,
 १०६६, १०६८, ११२४
 नन्दो १००७, १०७७-८३,
 ११२४.
 नमुचि (पहा मारो) ४२६, ४३९.
 नारद-पव्यता ५४३
 नालको ६९७
 निगण्ठा ३८१
 निगण्ठो नातपुत्तो १६०-१६१
 निमोधकम्पो १०६, ३४४
 पकुधो कच्चायनो १६०
 पसुरो (परिञ्चानको) ८३३
 पिगिया (महाइसि) १००८, ११२०.
 -२१, ११२३, ११२५,
 ११३१, ११३८, ११४६
 पुण्णको १००६, १०४३-४८,
 ११२४.
 पूरणो कस्सपो १६०-१६१
 पोक्खरसाति १९७, ५९४
 पोसालो (ब्राह्मणो) १००८, १११२,
 १११४, ११२५
 नावरि (ब्राह्मणो) ९८४, ९८६,
 ९९४ ९५, १००६, १०१०,
 १०१९, १०२१, १०२५,
 १०२८-१०३०
 विम्भिसारो ४०९.
 —मागधो सेनियो १८०
 बुद्धो (पहा-गोतमो) ८३, १३४,
 ३७७, ४०८, ५१३, ६९६,
 ९९३, १००५, ११२६-२९
 —अनावरणदस्सावी १००१
 —अनोमपञ्चो ३५२
 —अनोमविरियो ३५३
 —असमधुरो ६९४-६९५
 —इसिसत्तमो ३५६
 —गणिमागतो ९५५, ९५७
 —गभीरपञ्चो १७६-१७७.
 —ज्ञान न रिञ्चति १५७
 —तमोनुदो १ ३३
 —दिपदुत्तमो ८३, ६९०, ९९५,
 ९९८
 —दुक्खन्तगू ४०१
 —धम्मस्सामी ८३.
 —धम्मेषु चक्खुमा १६१.

- बुद्धो पवरो ३७७.
 —पवरो, सारथीन ८३.
 —पहूतपञ्चो ३५९, ९९६
 —पुरिसदम्मसारथि १७६.
 —भगवा पञ्चसेठो ३५५.
 —महावीरो ५६२.
 —मारसेनप्पमहनो ५६१-६३.
 —माराभिभू ५४५, ५७१,
 ११२७.
 —मुनि ११२७.
 —लोकनाथो ९९५.
 —लोकनायको..... ९९१.
 —लोकन्तगू ११३३.
 —वरपञ्चो ५६५.
 —विषट्चम्बु ९२१.
 —वेरभयातीतो १६७.
 —सक्यपुङ्गवो ६९०
 —सक्यपुत्तो १७६, ९९१, ९९६.
 —सच्चन्द्यो ११३३.
 —समुच्चुपञ्चो ३५२.
 —सहकत्तो ५६२.
 ब्रह्मा २९३, ४७९, ५०८, ६५६,
 २१६-१७, १०२४.
 —(ब्राह्मणो) ५१९.
 —सहपति २१६-१७
 —मुजपति १०२४.
 भद्रानुधो १००८, ११०१,
 ११०३, ११२५, ११४६.
 भारद्वाजो १९७-९९, ५९६,
 २१३, अग्निकं ३९, ४०, ४६;
 (कसिं) २५-३०.
 सुन्दरिकं १३९-१४१, १४९.
 भोजराजानो ५६३.
 मन्त्रलि गोतालो १६०.
 मह ६८१, ६८८.
 मागन्दियो ८३७-८४१.
 माघो १५०-५१, १२९, ४८७-
 —८८, ५०५-०६, ५०९
 मातङ्गो १३७, १३८.
 मारधेय्यानुपत्ता ७६४.
 मारसयोगो ७३३.
 मारसेनप्पमहनो (गोतमो) ५६१,
 ५६३.
 मारमेना ८३६-३९-(१) कामा,
 (२) अरति, (३) खुप्पिपासा,
 (४) तण्हा, (५) थीनमिद्ध, (६)
 भी, (७) विचिकिञ्छा (८) मन्त्रो,
 यभो, (९) लामो सिलोको सकारो
 मिञ्छालद्धो यसो, (१०) यो चऽ
 चान समुक्खे परे च अवजानति,
 माराभिभू (गोतमो बुद्धो) ५४५,
 ५७१.

मारो ४२९-२१, ४४२, १०९५,
११००

मारो, (यम्भो) ४०९

मिगारमाता २३७

मेत्तगू १००६, १०४९-७०,
१०५०, १०७५, ११२४

मेत्तेयो, तिस्सो ११४-१०, १००६
१०४०-४१, ११२४

मेरुमुद्धवासिनो ६८२

मोग्गहानो २१४-२१६, २१८

मोघराना (मेधावी) १००८,
१११६, १११०, ११२७

राहुलो १०६

प्रकलि ११४६.

वगीसो १०५ २०७, ११२, १३८

वासवो ३८४

पात्तेहो १७७-००, २१३, ६००
६१२-६१९

प्रेस्सवणो २८०

सक्रा ३४६, ६-६

सम्भ (सात्रिय) ६८३, ६१५ ८६,
६०० ९०, ६०५

—कुल १७६

—पुत्रो (गोतमो) ६९०

—पुत्रो १७६, ९९१, ९९२.

सनयो बेलद्धिपुत्तो १६०

सभियो परि-शानको ५१०-१२,
१५१-११२, १६४, १६५,

१६७, १७१, १७४-७५

मयपभा (देवा) ४०४

साविया ४२३

सानागिरो (यम्भो) १५३, १५७
१५७, १-९, १६१, १६३

सारिपुत्तो ११४-२१६, २१८
७७७ ०५५, ९६३

सुद्धोदनो ६८७

सुन्दरिफ मारद्दाजो १३९-१४१

सचिलोमो (यम्भो) ८४ ८०

सेलो १७०-१८१, ५५४-०५५

हेमना १००७, १०८४, १०८६,
११२४

हेमवता यम्भो १५४, १५६, १५८,
१६०, १६२, १६८, १६९

१ (आ) स्थळं देश, नद्या, पर्यंत
अग्गाळवे (चेतिये) १०६, ३४३

अट्टो (निरयो) २१८

अवयो ,, २१८

अब्बुदो (,,) २१७

असिपत्तवन ६७३

अस्सक ९७७

अहो (निरयो) २१८

- आपण १७६, १७९.
 धाळत्री ५६, १९१, १०६.
 इच्छानगलवनसण्डो १९७-९८.
 इतिव्ध्य वन ६८४.
 उज्जैनी १०११.
 उप्पलको (निरयो) २१८
 एरुनाळा (ब्राह्मणगामो) २५.
 अगुत्तरापा १७६, १८१.
 कपिलपत्थु ९९१, १०१२.
 कलन्दकनिवापो १५९-१६२.
 कुमुदो (निरयो) २१८.
 कुमिनारा १०१२.
 कोसम्भि १०१२.
 कोसला ४२२, १३९, ९७६.
 गया ८४.
 गिञ्जकूटो (पञ्चतो) १५०.
 गिरिवज (राजगह) ४०८.
 गोधावरी (नदी) ९७७.
 गोनद्ध १०११.
 जम्मुसण्डो ५५२
 जेतवन ३३, ३०, ८१, ८२,
 ११७, १३६, २१३, २१६.
 टाहितमञ्चो ८४.
 दक्षिणगिरि २५
 दक्षिणगामथ ९७६.
 निरब्जुदो (निरयो) २१८.
 नेरञ्जरा (नदी) ४२५.
 पतिट्टान १०११.
 पण्डव (पञ्चतो) ४१४, ४१६,
 ४१७.
 पदुमो २१८, ६७७.
 पावा १०१३.
 पासाणर (चेतिय) १०१३, ३७०.
 पुण्डरीको (निरयो) २१८.
 पुञ्चारामो २३७.
 भोगनगर १०१३.
 मगना २५, ४०८, ३३०.
 मागध पुर (राजगह) १०१३.
 माहिस्सती १०११.
 मिगारमालुपासादो २३७.
 मूलक ९७७, १०११.
 राजगह (मागध पुर) १०१३,
 १५०, १५९.
 लुम्बिनेथ्यो (जनपदो) ६८३.
 वनसव्ध्य १०११.
 वेतरणी (नदी) ६७४.
 वेदिसा १०११.
 वेसाळी १०२३.
 वेट्टवन १५९, १६२.
 साकेत १०१२.
 सावथिय ३३, ३९, ८१, ८०,
 ११७, १३६, २२३, ७३७,
 ९९६, ९९८, १०१२.

सावत्थि (कोसलान्न पुर) १७६.
 सुन्दरिका (नदी) १३९.
 सेतव्य १०१२.
 सोगन्धिको (निरयो) २१८.
 हिमवन्तो (पद्मतो) ४२२.

उपमा, रूपकं, उत्प्रेक्षा व दृष्टान्त

अग्नि, दहू अनिवत्तमानो ६०.
 अग्निसिरूपमा (नारियो), दाये
 ७०३
 जग्गिदुत्तमुखा यञ्जा ५६८
 अग्नि, वातवेगेन सितो १०७४.
 अग्नि, रथस्स यायतो ६५४.
 आकासोऽव अन्यापजमानो १०६१.
 आविच्चो ५५०, ५६९, १०९७.
 इन्द्रपीलो २२९.
 ईसा ७७.
 उक्कामुत्त ६८६
 उदररह्वो ४६७.
 उदभिन्दु यथाऽग्नि पोत्तरे ८१२.
 उरगो १-१७.
 उरसि, इव पुत्तो सेति २५५.
 उत्तमो २९, ४१६.
 ऊमि ९२०
 अगारकामु ३९६.

कण्ठक, एस्संभुज वारिज ८४५
 कपणो विथ ज्ञायति ८१८.
 कपि, सार गहाय पमुच्च ७९१
 कम्मारो, रजतस्स मल
 निद्रमे ९६२.
 काको इव (मारो) ४४८.
 कुम अडुकुभूपमो (बालो) ७२१.
 कुमारका धकमिथ ओत्सजान्ति
 २७०-७१.
 कोविळारो ४४.
 रग्गविसाण ३५-७५.
 खन्धजा, निग्गोषस्स २७२
 खुरधारुपमो ७१६
 गूथकूपो, गणवस्सिको २७९.
 गोमिको ३३-२४.
 गो, वज्जो ५८०
 घम्मत्तो वारिं यथा (अभिकलति)
 ३५३
 घम्माभित्तो छायऽव १०१४
 चक्खुमा (गोतमो बुद्धो) ४९५,
 ५४१, ९५६, १११६.
 चक्खु, लोके (गोतमो) ५९९.
 चन्दो ४६५, ४९८, ५६९,
 ६३७.
 — रयातीतो ७९८
 — पत्तरसे पारिपूर्ति उपागतो
 १०१६.

तत्रा १-१७.
 तपो, बुद्धि ७७. -
 तमो इव लोको ३४८
 तसर, उज्जु २१५, ४६४, ४९७.
 तसितो बुद्धरु रीत १-१४.
 तारागमो ६८७.
 तिमिस, अन्ध ६६९
 तेलपज्जोत २९
 दल, बातो धसये ५९१
 थमो, ओगाहने २१४
 दिजो, युञ्जन्क पहाय ११३४.
 नरो, अनुसोतगामी बुद्धमानो ३१९
 ,, मोहनस्मि पगाद्धो ७७२.
 नळसेतु ४
 नागो, पूतिलत दालयित्वा २९
 ,, मूयानि विधजयित्वा ७३.
 ,, (गोतमो) ११०१.
 नाग ५४३.
 नावा, दग्धा ३२१.
 — वियेनरितेन समग्भिभूता ३२१
 — भिन्ना ७७०-७७१.
 निरुकुञ्जित २९
 निदान ७८.
 नेक्कन्न, मुण्णं ६८९.
 पञ्जा, युगनगळ ७७.
 पटिच्छन्न २९

पण्णे वारि यथा न लिप्पति ८११.
 पत्त, आम ४४३.
 पदीपो, यथा (निञ्जाति) २५५.
 पदुम, तोयेन अलिप्पमानं ७९, २१२
 पदुमे वारि यथा न लिप्पति ८११.
 पमोचन ७८.
 पलाये, अस्समणे, पापआचारगोचरे
 २८२
 पारिच्छतो ६४.
 पुण्डरीक, तोये न उपलिप्पति ५४७.
 पुप्फ ५.
 फल, पक्क ५७६
 फालपाचन ७७
 फालो २९.
 बीज ७७.
 भाजना, मच्चि ५७७.
 भानुमा, वीतरसि १०१६.
 भिसपुप्फ २.
 मगो, विहेसाभिरतो २७५
 मच्छा, अप्पोदके ७७७, ९३६.
 मज्जे यथा समुदस्स ऊमि नो जायति
 ९२०
 मत्तिकभाजना ५७७
 मनो, योत्त ७७
 मन्दोव परिकिस्सति ८२०.
 माता, निय पुत्त अनुरक्ते १४९.

- मातुषा, वने वितता २७२.
 मिगो ९.
 मुर
 —अग्निहृत्तमुत्ता यञ्जा ५६८.
 —आदिच्चो, तपत ५६९.
 —चन्दो, नक्खत्तान ५६९.
 —राजा, मनुस्सान ५६८.
 —सपो, यजत ५६९.
 —सागरो, नदीनं ५६८.
 —साविची, छन्दसो ५६८.
 मूच्छ २९.
 यानं, भन्त ८१६.
 सुगनंगल ७७.
 योत्त ७७.
 रजो, सुखुमो पटिवात लिच्छो ६६२.
 रहदो, पूरो ७२१.
 राजा, विजित रट्ट पहाय ४६.
 हस्से*व उपनिवत्तति ७१२.
 वनप्पगुब्बे, कुस्सितगो २३३.
 वंसाकळीरो ३८
 वमो ३८.
 वाणिलो, महालामं व १०१४.
 वातो, अन्मघन विहाने ३४८.
 —जालम्हि असज्जमानो १७, २१३.
 —तूल व घसये ५९१
 वायसो इव (मारो) ४४७-४४८.
 वारि, पोक्खरपत्ते* व ६२५.
 वारिन्दि, पोक्खरे ३९२.
 वासवो, (तस्स) सुभासित ३८४.
 वुट्ठि ७७.
 व्यग्खुसभो ४१६.
 सको (सहस्सनेत्तो) ३४६
 सच्च, निदान ७८.
 ससि, फालपाचन ७७.
 सत्तो, गुहाय ७७२.
 सत्या हीनो, (पवस घरम्हा) ८९९.
 सद्धा, बीज ७७
 सप्पविस १.
 तरण, आदित्त ५९१.
 तलिलम्बुचारी, जाल भेत्वा ६२.
 सल्लविद्धो ७६७
 सासपो, आरग्गेरिव ६२५.
 सासपोरिव आरग्गा ६३१.
 तिखी (अग्नि), पज्जलन्तो ६८७.
 तिली, हसस्त जव नोपेति २२१.
 तिरो, सप्पस्स ७६८.
 सीहा व एकचरा १८२.
 सीहो (गोतमो) ५४६, ५७२.
 सीहो ५९२, ६८४, १०१५.
 —एकचरो १६६.
 —गिरिगम्भरे ४१६.
 —दाठवली ७२,

धीदो, सहेसु असन्तगन्तो ७१.
 गुरियो ६७८.
 सूरु, राजसादाय पुटो ८३१.
 सुत्तण, जलित ६८६.
 मोरस, पमोचनं ७८.
 एगा ३५०.
 हयो, महोदधि अज्ञापत्तो १२३४.
 हिरि, ईषा ७७

महत्त्वाचे पालि शब्द

असथंरूपी ५३४, ६३८.
 अकप्पियो ८६०.
 अरुत्तो ४७६.
 अरुत्तवादी ३८६.
 अरुत्तक ११३७.
 अरुत्तुत्त ८५०.
 अरुत्तोभयो ५६१.
 अरुत्त ९५७, को ८५२.
 अरुत्तली ८७८, ८९१.
 अरुत्त ६५९.
 अरुत्तयेयो ८०८.
 असिलो १०६०, ११४७.
 अग्निहुत्त २४९, ४२८, १३२,
 ५६८.
 अचन्तमुत्ति ७९४.

अचिन १०२७.
 अत्तत्त न बहिद्धा न ७३८,
 ११११, १११३.
 अत्तत्तगन्ति ८३७, ८३८.
 अत्तत्तगामायो ७४०, ७५२.
 अत्तत्ता २३८, ७०७.
 —विमोत्तयो ११०५, ११०७.
 अत्तत्ताण ८३९, ८४०.
 —पत्ता ३४७.
 अत्तित १०५८.
 अत्तत्तरी ७७८.
 —दत्त ९३५.
 —दीपा ५०१.
 —सम्भापणिति २६०.
 अत्तं . . . ८००.
 अत्तत्तहो ७९०.
 अत्त-निरत्तं ७६७, ८५८, ९११.
 अत्तत्तुत्ति १११९.
 अत्तत्तत्त २०६.
 अत्तत्त ११२२.
 अत्तत्ति ८३९, ८४०.
 अत्तत्तत्तत्तत्त ७३८.
 अत्तत्तो ३१०, ३३२, ४१०.
 अत्तत्तत्तत्तत्तो ११४९.
 अत्तत्तत्तरी ९०३.
 अत्तत्ता १३५.

- अनारियधम्मो ७८२.
 अनागामिता २३८, २५२
 अनानुयायी १०७१-७३
 अनारिय ८१५.
 अनासव ७६५, ९९६, १०८२-
 ८३, ११०५, ११३३,
 ११४५.
 अनिकेतसारी ८४४, ९७०.
 आनिमित्त ३४२.
 अनीतिह ९३४, १०५३, १०६६.
 अनुक्कम ६२२.
 अनुत्थुनन्तो ५८६.
 अनुपत्सना २३८-२५२.
 अनुपादिसानो ४७०, ८०० ९१५.
 अनुपादिसेसो ३५४, ८७६.
 अनुविदितो ५२८, ५३०.
 अनुसया १४, ३६९, ५४५,
 ५७१.
 मानं ३८२
 अनुत्सदो ६२४.
 अनूपधीक १०५७, १०८३.
 अनूपयो ७८६-८७, ८९७.
 अनेल्मूगो ७०.
 अनोवतिण्णो १०८१.
 अनोमनामो (सत्या) १८३, १७७.
 अनोसित ९३७.
 अन्तो, पुब्बो ८४९
 अन्ता, उभो ५८२, ७७८, ८०१,
 १०४०, १०४२
 अपाया, चत्तारो २३१
 अपुनम्भवो ११२१, ११२३
 अपुरेक्खत ८५९.
 अप्पसञ्जा ५०७.
 अप्पमादो ३३४.
 अब्बत ८३९, ८४०.
 अब्बहे ५९२.
 उदं ५९३.
 अब्भूहसल्लो ५९३, ७७९.
 अभि-जा ९९२.
 अभिठानानि, छ २३१
 अभिनिम्भिज २८१
 अभिनिष्पुत्तो ४५६, ४६९
 अगत ओगध ६३५, फल २७.
 अमोसधम्मो ७५८.
 अरति ६४२, ८३५.
 अरह १३५.
 अरहा १८६, ५३९, ५९०,
 ६४४, १००३.
 अरिय ५३३, ५३५, ७५८,
 ७६१, ७६२, ७६५.
 —धम्मो ३५३, ७८३.
 —पवेदिते ३३०.

अरिय सावको ९०	आयच्छण ९२७.
अरूप ७५५.	आदान गण्यो ७९४.
अवदानिया ७७४.	— तण्हा ११०३.
अविहत्थी ८५०	— सत्तो ११०४.
अविज्जा २४०; ७३०, १०२६, १०३३, ११०५, ११०७.	आदि (आचरियो) १०१८.
अविज्जात ११२२.	आदीनवो ६९—स्नेहजो ३६.
अविहगू ७६२.	आमगन्धो २४०-४८.
अविद्वा ७२८, १०५१	आयतन ३७३.
अवीवदाता ७८४.	आयोगो ४८६
असहीर ११४९.	आरम्भो २४६, ७४४-४५
असकुप ११४९	आरम्भण ४७४, ५०६, १०६९.
असञ्ची ८७४	आरूप २५०.
असात ८६९, ८७०.	आरूपचारिणो ७५४.
अ सीलता ८३९, ८४०.	आलयानि ५३५, ६३५.
असुत ११२२.	आसव १६२, १६२, ५२५, ५३५, ५४६, ५७२, ११००.
असुरा ६८१.	—परिप्लवो ७४९
असुरो ४३९.	—पहान ३७४.
अस्समणे २८२	मव ^० ४७२.
अस्समेध ३०३.	आसन्नानो १०९०-९१.
अस्सुति ८३९, ८४०.	आसा ४७४, ६३४, ७९४, ८६४, ८६५.
आकासो ९४४.	निर ^० ४९४.
आकिञ्चञ्ज १०७० - ७२	आहारो २४७; ७४७ - ४८.
आकिञ्चञ्ज।समवो १११५.	इच्छा ३११, ७०६, ७०७, ७७३, ८७२.
आजानियो ४७२, ५२८ ५३२.	
आतप्प १०६२.	

- इजित २४८; ७५०-५१, २०५०, १०५१.
१०४०-११, १०४८. निर° ३३-३४.
- इतिहासो १७९, १०२०. उपनिसा २३७.
- इतिहीतिहं १०८४, ११३५. उपपो ७८७, ८९६.
- इत्यभावो ७२९, ७४०, ७५२, अन° ७८७, ८९७.
१०४४. उपसपदा ३०, १४९, १७५.
- इत्थि ११२. उपादान ३५४, २४५, ७४२,
७४३.
- इन्द्राभिसंसारो १८४. अन° ५४६.
- हरिया १०३८. —पथो ३८५. —खयो ४७५.
- इसि २८४, ४५८, ६७९, ६९१, उपादिसेसो २३८, २५२.
१००८, १०४३-४५, ११२५, ११२६.
- इसिस्तमो ३५६. उपायासा ५४२.
- इस्तारिय ११२. उपासको ११७, ३७६.
- उक्काधारो ३३६, ३६३, उपेकरा ११०७.
- उक्कामुत्त ६८६. उपोसथो - अट्टमी, चातुदसी,
पञ्चदसी ४०१-४०३.
- उग्गहीत १०९८. —अट्टमीको ४००, ४०१.
- उच्चावच्च ७९२, ९५९. —पण्णरसो १५३.
- उच्चावच्चा ७०३, ७१४. उत्स ८६०, ९५४.
- उत्तरासगा १७१. उत्सदा ५१५, ७८३, ८५५, ९२०.
- उद्वसरा ९०१. एकचरिया ८२०, ८२१.
- उण्णात्ति ८३०. एकरा १०७, १३८, १७१, १९१;
१०२७.
- उण्णमेत्तने २०६. एकोदि ९६२, ९७५.
- उण्णा १०२२. एजानुगा ७९१.
- उपक्किन्हेसा, चेतसो ६६. एणिजघो १६५.
- उपधि ३३, ३४, ३६४, ३७४,
५४६, ५७२, ७२८, २३९,

ओप २१, १७३, १७४, १८३,
१८५, २१९, २७३, ४७१,
४९५, ७७१, ७७९, १०५०,
१०६४, १०६९-७०,
१०९३-९४.

—अगि १०६९.

—तिण्ण १७८, ८२३, १०८२-
८३, ११०१, ११४५.

ओम ८६०, ९५४.

ओसरणानि ५३८.

कंगपाती २७.

कगा ५८, ५४१, ५५९, १०२५,
११४९.

कच्छ, २०. कण्ह ४३९.

कनकिच्चो ११०५.

कत्थिता ९३०.

कथकागा ५५०, ८६६, ८६८,
१०६३, १०८८-८९.

कथंणी १०६४.

कथंसीलो ८४८.

कथोज्ज ८२५, ८२८.

कप्प १६, १५. ५१७, ५२१,
५३७, ८६०, ९११.

कप्पिवो ९१४.

कम्मण्डु १४०.

कम्मं १३६, १४०, १४०, १६३,
१६४, २७३, ३२४, ३३०,
३६५, ५१६, ५९९, ६५०,
६५२, ६५४, ६६६, ८४६,
८९९, ९००.

कळहा ८६०-६३.

कत्ति ६५८-६५९.

पुरिगन्तं ६६४.

कल्यण्यो ६८०.

कल्याणपीति ९६९.

कगग्गु २८१.

कति, अमनगला ७७-८०.

कस्सको ७६, ६१२, ६५१.

काम गुणा ५०, ५१, १७१, २८४,
३३३.

—पत्तो ९४७.

कामा ५०, ३७९, ४०३, ४३६,
४६४, ४६७, ४९७, ७६६
-७७४, ८२३, ८४४, ८५७,
१०३०, १०७०-७२, १०८८
-८९, १०९७-९८, ११०६.

कापेष्णापटिकं १७९.

कारण्डव २८१.

किन्निमनारो ६०५-६६, ६७१-
७२, ६७६.

किन्निमानारो, किन्निमो ३०४.

कुम्भकुच्य ८२, ४८१, १२५, ११०६,	रोमदस्सिनो ८०९.
कम्भकुचिय १७०.	गन्धो ७९८, ८४७, ८५३, ९१२.
कुठारी ६५७	गन्धकरण ९२७.
कुप्पपदिञ्चत्तन्ति ७८४.	गन्धसेय्या २९, ५३५.
कुसला ५०३, ७८२, ७८३, ७९८, ८२५, ८३०, ८७६, ८७८, ८७९, ८८५, ८८८, ८९८, ९०३, १०७८.	गवास्स ७६९.
कुसलो ३२१, ५२३, ५२५, ५३६, ५९१, ८८८, १०३९.	गधिप्पलं २३९.
कुसोन्मा ७२०	गहह्वयत्त ३९३, ४०४.
कुडक १८४, १८७.	गहह्वो ४३, ९०, १३४, ४८७- -४८९, ६२८.
केटुम १७०, १०२०.	गळो ६१.
केवली ८२, ४८१, ४९०, ५१९, ५९५	गाथाभिगीत ८०, ४८०
कीघो ८६६, ८६८, ९२८, ९६८.	गावो, अन्नदा २९७, —परमा मिता २९६. —परिक्खारी मनुत्तान ३०७ —सोरता ३०९.
खणातीत ३३३	गग्नि १९.
खन्ति ८९७, ९४४	गिहि २२०, २२१, ४०४. —शयनानि ४४. —व्यञ्जनानि ४४, ६४.
खिल १९, ७८०, ९७३.	गो, वज्जो ५८०, —दान ३०६. —रक्खा ६१२. —हनन ३०८-३१०. —हनन न २०७-२९७.
खीणासयो ८२, ४७१, ४११, ४९३, ५३९, ६४४.	गोत्त ४५५. —वद्दो ४५६.
नेत्तं, दिव्व, मग्गं, मानुसकं ५२४.	गोपरणियो २६-२७.
नेत्तजिन ७२३-२४.	
—मूल ५२६.	

गोमण्डलपरिब्रूह ३०१.

चक्र ६८४, घम्म ५५७, ६९३.

—यत्तन ६९८, 'यत्ती १८',
५५२.

चरण ४६२, ५३६.

चरणया ५३३, ५३६.

चलित २४१.

चानुदिसो ४२

चामरा ६८८

चिगूलक २३९ चीनक २३९

चीवर १०७, २३२, १३८, १०१

जुनूपपातो ९०२

चोरो ६१६, ६५२

छन्दसो ७६८.

छन्दो १७१, २०३, २८७,

७७८, ८३५, ८६५-८६७,

१०२६, १०८६, ११०६.

जटाजिनधरा १०१०.

जन्तु ७४२, ७९२, ७९६, ८०८,

८६७, ११०३.

जप्प ३२८, १०३३

जप्पे ५९३

जरा ७०७, ७२७, ८०४, १०४४-

१०४८, १०५०, १०५६,

१०६०, १०७९-१०८१,

१०९२-१०९४, १०९७,

११२०, ११२२-२३

जातवेदो ४६२.

जाति १३६, १३९, १४१-१४२,

४२१, ४२३, ४५७, ७२५,

७२७, ७२९, १०४५ ४८,

१०५२, १०५६, १०६०,

१०७९, १०८१, ११२०.

— कलयो ४७६, ५१७, ७४२.

— मरण ४६७, ५००.

— मरणकोविदो ४८४.

— वादो ३१५, १९८, ५९६.

— विमगो ६००.

जातियो, चत्तरसो-खतिया, ब्रह्मबन्धू,

मुहवस्सिका ३१४-१५.

जिनवरो ६९८.

जिना ९८९

जिनो ३७९ ६९०, ९९६

— वरभूरिमेधसो ९९६.

जीवित ८०४

ज्ञान ६९, १५६, १५७, ९८५.

जाण ३७८, ५०३, ७८८-८९,

८३९, ८४०, ९८७, ९८९,

१०७८, १११३, १११८

जाण, यथाभूत २३७

जाणूपपन्न १०७७.

जाणवन्धु ९११.

ठित्तसो २१५, ३२८, ३७९,

३७०, ४७७, ५७९.

डसाधिपांत ०६४

तक्कवड्डुन १०८४, ११३५

तद्धो २०९, ८८५, ८८६

तण्हनरस्यो ७०, २११, १०७०,
११३७, ११३९, ११४१

तण्हञ्जिद ११०१

तण्हा ३, ३ ६, ३५५, ४३६,

४९५ ९६, ७४० ४१,

७७०, ८६०, ८५४ ८७६

९१६, १०६८, १०८२ ८३

१०८८, ११०९, ११२३

—अधिपत्ते ११२३

—आदान ११०३

—दुम्भत्तस्स सम्भवो ७४१

—निग्घातन १०८५

तयागतो २३६ ३८, २५२, ३४७,

३५१ ६६७ ६८, ५५७

१०३१, १०५१, १११४

तथिय ८८३

तन्दि ०२६, ९४२

तपो ७७, २६७ २९२, २९५,

६८५ ९०१

तपो, अग्निहुत्तस्स उपसेवना ०४९

अमरं २४९

—उदूपसवना २४९

—सराजिनानि, जटाजह्ण, नग्गिय,

—मन्ताहुत्ति, मुण्डिय, २४९

यज्ज २४९

तसथावरा १४६, ३९४, ७०४,
९६७

तादि १५, ११४, १५५, २१९,

४८८, ५०९, ५१९ २०, ५२२,

७१२, ८०३, ९५७.

तिकिञ्जा ९२७

तित्थकरा पूरणो कस्सपो, मक्खलि

गोसालो, अजितो केसकम्बली,

पकुघो कच्चायनो, सजयो बेलिट्ठि

पुत्तो, निगण्ठो नातपुत्तो १६०

६१

तित्थिया आजीविका, निगण्ठा ३८१

तिथ्या ८९१, ८९२

तिम्मरुथनी ११०

तिलवाहो २१७, ६७७

थद्धो

गात्तं १०४

जातिं १०४

घनं १०४

थावरा १४६, २९८, ७०४

थियो ७६९

थीन ४०७, ९४२, ११०६

दक्षिणा ४८२, ४८५	८४६, ८४७, ८७१,
दक्षिणेष्व ४८८-८९, ५०४,	८८० ८१ ८९५, ९०८,
५०९	९१० ११, १०७८
दद्दु ४२४, ६८१, १०९८	--निवेसा ७८७
दन्तो ५१३, ५१५	--वियूकानि ५५
दरयजा १५	—सारी ९११
दस्सन	दिसा, दस चतस्सा दिसा, चतस्सो
अरिक्सवान २६७	विदिसा, उद्ध, अधो १११२
मुनि २०७	दीपो १०९२ ९४, ११४५
दस्सनसपदा २३१	दुक्कतकारी ६६४
दाय ७०३	दुक्कल २६, ६१, ६७, १८३ ८४
दारा, पर ३९६	२७८, ४७३, ५७४, ५८६,
दासपोरिस ७५९	६६६, २३७, २५२, ७१४
दिट्ठ ७९३, ७९७, ७९८, ८०२,	२६, ७३८, ७४१-४२,
८८७, १९७, ९०१, ९१४,	७४५, ७४७-७५७, ७६०,
१०७९ १०८६	७ ७, ७८९, १०३३, १०४९
दिट्ठम्माम्भिनिब्बुता १०८७,	५१, १०५६ १०५७, -
१०९५	१०५८
दिट्ठम्मो १०५२, १०६६	—उपधिनिदान ७२८
दिट्ठसुत्त १५० ७७८ ८१२,	दुक्खनिराधम्मामिनी पटिपदा २२८
८१३ ८१७	दुक्खन निरोधो (उपसमो) २३८
दिट्ठि ११६ १५२ ४७१, ४७४,	—वेपथु ५३७
७८१ ७८६, ७८७ ७८९	—समुदयो (सभयो) ७३७-७३८
७०९, ८००, ८०२,	दुग्धासित ६५७
८३२ २३, ८३७, ८४० ४१,	दोसो ७४, २७०, २७१, ३७१,
	४२३, ४९३, ५०६, ५०७

- द्वयता २३८-२५२
 द्विपादको २०५
 धम्मचक्र १५७, ६९३
 धम्म चरिय २७४-२८३
 —चरिया २६३, २७४
 धम्मद्वो ७४९
 धम्मतको ११०७
 धम्मपरो ५८
 धम्मपद ८८
 धम्म मग्गो ६९६
 — विनिच्छयञ्जू ३२७
 धम्मसन्दोसवादो ३२७
 धम्म सवण २६५
 —साक्ख्ठा २६६
 धम्मस्स सुधम्मता १८०, १९२
 धम्मा ७८४, ७८५, ७८७, ८०१,
 ८०३ ८३७, ८६१-८६८,
 ९०७, ९७५
 धम्मा, कुसला २३७
 —चतुरो-सच्च, धम्मो (दमो),
 धिति, चागो १८८
 —तयो सक्कायदिद्धि, विचिच्छिता,
 सालव्यत २३१
 —पारगमनीया ३७०
 धम्मा रूपा, सदा, रसा गाथा,
 फत्सा, ७५९, सच्च ७९७, ९१४,
 ९९२ ९९३, १०७६, ११०८
 धम्मो ८१, १८२, १८८, ३१३,
 ४८०, ३०, ९७, १४९,
 १७४, २१३ ३२६, ३२७,
 ३३०, ३६१, ३८३, ४५३,
 ४७१, ४७५, ७६२-७६४,
 ७९२, ८४०, ८५६, ८७८,
 ८८०, ८९१, ९०३-९०५,
 ९१७, ९९३, १०१५,
 १०५३ - ५४, १०६४,
 १०७५, १०९७, ११०२,
 ११२०, ११२२, ११३७,
 ११३९, ११४१
 धम्मो, अकालिको ११३७,
 १ ३९ ११४१.
 —अणु (पोराणो) ३१३
 —अनीतिको ११३७, ११३९,
 ११४१
 —धुतो ३८७
 —पणीतो ३८९
 ब्राह्मण (पोराणो) ९०
 मेधुनो° २९१-२९३
 मोह २७६
 वि-प्रात° ३१७, ३१७-२३.

- धम्मो वियापन्नो ३१४.
 सं १०२०
 —सदिट्ठिको ११३७, ११३९,
 ११४१.
 धम्मी कथा ३२५.
 धुत ३८५.
 धुत्तो-असत्, इत्थि, सुरा १०६.
 धेय्य,
 मच्चु ११०४, ११४६.
 मार ७६४.
 धो नो ३५१, ७८६, ८१३, ८३४.
 धोरय्ह ७९.
 नस्खत्तां ५६१, ९२७.
 नत्थि किञ्चि १११३.
 नन्दि-जहो ११०१.
 नन्दी १०५५, ११०९, १११७.
 —भव ६३७.
 नरको ७०६.
 नरो ३१९, ३२४, ३२९.
 —पमत्तो ३२९.
 —सम्मानीयिट्ठो ३२४.
 —सालसो ३२९.
 नागनागो ५४३.
 नामकायो १०७४.
 नामरूप ३५५, ५३०, ५३७, ७५६,
 ८७२, ९०९, ९५०,
 १०३६-३७, ११००.
 निक्खुहो ५६.
 निग्गय्हधो नो ३५१.
 निघण्टु (ण्ड) १७९, १०२०.
 निच्छातो ७०७, ७५८.
 निज्जपये ३२२.
 निज्जपेतु ३२०
 निट्ठा ८६४, ८६५.
 निब्बनो ११३१.
 निब्बाण ८६, २०४, ३६५, ८२२,
 ९४०, १०६१-६२, १०९४,
 ११०८-११०९.
 निब्बाण, अमोसधम्मं ७७८.
 —तण्हाय विप्पहानेन ११०९.
 निब्बाण परि १८६, ४५४.
 — पद २०४, ३६५, १०८६.
 —मनगो ९४२.
 —सञ्चिकिरिया २६७
 निब्बिटेन २५.
 निब्बिदा ३४०.
 निञ्चुत १९, ५९३, ६३०, ६३८,
 ७०७, १०४१.
 परि ७३५, ७३७, ७३९.
 निञ्चुति ९१७, ९३३.
 निमित्त, सुम ३४१.
 निरत्त, ७८७, ८५८, ९१९,
 १०९८.

- निरया, दस-अब्बुदो निरयो, निर-
ब्बुदो, अत्रयो, अह्हो,
जट्टो, कुमुदो, सोमन्धिको,
उप्पलको, पुण्डरीको, पट्टुमो,
२१७-२१८.
- निरयो २१७-२१८, ६६०-६१.
—अब्बुदो, निरब्बुदो ६६०.
—पट्टुमो २१६, २१८, ६७७.
निरामगन्धो २५१-५२, ७१७.
निरासयो ५६, ६३४, १०९०-
—९१.
निरोधो २३८, ७५४.
निजातजुधि ३२६.
निविस्सवादी ९१०, ९१३.
निजेमन २१०, ३०५, ४७०, ७८५,
८०, ८४६, १०५५.
निजुत्तनेसो ४५६.
निसत्थिति ९५३.
निसायता ८५६.
निहीनो ७९९, ८४२, ८९०.
नीचेत्थो ८५५, ९१८.
नीलनराजी १८२.
नीररणानि, पञ्च १७, ५४१.
नेस्सम्म ४२४, १०९८.
नहातमा (नहातम) ५१८, ५२१,
६४६.
- पकाप्पिता ७८४, ७८६, ८०२
पकाप्पितानि ८३८, ९०२.
पकोदमो १८.
पक्कदन्तो ९८०.
पकुब्भमानो ७९०.
पच्चया चत्तारो चीवर, पिण्डपात,
सयनासन, (गिलान)-पच्चय-
(भेसज्ज परिक्खार) ३३९.
पच्चयिको ४७.
पज्जो ११४.
पच्चसेट्ठो ३५५.
पज्जफ्फ्पी ७७, १८४, ८६, ३२९,
३८१, ४३२, ४३४, ४४३,
१०९०-९१.
पज्जा ९३१, ९६९, १०३५,
१०३६.
पज्जाणवा ९०२, ९०४, १०९०-
—९१.
पज्जहीमसका ८२७.
पटिप ३०१, ५३६.
पटि चतमुप्पाददया ६५३.
पटिपदा ७१६, ९२७.
पटिभानवा ५८, ८५१, ११४७.
पटिसेनित्ता ८३०.
पटिसेनियन्नि ३९०.

- पण्डरानि ५२६.
 पण्डितो ११५, २५४, ३३५,
 ३३६, ५२३, ५२६, ५७८,
 ५९१, ६५३, ७२१, ७३३,
 ८०६, ८२०, ८७५-७६,
 १००७, ११२५.
 पति-नीनचर ८१०.
 पतिपशो ५३६, ५३७, ५४०.
 पत्थियो ९१४.
 पदक १७९, ५९५.
 पट्टमो (निरयो) २१६, २१८,
 ६७७.
 पट्टगू १०९५.
 पन्तं ७२, ३३८, ९६०, ९६९.
 पलभारो ६२६, ९१४.
 पपचसरता ८७४, ९१६.
 पन्नभित्तानुलोमिको ३८५.
 पच्चित्रितो (तस्स हरियापयो) ३८५-
 --३९०.
 पन्नरत्ता, अन्धोहासो २०२, ४०५,
 ४०६; ५६७.
 पमत्तधन्धु ४३०.
 पमाशो ३३४, १०३२.
 पमोहो ८४१.
 पनुजा (यात्वा) ७११, ९३०.
 परदत्तपत्नीयी २१७.
 परभम्मिशा ९६५.
 पराभयो ९१-११५.
 परिग्गहा ४७०, ७७९, ८०५,
 ८०९, ८७१, ८७२.
 परिह्वो १०५२, १०५६.
 परिनिन्दाणगो ५१४.
 परिनिन्नुतो १०६-०७; ३५९,
 ३४९, ३७०, ४६७, ७३५,
 ७३७, ७३९, ७५८.
 परिग्गामको ५३३, ५३७.
 परिग्गानो १३४.
 --(सम्भा) ३५९-३७५.
 परिष्ठा ८२५, ८२६.
 परिस्सगा ४२, ४५, ७७०, ९२१,
 ९६०, ९६५, ९६९.
 --धीन न उद न गुदं निगमं,
 यात्तणे, डमसिदिमो न ५९.
 परोवर ५६३, ४७९, ७०४,
 १०४८, ११४८.
 पत्तापो ८९, २८२.
 पोट्ठिवो २६, २७.
 पयू ८३३.
 पळियो, उन्निपन ६०२.
 पाठिहारिपनत्ता १००.

पाणभूता १४६.	पिण्डो ३९१-३९२.
पातिमोक्खो ३४०, ९२१.	पुग्गलयेनत्ता १७५.
पादलोलो ६३, ९२५, ९७२	पुग्गला, अट्ट ० ७
पाप २२ २४, ५७, २१६, ३९९, ४१२, ५४७, ५७४, ६३६, ७९०.	पुञ्ज ४२७-२८, ४२१, १७२ ५६९, ६३६, ७९०, पुञ्जत्थिक्खो ४८७-८९, ५०५
पाप	पुञ्जपेलो ४५३-६६, ४८१, ४८७-५०३, ५०५
--आचारगो-नरो २८०	पुनन्भवो १६२-१६३, ५०२, ७३०, ७३३, ७४३, ७४६, ७५४
--सकम्पो २८०.	लीणं ५१४.
पापिञ्छो १३३, २८०, २८२	पुब्बवासनवासिता १००९.
पामुज्जरुण २५६.	पुरक्खत्वा ९६९.
पायामो २७-२९.	पुरिसमेध ४०३.
पार ७:४, ३७०, ११२९, ११३०.	पुरेक्खत ८४९
--गतो ८०३.	पुळ्ळावत्तय ६७२
पार गमनाय ११३०.	पूग १०७३
पार गमनीया धम्मा ३७०	पूळ्ळात्तो ४५९, ४६७-४७९, ४८६.
पार, जरामरणस्स ३७०.	पेत ५८५, ५९०, ८०७, ८०८
पारगू १६७, ५३९, ६९२, ७७१, ९९२, १०१९, ११०५, ११११	पेसला २२४, ६७८.
पारायण ११३०, ११३१, ३७०.	पेसुण ३६२, ३८९, ८६२, ८६३
पाप ७८९.	पेसुणिय ९२८
पाप्पा ७८२, ८८८	पेसुगेव्य ८५२.
पिण्डचारो ४१४, ७०८.	

- पेत्सिको ६१५, ६५१.
 पत्तो २४३, ३८७, ७३६-७३७,
 ७५९, ७७८, ८५१, ८७०
 -७२, ९२३.
 आतंके ९६६.
 मनुस्सं ९६४.
 बालो १९९, ३१८, ३९९, ५७८,
 ६५७, ७२१, ८७९, ८८०,
 ८८२, ८८७-८८, ८९३.
 बुद्धा ८१, ८७, ८६, ३८६, ४८०,
 ५२३.
 - गाथाभिगीत वनुदन्ति ८०,
 ४८०.
 - विकाले न चरन्ति ३८६.
 बोधिसत्तो ९८३.
 ब्रह्मचरिय ३२, १५८, २६७, २७४,
 २९२, २९४, ३२६, ३५४,
 ३९६, ४२८, ४४५, ५६७,
 ६५५, ६९३, ६९६, ११२८.
 कोमार २८९.
 - परायणो ७१७.
 बुद्धिब्रह्मचरिया ४९-०.
 - सदिट्ठि ५६७.
 ब्रह्मचरियवा १०४१.
 ब्रह्मनिधि २८१.
 ब्रह्म-बन्धु २४१, ३१५.
 - लोको १३९, ५०८, ५०९.
 - विहार ७३, १५१.
 - विहार (अप्पमज्जा) ५०७.
 मत्था २९३, ४७६, ४७९, ५०८,
 ६५६, ९८२, १०२४, १०६५,
 ११३३.
 - (गोतमो) ५५०.
 - (ब्राह्मणो) ५१९.
 - (ब्राह्मणानं) २९३.
 ब्राह्मणधम्मो (पोराणो) २८४.
 ब्राह्मणा, अवज्झा २८८.
 ब्राह्मणा, मन्तवन्धुनो १४०.
 - वादसीला ३८२.
 ब्राह्मणो (कप्पायनो) ३५६.
 - जच्चा न होति, कम्मुना होति
 १३६, १४२, ५९६, ५९९,
 ६५०.
 - पुञ्जपेक्खो ४६३-६६.
 भतको २८६.
 भयानि, पच्च-इसाधिपात, सिरिसप,
 मनुस्सफस्स, चतुप्पद, परधम्मिक
 ९६४.
 भरिया (कीणन) २९०.
 - पति अवमज्जथ ३१४.

भयन ८१०.

भयमात ७७३.

भयामरो ४९६, ७७६, ७८६,
८०१, ८१७, ९०१, १०६०,
१०६८.

भयूपपत्ति ८३६.

भवेसु जायति ७७७.

भरो ५, १६, ६९, ३६१, ५१४,
७७६, ७७७, ८३९, ८५६,
८६७, ८६९, ८७०, ९२३,
१०५७, ११३३.

— अट्टमो २३०.

काम १०११.

भिक्षुाचरिया ७००.

भिक्षु १-१७, २०२-२०४,

३४३, ३५९-६२, ३६६-६८,

३७५, ४११-१२, ४१६,

५१३-५१४, ५५१, ७४६,

९१५, ९१९, ९२०, ९२३,

९२५, ९२८-३०, ९३३,

९५८-९६१, ९७५, १०४१,

१०५६, ११०४. -

— कलहाभिरतो २७६.

— छिन्नसोतो ७५६.

— वज्जालवा २०४. -

भिक्षु, पटिलीनचरो ८१०.

— पाविच्छो, पापआचारगोचरो

७७५-२८२

— मग्गजिनो ८६.

— मग्गजीरी ८८.

— मग्गदूसी ८९.

— मग्गदेसी ८७.

— मायावी कुलदूसको ८९.

— सतो ७४१, ७५३, १०३९,

११०४

— मन्तो ७८१.

भिक्षु (तस्स चरिया) ३८६-

३९२, ९१६-९३४.

(तस्स भोजन) ३३८.

(” परमोजनं) ३६६.

भिक्षुधम्मो ३९३.

भिक्षुसंघपुरक्खतो १०१५.

भिक्षुणयो ४०३, १४९.

१-७, २३७.

— अट्टतेल्लतो १७६, ७९, १८२

भिसि २१.

भूता ३५, १४५, ३४७, ३९४,

६२९, ७४२.

— त्ता, थावरा ६२४.

भूतेसु दण्डं निधाय ३९४.

- भुनहु ६६४
भूरि पञ्जाण ११३६, ११३८,
११४०.
भूरिपञ्जो ३४६, ३७६, ५३८,
७९०, ११४३.
भूरिमेष ११३६, ११३८, ११४०.
भेरव ९२३, ९५९, ९६५, ९८४.
भोजराजानो ८७३.
भोवादी ६२०.
भक्खो ८६, ४३७, ६३१, ११३२.
भगो २७५, ७६३, ८८०
भग्गजिनो ८४-८६.
भग्गजीवी ८४, ८५, ८८.
भग्गदूसी ८४, ८५, ८९.
भग्गदेसको (भग्गदेसी) ८४, ८५,
८७.
भग्गो, दुक्खदूपसमगामी ७२४, ७२६.
भक्कु ८१८, ८२६.
भगल २५८-२६९
भगलदोसविप्पहीनो ३६०.
भगला ३६०
भन्नु ५७८-७९, १०९२-९४,
११००.
— तरो १११९
— धेय्य ११०४, ११४६
- मुत्तं ७७६.
— राजा १११८, १११९
— हायिनो ७५५.
मच्छमसान अनासक्त २४९.
मण्डलमाल १७९-८०.
मत्तिसम्भ ६२०.
मनोवितक्का २७०-७१.
मन्ना ३०२, ३०६, १०००,
१०१८, १०४०, १०४२.
मन्ताहुति २४९.
मन्दिर १०१९.
ममायित ११९, ४६६, ७७७,
८०५, ८०९, ९५०, १०५६.
मरण ३२, ३१८, ४२६-२७,
५७५, ७२९, ७४०, ८०६.
मरु ६८१, ६८८.
मदागोधो ८१९.
महापुरिसलक्कणानि ५४९, १८१,
१८३-१८३, १०००, १००३.
— द्विंस १०००-१००३.
— द्वे-कोसोहित वत्थगुह, पत्त-
जिब्धता १८३-१८४.
— तीणि-कोसोहित वत्थगुह, पत्त-
जिब्धता, उण्णा भमुक्कन्तरे
१०२२

महापुरिसो १०४०, १०४१

महिकायो ६६९

मानसत्ता ४७१

मानानुसयो २४२

मानाभिसमयो ३४२

मानो ४, ४६९, ४९४, ५३७,

६३१, ७८६, ८४६, ८६२,

८२३, ८८०, ९४३, ११३२

मामको ७१९, ८०६, ९२७

माया २४५, ४६९, ४९४,

५३७, ७८६, ९२६

मालवा २४२

मिता ३७, ७८, ७५, २९६,

निकारणा ७५, २५४-१५

मिता (नि) १८७, १८७

मित्तो, कल्याणो ३३८

मिद ४३७

मुञ्ज परिहरे ४४०

मुण्डको (मुण्डो) १३०

मुत्त ७१४, ७९०, ७९३, ७९७,

७९८, ८०२, ८१२, ८१३,

८८७, ९०१, ९१४, १०८२-

-८३, १०८६, ११२१

मुत्ति ८४६

मुत्तिमा ३८१

मुदिता ७३

मुद्ध ९८८-९०, १००८, १ १५

मुट्टाधिपातो ९८७-९९०, ९९६,

१००४, १०२५

मुनि २०८, २०९-१२, २१६,

२१८, २२०, २२१,

४६२, ४८४, ५२२, ५२७

५४०-४१, ७२३, ७७९,

७८०, ८०९, ८११, ८१२,

८२१, ८२२, ८२८, ८४४,

८४५, ८५०, ८७७, ९१२,

९१४, ९४६, ९५४, १०५२,

१००१, १०७५, १०७७,

१ ७८, १०११, १ ८५,

१०९०-९१

मुनि (—चरिया) २०७-२२१,

७०९-१३

— (गामे) ७०९, ७१०-

७१३

— नामकाया निमुत्तो १०७४

मुनिपवरो ६९१

मुनिदत्तन २०७

मुसावादो १००, १२९, २४२

मूलदत्तावी १०४३

मेत्ता ७३, १४३-१७२, २२३,

५०७, ०६७

मेधुन २१८, २९१, २९३, ४००, ६०९, ७०४, ८१४- १७, ८२०, ८२१. ८३५ ९२६.	१६९ यख्लो (युरिसो) ४७८, ८७५- ७६.
मेधक ८९३, ८९४, ९३५.	यख्लो (मारो) ४४९.
मोन ७१८, ७२३.	यञ्जकालो ४५८, ४८२.
मोनपय ५४०.	यञ्जपथो १०४५.
मोनेय्य ४८१, ७००-७०१, ७१६	यञ्जसंपदा ५०५, ५०९
मोनेय्यसेट्ठ ६९८.	यञ्जो २४९, २९५. ४५८, ४०९, ४८४, ५०६, १०४१, १०४५, १०४८
मोमुहो ८४०-४१.	महा ^० १८०, ९७८, ९७९.
मोसधम्मो ७३९, ७-७.	यत्ता, सकप्प ^० ११४४
मोसयज्ज ८१९; ८६६, ८६८, ९३१, ९४३.	यथोधिकानि ६०.
मोहधम्मो २७६.	याचयोगो १५०-५१, ६८७- ४८१, ५०९.
मोहन ३९९, ७७२	याजको ३१२, ३१३, ६१८; ६५२
मोहन्तरा ४७८.	याजयोगा १०४६-४७.
मोहमाग्गा ३४७.	युगनगल ७७
मोहो ७४, १३१, १६०, ४९३, ६३८, ७८७, ८४७, ११३२.	योमक्खेम ७९, ४०७.
महा ^० ७३०.	योगो, दिव्वो, मानुसको ६४१.
वीत ^० १३.	योत्त ७७.
यख्खा, दससता १७९.	योधाजीवो ६१७, ६५२.
—आळवकी १६-१८, सातागिरो, हेमकी १-३-१६ ^० , १६८,	रगा ८३५
	रजानि, पञ्च रागो रूपेसु, सदेसु, गन्धेसु, रसेसु, षस्तेसु ११४.

रजो २०७, २७५, ३३४, ६६२,
६६५.

रत्नानि, तीणि-बुद्धरत्न, धम्म^०
सघ^० २२४-२३८.

— सत्त चक्ररत्न, हत्थि^०, अस्स^०,
मणि^०, इत्थि, गणपति^०,
परिणायक ६८१-८२.

रत्नयरो ६८३,
रति ४१, ५९, ७७७-७९,
६४२, २५६.

रत्तञ्जू १६१.

रन्धमेसी ८२६

रागरागी ७९५.

रागो २, ७४, २७०-७१, ३६१
४९३, ९७४, १०४६,
१०८६.

राजखादा ८३१.

राजा ४६, ४१९, ४४९, ५५२,
५५४, ५६८, ६१९, ६५२.

रुण्णेन ५८४.

रूप १५३, ५०८, २४९, ७५४,
७५५, ८७२-८७४, ९४३,
११२१.

रूपपगा ७५४.

रोगा, तयो—इच्छा, अनसनं, जरा,
३११.

रोगा, अहानवृत्ति ३११

रोगो ५१

लक्षण ९२७, १००४, १०२०-
—२१

लक्षणमन्तपारगू ६९०

लक्षणा ३६०, १०१९

लिंग ६०१, ६०७, ६०९.

लोकधम्मा २६८

लोकायत १७९.

लोको १६८, -७१, ७८१, ८६१

९३१, १०३२-३३, १०४०,

१०४३-४५,

१०४८, १०५२-५५,

१०६६, १०६७, इत्यादि.

— अयं परलोको ७७९,

१११७

— अस्सु समुप्पन्नो १६९.

— तमो व ३४८.

मल्ल १११७

— सुप्पत्तो १११९.

वग्गगत ३७१.

वग्गसारी ३७१, ८०९, ९१२.

वणिज्ज, धम्मिक ४०४.

वण्णारोह ४२०.

वत ७९२, ८९८.

- वतसपत्ना १९८
 वत्थगुह्य १८३-८४, १०२२
 वधुगाथा १०४, २२१ १७६
 १०३१
 वदञ्जू ४८७ १५० ५१
 वनयजा १६
 वनिञ्जक १००, १२९
 वरत्ता ६२२
 वसलो ११६-१३५
 —न जन्वा होति, कम्मुना होति
 १३६ १४२
 वान्णपेय्य ०३
 वाणिजा ६१४, ६५१, ९०१४
 वादकामा ८२५
 वादपया १०७६
 वादो ७८०, ७८७, ८२७, ८२९,
 ८७९ ८७९ ८३२ ९०३,
 ९०६
 हीन १२७
 वासनवासित १००९
 विकालभोजन ४००
 विचारण ११०८, ११०९
 विविक्किञ्ज २३१
 विचिकिञ्जा ८३७
 विज्जा १६२ ३ ४, ६५६
 ७३० १०२६
 वि जाण २४२ ७३४, ७०८,
 १०३७, १०८८, १०७३
 १११०, ११११
 विञ्जाणट्ठितियो १११४
 —निरोधो १०३७, ११११
 विञ्जात १०८५ ११२२
 —समाधिसार ३२९
 विञ्जातसारानि सुभामिताणि ३२०
 वितको ७, १७० २७१, ९७०,
 ११०९
 विद्वा ५३५, ७९२, ८९७, ९४७,
 १०५६, १०६०
 विनिञ्जया ८३१, ८६६ ८६७
 ८७७, १९६
 विमर १८ १५६ ८६७,
 ८६९, ८७०
 विभूतरूपसञ्जी १११३
 विभूतसञ्जी ८७४
 विमानदस्सी ८१७
 विमुत्ति, चेतो ७२, ७२७
 पञ्जा ७२५, ७२७
 मेत्ता कण्णा, मुदिता
 उपेस्सता ७३
 —सामयिका ४
 विमोक्कला १६१८ ८०

वियजना ५४९ वियता ८००
 वियारभो ९५३
 विरागरत्तो ७९५.
 विरिय ७९, १८४, ४३०, ९६६,
 १०२६
 विरियवा ५५८, ५३१, ५४८
 विस्त ९२७.
 विवत्तच्छदो १८२, ३७२, ३७८,
 १००३, ११४७
 विवादो ५९६, ७९६, ८२८,
 ८६२, ८६३, ८७७, ८९४,
 ८९६, ९०७, ९१२
 विवेकदस्ती ४७४, ८५१
 विवेकधम्मो १०६७.
 विवेको ७७२, ८१४, ८२२, ९१५
 विसञ्जसञ्जी ८७४.
 विसता ७१५.
 विसारिका ७६८, ८१७, १०-४,
 १०६६, १०६७, १०८५,
 १०८७
 विसम ५७, ५१०, ७७४-७७७,
 ८४३
 विसुद्धि ८१३, ८२१ ८४० ८९२
 विसूक्तानि ५५.
 विसेनिकत्ता ८ ३ १७७८

विसेनिभूतो ७९३, ९१४.
 वितेती ७९९, ८४२, ८५५, ९०५.
 वीतरागो ११, २१४, ५०७, ५२९,
 १०७२
 वृसीमा १११५
 वेदगू ३२२ ४५८-८९, ४७२,
 ४७९, ५०३, ५२८-२९,
 ७३३, ७४९, ८४६, ८९०,
 ९४७, १०४९ १०५९,
 १०६०
 —सख न उपेति ७४९.
 वेदजातो ९९५, १०२३.
 वेदन्तगू ४६३
 वेदना २५४, ७३९, ११११.
 वेदा - २९ ७९२, (वेदान) १०१९.
 वेदो वृद्धि ९९०, १०२३ १०२७.
 वेभूतिय १५८, १५९
 वेष्पाकरण २५४
 वेय्याकरणो १७७, ५९५
 वेदिच्छा १४, १०३३
 वेस्तायनो ४५७
 व्यञ्जन १ १७
 व्यप्पभो १६३ (आ), १६३ (आ),
 १६४ ९६१
 —खीणं १७८, ११०

सयोजनक्खयो ७३६,	सञ्जसञ्जा ८७४,
संयोजनानि ७४, ४७६ ४९१ ९२,	सञ्जसत्तो ७९२,
६२१, ११०८, ११०९	सञ्जा ५३५, ७-७, ७७९, ८०२,
सयोजनिये ३७७.	८४१, ८४७, ८७४, ८८६.
सवेगो ९३५.	सञ्जाविमोक्खो १०७१-७२.
ससारो ७१७, ५१९, ६३८, ७४०,	सणि ३५०.
७४६, ७५२,	सति ७७, ४३४, ४४४, १०२६,
समुद्धमाहणिको १९७.	१०३५, १०३६ ११०७.
समुद्धि ७८८.	—कायगता ३४०.
सकाय ७६१	सत्था ३१, १७९, ३४७, ३९८,
दिट्ठि २३१.	५४५, ५४७, ११४८.
सक्कपयत्ता ११४४.	—अनोमनामो १५३.
सख न उप्पेति २०९, ७४९, १०७४	—अनोमपञ्जो ३४३, ३५२
सत्तधम्मो ७०, १०३८	—अनोमधिरियो ३५३.
सत्तारा २३१, ७३१-३२, ७-१	—चम्बुमा ०७६.
सगणिका ५४.	—तुसितो ०७५
सगणो २७९	—वग्गुवदो ९५७
सगो ६१, ४७३, ५२७, ६२१,	सङ्का ७७, ९०, १८०, ६३२, ७१९,
६३६, ७९१, ९४८, १०६०,	१०२६, ११४३, ११४६.
१०६८	सन्ति ९००, ९१९.
सधाटिवासी ४७६.	—पद ९१५.
सच्च १८५, ४५३, ७०८, ७-६,	सन्तिमोरक्खममाधिसण्डिता - - .
७५८, ८८२ ८८६, ९०४	मन्थर ३७, १६८, १६९, ७०७,
सच्चवादी ५९.	२४५, ८४४.
सच्चानि, (अरिय) २५०-५१.	सादेट्ठि ८८१ क ११=९

- सपदानचारी ६५.
 संपुरिसौ ३२३.
 सन्वकायपहायी १११३.
 समग्धा ६४८.
 समगत्राशना ४४१, ८५९, १०७९-
 -८२. - -
 समगा, चतुरो-मग्गजिनो, मग्ग-
 देसको, मग्गे यो जीवति (मग्ग-
 जीयी), मग्गदूरी ८४-८५.
 समगो १००, १२९, १३७, ३०२,
 ५१५, ५१८, ५२०, ७२२,
 ८६६, ८६८, ८९०. -
 समगोपासन ७१८.
 समत्त ७८१, ८८१, ८८९
 सम २१५, ४६८, ६६८, ६७०,
 ७९९, ८४२, ८५५, ८६०,
 ९०४.
 समुद्धो १०८, १८०, १९२, २५०,
 ४४६, ५५९-६०, ९९४,
 ९९६, ९९८, १००३, ११४५,
 ११४७. (पहा-सुद्धो)
 सबोधि ४७८.
 —पत्तो ५०३, ६९६.
 समाचार ३९४.
 सम्भभिना ६९.
 सम्भापास ३०३.
 सम्भुषा ६४८
 गम्भुति ८१७, ९०४, ९११.
 सस्सति १०३५.
 सहाज्जेत्त १०९६.
 सहायसपदा ४७.
 सहायो ३५, ४०-४१, ४५-४६,
 ४७.
 पाप ५७.
 सातं ८६७, ८६९, ८७०.
 सातिय ८५३.
 सामगिय ८१०.
 सामयिक विमुत्ति ५८.
 सामाक २३९.
 सारम्भककस्सकमावमुत्त ३२८.
 सारम्भा ३२८, ४८३.
 सार ३२९.
 विञ्जात २२९.
 समाधि ३२९.
 सुवस्स पञ्जाय च ३३०.
 सारणिय ४१९
 साराणीय ८९, १५०, १७७
 साविशी ८५७, ५६८.
 सिपिको ६१३, ६५१

भिरिसप ५२
 मीति १०७३.
 मीमन्ता ४८४.
 सीमातिगो ७९५.
 सील २९२, २९४, ७८३.
 किं ३२४.
 सीलम्मत २३१, ७८०, ७९०,
 ७९७, ७९८, ८०३, ८३६,
 ८३९, ८८७, ८९९, ९००,
 ९३१, ९६१, १०७९-८३.
 सुखं ५०९, ७३८, ७६१-७६२.
 सुञ्जतो १११९.
 सुनं ३२९, ३३०, ३७३, ७७९,
 ७९३, ७९७-९८, ८०२,
 ८४६, ८९७, ९०१, ९१४,
 १०७९-८३, १०८६,
 १११६.
 सुति ८३९-४०, १०७८.
 सुदानुपस्सी ७८८.
 सुद्धि ७८८, ७९०, ८३०, ८३९,
 ८४०, ८९१, ८९८-९०१,
 ९०६-९१०, १०७९-८१.
 सुद्धिनावो ९१०.
 सुपिन ३६०, ८०७, १२७.
 सुभासित ३२५, ३२१, ३२७,

२८४, १३६-३७, ४५०.
 सुर ६८१.
 सेवो ९७०, १०३८.
 मोको ५८४, ५८६, ५९१, ९५८
 १०५६.
 सोण्डी ११२.
 सोता १९७, २५०, ३१५, ४६१.
 १०३४ ३५.
 सोतावधानुपानिगुपपन्नो ३२२.
 सोत्थियो ५३३-५३४.
 सोपधीको ७८९.
 सोपाको १३७.
 सोरत ५१३, ५१५, ५४०.
 वेहो ३६, ९४३.
 हव्य ४६०-४६६
 हव्यसेम १५०.
 हासो ३९८
 हिरिनिमेषो ४४२.
 हुन ४५९, ४६१, ८७९.

४. सांप्रदायिक दृष्टि

अञ्ज इतो याभिवदन्ति धम्म अप-
 रद्धा मुद्धि अकेयलीनो ८९१.
 अत्त निरत्तं ७८७.
 इतिहृ ति सीलेसु ७८३.

इदमेव सच्च'ति च वादियन्ति ८३२,
८९५.

इधेव मुद्धि ति वादियन्ति ८२२.

इधेव मुद्धि ति वादियन्ति नाञ्जेसु
धम्मेषु विमुद्धिमाहु ८-४

एताभिजान परम ति जत्या ८८८

आणेन वा सीलवत्तेन वा (दिट्ठि)
७९९.

आणेन सो (नरो) पजहाति दुक्खं
७८९.

दिट्ठिया मुत्तिया प्राणेन सीलवत्तेन
(मुद्धि, विमुद्धि) ८३९, ८४०.

दिट्ठेन मुद्धि नरस्स होति ७८९.

दिट्ठे मुत्ते सीलवत्ते मुत्ते वा (मुद्धि)
७९०.

परमं ति दिट्ठिमु परिब्बसानो ७९६.

पस्सामि मुद्ध परम अरोगं दिट्ठेन
समुद्धि नरस्स होति ७८८.

यदत्तानि पस्सति भानिमसं दिट्ठे सुणे
सीलवत्ते मुत्ते वा ७९६.

(यदिदं) दिट्ठमुत्त मुत्तेसु वा विमुद्धि
८३३.

यानि च तीणि यानि च सहि समण-
प्पयादीसितानि ५३८.

यो एव जानाति स वेदि धम्म ८७८.

सय समादाय धत्तानि जन्तु उच्चावर्णं
गच्छति मच्छससो ७९२.

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	गाथा य ओळ	मनुद्ध	शुद्ध
१	१०२ (भा.)	जा	सो
२	३३ (भा.)	तद्वत्	तद्वत्
३	७१ (भा.)	विक्कं	विक्कं
४	१०१ (भा.)	लौहणी	लौहणी
५	४३०	परमयासत्ता	परमवसत्ता
६	६३२	समादिमत्तवापा	समादिमत्तवापा
७	ओळ ७	विट्ठि	विट्ठि
८	ओळ ५	मत्तवृत्ता	मत्तवृत्ता

शुद्धि ५३

पृष्ठ	गाथा व ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
२९	ओळ ७	ऐतदवाच	एतदवोच
३०	ओळ ७	यस्तऽथाय	यस्तऽत्थाय
३१	८४ १	समणा	समणा
३३	ओळ ८	रत्तिय	रत्तिया
३६	९१ २	मुख	मुख
३६	१०४.२	स	स
३९	ओळ ११	चरमान	चरमानो
४४	१३३ २	अनोप्पी	अनोत्तप्पी
४८	१५१ १	तिट्ट	तिट्ट
४८	१५१ २	अट्टिधेय्य	अधिट्टेय्य
४९	१७४ १	मनो	मनो
५७	ओळ ९	सत्रहके	सत्रहके
५७	ओळ १०	ब्राम्हणिया	ब्राम्हणिया
५९	१८६ १	सहहातो	सहहानो
५९	१८८ २	चै पुट्टे [तिसरी ओळ नवीन वाचणें]	अस्मा लोका वर लोक स वे पेष न सोचति ॥ ८ ॥
६७	२०८ १	नानुप्पवेञ्छ	नानुप्पवेच्छे
७७	२४७ ९	हि न मसभोजन	हि मसभोजन
७९	ओळ ३	आमगन्धमुत्त	आमगन्धमुत्त
८१	ओळ ३	जेवतन	जेतवन
८८	२७८ -	दुक्ख	दुक्ख
८८	२८१ २ (भा)	काढा	ढाका
९०	१८० २	ब्रह्म	ब्रह्म
९४	३०३ १ (भा)	ब्राम्हणानी	ब्राह्मणानी

पद्य	नाथा व ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
९९	३२१ २	मुतीमा *	मुतीमा ^३
९९	३२० १	भावित्तो	भावित्तो
१०८	३४६ ०	मङ्गे व भास	मङ्गे व नो भास
११३	३६२ २	-विरोध-	-विरोध-
१२८	४१६ १ (भा)	त्ता	तो
१३४	४४२ ०	पुञ्जुग्गञ्जामि	पञ्जुग्गञ्जामि
१३७	४४६ २	सम्भुद्धत्स	सम्भुद्धत्स
१३७	ओळ २	सुभासितं	सुभासित
१३७	खालून ७वी ओळ	वाणा	वाणी
१४२	४६० १	तम्मातिह	तत्त्मातिह
१४०	ओळ ३	देसेत्स मि	देसेत्सामि
१४३	४६२ २ (भा)	धैर्यशाली	धैर्यशाली
१४७	४७ १	यस्म	यत्स
१५०	ओळ १०	वि ददामि	पि ददामि
१५२	४७७ ४	दानपात गेहट्टा	दानपति गह हे
१६०	४८८ ३ (भा)	अपक्षन	अपेक्षेने
१६१	५०९ २ (भा)	दक्षिणाहोची	दक्षिणाहोची
१६३	पाठभेद ३	पुटो	पुटो
१७४	५४७ १	पुण्डरीक	पुण्डरीक
१८१	ओळ ६	बद्धो ति	बुद्धो ति
१९१	ओळ ५	खा	खो
२०४	६१८ १	पोरोहिब्बेन	पोरोहि-ब्बेन
२०४	६१७ २	जाताहि	जानाहि
२०५	६२१ २	विसयुत्त	विसयुत्त
२०७	६३२ १	वि जपतिं	विञ्जपतिं
२०८	६३४ २	विसयुत्त	विसयुत्त
२०९	६४२ २	वीर	वीर

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	गाथा व ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
२१६	ओळ ७	°भानोग्गलानेसु	°भोग्गलानमु
२२६	०६८३ १	वोविसतो	वोधिसत्तो
२२५	७१९ ३ (भा)	ह्री	ही
२२८	ओळ १	दुक्खधिरोधो	दुक्खनिरोधो
२२८	७२४ २ (भा)	विरोध	निरोध
२४०	७२८ २	उपधिं	उपधिं
२४४	ओळ १	अअन	अअनेन
२४७	ओळ ६	आहापरच्चया	आहारपचया
२५०	ओळ १	वध च सिया।	वध च सिया।
२५५	ओळ २	भिक्षवये	भिक्षवे
२६५	ओळ ९	अथापर	अथापर
२६७	७६० ३	सम्पमूक्खत्थ	सम्पमूक्खत्थ
२६९	ओळ ०	उपधि	उपधि
२६७	७६९ १	रित	रित
२६०	७७१ १	ओअ	ओअ
२६८	७८० १ (भा)	सधा मनाने	सच्च्या मनाने
२६४	७९१ १	उग्गहायति	उग्गहायन्ति
२६७	पाठभेद ओळ १	ान	नि
२६८	८०२ १	पक्कपिता	पक्कपिता
२६०	८०४ ०	था	यो
२७५	८१६ ५	पुधुज्ज।	पुधुज्जन
२७३	पाठभेद	कित्त	कित्ति
२७१	८०५ १	मिथु	मिथु
२७६	८०७ ३ (भा)	प्रतिपद्याने	प्रतिपभाने
२७९	८८७ १ (भा)	दुष्ट	दुष्ट
२७६	८९१ १	°क्खेलीनो	क्खेलीनो
२७७	पाठभेद ओळ १	१ १०	१ म०

पृष्ठ	गाथा व ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
२९७	पाठभेद ओळ १	१ एत	१ म०-एत
२९८	८९९. ६ (भा)	काकुळनें याचना- करतो	काकुळतीनें याचना करतो.
३०२	९१२. २	उगाहण तमञ्जे	उगाहणन्तमञ्जे
३०४	९१८. २	अनेकूपेहि	अनेकूपेहि
३०५	९१३. ७	कुहिं नि	कुहिंनि
३०८	दीप १	व्युत्पत्ती	व्युत्पत्ति
३१२	९४९. १	पुच्छा	पञ्छा
३१	पाठभेद	पन्हसुत्त	पन्हसुत्त
११५	९७७. १	समासन	समासने
१५१	९८५. २	रमती	रमती
३२८	१००७. १	च	च
१३०	१९३५. १	निवारण	निगारण
३२६	१०२९. २ (भा.)	प्रवज्या	प्रत्र्या
३३८	१०४४. २	इथलोके	इथ लोके
३४०	शेवटची ओळ	पुण्यमाणवकपुच्छा	पुण्यकमाणवपुच्छा
३४२	१०५७. ४ (भा.)	माह	माहीत आहे (९)
३४५	१०६०. १	इथ	इथ
३५०	१०७६. १	पमाणमथि	पमाणमत्थि
३६३	११०५. ३	अञ्जाविमोक्ख	अञ्जाविमोक्ख
३७७	शेवटची ओळ	अठ्ठ	अठ्ठ
३७८	ओळ १९	आक्काको	ओक्काको
३९०	ओळ २१	उद्धसरा	उद्धसरा
३९३	ओळ २	वत्ती १८	वत्ती १८२
३९३	ओळ ७	२४	२४९.
१९९	ओळ शेवटली	पाटिहारियपक्खा	पाटिहारियपक्खो